

NURƏDDİN KAZIMOV

**SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ
IV CİLD**

**4-cü SİNİFLƏR ÜÇÜN «OXU» DƏRSLİKLƏRİNİN
MƏZMUNU (*Şəkilsiz çap edilir*)**

BAKI – 2008

Hazırkı «Seçilmiş əsərlər» «Milli pedaqogika məktəbi» idarə heyətinin qərarı ilə çap edilir.

Elmi redaktor: pedaqoji elmlər doktoru, professor
Fərahim Balakışi oğlu Sadıqov

Rəyçi: professor
Fikrət Əhməd oğlu Seyidov

Tərtibçi: pedaqoji elmlər namizədi, dosent
Ayaz Nurəddin oğlu Kazımov

TƏRTİBÇİDƏN

Bu yaxınlarda həmkarlarından biri yarı zarafat, yarı ciddi müəllifə dedi:

-Nurəddin müəllim, Milli pedaqogikanın əsas yaradıcısı kimi sizə aid çap olunmuş biblioqrafik məlumatda yazılır ki, əsərlərinizin sayı 450-ni keçib; amma M.F.Axundov adına mərkəzi kitabxanada sizin qeydə alınmış əsərlərinizin sayı heç 10-nu keçmir. Bəs əsərlərinizi küll şəklində nə vaxt nəzərdən keçirmək olar?

Həmkarının iradə atamı xeyli düşündürdü. Nəhayət qərara gəldi ki, mən əsərləri toplayım, qruplaşdırım, sistemə salım və çapına nail olum. Bu vəzifə məndən əlavə vaxt, enerji və vəsait tələb etsə də geri çəkilmədim. Bir də ona görə ki, əvvəla, Nurəddin müəllimin əsərləri bir çox nəşriyyatlarda, qəzet və jurnallarda, habelə başqa ölkələrdə çap olunmuşdur. Onları əldə etmək ciddi çətinliklər yaradırdı; ikincisi, milli hisslərdən uzaq olan, «Milli» sözüne ağız büzən, elmi yaradıcılığa deyil, başqalarının fikirlərini özünüküləşdirməyə meyilli olan bəziləri bir daha yəqin etsinlər ki, Azərbaycan xalqının övladları da kifayət qədər yeni pedaqoji ideyalar formalaşdırma və xalqımızın istifadəsinə verə bilər.

Bu işdə bizi ruhlandırان həm də o oldu ki, Milli pedaqogika ruhunda yazılmış «Məktəb pedaqogikası» və «Ali məktəb pedaqogikası» respublikamızda təhsil nazirinin əmri ilə ilk dəfə dərsliklər kimi çap olunmuşdur. Təsadüfi deyil ki, Milli pedaqogika ideyaları əsasında ərsəyə gəlmiş «Məktəb pedaqogikası»nın müddəaları təhsil nazirinin xüsusi əmri ilə Bakı şəhərindəki 9№-li məktəbdə sınaqdan keçirilmiş və nəticəsi təhsil nazirliyində ətraflı müzakirə olunmuşdur. O da təsadüfi deyil ki, həmin müzakirənin yekunu olaraq təhsil naziri 2007-ci il avqustun 30-da 995№-li əmr vermişdir. Əmr belə adlanır: «N.Kazımovun «Məktəb pedaqogikası» dərsliyi müddəalarının pedaqoji prosesdə tətbiqi üzrə işlərin təşkili barədə». Bu əmrə əsasən dərsliyin müddəaları həm bütün təkmilləşmə və yenidən hazırlanma institutlarında,

həm də Sumqayıt və Bakı şəhərlərinin bəzi məktəblərində tətbiq edilmişdir.

Toplanan materiallar pedaqoji elmin və pedaqoji prosesin, demək olar ki, bütün sahələrini əhatə etdiyindən, onları, nisbi mənada, qruplaşdırmağa və sistemə salmağa çalışdıq. Nəticədə məlum oldu ki, bəzi yazılar indiki dövr üçün aktuallığını itirmişdir; xaricdə çap olunmuş yazıların bir neçəsini əldə etmək mümkün olmamışdır; bundan əlavə, çap olunmuş əsərlərdən bəziləri kitabxanaya verilməmişdir; bəzi başabəla oxucuların kitabxanada saxlanan jurnallardan materialı cırıb götürdükləri hallarla da rastlaşdıq. Yaxud, xüsusən 1990-cı ilin fevral, mart, aprel və may aylarında məlum hadisələrlə əlaqədar «Millət», «Müxalifət», «Vətən», «Kommunist», «Bilik», «Azərbaycan müəllimi», «Xalq qəzeti» kimi mətbu orqanlarında çap olunmuş «Kömək? Nəyin naminə?», «Nəyi və necə tənzimləməli», «Nə üçün susuruq?», «Razılaşmaq olmaz. Nə üçün?», «Qadağalar davam edir və yaxud xalqımızın səsi respublikadan kənardə niyə eşidilmir?», «Milli birlik yolunda maneələri kimlər yaradır?», «Bu da təxribatdır», «Siyasi şüur tələbələrə nə üçün lazımdır?», «Soy adımız və Milli mənsubiyyətimiz», «Azərbaycan diplomatiyası necədir, necə görmək istərdim», «Открытое письмо послу Российской Федерации в Азербайджане господину В.Шонии» kimi bir çox siyasi məzmunlu atamın yazılarını kitabxanalarda tapmaq mümkün olmadı. Bunlardan əlavə, III siniflər üçün eksperimental «Ana dili» dərsliyi (Bakı, Azərbaycan Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun nəşriyyatı, 1959), 1963-cü ildən 1971-ci ilədək Y.Şirvanla, 1988-ci ilədək müstəqil çap olunan «Ana dili» dərsliyi, «Maarif» nəşriyyatı tərəfindən 1978-ci ildə çap olunmuş «Ulyanovlar ailəsində tərbiyə məsələləri» və 1996-cı ildə nəşr edilmiş «Pedaqogika» dərsliyi, 2001-ci ildə «Ağrıdağ» nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuş «Milli pedaqogika yollarında» adlı monoqrafiya hazırkı «Əsərlər»ə daxil edilməmişdir. Bunlardan əlavə, Nurəddin müəllimin bilavasitə rəhbərliyi, redaktəsi və iştirakı ilə ərsəyə gələrək işıq üzü görmüş bir sıra əsərlər, o cümlədən

«Azərbaycan Milli izahlı ensiklopedik pedaqoji lüğət» (Bakı, OKA Ofset nəşriyyatı, 2005), «Pedaqogika kafedrası üzrə təhsil proqramı» (Kurrikulum) (ADU nəşriyyatı, Bakı, 2007) bu «Əsərlər»dən kənarda qalmışdır. «Çaşıoğlu» nəşriyyatı tərəfindən 2005-ci ildə albom formasında çap olunmuş «Məktəb pedaqogikası sxemlərdə» adlı maraqlı əsəri də cildlərə daxil etmək mümkün olmamışdır.

Deyilənlər nəzərə alındığından, toplanmış materialları cildlər halında «Seçilmiş əsərlər» adlandırılmalı olduq.

Ayrı-ayrı toplu halında çap olunan əsərlərin müəyyən dərəcədə Milli pedaqogika ideyaları ilə əlaqəsi vardır. Bunu nəzərə almağı oxuculardan xahiş etməyi özümüzə borc bildik.

Bununla yanaşı, toplularda cəmləşən materiallar məzmunca bəzi cəhətlərinə görə fərqləndiyindən, həmin fərqi cildlərin adlarında nəzərə almağa çalışmışıq.

Oxucuların işini asanlaşdırmaq üçün həm cildlər arasında, həm də hər cildin tərkibindəki əsərlər arasında tarix və mövzu baxımından ardıcılığa əməl etməyə səy göstərmişik.

Hesab edirik ki, cildlərin burada adlandırılması onların hərəsində cəmləşmiş əsərlərin başlıca cəhətlərinə dair maraqlananlarda ilkin təəssüratların yaranmasına yardımçı ola bilər.

- I cild:** *Müqayisə nəzəriyyəsinin formalaşması.*
II cild: *Pedaqoji prosesdə müqayisədən istifadənin zəruriliyi.*
III cild: *3-cü siniflərdə «Ana dili» dərslisinin məzmunu və tədrisinə dair (Şəkilsiz çap edilir).*
IV cild: *4-cü siniflər üçün «Oxu» dərsliklərinin məzmunu (Şəkilsiz çap edilir).*
V cild: *Milli pedaqogikanın həyatdan şüurlara, oradan auditoriyalara və məktəblərə süzülməsi.*
VI cild: *İctimai-siyasi problemlərə pedaqoji müdaxilə.*
VII cild: *Milli pedaqogikada tərbiyə məsələləri.*
VIII cild: *Psixoloji inkişaf pedaqoji prosesin tərkib hissəsi kimi.*
IX cild: *Pedaqoji fikir tarixindən səhifələr.*

- X cild:** *Elmi-pedaqoji məsələlər Milli pedaqogika işığında.*
- XI cild:** *Pedaqoji prosesin bəzi ümumi məsələləri.*
- XII cild:** *Milli pedaqogikadan qidalanan orta təhsil pedaqogikasının məzmunu.*
- XIII cild:** *Milli pedaqogikadan qidalanan ali təhsil pedaqogikasının məzmunu.*
- XIV cild:** *Nurəddin Kazımov haqqında bibliografik məlumat.*

Haqqında sözü gedən cildlərin daha kamil çıxmasında öz köməkliliyini əsirgəməyən universitetimizin əməkdaşlarına, xüsusən professor Fərahim Sadıqova (elmi redaktor), professor Fikrət Seyidova (rəyçi), dosent Ayaz Kazımova (tərtibçi), Məhbubə Ələkbərovaya, Gülnar Abdullayevaya, Tahirə Bağırovaya, Qəmər Məlikovaya, Sevda Xaspoladovaya və Səidə Qəmbərovaya (korrektorlar), Sədaqət Yusifovaya (texniki redaktor) və kompüterdə cildləri yığan əməkdaşlara müəllif öz minnətdarlığını bildirir.

UŞAQLAR ÜMİDİMİZDİR

Məktəb yolları

Dünyada əziz nə var
Məktəb yolları kimi?
Açılır qarşımızda
Ana qolları kimi.

Cığırılar boyunbağı,
Cığırılar sapa bənzər.
Uşaqlar muncuq kimi,
Bu saplara düzülər.

Baxın bizim məktəbə:
Dayanıbdı dağ kimi.
Bu dağdan axıb gedir,
Cığırılar bulaq kimi.

Dünyada əziz nə var
Məktəb yolları kimi?
Açılır qarşımızda
Ana qolları kimi.

Zahid Xəlil

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə məktəb yolları nəyə bənzədilir?
Məktəb yolları ilə irəliləyən şagirdlər nəyə oxşadırlar?
Şeirin hər bəndini biriniz ifadəli oxuyun.
Yayı necə keçirdiyiniz haqqında hekayə düzəldib aşağıdakı plan yzrə yazın:

- Yayda haralarda olmuşam?
- Necə istirahət etmişəm?
- İstirahət etdiyim yerdə nələr xoşuma gəlib?
- Nələri öyrənmişəm?

Yaxşı yoldaş

Hekayə (İxtisarla)

I

Kolxozun avtobusu təmirə göndərildiyindən uşaqlar məktəbə piyada getməli olmuşdular. Ona görə də Cavadla Ramiz bu gün evdən tez çıxmışdılar ki, dərəcə vaxtında çatınsınlar. Onlar məktəbə kolluğun arası ilə uzanan kəsə yolla gəldilər. Yolda onlar buz üstündə sürüşdülər. Söz qoydular ki, dərəcədən qayıdanda yenə orada bir qədər sürüşsünlər.

Onlar məktəbə çatandan sonra hava dəyişdi, bərk qar yağdı, boran başladı. Cavadın kefi pozuldu.

Məktəbdə bir məsələ onun qanını daha da qaraltdı.

Bu gün Cavad növbətçi idi. Cavad çox səliqəli və intizamlı bir şagird idi. O, növbətçilikdə də diqqətli olurdu. Tənəffüsdə sinifdə qalmağa heç kəsə icazə verməz, otağın havasını dəyişər, yazı taxtasını silər, pəncərədəki çiçəkləri yoxlayar, onları suluyardı.

Birinci tənəffüsdə Ramiz çölə çıxmaq istəmədi, gedib peçə söykəndi.

Cavad dedi:

-Ramiz, tənəffüsdür, çölə çıx.

Ramiz gülümsündü. Ona elə gəldi ki, Cavad onunla zarafat edir. Axı onlar dost və qonşu idilər. Neçə il idi ki, məktəbə bir yerdə gəlir, birlikdə qayıdır, bir yerdə oynayır, dərslərini birlikdə hazırlayırdılar. Buna görə Cavadın təklifi ona qərribə göründü. Amma Cavad elə fikirləşmirdi. O, qayda-qanun güdüdü. Axı Ramiz içəridə qalsa, o biri uşaqlar da sinfə girmək istəyərtilər. Cavad yenə ciddi şəkildə dedi:

-Ramiz, çölə çıx, qaydanı pozma.

Ramiz əyri-əyri ona baxdı:

-Əcəb dostsan.

-Mən sənə dostunam. Amma qayda-qanunu da sevirəm.

Ramiz bir söz demədi, çölə çıxdı və daha onunla danışmadı. Cavad isə «Eybi yoxdur, hirsə soyuyar, evə gedəndə yenə barışar» - deyər, fikirləşdi.

II

Dərs qurtardı. Uşaqlar paltolarını geyinib, evlərinə getdilər. Cavad nə isə yazırdı. Sınıfə heç kəs qalmamışdı. Ramiz də yox idi. Cavaddan bərk incidiyi üçün onu gözləmək istəməmişdi. Cavad geyinib sinifdən çıxdı, Ramizi görmədi. Məktəbin həyət qapısına yaxınlaşıb, evlərinə tərəf gedən yola baxdı. Boran daha da güclənmişdi. Heç bir şey görünmürdü. Cavadı qorxu bürüdü. Ramiz belə boranda evə tək gedə biləcəkdimi? O tez qapıçının yanına yüyürdü. Qapıçı Ramizin çoxdan getdiyini söylədi.

Cavadın ürəyi bərk döyünməyə başladı. Axı Ramiz bədencə zəif idi. O bir ay soyuqdəymədən xəstələnmişdi. Belə havada ona soyuq dəyə bilərdi. Gecikmək olmazdı. Cavad evə tərəf yollandı. Yol güclə seçilirdi. O, bütün qüvvəsini toplayıb, sürətlə addımlayırdı.

Kolluq görünəndə Cavad təəccüblə yerində durdu. Yol yarı olmuşdu, ancaq Ramiz görünmürdü. Cavad onun evə tək çata biləcəyinə də inanmırdı. Birdən qarın üstündə bir qaraltı göründü. Cavad tez irəli cumdu. Ramiz üzü üstə yıxılıb qalmışdı. Cavad tez əyilib onun başını qaldırdı, «Ramiz, Ramiz» - deyə, çağırırdı. Ramiz gözlərini açdı və Cavadı görəndə kimi zarıdı. Cavad onu qukcaylayıb, yerdən qaldırdı və qar basmış dik cığırla yuxarı qalxmağa başladı. Elə bu zaman külək Ramizin papağını uçuruma atdı. Cavad tez öz papağını çıxarıb Ramizin başına qoydu və yoluna davam etdi.

III

Boran bərkiyirdi. Cavad taqətdən düşmüşdü, qollarında güc qalmamışdı. O, Ramizi dalına aldı və dizi üstə sürünməyə başladı. Cavad tamamilə gücdən düşmüşdü. Onun qolları tez-tez bükülür və üzü üstə yıxılırdı. Lakin o yenə durur və sürünürdü. Axı Ramiz donu bilərdi. Evlərinə az qalırdı, uzaqdan hənirti eşidildi. Qabaqdan gələn adamları bir kölgə kimi görəndə Cavadın qolları büküldü və o, huşunu itirdi. Ramiz ilə birlikdə qarın üstünə yığıldı.

İki saatdan sonra tibb məntəqəsində Cavadı ayıltılar. O, otaqdakılara diqqətlə baxdı. Atası da burada idi. O, həyəcanlı baxışlarla dostunu axtardı. Divanın üstündə oturmuş Ramizi görəndə dərinədən nəfəs aldı. Onun sifətində xoş bir təbəssüm oyandı. Cavad yoldaşlıq borcunu yerinə yetirmişdi.

Cavad sonralar Ramizlə daha mehriban dost oldu. Onlar yenə məktəbə bir yerdə gedir, dərslərini birlikdə hazırlayıb və birlikdə oynayırdılar.

Qılman İlkin

Atalar sözü:

Yaxşı dost yaman gündə tanınar.

Məktəbli yaxşı yoldaş olmalı, balacaların qeydinə qalmalı, böyüklərə hörmət və kömək etməlidir

Mən pioner olmuşam ki...

(İxtisarla)

Mən pioner olmuşam ki, Hər işimlə, vərdişimlə, Səsim düşün bu dünyaya. Mən pioner olmuşam ki, Böyüyəndə uçum Marsa, uçum Aya!	Mən pioner olmuşam ki, Ömür sürüm Lenin kimi! İşlər görüm Lenin kimi! Boynumdakı qalstukun Rəngi, baxın, al-qırmızı, O səsləyir yaxşı işə Milyon-milyon oğlu, qızı! Kommunistlər nəsliyik biz, Lenin yolu yollarımız! Vətən üçün çalışdıqca Möhkəm olur qollarımız!
---	---

Zeynal Cabbarzadə

Sual və tapşırıqlar:

Sən nə üçün pioner olubsan?

Pioner Leninlə əlaqədar nə fikirləşir?

Mətnə daha necə şəkil çəkmək olar? Təsvir edin.

Pioner salnaməsindən səhifələr

1924-cü il, yanvar. 1924-cü ilin matəmli yanvar günlərində pionet təşkilatına Vladimir İliç Leninin adı verildi.

1925-ci il, mart. «Pionerskaya pravda»nın birinci nömrəsi çapdan çıxdı.

1925-ci il, iyun. Kırıda, Qara dəniz sahilində «Artek» Ümumittifaq düşərgəsi açıldı.

1929-cu il, avqust. Moskvada I Ümumittifaq pioner toplanışı keçirildi.

1932-ci il, sentyabr. Uralda Gerasimovka kəndində qolçomaqlar Pavlik Morozovu öldürdülər. Pavlik kolxozun təşkili-nə mane olmaq istəyən qolçomaqları qorxmadan ifşa etmişdi.

1941-1945-ci illər. Böyük Vətən müharibəsində milyonlarla timurçu döyüşçülərin ailələrinə hamilik etmişdir. Pionerlər kolxoz tarlalarında, fabrik və zavodlarda işləmiş, cəbhəçilər üçün isti paltar göndərmiş, hər bir işdə yaşlılara kömək göstərməyə çalışmışlar.

Müvəqqəti olaraq düşmən əlinə keçən ərazidə pionerlər partizan dəstələrinə getmiş və öz böyük yoldaşları ilə birlikdə məsul hərbi tapşırıqları yerinə yetirmişlər.

Faşist işğalçılarına qarşı mübarizədə misilsiz mərdlik və igidlik göstərdiklərinə görə Lyonya Qolikov, Vanya Kotik, Zina Portnova, Boris Tsarikov, Marat Kazey Vətənimizin ən yüksək mükafatı olan Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür.

Volodya Dubinin, Vanya Andrianov, Vitya Kober, Kostya Kravçuk, Yuta Bondarevskaya, Vasya Korobko, Tolya Şukov, Lara Mixeyenko, Nina Kukoverova və bir çox başqa pionerlər Sovet İttifaqının orden və medalları ilə təltif olunmuşlar.

1949-cu il. Yüksək çay yarpağı məhsulu topladığına görə pioner Natalya Çelebadzeyə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdir.

1960-cı il. Sovet İttifaqı pionerləri 200 min ton metal qırıntısı toplamışlar. Həmin metal qırıntısı ilə Abakan-Tayşet yolu üçün relslər və körpülər hazırlanmışdır.

1987-ci il. Ölkəmizin iqtisadi və sosial qüdrətini artırmaq üçün yenidənqurma işlərinə başlanmışdır. Pionerlər bu işdə də fəallıq göstərmişlər.

Poçtalyon *Hekayə (İxtisarla)*

I

Həsən dayı poçtalyon idi. Onu hamı tanıyırdı. Elə bir qapı yox idi ki, Həsən dayı ora qəzet və məktub verməmiş olsun. Qışın şaxtalı, payızın yığışlı günlərində, yayın istisində Həsən dayı həyətlərdə olurdu.

16 nömrəli evin uşaqları göz açıdıqları gündən Həsən dayını poçtalyon görmüşdülər. Onlar Həsən dayını səsindən tanıyırdılar. İsti yay günləri başlanmışdı. Uşaqların çoxu pioner düşərgələrinə getmişdi. Qalan uşaqlar üçün də şəhər tipli pioner düşərgəsi açılmışdı.

Həyətdəki kiçik birmərtəbəli bina pionerlərin ixtiyarına verilmişdi. İdman oyunları üçün də yer düzəltdilmişdilər. Uşaqların günləri xoş keçirdi.

İsti günlərdə hərdənbir poçtalyon uşaqların düzəltdikləri kölgəlikdə əyləşib dincini alırdı. Bir gün Həsən dayı kölgəlikdə dincələndə üç-dörd uşaq ona yanaşdı. Onlardan biri dedi:

-Həsən dayı, məktub və qəzetləri verin biz paylayaq.

Həsən dayı heç bir şey başa düşmədi, təəccüblə onlara baxdı.

-Bəli, bizim evə gətirdiyiniz qəzet və məktubları verin paylayaq. Binamız böyükdür, hava da bərk istidir, yəqin ki, yorulmuşsunuz, - deyə oğlanlardan böyüyü onu razı salmağa çalışdı.

Həsən dayı gülümsəyərək:

-Çox sağ olun, - dedi, - hələ ki, qocalmamışam. Qocalanda deyərəm, kömək edərsiniz.

Uşaqlar nə qədər xahiş etdilərse, Həsən dayı razı olmadı. Onlardan biri qaçıb baş dəstə rəhbərinə xəbər verdi. Baş dəstə rəhbəri Azad gəlib poçtalyonla danışdı. O yenə razı olmadı. Axırda Azad dedi:

-Həsən dayı, bu, pioner dəstəmizin qərarıdır. Onu pozmaq olmaz.

Poçtalyon bu sözləri eşidəndə uşaqlara, bir də dönüb Azada baxdı, sonra da başını aşağı dikdi. Uşaqlar da susmuşdular. Həsən dayı başını qaldıraraq gülər üzlə dedi:

-Nə edim, deyirsiniz ki, qərarı pozmaq olmaz.

O, məktub və qəzetləri çantadan çıxarıb uşaqlara verdi.

On dəqiqə keçmədi ki, uşaqlar məktub və qəzetləri paylayıb qurtardılar. Poçtalyon:

-Uşaqlar, heç bilmirəm, sizə necə təşəkkür edim.

Azad dedi:

-Bu bizim borcumuzdur.
Həsən dayı razılıq edib getdi.

II

Bir necə gün idi ki, poçtalyonun gətirdiyi məktubları uşaqlar paylayırdılar. Poçtalyon isə kölgədə əyləşib dincini alırdı.

Bir gün Həsən dayı uşaqlar üçün bir neçə şəkilli jurnal gətirdi.

-Alın, - dedi, - sizin üçün gətirmişəm. Oxuyun, yenə də gətirəcəyəm.

-Çox sağ olun, Həsən dayı, - deyə Azad dilləndi, - zəhmət çəkmisiniz.

-Nə zəhmət, ay oğul, sizin zəhmətinizin əvəzində bu nədir ki?

Poçtalyon hər gün birinci növbədə həyətdəki pioner düşərgəsinin qəzet və jurnallarını gətirib verərdi. Uşaqlar isə yuxarı mərtəbələrə aparılacaq məktub və qəzetləri ondan alıb gedərdilər. Həsən dayı da bir neçə dəqiqə dincəlib, qonşu evlərə tərəf yönələrdi.

Bir gün Həsən dayı həyətə gəlib, yenə ağacın kölgəsində oturmuşdu. Birdən uşaqların hazırladıqları divar qəzetində öz şəklini gördü. Şəklin altında isə «Bizim təşəkkürümüz» sərlövhəli bir məqalə var idi. Həsən dayı tələsik məqaləni oxudu. Ancaq onu düşündürən bir şey varsa, o da şəkil idi. Axı o, belə bir şəkil çəkdirməmişdi.

-Yox, bu uşaqların işidir, - deyə öz-özünə gülümsündü. Yəqin söhbətə tutub şəklimi çəkiblər.

Poçtalyon yanılmamışdı. Uşaqlardan biri fotoaparatla gizləncə onun şəklini çəkmişdi. Poçtalyon özü haqqında yazılan məqaləni oxuyanda uşaqlar uzaqda dayanıb ona baxırdılar. Onlar öz təşəkkürlərini Həsən dayıya çatdırıb bildikləri üçün sevinirdilər.

Qılman İlkin

Dilək:

Yaxşılıq edən adama minnətdarlıq əlaməti olaraq deyərlər:

-Ömrün uzun olsun!

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar Həsən dayının yorulduğunu görüb nə qərara gəldilər?

Uşaqlar poçtalyona necə kömək edirdilər?

Siz kimə və nədə kömək etmişsiniz?

Hekayəni nağıl edin.

Dostluq

(İxtisarla)

Bu dostluq babalardan

Bizə bir yadigardır.

Yaxşı dost yaxşı dosta

Şərəfdir, iftixardır.

Dərsdə geri qalarsa

Dostlarımızdan biri,

Ona kömək edirik,

Daha qalmasın geri.

Biz sevirik dostluğu

Daim özümüz kimi.

Qoruyuruq hər zaman

İki gözümüz kimi...

Bu möhkəm dostluğumuz

Qüvvətdir qolumuzda,

Qürurdur qəlbimizdə,

Məşəldir yolumuzda...

Bu dostluğu həyatda

Zəhmətlə qazanmışıq,

Ülfətlə qazanmışıq,

Hörmətlə qazanmışıq...

Əli Tudə

Atalar sözü:

Dost dosta arxadır.

Sual və tapşırıqlar:

Dostluğu nə üçün qorumaq lazımdır?

Dostluğu necə qazanmaq olar?

Şeirdə dostluq necə qiymətləndirilir?

Dost haqqında deyilənlərlə razısınız mı? Razısınızsa, nə üçün? İzah edin.

Qoşa çinar

Hekayə (İxtisarla)

Kəndin kənarında nəhəng bir çinar ağacı vardı. O hər tərəfə qol-budaq atmışdı. O qədər hündür idi ki, kəndin hər tərəfindən başı görünürdü. Başında hər yay sağsağanlar yuva tikərdi. Aşağı sallanmış yaşıl budaqlar az qala yerə dəyirdi. Yayın isti günlərində uzaq yoldan kəndə gələnlər onun kölgəsində dincəlməmiş kəndə girməzdilər.

Bu ağacın nə vaxt əkildiyini hamıdan yaxşı Calal bilirdi. Calalın cəmi on yaşı vardı. Ağacın tarixini isə ona babası Nüsrət kişi danışmışdı. Nüsrət kişinin yaşı səksəni ötmüşdü. Ancaq sağlam bədənli, qədd-qamətli bir kişi idi; o, kolxozun bağban idi. Nüsrət kişi kolxozun heç bir işindən kənardə qalmazdı. Bütün meyvə bağları ona tapşırılmışdı. O, Calalı da özü ilə meyvə bağına aparır, ağacları ona göstərib, onlara necə qulluq etməyi öyrədirdi.

Bir gün onlar bağdan qayıdanda dincəlmək üçün çinar ağacının altında oturdular. Qoca başını qaldırıb ağacın qol-budağına baxdı, sonra üzünü nəvəsinə tutdu:

-Calal, görürsənmi? - dedi, - bu çinar kənddə ən qoca ağacdır. Onu mən əkmişəm. O zaman mən sən yaşda olardım...

Babası bu sözləri deyib fikrə getdi. Əlini ağ saqqalına çəkdi, gözlərini qıyıb dedi:

-Mənim babam da bağban idi. Mənə ağac əkməyi o öyrətmişdi. O zaman kəndimizdə ağac az idi. Bu yerlər elə isti olurdu ki, adamın nəfəsi tutulurdu. Bir gün babam mənə dedi: «Nüsrət, gəl burada ağac əkək...» Gördüyün bu yolun hər iki tərəfində bir çinar basdırdım. Onlara qulluq elədim. Biri tutdu, o birisi qurudu.

Qoca qurumuş ağacın yerini göstərib ah çəkdi:

-Yoxsa indi qoşa çinar olacaqdı.

Babası susdu. Calal gözlərini babasının gözlərinə zilləyib soruşdu:

-İndi daha əkmək olmaz? Qoy o tərəfdə də olsun.

Nəvəsinin bu sualından babanın gözlərinə sanki işıq gəldi:

-Nə üçün olmur, bala! Qoy o da sənin adına olsun.
-Bəs qurumaz?
-Yox, bala! O zamanlar çoxdan keçdi. İndi suyumuz boldur. İki çeşməmiz var. Kənddə nə əksən bitər...

Bu söhbətdən düz bir il sonra yolun o biri tərəfində qoca çinarın qarşısında körpə bir çinar ağacı yarpaqladı. Qollubudaqlı qoca çinarın yanında onun zərif yaşıl yarpaqları ipək kimi parıldayırdı. Bir neçə il keçdi. Körpə çinar xeyli yekəldi. Kəndin girəcəyindəki bu qoşa çinar, kölgəsində əyləşənlərə baba ilə nəvəni xatırladırdı.

Xalidə Hasilova

Dilək:

Biri ağac əkəndə və ya dirrik-bostan salanda, ona deyərlər:
-Bəhrəsini görəsən! Məhsulu bol olsun!

Sual və tapşırıqlar:

Calal nə üçün çinar ağacı əkdi?
Ağacın faydası nədir?
Siz hansı ağacları əkib böyüdürsünüz?
Nə üçün yaşıllığı qorumaq lazımdır?

PAYIZDA GÖRÜLƏN İŞLƏR

Payız gəlir

(İxtisarla)

Yay qurtardı, gəldi payız,
Səhər-axşam hava sərin.
Şux rəngləri soldu bütün
Yarpaqların, çiçəklərin.

Bağçalarda, meşələrdə
Hər yer yumşaqdır, nəmişdir.
Xəzəllərdən yerə sanki
Rəng-rəng xalça döşənmişdir.

Sarı-qızılı rəngə çaldı
Çəmənlər də, ağaclar da.
Şirələnib dada gəldi
Alma, armud ağaclarda.

Qaranquşlar, boz bülbüllər
Uçmuş isti ölkələrə.
Ördək, qaz, qu qatar-qatar
Gəlir bu vaxt bizim yerə.

Ayaz düşür, külək əsir,
Göy üzündə ağır-ağır
Qara, boz buludlar gəzir,
Çisikin olur, yağış yağır.

Mikayıl Rzaquluzadə

Tapmaca:

Ayağı yoxdur, qaçır,
Qanadı yoxdur, uçar.

Sual tapşırıqlar:

Payızda havalar necə olur?

Payızda bitkilər necə olur?

Payızda hansı quşlar uçub bizim yerlərə gəlirlər? Bəs qaranquşlar, bülbüllər və bəzi başqa quşlar payızda nə üçün uçub başqa ölkələrə gedirlər?

Şeiri əzbərləyin.

Şeirdə təsvir olunan payızı yaşadığınız yerin payızı ilə müqayisə edin: oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirin.

Payızda

Hekayə (İxtisarla)

Havalər soyumuşdu. Günəş az-az görünürdü. Buludlar isə bir-birini qovurdu; payız girəndən bəri tez-tez yağış yağırdı. Elə bil bu yağışlar paltarını soyunmuş çılpaq ağacları yumaq istəyirdi.

Müəllim payızın gözəlliyindən danışanda, bu günlərdə meşəyə gəzintiyə gedəcəklərindən söhbət açanda, hamıdan çox İradə sevindi. Axı o, şəhərdən gəlmişdi.

Meşəyə gedəndə İradə hamıdan qabaqda idi. O, arabir ayaq saxlayıb, boz buludlara, onunla gizlənpaç oynayan günəşə baxırdı. Meşəyə bir az qalanda seyrək yağış yağmağa başladı. Ancaq tez də kəsildi. Buludlar parçalandı. Günəş parıldadı. Meşə elə bil al-əlvan rəngə bürünürdü.

-Bir baxın, meşə necə də gözəl görünür, - deyə İradə sevincini bildirdi.

-Yarpaqların hərəsi bir rəngdədir: qırmızı, sarı, çəhrayı.

Uşaqlar dayandılar. Müəllim onları başa saldı ki, payızda Yer Günəşdən uzaqlaşır, elə buna görə istilər azalır, soyuqlar düşür, ağacların yarpaqları tökülür.

-Müəllim, nə üçün sinfimizdəki güllər həmişə yaşıl qalır? – deyə, İradə soruşdu.

Uşaqlardan biri dedi:

-Axı otağın havası isti olur. Həm də onlar başqa cür, həmişə yaşıl olan otaq bitkiləridir.

Müəllim onun sözünü təsdiq etdi.

Hava yenə tutuldu. Elə bil meşəyə axşamın ala-toranlığı çökdü. İradə dedi:

-Nənəm deyir ki, belə havalarda canavarlar yuvalarından çıxıb özlərinə yem axtarırlar.

Uşaqlardan biri:

-Məgər buralarda canavar olur?

-Bəs necə? Nənəm deyir, meşədə ayı da olur, canavar da.

Elə bu vaxt yaxından şıqqıltı sala-sala nə isə qaçdı. İradə qışqırdı:

-Yəqin canavardır...

Uşaqlar gülüşdülər:

-Yaman qorxaq qızsan. O ki dovşan idi.
Uşaqlar meşəni gəzdilər. Burada nə qədər müxtəlif ağac vardı. Palıd, fisdıq, küknar, qarağac, vələs sanki bir-biri ilə qucaqlaşmışlar.

Bir az gedəndən sonra onlar meyvə ağaclarına rast gəldilər. Uşaqlar cır alma, armud, əzgil yedilər. Onlar herbari düzəltmək üçün əlvan payız yarpaqları yığdılar. Hamı gəzintidən razı qaldı.

Mirvarid Dilbazi

Tapmaca:

Yağış yağanda
Çimər, yuyunar.
Yazda geyinər,
Qışda soyunar.

Sual və tapşırıqlar:

Hekayədə payızın hansı əlamətləri göstərilir?
Uşaqlar nə üçün meşəyə getmişdilər?
Payızda siz haralara gəzməyə getmişsiniz?
Gördüklərinizi danışın.

Qurd və quzu

(Təmsil)

Çay qırağında qəflətən naçar¹
Bir quzu bir gün oldu qurda düşər².
Quzu qorxub dayandı xeyli məlul³.
Qurd olarkən su içməyə məşğul
Fikri ondaydı ki, tapıb nə desin.
Quzunu bir bəhanə ilə yesin.

* * *

¹ Naçar – çarəsiz

² Oldu qurda düşər – qurda rast gəldi

³ Məlul - kədərli

Dedi: - Axmaq quzu, mægər korsan,
Məni yoxsa görüb də saymırsan?
De görüm bir neçin suya girdin?
Niyə sərçəşməni¹ bulandırdın?

* * *

Qorxa-qorxa quzu dedi: - Əcəba²,
Mən ki, səndən dayanmışam aşağı.
Sən olan vaxt etmərəm cürət,
Su kənarına gəlmərəm heç vaxt.

* * *

Qurd acıqlandı, söylədi: - A yasar³
Səndə var cürbəcür yaman hallar.
İl yarımdır eşitmişəm bunu mən,
Danışırsan dalımca çox sözü sən.
Quzu and içdi, gəldi fəryada:
-Yox idim mən o vaxt dünyada.
Sən bilirsən, mənim yaşım azdır,
Anadan olduğum həmin yazdır.
Qurd cavab tapmadı, qəzəbləndi,
Qışqırır çox acıqlı səsləndi:
-Tutalım, sən o vaxt olmamısan,
Anadan ya ki heç doğulmamısan,
Nə deyirsən, bu doğrudur, ya yalan?
Bu yerə çün yetirdi qurd sözünü,
Tutdu, yırtdı, dağıtdı ol quzunu.

İvan Andreyeviç Krılov

Tapmaca:

O tayda durar gedər,
Boynunu burar gedər.
Bir sürüyə girəndə,
Qırxını qırar gedər.

¹ Sərçəşmə – bulağın, axar suyun yuxarı tərəfi

² Əcəba – görəsən

³ Yasar – alçaq, yaramaz

Sual və tapşırıqlar:

Qurd Quzuya nə üçün acıqlandı?

Quzu nə cavab verdi?

Qurd və Quzu söhbət edə bilərmidi?

Onların dilindən sözləri deyən kimdir?

Bu cür Şeirələr necə adlanır?

Hərəniz təmsilin bir hissəsini oxuyun.

Arxip baba və Lyonka

Hekayə (İxtisarla)

Lyonka arıq və balaca idi. Onun babası dağ çaylarının qırağa atdığı qurumuş ağaca, özü isə həmin ağacın qırılmış bir budağına bənzəyirdi. Babasının halı həmişəkindən pis idi. Bu yaxınlarda öləcəyini hiss edirdi. Nəvəsinin halı da onu çox düşündürürdü. Qoca, nəvəsinin başını bağına basıb öpdü. Bir azdan sonra dedi:

-Balacan, bəs mən öləndən sonra sən necə dolanacaqsan?...

Qoca başını titrəyən dizləri arasına qoyub ağlamağa başladı. Lyonka dedi:

-Bəsdir, babacan, ağlama!

Onlar ayağa qalxıb, torbalarını, ağaclarını götürdülər. Balıq tutmağa gəlmiş bir kazakın arabasına minib kəndə dilənməyə getdilər. Qoca ilə nəvəsi bir topa qovaq ağacının yanında arabadan düşdülər...

-Di, haydı!.. kilsənin yanında görüşərik...

Qoca soldakı döngəyə girdi. Lyonka isə düz getdi.

Lyonka on addıma qədər getdikdən sonra belə bir səs eşitdi: «Ay rəhmli ağalar, kimdir ac yoxsula kömək eyləyən!»

Bu boğuq səs qocanın səsi idi.

Lyonka divar dibinə yaxınlaşıb, küçəyə əyilmiş giləs ağaclarının kölgəsində oturdu. Sonra divarın kölgəsində, gəlib-gedənlərin gözlərinə görünməyən bir yerdə yatdı.

* * *

Lyonka ağlayan bir qızın səsinə oyandı.

-Ay qız, sənə nə olub, niyə ağlayırsan?

-Yaylığımı itirmişəm. Atam bazardan gətirmişdi. Göy, güllü yaylıq idi, başıma bağlamışdım, indi itirmişəm...

Lyonka fikrə gedib, qaralmaqda olan göyə baxdı. Qıza çox yazığı gəlirdi.

-İstəyirsən mən də gedim, işin nə yerdə olduğunu anana danışım!

-Yox lazım deyil, getmə! Anam dilənçiləri xoşlamır.

Qız Lyonkadan ayrılıb getdi və iki dəfə dönüb dala baxdı.

* * *

Axşam yaxınlaşırdı. Lyonka babasının yanına getmək istədi, cəld addımlarla irəlilədi.

Lyonka yol gedə-gedə ürəyinin bərk döyündüyünü duyurdu. Qız onun fikrindən çıxmırdı. Düşünürdü ki, görəsən qızın başına nə gələcəkdir: əgər o, varlı uşağıdırsa, yaqın onu döyəcəklər. Çünki varlılar hamısı yaman xəsisdirlər.

Kasıb uşağı olsa, bəlkə də döymədilər...

Budur babası da kilsənin qabağına gedir. Özü də dağarcığın ağırlığından əyilmişdir; əlini alnına qoyub, yan-yörəsinə boylanır.

Papağını gözünün üstünə basmış bir kazak əlində bir ağac, veyil-veyil qocanın ardınca addımlayırdı.

Baba kilsə hasarının yanında dayanıb gözlədi və nəvəsi yaxınlaşanda soruşdu:

-Nə var, yenə deyəsən, dağarcığın boşdur? Bir gör, mən nə qədər yığmışam, - deyə o hıqqana-hıqqana dağarcığı çiyindən yerə saldı.

Kazak bunlara yaxınlaşanda, qoca ona salam verib dedi:

-Xoş gördük!

-Sizi də xoş gördük! – deyə, kazak ayaqlarını biri-birindən xeyli aralı qoyub, dilənçilərin qabağında dayandı. Mənasız-mənasız baxan iri gözlərini onlara zillədi, başını qaşımağa başladı. Lyonka da diqqətlə ona baxırdı. Qoca gözlərini tez-tez qırıp, kazakın nə deyəcəyini gözləyirdi...

Xeyli susduqdan sonra kazak dedi:

-Hə, gedək divanxanaya¹.

Qoca diksinib soruşdu:

-Nə üçün?

-Elə belə, lazımdır!.. Belə buyurublar! Tez ol, kimi gözləyirsən?

Qoca ilə Lyonka ayağa qalxıb onun ardınca getməli oldular.

Lyonka diqqətlə babasına baxdı; onun dodaqları əsirdi. Qorxa-qorxa yan-yörəsinə baxırdı, qoltuğunda nə isə qurdalayırdı. Lyonka da qorxmağa başladı və əvvəlki əhvalat o saat gözünün qabağına gəldi. O vaxt babası bir həyətdən paltar oğurlamış və tutulmuşdu; onları bərk döymüşdülər, hətta kənddən də qovmuşdular.

Kazak çubuq çəkə-çəkə onlardan beş addım irəlidi gedirdi. O, əlindəki ağac ilə qabağına çıxan çiçəkləri vurub qırırdı...

Lyonka babasının ardınca divanxanaya girdi.

Babasının heybəsini axtarırdılar, quru çörəkdən başqa bir şey tapmadılar... Qoca zarımağa başladı. Lyonka ağlayıb yerə yığıldı. Ayıldıqda başını babasının dizləri üstündə gördü.

-Balacan, dur gedək, məlunlar bizi buraxdılar...

* * *

Onlar gəlib kəndin qırağında oturdular. Qoca cındır paltarlarının arasından bir yaylıq çıxarıb Lyonkaya göstərdi.

Lyonka birdən acıqlı-acıqlı söyləndi:

-Ax, qoca oğru!.. Heç uşağın yaylığını da oğurlayarlar?

Birdən bütün çöl titrədi və göy işıqlandı... Çölü bürümüş qaranlıq bir anlığa yox oldu. Göy gürüldədi, yeri və qapqara buludlarla örtülü göyü titrətdi...

* * *

Gecə qaranlıqdı. Uzaqlarda ildırım çaxırdı. Qoca səssiz-səmirsiz arxasını ağacın kötüyünə dirəyib oturmuşdu. Lyonka göyün yenə də guruldayacağını gözləyib, qorxa-qorxa dedi:

-Babacan, gəl gedək kəndə! Göy yenə guruldadı, babacan!..

¹ Divanxana - məhkəmə

Qoca yerindən tərpənməyib dilləndi:

-Nədən qorxursan? Mən kəndə getməyəcəyəm! Qoy mən qoca oğrunu sel aparsın, ildırım vurub yandırsın!..

İldırım işığında qocanın üzü ölü üzünə bənzəyirdi.

-Babacan, dur gedək! – deyə, Lyonka çığırdı və başını babasının dizləri arasına soxdu. Qoca əyildi, arıq əlləri ilə Lyonkanı bərk-bərk qucaqladı və birdən tələyə düşmüş qurd kimi bərkdən qışqırdı. Lyonka bu qışqırıqdan qorxdı. O, dartındı, qocanın əllərindən qurtarıb, ayağa qalxdı və qaçmağa başladı.

Lyonka yığılır, dururdu. Yağış isə yağır, qorxunc səslər ətrafa yayılırdı...

* * *

Ertəsi gün səhər uşaqlar kəndin ətrafına çıxmışdılar. Onlar kəndə xəbər yaydılar ki, dünənki qoca dilənçi ağacın altında ölmüşdür, yanında da bir yaylıq var.

Onu həmin ağacın altında basdırdılar.

İki-üç gündən sonra kəndin yaxınlığındakı bir dərənin üstündə dəstə-dəstə qarğa hərlənirdi. Adamlar orada, dərənin dibində pəlçıqlı yağış suyunun içində üzüqoylu yığılmış, qolları açıq qalmış bir uşaq tapdılar... Bu, Lyonka idi. Onu da həmin ağacın altında, babasının yanında basdırdılar...

Maksim Qorki

Sınamalar:

Deyirlər ki, külək ağaclarda yarpaqları üst tərəfdən çevirirsə, deməli, yağış yağacaqdır.

Sual və tapşırıqlar:

Arxib baba nə üçün dilənirdi və oğurluq edir?

Lyonka onun oğurluq etməsinə necə baxırdı?

Göy guruldayanda Lyonka hansı hissləri keçirirdi?

Arxip baba ilə Lyonkanın ölümünə səbəb nə oldu?

Hekayənin ayrılmış hissələrinə başlıqlar verin və alınan plan üzrə hekayəni nağıl edin.

İnqilaba qədər yoxsulların həyatına aid daha nə bilirsiniz?

Süleyman şah və qarışqa

Azərbaycan xalq nağılı (İxtisarla)

Bir gün Süleyman şah qoşunu ilə yoldan keçirdi. Yol üstə dayanmış bir qarışqanı görüb soruşdu:

-Ay qarışqa, burada niyə durubsan?

Qarışqa cavab verdi:

-Dünyaya gəlib-gedən Süleymanları saymaq üçün durmuşam.

Süleyman şah xəbər aldı:

-Dünyaya neçə Süleymanlar gəlib-gedib?

Qarışqa dedi:

-Səninlə yetmiş Süleyman gəlib-gedib.

Süleyman şah təəccüblə soruşdu:

-Bunu nədən bilirsən?

Qarışqa dedi:

-Ağıl, bacarıq və qənaətcilliyimlə bilirəm.

Süleyman şah dedi:

-Ağıllı olduğunu nədən bilim?

Qarışqa başını göstərdi:

-Başımın yekəliyindən.

Süleyman şah soruşdu:

-Bacarıqlı olduğunu nədən bilim?

Qarışqa bir qədər yeridi:

-Əl-ayağımın çevikliyindən.

Süleyman şah xəbər aldı:

-Bəs qənaətcilliyini nədən bilim?

Qarışqa:

-Belimin nazikliyindən.

Süleyman şah təəccüblə soruşdu:

-Axı sən necə qənaət edə bilərsən?

Qarışqa dedi:

-Mən bir buğda ilə yeddi il dolana bilərəm.

Süleyman şah bir qədər fikirləşib dedi:

-Qarışqa, sənin bu sözlərini sınayacağam. Dediklərin doğru çıxdı, nə istəsən verəcəyəm, yalan çıxdı, onda səni öldürəcəyəm.

Qarışqa cavabında:

-Mənim sözlərim doğrudur, sınağa bilərsən.
Süleyman şah qarışqanı bir buğda dəni ilə şüşənin içinə saldırıb mıxdan asdırdı.
Süleyman şahın başı kefə qarışdı. Bir də baxdı ki, o vaxtdan yeddi il keçib. O, əmr etdi:
-Gedin qarışqanı gətirin.
Qarışqanı gətirdilər. Süleyman şah şüşənin ağzını açdı. Qarışqa sağ-salamat idi. Buğdanın da hələ üçdə biri qalmışdı. Şah soruşdu:
-Ay qarışqa, buğdanın hamısını niyə yeməyibsən?
Qarışqa dilləndi:
-Süleyman əhli-kef bir adamdır. Qorxurdum, birdən yeddi ildən sonra da yadına düşməyəm, acından ölərəm. Ona görə də qənaət edib buğdanın üçdə birini saxladım.
Süleyman şah dedi:
-Qarışqa, bu sözün doğru çıxdı. İndi bacarığını sınağa-
cağam. Bir xırman buğdanı nə vaxta daşıya bilərsən?
Qarışqa dedi:
-Toxunan olmasa, bir gündə daşıya bilərəm.
Süleyman şah qarışqanı bir xırman buğdanın üstünə buraxıb əmr verdi ki, ona toxunan olmasın.
Qarışqa buğdanı yuvasına daşımağa başladı. Səhəri gün Süleyman şah gəlib gördü ki, bir dənə də buğda qalmayıb.
O, razılıq elədi:
-Qarışqa, bu sözün də doğru çıxdı. İndi sənin ağılnı sınağa-
cağam. Get, hazırlaş, sabah qoşunumla sənə qonaq gələcəyəm.
Qarışqa yuvasına getdi. Qarışqaları çağırdı və onlara tapşırırdı ki, qonaqlara nə lazımsa, hazır etsinlər. Səhər açıldı. Süleyman şah atını minib qoşunu ilə qarışqaya qonaq gəldi. Qarışqa Süleyman şahı qarşıladı. Şah atdan düşdü.
Qarışqa yoldaşlarına dedi:
-Atrları damlara çəkin.
Qarışqalar atrları damlara çəkdilər. Özü isə Süleyman şahı qoşunu ilə içəri apardı. Qonaqlar xalı üstündə oturdular.
Qarışqa əmr etdi:
-Xörək gətirin.

Qarışqalar gümüş sinilərdə yağlı aş gətirib qonaqların qabağına qoydular. Qonaqlar aşı yedilər, doydular.

Süleyman şah dedi:

-Qarışqa, yaxşı qonaqlıq verdin. Səndən razı qaldım. Dur, bir sənin cah-cəlalına tamaşa eləyək.

Qarışqa dedi:

-Onda sən ixtiyar üzüyünü mənə ver, buradan qayıdandan mənə qalsın. Bura mənim mülkümdür. Sən burada hökm eləməyə ixtiyarın yoxdur.

Süleyman şah dedi:

-Verərəm, amma bu şərtlə ki, itirməyəsən, buradan çıxanda yenə özümə qaytarasan.

Qarışqa:

-Ver, qorxma, mən əmanət saxlamaqda qoçağam.

Süleyman şah üzüyünü qarışqaya verdi. Qarışqa üzüyü alıb getdi, tez qayıdıb dedi:

-İndi dur, gedək mənim cah-cəlalımı gör.

Süleyman şah qalxıb qarışqa ilə getdi. Gördü burada buğda bir yanda yığılıb, arpa bir yanda qalanıb, darı bir yana toplanıb, düyü bir yana tökülüb: hər yana baxırsan, anbar-anbar taxıldır. Atların qabağında arpa dağ kimi qalanıb. Qarışqalar top-top yığılıb, yerə düşən dəni bircə-bircə götürür və anbara atırlar. Süleyman şah oradan keçib qarışqa ilə bir dama girdi. Ora ağzına qədər yaraqla dolu idi. Hər yanda nizə, ox asılıb, qılınclar baş-başa çatılıb. Qalxanlar üst-üstə qalaq-qalaq yığılıb.

Süleyman şah oradan da keçib ayrı dama girdi. Gördü ki, bu dam ləl-cəvahiratla doludur. Oradan axırıncı dama keçdi. Bu dam üzüklə dolu idi. Süleyman şah baxdı, məəttəl qaldı:

-Qarışqa, sənə Süleyman ixtiyarı, dövlət nə lazım, özün bir Süleymansan. Ver mənim ixtiyar üzüyümü, gedim.

-Hara gedirsən? Əhdinə vəfa elə. Bir üzük nədir ki, onu dilə gətirirsən? Axtar, bu üzüklərin içindən üzüyünü tap, götür.

Süleyman şah əyildi ki, üzüyünü tapıb götürsün. Gördü ki, bütün üzüklərin qaşına Süleyman yazılıb, hamısı da bir-birinə oxşayır. Soruşdu:

-Qarışqa, bu üzüklərin hamısı Süleyman adınadır. Bunları haradan yığıbsan?

Qarışqa cavab verdi:

-Ay Süleyman, mən bunları Süleymanların yer-yurdundan yığmışam.

Süleyman şah qarışqaya dedi:

-Görünür yaşın çoxdur.

Qarışqa dedi:

-Dünyaya görə hələ cavanam.

Şah soruşdu:

-Qarışqa, sənin dostun, düşmənin kimdir?

Qarışqa cavab verdi:

-Mənim dostum torpaq, düşmənim sözündə doğru olmayanlardır.

Süleyman dedi:

-Qarışqa mən sözümdə doğruyam. De görüm, sözlərinin doğruluğuna görə məndən nə istəyirsən?

Qarışqa dedi:

-Səndən heç nə istəmirəm, bircə xahişim budur ki, bizim nəşildən xərac¹ almayasan.

Süleyman dedi:

-Bundan sonra sizin nəslə xərac yoxdur. Mənim ixtiyar üzüyümü tap, ver, gedim.

Qarışqa Süleymanın ixtiyar üzüyünü tapıb verdi. Süleyman qoşunu ilə atlanıb getdi.

Aradan bir az keçmişdi. Süleyman şahdan bir qasid gəldi, Qasid şahın əmrini gətirmişdi. Süleyman şah qarışqalardan yenə xərac istəyirdi.

Qarışqa əmri oxuyub istehza ilə güldü:

-Mən əvvəldən bilirdim belə olacaq. Bu şah tayfasına etibar yoxdur.

Sual və tapşırıqlar:

Qarışqada hansı keyfiyyətlər vardı?

Qarışqanın dediyinin doğru olduğunu şah necə yoxladı?

¹ Xərac – vergi

Şah verdiyi vədə nə üçün əməl etmədi?
Nağılın əsas ideyası nədən ibarətdir?
«Qalaq-qalaq», «bircə-bircə» kimi təkrar olunan sözləri
nağılda tapın və nə məqsədlə işlədildiklərini izah edin.
Nağılı danışın.

Əlcək (İxtisarla)

Arxasında zər mütəkkə, Önündə ip yumağı, – Pəri xala bardaş qurub Şekidə axşamçağı.	Elə bu vaxt Ülkər gəlir, Salamlaşır qarılıla: -Ay nənə, nə toxuyursan? -Bu il qış sərt gələcək. Onunçun da Rizvanıma Toxuyuram yun əlcək.
İsti əlcək toxuyur o, Kimə isə bayaqdan. Sarı, xallı yarpaqlar da Düşür bir-bir budaqdan...	-Bunu nədən bilirsən ki? -Qızım, deyim, bil sən də. Qış sərt olar Ala çinar yarpağını Aşağıdan tökəndə.
Xəzan yeli hey titrədir Arx üstündə otları, Üfüq sarı, Yarpaq sarı, ot sarı...	Bunu mənə nənəm deyib, O zamandan hər il mən Yoxlayıram, düz də çıxır. Yalan olmaz el deyən...
Çay da susub, əks eləmir Şən səsini gen dərə. Qatarlaşıb uçur quşlar Uzaq-uzaq ölkələrə.	
Xəzəl tutub bağ arası Cığırıları, yolları. Başlarını dikib yerə Dağda moruq kolları...	

Bəxtiyar Vahabzadə

Sınamalar:

Ağaclar yarpağını gec tökərsə, qış fəsli sərt və uzun çəkər.

Tapmaca:

Əl ilə tutmaq olmaz,
Göz ilə görmək olmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə payız fəslinin təsvir olunduğunu nədən bilmək olar?

Şeirdə «sarı» sözü neçə dəfə təkrar edilir? Burada təkrarsız keçinmək olarmı?

Pəri nənə qışın sərt olacağını nədən bilirdi?

Siz nənənizə və babanıza hansı işlərdə kömək edirsiniz?

Hərəniz Şeirin bir hissəsini ifadəli oxuyun.

Payız qayğıları

Tənəffüs idi. Payızda kənd təsərrüfatında hansı işlərin görüldüyündən danışırıdık. Çox fikirləşdik, pambıq, üzüm, nar və heyvanın yığılmasından, torpağın şumlanmasından başqa bir iş xatırlaya bilmədik.

Kənddə yaşayan əmim bizə qonaq gəlmişdi. Payızda kəndlərin nə ilə məşğul olduğunu soruşdum. Əmim mənə nələr danışmadı?! Öyrəndiklərimi yoldaşlarıma çatdırmaq üçün tələsirdim. Böyük tənəffüsdə uşaqlar ətrafıma topladılar. Əmimin dediklərini bir-bir danışdım:

-Bağlarda üzüm yığılır. Sonra cərgələrin arası şumlanır, tənəklərin dibi gübrələnir.

Əmim Şamaxıda üzümçülük sovxozunda işləyir. O deyir ki, üzüm bağlarını suvarmaq üçün göllər düzəltmişik. Onlardan biri də Mərzəndiyə gölüdür. Ağsuçaydan axan, dağların yamaclarından süzülən sular bir-birinə qovuşub gölə tökülür. Sonra borulara dolub dağların başına qalxır. Borular meşələrin qoynuna dolana-dolana yuxarı «dırmaşır», özü ilə həyat çeşməsi aparır. Göldən suyu nasosla qaldırıb tarlaları suvarırlar...

Payızda torpaq taxıl səpininə hazırlanır: şumlanır, hamarlanır, kanal və arxlar təmizlənir, sahə suvarılır.

Tütün yarpaqları yığılır, ipə düzülür, qurudulur, sonra məntəqələrə daşınır.

Nar bağlarında məhsul yığılandan sonra ağacların arası becərilir, pöhrələr kəsilir.

Pambıq yığılandan sonra sahələr çöpdən təmizlənir. Əmim qonşu rayonlarda pambığın becərməsindən danışıdı. O, dedi ki, gübrələr daşınıb sahələrə səpilir. Traktorla sahələr şumlanır.

Kənd təsərrüfatı maşınları və alətləri təmir olunur.

Uşaqlar öyrəndilər ki, payızda kolxoz və sovxozlarda iş dayanmır. Payızın da öz qayğıları var.

Sınamalar:

İlin payız və yazın iki ayı yağmurlu keçərsə, məhsul bol olar.

Suallar və tapşırıqlar:

Şəhər məktəbində oxuyan uşaqların kənd təsərrüfatında görülən işlər haqqında məlumatı nə üçün az olur?

Uşaq əmisindən payızda görülən işlər haqqında nələri öyrəndi?

Sizin yerdə payız fəslində hansı işlər görülür?

Payız düşüncələri

(İxtisarla)

Həzin nəğmə deyir indi bağça, bağ,

Yadıma yaxınlar, uzaqlar düşür.

Yaralı quş kimi qanad çalaraq,

Yarpaqlar uçuşur, yarpaqlar düşür.

Ellərə car çəkən payızın səsi,

Düzlərdə sərt əsən küləklərdədir.

Mehriban baharın isti nəfəsi,

Ancaq ürəklərdə, ürəklərdədir.

Dağ susur, yüksəlir aranın səsi,

Yığılmış pambıqlar qar tayasıdır.

Qatardan ayrılmış durnanın səsi,

Köç etmiş baharın son nidasıdır.

Açdı ürəyini bağça, bağ mənə,
Qəlbim qanadlanıb uçmaq istədi.
Sanki əl eyləyib hər yarpaq mənə,
-Gələn baharadək, əlvida, - dedi.

Nəbi Xəzri

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə payızın hansı əlamətləri verilir?
Şair yarpaqların tökülməsini nəyə bənzədir?
«Dağ susur, yüksəlir aranın səsi» sözlərini necə başa düşürsünüz?
Şeiri oxuyanda hansı hissləri keçirirsiniz?
Şeirdə uyğun gələn qafiyələri göstərin.
Hərəniz Şeirin bir bəndini ifadəli oxuyun.
Hər payız havanın, suyun, torpağın, quşların, ağacların, otların, görülən işlərin təkrarlandığını danışın.

KEÇMİŞİ UNUTMAQ OLMAZ

Fatma

*Azərbaycan xalq nağılı
(İxtisarla)*

I

Biri var idi, biri yox idi, yoxsul bir kişinin Fatma adlı qəşəng bir qızı var idi. Fatmanın anası ölmüş, atası ikinci dəfə evlənmişdi. Bu arvadın əvvəlki ərindən çox çirkin, tənbel və pinti bir qızı vardı. Fatma ögey bacısının köhnə paltarlarını geyinər, yavan çörək yeyər, səhərdən axşamadək işləyər, inək otarar, yun əyirərdi.

Analığı tez-tez onu döyürdü. Bir gün Fatma ağlaya-ağlaya yun əyirirdi. Birdən bərk yel əsdi və Fatmanın əlçimini götürüb apardı. Fatma əlçimin dalınca qaçdı. O qaça-qaça yelə yalvarıb deyirdi:

Yel baba, yel baba,
Əlçimi sal, baba!

Yel ara vermədən əsir, Fatmanın əlçimini aparırdı.

II

Fatma əlçimin dalınca qaça-qaça kəndlərindən xeyli uzaqlaşdı, çayın qırağında bir daxmaya çatdı. Yel Fatmanın əlçimini daxmanın bacasından içəri saldı.

Fatma ayağını içəri qoyan kimi qorxusundan yerindəcə donub qaldı. Daxmanın bir küncündə eybəcər bir qarı oturmuşdu. Qarının yekə ağzı, balta kimi iti dişləri, palaz kimi qulaqları var idi. Qarı Fatmanı görəndə kimi mehriban-mehriban dedi:

-Qızım, bilirəm niyə gəlmisən. Qorxma, gəl yanıma. Bir-iki gün qalıb mənə qulluq edərsən, əlçimini verərəm.

Fatma ürəkləndi. Gedib qarının yanında oturdu. Qarı soruşdu:

-Qızım, adın nədir?

-Fatma.

-Fatma, başıma baxarsanmı?

-Baxaram.

Qarı uzanıb başını qızın dizi üstə qoydu. Qarının başı çox çirklidi. Tüklərinin arası çör-çöplə dolmuşdu.

Qarı soruşdu:

-Qızım, mənim başım yaxşıdır, yoxsa ananın?

-Qarı nənə, əlbəttə, sənin başın yaxşıdır...

Fatma, qarının evini sildi, süpürdü. Bir tabaq çörək bişirdi. Analığının ona verdiyi əzabları bir-bir nağıl elədi.

Qarı dedi:

-Qızım, evimizin dalından üç su axır. Get ağ çayda çim, qara çayda saçlarını yu, onun suyundan bir az da qaşına, kipriklərinə çək. Qırmızı çayın suyundan yanaqlarına, dodaqlarına çək.

Fatma qarının dediklərini yerinə yetirdi. O qədər gözəlləşdi ki, adam baxdıqca baxmaq istəyirdi.

Qarı Fatmanın əlçimini özünə qaytarıb, onu evlərinə yola saldı.

III

Qızın birdən-birə bu qədər gözəlləşməsi ögey ananı daha da qızısqırdı, bir ağac götürüb onu o ki var döydü. Paxıllıqdan az qalırdı bağı çatlaya. Fatma başına gələnlərin hamısını analığına nağıl elədi.

Səhəri gün ögey ana öz qızına bir kisə yun verdi ki, əyirsin. O istəyirdi ki, qızı da Fatma kimi qarının evinə getsin və eləcə də gözəlləşib gəlsin.

Fatmanın başına gələnlərin hamısı onun ögey bacısının da başına gəldi. Yel onun da əlçimini bacadan içəri saldı. Qız qapıdan içəri girən kimi eybəcər qarını görüb qorxusundan qaçmaq istədi.

IV

Qarı qızı görcək mehribancasına gülümsünüb dedi:

-Qızım, əlçimini almağa gəlmisən? Qorxma, gəl yanıma. Bir-iki gün yanımda qalıb qulluq edərsən, əlçimini verərəm.

Qız istər-istəməz oturdu.

-Bir az uzanım, başıma bax! - deyə, qarı uzanıb başını qızın dizinin üstünə qoydu.

Tənbəl qız qarının çirkli başından iyənib tez əlini geri çəkdi. Qarı dedi:

-Qızım, mənim başım yaxşıdır, yoxsa ananın?

-Əlbəttə, anamın başı yaxşıdır. Sənin saçlarından adam iyənir.

-Qızım, dur bir çörək bişir, həm özün yeyərsən, həm də mən.

Qarı gördü ki, tənbəl qız çörək bişirmək fikrində deyil. O dedi:

-Onda dur, heç olmasa evimizi süpür.

-Heç öz evimizi süpürürəm, durub zir-zibil təmizləyəcəyəm?

Qarı gördü ki, qız çox acıqlı və tənbəldir, heç bir iş görmək istəmir. Bütün günü taxtın üstündə uzanır. O, qıza dedi:

-Qızım, evinizə getmək istəyirsənsə, get. Ancaq evimizin dalından üç çay axır: birinin suyu qara, birininki qırmızı, o birininki isə ağdır. Qara suda üzünü yuyarsan, ağ sudan saçlarına, qaşlarına, kirpiklərinə çəkərsən, qırmızı suda da əllərini və ayaqlarını yuyarsan.

Qız qarının dediyi kimi etdi. Qapqara qaraldı, saçları, qaşları, kirpikləri ağappaq, əlləri qırmızı oldu.

Qarı tənbəl qızın əlçimini özünə qaytarıb onu evlərinə yola saldı.

Anası qızını görüb gecə-gündüz ağladı. O, acığını yazıq Fatmanın üstünə töküüb onu incitməyə başladı.

V

Fatmagilin kəndlərində toy idi. Ana çirkin qızını geyindirirdi ki, toya aparsın. Fatma da toya getmək istəyirdi.

Analığı:

-Bircə elə sənin yerin əskikdir, - deyərək yerə kül qarışıq bir çanaq¹ darı səpdi:

-Biz qayıdıb gələnə qədər bu darını bir-bir küldən ayırıb yığarsan.

Ana qızı ilə toya getdi. Fatma evdə tək idi. O, ağlaya-ağlaya yerdəki darıları bir-bir yığıb çanağa töküdü. Bu qayda ilə darını üç günə yığıb qurtarmaq olmazdı.

¹ Çanaq – iri taxta qab keçmişdi taxıl ölçmək üçün.

Fatmanın ağladığını görən Mərcan xoruz yaxına gəlib soruşdu:

-Fatma, niyə ağlayırsan?

Fatma əhvalatı ona danışdı.

Mərcan xoruz dedi:

-Ağlama, biz sənə kömək edərik. Darıları dimdikləyib bir-bir yığarıq. Geyin, sən də get toya...

VI

Haradansa gözəl paltar və ayaqqabı uçub gəldi. Fatma geyinib-gecib toya getdi. Toyda hamı Fatmanın gözəlliyinə heyran qalmışdı. Təzə paltarda nə ögey anası, nə də bacısı onu tanıdı. Fatmanı oynamağa çağırdılar. O, oynaya-oynaya analığı və bacılığı oturan tərəfə bir ovuc kül, başqaları oturan tərəfə isə gül atdı.

Toy qurtardı. Fatma analığından və ögey bacısından qabaq evlərinə gəldi, paltarlarını dəyişib yenə ev işi ilə məşğul oldu.

Günlərin birində şahzadə öz adamları ilə ova çıxmışdı. Ovçulardan biri gözəl bir başmaq tayı tapıb şahzadəyə göstərdi. Şahzadə başmağın qəşəngliyinə heyran qaldı. Onun sahibini axtarıb tapmaq fikrinə düşdü, evlərinə çatan kimi öz adamlarına əmr edib dedi:

-Bütün ölkəni gəzib bu başmağı qızların ayaqlarına geyindirin, kimin ayağına olsa, elçilik edib o qızı mənə alın.

Şahzadənin adamları kənd-kənd, qapı-qapı gəzib başmağı bütün qızların ayağına geydirirdilər. Başmaq birinin ayağına böyük, o birinin ayağına kiçik olurdu. Onlar Fatmanın kəndinə gəlib çıxdılar. Fatmanın analığı bu xəbəri eşidən kimi öz qızını geyindirdi, sir-sifətini bəzədi ki, şahzadənin göndərdiyi adamların xoşuna gəlsin. Fatmanın isə qollarını bağlayıb təndirə saldı, ağzına da böyük bir daş qoydu.

Şahzadənin adamları başmağı tənbel qızın ayağına da geyindirirdilər. Başmaq qızın ayağının ucunda qaldı. Onlar qayıdıb getmək istədikdə birdən Mərcan xoruz uca barının üstünə atılıb banladı:

Quqqu-ru-qu, Quqqu-ru-qu!

Fatma xanım təndirdə,

Ayaqları kəndirdə.

Şahzadənin adamları ayaq saxlayıb qulaq asdılar. Xoruz onların o tərəfə-bu tərəfə baxdıqlarını görüb, bir də ucadan banladı.

VII

Şahzadənin adamları təndirin ağzını açdılar. Gördülər ki, təndirin içində qolları, ayaqları kəndirlə sarınmış gözəl-göyçək bir qız oturub.

Onu tez təndirdən çıxarıb, başmaq tayını ayağına geydirdilər. Gördülər ki, başmaq lap qızın ayağına tikilmişdir. Fatma da öz başmağının tayını tanıdı. Tez tövləyə qaçıb başmağının o biri tayını da geydi. Şahzadənin adamları gördülər ki, bu başmaqlar bir-birinin tayıdır. Onlar şahzadənin arzusunu yerinə yetirdilər. Elçilik edib Fatmanı ona aldılar.

Atalar sözləri:

Nə əkərsən, onu da biçərsən.

Paxıl artmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Ögey ana Fatmaya nə üçün əzab verirdi?

Qarı nə üçün Fatmaya kömək etdi?

Fatmanın xasiyyətində hansı cəhətlər daha çox xoşunuza gəlir?

Ögey ananın xasiyyətində hansı pis cəhətlər var?

Ögey ananın doğma qızı nə üçün xoşbəxt ola bilmir?

Nağılın planını tutun və həmin plan üzrə onu danışın.

Oxuduğunuz mətnin nağıl olduğunu hansı əlamətlərdən bilirsiniz?

Ananın səsi

(Hekayə)

Böyük Ağvan¹ hökmdarı qocalmışdı. Düşmənlər hökmdarın xəstələndiyindən istifadə edərək, gözəl Azərbaycan ellərini bir-bir öz pəncələrinə keçirməyə başladılar.

¹ Ağvan – Şimali Azərbaycanın qədim adı

Düşmən vətəni parçalayırdı. O, Araz çayını keçmiş, düzlərə bərəkət, ellərə səadət gətirən Kür sahilini tutmuşdu. Gözəl Bərdə bağları düşmən atlarının ayaqları altında tapdalanırdı. Bunu gören hökmdar:

-Cəngi¹ çalınsın, - dedi, - mən yenə də döyüşə gedəcəyəm. Ərlər, igidlər, məni eşidin! Mən bu qoca vaxtında düşmənlə üz-üzə duracağam.

Cəngi səsi Şah dağından tutmuş Savalana, Murov dağından tutmuş Xəzər dənizinə kimi hər yerə əks-səda saldı. İgidlər hazır idi. Hökmdar döyüş paltarını geyinmiş, atını yəhərləmişdi. Yola düşmək vaxtı çatanda o, qılıncını qaldırmaq istədi, lakin gücü çatmadı. Hökmdar inildədi. Qılınca bir də əl atdı. Lakin bu dəfə o qılıncı qaldıra bilmədi.

* * *

Hökmdarın özü kimi qocalmış arvadını ellər özünə ana hesab edirdi. O, hələ on altı yaşında olanda buzlu Savalan yaylaqlarından enmiş, hökmdarla birlikdə döyüşlərə getmişdi.

Başı Şah dağı kimi ağarmış ananın qəlbinə az dağ çəkilməmişdi. Vətən dərdi ilə birlikdə onun ancaq analara məxsus olan bir dərdi də vardı. Övlad dərdi! Bu dərd şahin kimi igid Azərbaycan qızının ömrünü soldurmuşdu. Ana beş oğul dağı görmüşdü. Beş aslan, beş qartal vətən uğrunda düşmənlərlə vuruşda həlak olmuşdu. İndi ananın bircə oğlu qalmışdı: ən kiçik oğlu – Cavanşir.

Vətən yenidən ayağa qalxanda ana da ağ saçlarını yana dağıtdı, örpəyini götürdü. Bu, böyük bir fəlakətin yaxınlaşmasına işarə idi. El bunu duydu. Ana böyük hökmdarın taqətsizliyini görəndə və onun iniltisini eşidəndə qəlbi odlandı:

-Vəfalı və igid dostum! - deyə o, hökdara müraciət etdi, - sən səbr et, qorxma, mən vətəni yağılardan xilas edərəm.

Ana el başçılarını çağırırdı, onlara dedi:

¹ Cəngi – keçmişdə vuruş meydanında çalınan marş

-Şahinlər, tərhanlar! Siz Şah dağının, Savalanın suyunu içmişiniz, siz ceyranlar oylağında böyümüsünüz. Min illərdən bəri vətənə basqın edən düşmənlər sizin böyük əcdadınızın zərbəsini dadmışlar. Mən də sizinlə birlikdə çox döyüşdə olmuşam. Böyük Ağvan hökmdarı əlli il sizinlə birlikdə yağların sinəsini oxlamışdır. Amma bu gün hökmdar sizinlə döyüşə gedə bilməyəcəkdir. O, qoca və xəstədir. Siz mənə tanıyırsınız. Beş oğul dağı görmüşəm. Bu gün kiçik oğlum Cavanşiri də döyüşə göndərirəm.

Ana susdu. El başçılarının üzünə bir duman çökdü. Ana öz oğlunu böyük məhəbbətlə sevirdi. El başçıları da Cavanşiri sevirdilər. Onlar öz ölümlərinə razı olar, lakin Cavanşirin döyüşə getməsinə məsləhət görməzdilər. O, böyük budaqda qalmış axırıncı meyvə idi. Ananın da, elin də dərdi ona bağlı idi.

* * *

Cavanşir çox gənc idi. Lakin o, at belinə qalxanda qayalar, uçurumlar onun qabağında dura bilməzdi; daşqın çaylar, qalın meşələr ona yol verərdi.

Ana Cavanşiri çağırırdı. El başçılarının yanında dedi:

-Atan qocalmış, mənim də belim bükülmüşdür. Sən bu gündən qalxan və qılınc götür. Budur, minlərlə igid vətən uğrunda döyüşə gedir. Sən də onlara qoşul, hökmdar oğlu olduğunu unut. Bircə şeyi yadda saxla. Vətən fəlakət qarşısındadır, onu xilas etmək lazımdır. Düşmənin üstünə bir əsgər kimi get, müzəffər bir aslan kimi qayıt... Düşmən qarşısından qaçsan, bu yurda dönmə. O zaman mən südümü sənə halal etmərəm. Sən arxadan yaralansan, Azərbaycan qızlarına sənənin yaranı sarımağa məsləhət görməyərəm. Düşməni yurdumuzdan qovmamış geri dönmə.

Cavanşir vüqarla başını qaldırdı və yaxına gəlib ananın titrək, zərif əllərindən öpdü:

-Arxayın ol, ana, mən vətən oğluyam!

-Cavanşir bizim sərkərdəmizdir!..

-Cavanşirə uğurlar olsun! – deyər, el başçılarının əzəmətli səsi gurladı...

-Sizə uğurlar olsun! - deyə, ana zərif əllərini qaldırıb onlara xeyir-dua verdi.

* * *

Bir neçə vaxt sonra anaya xəbər çatdırdılar ki, Cavanşir sinəsindən, alnından beş dəfə yara alıb, amma ölüm öz qanadını onun başı üstündə aç bilməyib. O, evə qayıdır.

Oğlunun qayıtdığını eşidən ananın sevinci aşıb-daşır.

El Cavanşiri təntənə ilə qarşıladı. Cavanşir anasının qarşısında diz çöküb dedi:

-Mən sənin əllərindən öpməyə, səni təbrik etməyə gəlmişəm. Sənin əmrin, vətənin əmri yerinə yetirildi. Düşmən ordusu dağıldı. O, bir daha bu torpağa ayaq basa bilməz.

Ananın gözü yaşardı. O, oğlunun və el başçılarının alnından öpdu.

Ananın bu mükafatı dünyada hər bir mükafatdan uca idi.

Yusif Şirvan

Sual və tapşırıqlar:

Cavanşir kim idi?

O nə üçün döyüşə getməli oldu?

Anası ona nə tapşırdı?

Cavanşir anasının tapşırığını necə yerinə yetirdi?

Cavanşirin anasının xasiyyəti nə üçün xoşunuza gəlir?

Anasına Cavanşirin verdiyi cavabda hansı mərdlik və cəsarət əlaməti olduğunu izah edin.

Hekayəni hissələrə ayırın. Hissələrə başlıqlar verin. Alınan planlarınızı tutuşdurun. Daha yaxşı plan üzrə hekayəni danışın.

Babək

(Hekayə)

Əlində kiçik bağlama tutmuş yoxsul bir qadın ağır və yorğun addımlarla dağa qalxırdı. Onun yaşı qırxdan çox olmazdı. Amma saçları tamam ağarmış, üz-gözü qırışmışdı.

İri, qara gözləri çox kədərli idi. O, daşlı cıgırlarla irəliləyir, qonşuların qoyununu otaran oğlu üçün yemək aparırdı.

Uzaq ellərdən axışıb Azərbaycana gəlmiş ərəb qoşunları onlara baş əyməyən, vergiləri ödəyə bilməyən adamlara ağır cəza verirdilər. Onlar qadının ərinə də həbs edib Beyləqan şəhərinə aparmış və orada öldürmüşdülər. Qadın üç uşağı ilə qalmış, onları çox böyük çətinliklə böyütmüşdü. İki oğlu neçə il idi ki, başqa kəndlərdə, obalarda nökrəçilik edirdi. Yanında qalmış kiçik Babək isə çoban idi.

Babək gün doğmadan evdən çıxar, günəş Savalan dağının arxasına çəkiləndən sonra qayıdardı. Bu yerlərin saf havası, səfali meşələri, çiçəkli çəmənləri, gözəl suları Babəkə qüvvət verirdi. On üç-on dörd yaşlı Babək pəhləvana oxşayırdı. Bu ananı sevindirirdi. Sağlam və güclü olmaq böyük xoşbəxtlik idi. Babək böyüyüb təkə anasına deyil, elinə-obasına da böyük xeyir verə bilərdi.

Ana bu haqda fikirləşə-fikirləşə gedib dağın başına çatmamışdı ki, bir haray eşitdi. Aşağıya baxanda gördü ki, Babəklə iki yoldaşı qoyunlara hücum etmiş canavarları qovurlar.

Ana əvvəl bərk qorxdu, nə edəcəyini bilmədi. Amma sonra Babəkin çomaq zərbəsi ilə yekə bir canavarı yerə sərdiyini görüb, özünə gəldi, yerdən daş götürüb balaca çobanların köməyinə getdi. Bir azdan oğlunun yanına çatdı. Ananın köməyinə ehtiyac qalmamışdı. Yerdə dörd canavar uzanmışdı. Babək anasını görüb onun üstünə yüyürdü.

Anası onu qucaqlayıb canavarlara baxdı. Babəkin iki yoldaşı da ananın yanına gəldi. Onlardan biri ən yuxarıdakı canavarı göstərib:

-Bunu ikimiz güc-bəla ilə öldürə bildik, - dedi. - İtlər kömək etməsə idi o, bizi parçalaya bilərdi. Bunları isə Babək öldürdü.

Ana:

-Qoçaq oğlanlarsınız! - dedi. - Gör nə qədər qoyunu xilas etmişiniz. Çox sağ olun!

Ana balaca çobanları bağrına basıb öpdü. Onların bu qoçaqlığı haqda xəbər kəndə çatdı.

* * *

Bir müddət sonra Babək daha böyük qoçaqlıq göstərdi. Qonşu mahaldan olan bir neçə atlı o yerlərdən keçib gedəndə sürülərin yanındakı çobanların uşaqlar olduğunu görüb bir neçə qoyunu aparmaq istəmişlər. Onlar sürüyə hücum edəndə Babək irəli keçmişdi. Birinci zərbəsi ilə quldurun birini yerə sərmişdi. İki balaca çoban və itlər də köməyə gəlmişdilər. Bu vuruşmada Babək daha bir quldurun baş-gözünü əzmişdi. O biri quldurlar isə atlarına minib qaçmışdılar. Camaat Babəki və dostlarını yenə alqışlamışdı.

İllər keçdikcə Babək toyda, bayramlarda güclü pəhləvanlarla güləşir və hər dəfə qalib gəlirdi.

Babək atasından qalma kiçik tarlanı çox bacarıqlı bir əkinçi kimi becərirdi. Onu yaxşı əkinçi və çoban kimi tanıdılar. Babəkin əsl şöhrəti gücündə və qoçaqlığında idi. At sürməkdə, qılınca oynatmaqda onun bərabəri yox idi. Babəkin qorxusundan o tərəflərə quldurlar və soyğunçular gəlmirdi. Ərəblərin göndərdiyi vergi yığanlar da o tərəflərə gəlməyə qorxurdular.

* * *

Elə bir vaxt gəlib çatdı ki, Babəkgilin kəndi ərəb hakimlərinə vergi verməkdən boyun qaçırdı. Kəndə qoşun göndərildi. Bu vaxt kəndlilərin hamısı silaha sarıldı. Yaxın kəndlərdən də onlara köməyə gəldilər. Vuruşmaya Babək başçılıq etdi, ərəblərin qoşunu darmadağın edildi. Hər yerdən xalq dəstə-dəstə axışib Babəkin yanına gəlir, ona şikayət edirdi:

-Babək, ərəblər bizim mal-qaramızı sürüb apardılar.

-Babək, ərəblər kəndimizdən çoxlu arvad-uşağı zorla özlərinə qul etdilər.

-Babək, amandır, bizə kömək et, ərəblər kəndimizin bütün ağsaqqallarını dar ağacından asmağa hazırlayırlar.

-Babək, ərəblər bizdən o qədər vergi istəyirlər ki, ev-eşiyimizi də satsaq, gücümüz çatmayacaq.

Babək öz igid yoldaşları ilə onların köməyinə gedir və hər yerdə işğalçıları cəzalandırırdı.

Ərəb işğalçılarının başçısı Babəkin üstünə bir neçə min silahlı adam göndərdi. Babəkgil onları da darmadağın etdilər. Kəndlər bir-bir ərəblərn əlindən çıxırdı.

Düşmənlərin başçısı daha da qəzəbləndi:

-Bu nədir, İrani, Azərbaycanı alan, güclü hökmdarları diz çökdürən ərəb qoşunu bir çoban ilə bacara bilməyəcək?

Onun əmri ilə Babəkin üstünə daha böyük qoşun göndərildi. Ərəb qoşunu bu dəfə də məğlub edildi. Xəbər gedib ərəblərin hökmdarına çatdı. Hökmdar özündən çıxdı. Babəkin yaşadığı mahala daha güclü qoşun göndərildi.

Bundan xəbər tutan Babək yolların ağzında bir neçə qala tikdirdi və ərəb qoşunları ilə vuruşdu.

Ərəblər yenə darmadağın edildi.

Ölkənin hər yerində xalq üsyan edib Babəkə qoşulur, ərəblərlə vuruşurdu. Ərəb hökmdarı başqa ölkələrdə olan qoşunlarını da Azərbaycana göndərdi.

Xalqımız Babəkin başçılığı ilə ərəblərə qarşı 20 ildən artıq vuruşdu. O vaxtdan çox keçir. Babəkin və onun igid yoldaşlarının adı isə dillərdən düşmür.

Əlövsət Quliyev

Bayatı:

Burda yolum oldu tən,
Varmı bu yoldan ötən?!
Bu dünyada şirin şey,
Bir anadır, bir vətən!

Sual və tapşırıqlar:

Babəkin anası nə üçün tez qocalmışdı?
Babək xalq arasında necə tanındı?
Xalq Babəkdən nə üçün kömək istəyirdi?
Babək ərəblərə qarşı nə üçün mübarizə aparırdı?
O, nə üçün həmişə qalib gəlirdi?
Babəkin və xalqımızın başqa qəhrəman oğullarının şəkillərini tapıb «Xalqımızın qəhrəman oğulları» adlı albom düzəldin.

Babəkin xarakterində xoşunuza gələn nələrdir?

Koroğlu ilə Dəli Həsən

(«Koroğlu» dastanı əsasında işlənmişdir)

I

Günlərin bir günü Koroğlu Qırata minib Çənlibelin ətəyindəki yola çıxır. Görür ki, bir dəstə yaraqlı-yasaqlı atlı gəlir. Amma atlıların qabağında bir oğlan var, görkəmindən igidlik yağır. Oğlan Koroğlunu görcək dəstəsinə hay vurur. Atlılar o saat Koroğlunu araya alırlar. Koroğlu dayanır. Gözləyir ki, görsün işin axırı nə olacaq? Oğlan atı cövlana gətirir, sürüb düz Koroğlunun qabağında dayanır. Sonra bir Koroğluya baxır, bir atına baxır, soruşur:

-Ayə, de görüm kimsən?

Koroğlu deyir:

-Yoldan keçənəm.

Oğlan bir də Koroğlunun atına baxıb soruşur:

-Bu atı hardan alıbsan?

Koroğlu dillənir:

-Özümünküdür.

Oğlan deyir:

-Düş atdan! Bu at mənə çatacaq!

Koroğlu cavab verir:

-Mən sənə məsləhət görürəm ki, öz yolunla düz keçib gedəsən. Yoxsa yaxşı olmaz!

Oğlan bu sözdən qəzəblənir. Hirsə atının başını çəkir. At dal ayaqları üstündə qalxır. Oğlan üzünü Koroğlya tutub deyir:

-Görünür, sən məni tanımırısan!.. Əgər tanısaydın, belə danışmazdın. Mənə Dəli¹ Həsən deyərlər. Bu yollardan kim keçsə, mənə bac-xərac² verməlidir.

II

Koroğlu sakitcə deyir:

-Dəli Həsən, səsinə güc vermə! İgid dil açmaz, əl açar.

-Ayə, sən kimsən ki, mənim qabağında belə yekə-yekə danışırısan?

-Dayan, deyim kiməm.

¹ Dəli – burada: *igid, qoçaq* deməkdir. Dəli Həsən – yəni igid Həsən.

² Bac-xərac – vergi

Bunu deyib, Koroğlu atın başını çəkir. At dal ayaqları üstündə şaxə qalxır ki, dırnağının altından qopan daş Dəli Həsənnin başının üstündən keçib, o tərəfə düşür. Koroğlunu dövrəyə almış atlılar çaxnaşmaya düşürlər. Koroğlu sazi çiyindənən aşırıb sinəsinə basır və deyir:

*Adımı soruşsan, bil, Rövşən olu,
Atadan, babadan cinsim Koroğlu,
Mənəm bu yerlərdə bir dəli-dolu;
Gündoğandan günbatana mənimdi!*

Dəli Həsən bir Koroğluya baxır, bir dönüb öz yoldaşlarına baxır, hündürdən gülür. Atlılar da gülüşürlər. Onların bu gülüşmələri Koroğluya toxunur. Bir istəyir misri qılıncı çəkib, hünərini onlara göstərsin. Sonra «lənət şeytana» deyib sazi alır, görək nə deyir:

*Qoç Koroğlu çıxar düzə,
Baxmaram əlliyə, yüzə;
Mən dəlidən öyüd sizə,
Həddini aşmamaq gərək...*

Koroğlunun belə nəsihət eləməyi Dəli Həsənə lap açıq gəlir. Öz adamlarına hay vurub, Koroğluya hücum eləmək istəyir. Koroğlu deyir:

*Çəkərəm qılıncı, kəsərəm yolu,
Mənəm igidlikdə bir dəli, dolu.
Hələ coşmayıbdır bu qoç Koroğlu,
And içmişəm bu gün döyüş olmasın.*

Dəli Həsən elə bilir ki, Koroğlu ondan qorxur. Geriyə çevrilib adamlarına deyir:

-Ayə, mən də elə bilmişəm ki, bu doğrudan da igiddir. Sən demə bu yanşaq¹ gəvəzənin birisi imiş. Tutun, yekə-yekə danışdığına görə atını əlindən alın, özünə də bir-iki vurub yola salın.

Koroğlu baxır ki, iş davasız keçməyəcək. Misri qılıncını çəkib, alır sazi, görək nə deyir:

*Hayqırıb açsam meydanı,
Su tək axıdaram qanı.*

¹ Yanşaq – burada: aşıq.

*Dəstələyib bəyi, xanı
Qırat döşünə qataram.*

IV

Koroğlunun bu sözlərindən Dəli Həsən qızıdır. Özü çəkilib bir kənarda durur, adamlarına hökm eləyir ki, Koroğlunu tutsunlar.

Dəli Həsənin dəstəsi Koroğluya hücum eləyir. Koroğlu qızmış şir kimi onların üstünə cumur.

Bir yandan Koroğlu, bir yandan Qırat az vaxtda dəstəni əldən-ayaqdan salırlar. Dəstədən qırılan qırılır, qalanlar da qaçıb dağılırlar. Koroğlu dəstəni dağılmış görüb, Qıratı Dəli Həsənin üstünə sürür. Üzünü ona tutub, alır sazı, görək nə deyir:

*Qorxum yox paşadan, sultandan, xandan,
Gəlsin mənəm deyən, keçirdim sandan.
Ərlər¹ daldalanıb qorxmasın qandan,
At sürsün, qovğaya mərdana gəlsin!*

V

Dəli Həsən ilə Koroğlu dava eləyəsi olurlar. Qılınclarını çəkib, bir-birinə hücum eləyirlər. Çox vuruşurlar. Amma heç biri məğlub olmur. Axırda atdan düşürlər, güləşməyə başlayırlar. Dəli Həsən ilə Koroğlu çox güləşirlər, gah o buna güc eləyir, gah bu ona güc eləyir. Qoç Koroğlu axırda bir nərə çəkir, Dəli Həsəni götürüb yerə vurur. Dizini onun sinəsinə dayayır, əlini qılınca atanda Dəli Həsən bir ah çəkir. Koroğlu deyir:

-Bir qaşığı qanından qorxub niyə ah çəkirsən?

Koroğlunun cavabında Dəli Həsən deyir:

-Ey igid, mən canımdan qorxub ah çəkmirəm. Əhdimə çatmadım.

Koroğlu soruşur:

-Əhdin nə idi?

Dəli Həsən deyir:

-Mən əhd eləmişdim ki, hər kim məni bassa, onunla dost, qardaş olam. Ölənə qədər onun yanında qalam. İndi sən məni basdın, ancaq öldürsən, əhdimə çata bilmirəm.

¹ Ər – burada: *igid* mənasındadır

Dəli Həsənin bu sözü Koroğlunu sevindirir. Ayağa qalxır. Dəli Həsənin qolundan yapışıb qaldırır, əlini üç dəfə onun kürəyinə vurur.

Onlar həmin vaxtdan bərk dost olurlar. Çənlibelə gəlirlər. O gündən Koroğlunun başına yavaş-yavaş adamlar yığışmağa başlayır. Çox çəkmir, Çənlibel qoçaq oğlanların, igidlərin məskəni olur.

Sual və tapşırıqlar:

Koroğlu Dəli Həsənə harada rast gəlir?

Koroğlu özü haqqında ona necə məlumat verir?

Onlar nə üçün vuruşmalı olurlar?

Koroğlu haqqında daha nə bilirsiniz?

Koroğlunun hansı xüsusiyyətləri xoşunuza gəlir?

Qaçaq Nəbi

(Dastandan bir parça)

Yüz il bundan əvvəl Qubadlı, Zəngilan, Laçın, Kəlbəcər dağlarında, Araz çayı yaxınlığındakı kəndlərdə Nəbi adlı qoçaq bir adamın adı dillər əzbəri olmuşdu. Aşıqlar onun hünəri haqqında Şeirələr qoşur, hər yerdə ondan danışır dılar.

O zaman Azərbaycanda çar hökuməti, bəylər, varlılar kəndlilərə çox zülm edirdi. Adamlar bu zülmə dözmür, çar hökumətinə qarşı vuruşurdular. Nəbi də belə adamlardan idi. Hökumət Nəbini cəzalandırmaq istəyirdi. Nəbi isə tufəng götürüb Bozətə minmiş və dağlara qaçmışdı. Ona görə də Nəbini qaçaq adlandırırdılar. O burada da sakit oturmur, zalımlardan intiqam alırdı. Nəbinin arvadı Həcər də igidlikdə ərindən geri qalmırdı. Nəbini tuta bilməyən hökumət adamları Həcəri tutub həbsxanaya salırlar. Bu vaxt aşıqlar Həcərin adından belə bir Şeir qoşurlar:

Qazamat¹ istidir, yata bilmirəm,

Düşmənim güclüdür, bata bilmirəm.

Ayaqda qandalaq² qaça bilmirəm.

¹ Qazamat – həbsxana, dustaqxana

² Qandal – dustaqların əl-ayağını bağlamaq üçün dəmir buxov, zəncir

Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!
Mən gələndə şamamalar gül idi,
Dörd yanımlı atlı düşmən bürüdü.
Yazıq canım qazamatda çürüdü,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!

Bu xəbər Nəbiyə çatan kimi o, yoldaşları ilə gedib həbsxana keşikçilərini qırdı və Həcəri xilas etdi. Hökumət və bəylər bundan qorxuya düşdü. Onlar necə olursa-olsun, Nəbini cəzalandırmağa çalışdılar. Amma onu ələ keçirə bilmirdi. Çünki xalq onun nə üçün qaçaq düşdüyünü yaxşı bilir və ona kömək edirdi. Aşıqlar da öz mahnılarında Nəbinin adından belə deyirdilər:

Dağılmaz qalayam, yarılmaz dağam,
Fəqirin, yoxsulun, nə qədər sağam,
Yolunda xidmətkar¹ daşqın ırmağam².

Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!

El-obanı salmaz dilindən Nəbi!

Dara düşsəm el yetir köməyə,
Patronu bükülər şala, tirməyə.
Atışma zamanı bizə verməyə.
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!

Nəbiyə hay verir obalar, ellər,

El gücüdür daşqın çaylar, gur sellər,

El-obadan kənar bükülər bellər,

Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!

El-obanı salmaz dilindən Nəbi!

Xalq Nəbini sevdiyi və kömək etdiyi kimi, Nəbi də xalqın köməyinə çatırdı. O zaman zalım bəylər və çar hökumətinin qulluqçuları – naçalniklər, pristavlar Nəbinin qorxusundan rahat otura bilmirdilər. Nəbi əlində tüfəng, Bozatın belində camaatın köməyinə çatır, zalımları cəzalandırırdı. Xalq isə

¹ Xidmətkar – xidmətçi, burada: *el-obaya kömək edən* deməkdir.

² İrmaq – çay

onun bu yaxşılığını unutmur, öz mahnılarında ona razılığını bildirirdi.

Uzun illər çar hökuməti idarələrinin başçılarını və zalım bəyləri qorxudan Nəbini 1896-cı ildə gecə yatdığı yerdə xaincəsinə öldürdülər. O vaxtdan çox illər keçsə də, xalqımız Nəbini unutmur. Onun haqqında qoşulan mahnılar hələ də dillər əzbəridir.

Atalar sözü:

Elə arxalanan igidin arxası yerə dəyməz.

Sual və tapşırıqlar:

Nəbi kim idi?

O, nə üçün qaçaq düşmüşdü?

Həcəri nə üçün həbsxanaya salmışdılar?

Kəndlilər Nəbiyə nə üçün kömək edirdilər?

Xalqın azadlığı uğrunda mübarizə aparmış qəhrəmanlardan daha kimləri tanıyırsınız?

Mətnə Həcərin dilindən verilmiş Şeiri əzbərləyin.

Atalar sözündəki «arxa» sözü hansı mənalarda işlənib?

Həcər

(İxtisarla işlənmişdir)

I

Yazın orta ayı idi. Günəş günorta yerinə qalxırdı. Biz beş nəfər çoban Səlim bəyin qoyun sürüsünü otarırdıq. Hamımız cavan idik. Gözəl səsi olan, el-oba içində aşiq kimi tanınan Humay da bizim yoldaşımız idi.

Aşiq Humay sazı döşünə basıb Qaçaq Nəbi haqqında bir mahnı oxudu.

Aşığın səsi çəmənə, çölə yayılır, yamaclarda, dağlarda, daşlarda əks-səda verirdi.

Gün getdikcə yuxarı qalxır, köç yolu ilə bir-birinin dalınca qoyun sürüləri gedirdi. Sürülərin yanı ilə gedənlər ayaq saxlayıb aşığın sözlərinə qulaq asırdılar.

Ağ dävələrin üstündə oturub yayxana-yayxana gedən və qucağında quzu, çəpiş, küçük tutan qoca qarılar, yəhərli atlar minmiş cavan qadınlar, qızlar aşığa baxıb gülümsəyirdilər.

Başına bahalı papaq qoymuş, belinə enli gümüş toqqa bağlamış bəy balaları özlərini gəlinlərə göstərmək üçün yorğa¹ atlarını lovğa-lovğa irəli-geri çapır, köçü tələsdirir, nökrələri qamçılıyrdılar.

Köçün dalınca yüyürərək gedən və dilini çıxarıb ləhləyən köç itləri də aparıb başlarını qaratikan kollarının gölgəsinə soxur və azca dincəldikdən sonra yenə də sürünün dalınca qaçırdılar.

II

Aşıq Humay yoxsulların başı üstündə qamçı oynadan bəy balalarına qan udduran Qaçaq Nəbidən deyir, Həcəri tərifləyirdi.

Gün qızır, isti bizə əsər eləyirdi. Üç gün sonra biz də köçəcəkdir. Ağa xəbər göndərmişdi ki, hazırlaşaq. Sevincimizin həddi-hüdudu yox idi. Yenə də başı qarlı dağlara qonaq gedəcəkdik. Ona görə də kefirmiz çox kök idi. Aşıq Humay da sazı döşünə basıb yanıqlı-yanıqlı çalib-oxuyurdu. O, oxuyub qurtaranda yoldaşlarımızdan biri nişan atmağı təklif etdi. Onun bir beşaçılan tufəngi və beş-on patronu vardı. Yoldan bir az aralı nişan qoyub növbə ilə atmağa başladıq. Mərc gəldik. Kim kibritin qarasını vura bilsə, onun adını «Qaçaq Nəbi» qoyacaqdıq.

Adama iki güllə atdıq, heç birimiz vura bilmədik. Yaman pərt olmuşduq. Ancaq bir-birimizi ələ salıb gülürdük.

III

Elə bu vaxt irəlidə bir atlı görüdü. Ardınca da bir bölük qoyun-keçi gəlirdi. Atlı bizə yaxınlaşdı. O, qadın idi. Altında bir boz at vardı.

Onun yaşı əllini keçmiş olardı. Buğdayı sifəti, iri və qürurlu gözləri var idi. Atın üstündə dik oturmuşdu. Başına qara kələğayı bağlamış, uzunboğaz çəkmə geymişdi. Yanımıza çatanda salam verdi. Nişan qoyduğumuzu görüb

¹ Yorğa – rahat qaçan at.

atın başını çəkdi. Boz at dayandısı da, dırnağı ilə yeri eşir, finxırırdı. Qadın ata fikir vermir, diqqətlə bizə baxırdı.

Biz isə mat-mat baxırdıq. Qadın birdən qaşlarını çataraq dilləndi:

-Uzaqdan gördüm. Səsindən başa düşdüm ki, güllələriniz boşa çıxır. Adınızı da cavan qoymusunuz...

Biz susduq. İstəyirdik ki, o ötüb getsin və nişanı vura bilmədiyimizi yadımıza salmasın. O isə yenə dilləndi:

-Mən siz yaşda olanda bir gülləm belə boşa çıxmazdı.

Biz o qadını tanımırıdıq. Onun yaxşı güllə atması isə bizə qəribə gəlirdi. Ona görə də susurduq.

Qadın bizim təəccüb etdiyimizi başa düşüb atdan düşdü, yoldaşlarımızdan tufəngi istədi. O, vermək istəmədi. Qadın əlini uzadıb tufəngi ondan aldı, diqqətlə ona baxdıqdan sonra dərindən bir ah çəkdi və «Aynalı, aynalı...», - deyə ağlamsındı. O, qara kələğayısının ucu ilə gözlərini sildi. Sonra tufəngin çaxmağını çəkdi. Onun boş olduğunu görüb soruşdu:

-Patron kimdədir?

Yoldaşlarımız bir söz deməyib ona bir patron verdi.

-Şərtiniz nədir? Nədən mərc gəlmisiniz?

Şərtimizi dedik. Qadın duruxdu, qaşları çatıldı, alnı qırışdı. Üzünə kədər çökdü, yenə də dərindən ah çəkdi. Ancaq bu dəfə ağlamsınmadı. Patronu lüləyə verdi. Tufəngi qaldırdı və dərhal çaxmağı çəkdi. Güllə açıldı, kibritin qarasını üzüb apardı. Pərtlikdən qıpqırmızı olduq. Qoca bir qadın tufəngi qaldıran kimi bizim heç birimizin vura bilmədiyi nişanı yerindən havaya qaldırmışdı.

Aşıq Humay özünü saxlaya bilməyib dedi:

-Bu kov¹ deyil.

Qadın yenə bir patron istədi.

Yoldaşımız axırını gülləni ona verdi. Gedib yenə bir kibrit dənəsini nişan qoyduq. Qadın tufəngi qaldıran kimi kibritin qarası havaya uçdu. Qadın bir söz demədən tufəngi yoldaşımıza qaytarıb atına sarı getdi. Qızılquş kimi onun

¹ Kov deyil – nəzərə alınmır, hesab olunmur

üstünə sıçradı. Biz onu aralığa aldıq və əlini mehribanlıqla sıxdıq. O, atı mahmızlayıb aradan çıxmaq istəyirdi ki, aşıq Humay soruşdu:

-Bircə dayanın! Axı biz bu beş cavanı belə pərt edən xanımın kim olduğunu bilmədik!

Qadın atın başını çəkdi və gülümsünüb dedi:

-Mən Həcərəm.

-Hansı Həcər?

Qadının üzünə yenə kədər çökdü, o, yüngülcə gülümsündü.

-Qulaq asın:

Gün qalxıbdır günortanın yerinə,

Həcər xanım qalxdı atın belinə,

Əşrəfi düzdürəm onun telinə,

Qoy sənə desinlər ay Qaçaq Nəbi!

Həcəri özündən ay qaçaq Nəbi!

O, nəğməni qurtarıb yenə üzümüzə baxdı. Mənə elə gəldi ki, o indi «Mən həmin Həcərəm, bu yerlərin qaçaq oğlu Qaçaq Nəbinin yoldaşı, silahdaşı Həcərəm», - deyəcəkdir. Amma o bunu demədi, atını səslədi və uzaqlaşmış sürünün dalınca getdi. O getdi, amma gözümüzü açdığımız ilk gündən adını nəğmələrdən öyrəndiyimiz, qaçaqlığı haqqında sevə-sevə oxuduğumuz Qaçaq Nəbinin qəhrəmanlığı yadımıza düşdü. Biz adı dillər əzbəri olan qəhrəman Həcər xanımı görmüşdük.

O günlərdən xeyli keçmişdir. Həcər xanımın mehriban sifəti, uzağa qoyulmuş kiçik bir nişanı necə atıb vurması heç yadımdan çıxmır.

Əli Vəliyev

Atalar sözü:

Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Çobanlar dağda nə ilə məşğul idilər?

Atlı qadın onlara yanaşıb nə etdi?

Qadın özünü necə tanıtdı?

Xalq Həcəri nə üçün unutmur?
«Gün» və «günorta» sözlərindəki yaxınlığı izah edin.
Həcərin xarakterində xoşunuza gələn xüsusiyyətləri göstərin.
Hekayəni danışın.

İgid partizan

Hekayə (İxtisarla)

Vətəndaş müharibəsi zamanı Şimali Qafqaz dağlarında belə bir hadisə baş verdi. Partizanlar aqvardiyaçıların böyük qüvvələri qarşısında geri çəkilməli oldular. Onlar daha uzaqlara – dağlara çəkildilər. Lakin aqlar onlara aman vermir, gəlib çatırdılar. Partizanlar isə ailələrini və heyvanları da dağlara aparmalı idilər, Məsləhət zamanı Daniel adlı bir gənc çəçen dedi:

-Yoldaşlar, işlərinizi arxayınlıqla görün! Mən aqların qabağını bütün günü, bəlkə də, çox saxlayaram.

-Onların qabağını tək saxlaya bilməzsən. Kim kömək edəcək? Biz böyük bir dəstə ayıra bilmərik.

Daniel:

-Tək mən özüm onları saxlayaram, - dedi, - mənə nə bir adam, nə də dəstə lazımdır.

Partizanlar təəccüblə soruşdular:

-Sən onların qabağını necə saxlayacaqsan?

-Bu mənim öz işimdir. Sizə söz verirəm ki, onların qabağını saxlayaram, mənim söz verməyimi isə hamınız yaxşı bilirsiniz.

* * *

Qayanın üstündə, dar cıgırlı qədim bir qala var idi. Daniel anası ilə birlikdə orada yaşayırdı. Onun anası qoca, lakin qüvvətli bir qadın idi. Partizanlar getdikdən sonra o, anasının yanına gəlib dedi:

-Ana, biz ikimiz dağlara gedən yolu müdafiə edib aqları irəliləməyə qoymamalıyıq.

-Yaxşı, oğul, - deyə, ana cavab verdi. - De görün mən nə etməliyəm?

Daniel qalada olan silahların hamısını bir yerə yığdı. Məlum oldu ki, onun üç təzə və iki də köhnə tüfəngi vardır. Patron da var, ancaq o qədər də çox deyil.

O, tüfəngləri qalanın pəncərələrinə qoydu. Onları doldurub, cığırın müəyyən bir yerinə yönəltdi.

O, anasından soruşdu:

-Tüfəngi doldura bilərsənmi?

Qarı gülümsünüb dedi:

-Köhnələrini yaxşı doldura bilərəm, təzələrini də ki sən mənə öyrədersən.

Daniel buna cavab olaraq anasını öpdü və təzə tüfəngləri doldurmağın qaydasını ona öyrətdi.

Onlar hazırlaşib qurtarmışdılar ki, birdən ağlar cığırda göründülər. Dəstənin qabağınca qırmızı başlığı kürəyinə düşmüş boylu-buxunlu iki atlı çapırdı. Çərkəzi paltarlarındakı¹ gümüşü vəznələr² par-par parıldayırdı. Bellərində xəncər, yanlarında qılınc, çiyinlərində tüfəng var idi. Yapıncılarını büküb yəhərin dal qaşına³ bağlamışdılar.

Ağlar qədim qalanın təhlükəli olacağını fikirlərinə belə gətirmədən irəliləyirdilər.

Daniel nişan alıb iki dəfə atəş açdı. Tüstü çəkildikdə o, atlıları cığırda görmədi. Atlılar uçurumdan çaya düşmüşdülər.

Bu zaman dalca gələn atlılar dayandılar və məsləhətləşməyə başladılar. Onlar qalanı atəşə tutdular, lakin qalanın köhnə divarları o qədər qalın idi ki, onları güllə ilə deşmək mümkün deyildi. Bunu görən bir neçə atlı sürətlə qalaya doğru çapmağa başladı, lakin Daniel əvvəlcədən cığıra böyük daşlar yığıb yolu kəsmişdi. Atlar bu daşlara çatanda durdu. Danielin anası isə tüfəngləri bir-birinin dalınca doldururdu.

Gənc partizan qalada guya çox adam olduğunu bildirmək üçün müxtəlif yarıqlardan və pəncərələrdən atəş açırdı.

¹ Çərkəzi paltar – Qafqaz xalqının geydikləri döşü vəznəli uzun kişi geyimi (milli paltar)

² Gümüşü vəznələr – paltarın üstünə düzülmiş bəzək

³ Yəhərin dal qaşı – yəhərin dal tərəfi

Ağlar qalanı arası kəsilmədən atəşə tutmağa başladılar. Güllələr elə bir ucdan divar çıxıntılarına dəyərək vıyıldayırdı.

Daniel düz atırdı. O, sakitcə nişan alır və heç kimi qalaya yaxınlaşmağa qoymurdu. Cığırda qalaya yaxınlaşmaq istəyən ölür və ya yaralanırdı. Bunu görənlər ağlar çox qəzəblənirdilər. İki nəfər cürətlisi uçurumdan çaya endi və çayı üzüb keçəndən sonra sıldırım çıxıntılarla o biri tərəfdən qalaya dırmaşmağa başladı.

Daniel onları görmədi, lakin anası gördü. Elə o dəqiqə oğluna bir söz demədən arxa tərəfdən dırmaşana atəş açdı. Onlardan biri çaya yıxıldı. O birisi özünü itirdiyindən, qabağındakı daşdan möhkəm tuta bilməyib; yoldaşının dalınca aşağıya yumalandı.

İşi belə görənlər ağlar atışmanı saxlayıb məsləhətləşməyə başladılar. Onlar deyirdilər:

-Hər tərəfi atəş altında saxlayan qaladakı dəstə, şübhəsiz ki, təcrübəli dəstədir. Hər tərəfdən atırlar. Nə edəcəyik?

* * *

Onlar yenə vuruşmağa başladılar və Danieli qolundan yaraladılar. Anası oğlunun qolunu sarıdı və Daniel istirahətsiz özü atmağa başladı. O, çox sərrast atırdı. Bu ara ağlar yenidən məsləhətləşməyə başladılar. Onlar:

-Gəlin onları topla qorxudaq. Danışmaq aparmaq üçün onların yanına silahsız adam göndərək və deyək ki, əgər bizə yol verməsələr, onların hamısını top ilə məhv edəcəyik.

Bu təklif hamının xoşuna gəldi. Birdən Daniel bir adamın cığırda qalaya tərəf gəldiyini və tüfəngini, xəncərini, qılıncını çıxarıb daşın üstünə qoyduğunu gördü.

Gələn adam:

-Ey! - deyərək, çağırır, - biriniz çıxın, heç bir şeydən qorxmayın, sizə deyiləsi sözüm var.

Daniel anasına:

-Mən danışmaq aparmağa gedirəm, - dedi, - sən isə göz qoy, bir balaca qarışıqlıq görənlər kimi atəş aç! Anacan, yəqin sən yorulmusan? Axı biz bütün günü vuruşmuşuq...

Anası dedi:

-Daniel, mən həyatımın qalanını canavarlarla vuruşmağa hazırım.

Daniel:

-Gör nə qorxmaz və igidsən, ana, - dedi və daşın yanında onu gözləyən ağların nümayəndəsinin yanına enməyə başladı.

Daniel daşların o biri tərəfindən durub soruşdu:

-Nə lazımdır, nə deyirsən?

-Nə deyirəm? Onu deyirəm ki, bizə yol verin, əgər verməsəniz, sizin bütün dəstənizi qırarıq.

Daniel:

-Əgər dediyin söz elə budursa, qayıda bilərsən.

-Yox, mənim bir təklifim var.

-De görüm nə təklifin var?

-Əgər siz bizim dəstəyə yol verməsəniz, biz top ilə hər şeyi: həm sizi, həm də sizin bu murdar qalanızı məhv edəcəyik...

Daniel:

-Qoy fikirləşim, - dedi və göyə baxdı.

Axşam düşürdü. Daniel nə qədər patronları qaldığını fikrində hesabladı. Lap az qalmışdı. O dedi:

-Yaxşı, biz yol verərik, ancaq bir şərtlə.

-Şərtini de.

-Mənim dəstəm bu yolu qaranlıq düşənə qədər saxlayacaqdır. Qaranlıq düşən kimi biz çıxıb gedəcəyik. Qoy o zaman yol sizin olsun.

Ağların nümayəndəsi Danielin top atəşindən qorxub güzəştə getdiyini fikirləşərək sevindi. Daniel məharətlə aldatdığından xoşlanaraq istər-istəməz dedi:

-Yaxşı, qoy elə olsun. Biz gecəyə qədər istirahət edərik, lakin siz tezliklə buradan rədd olun, yoxsa hamınız üçün pis olar.

* * *

Bu danışıqdan sonra ağların nümayəndəsi öz dəstəsinin yanına, Daniel isə qalaya qayıtdı. Hava tamamilə qaraldıqda Daniel atı qalaya gətirib, tufəngləri yüklədi və anasını da atın üstünə mindirib dağa yola düşdü.

Ağlar isə pusquda durmuş partizan dəstəsindən qorxaraq gecəni yerlərindən tərənəmədilər. Onlar səhər dağa qalxanda dərədə heç kim yox idi. Səhərə qədər partizanlar xeyli uzaqlaşib özlərinə yeni məskən salmışdılar.

Nikolay Tixonov

Sual və tapşırıqlar:

Daniel ağların qarşısını kəsmək üçün nə fikirləşmişdi?

Ağlar nə üçün qalaya yaxınlaşa bilmirdilər?

Danışığa göndərilən adamın hədə-qorxu gəldiyini hansı ifadələrdən bilmək olur?

Daniyarın gözləri

Rəvayət (İxtisarla)

Gecəyarısı idi. Ayın işığında kombayn işləyirdi. Birdən ay buluda girdi. Çox gözlədik, çıxmadı. Axırda kombaynçı motoru saxladı. Mənim yanıma, ocağın başına gəldi. Ocağa çırpı atdıq. Çay qoyduq. Kombaynçı qıyıq gözlü qazax qızı idi. O, dincini almaq üçün təzə biçilmiş küləşin üstünə uzandı. Zəmilər sakit-sakit mürgüleyirdi. Ay hələ də buludun dalından çıxmamışdı. Birdən ətrafda qırmızı qığılcımlar yanıb-söndü. Mən sevincək dedim:

-İşıldaböcəkdir. Uşaqlıqda onlardan çox tutub bankaya salmışam.

Qız qaranlıqda parıldaşan işıqlara xeyli baxdı, sonra başını bulayıb dedi:

-Yox, bunlar ışıldaböcək deyil. Daniyarın gözləridir.

Mən təəccüblə soruşdum:

-Daniyar kimdir?

Qazax qızı küləşin üstündə yerini rahatlayıb dedi:

-Daniyarı tanımırsan? O, igid qazax olub. Yadımdadır, nənəm hər dəfə bu ışıldaböcəkdən görəndə deyirdi ki, Daniyarın gözləri yenə öz adamlarını axtarır...

Mən çaynıkdən ikimizə də çay süzdüm. Qıyıq gözlərini hələ də qaranlıq zəmilərdən ayırmayan kombaynçı qız sözə başladı:

-Nənəm nağıl edərdi ki, bir zamanlar qazaxlar bu çöllərdə köçəri yaşayırlarmış. Düşmənlər onlara tez-tez hücum edər, var-yoxlarını, mal-qaralarını əllərindən alarlarmış. Daniyargil çox yoxsul idilər. Bu dəfə düşmənlər yenə onlara hücum edirlər, olan-qalanlarını soyub aparırlar. Adamları isə öz yurdlarından didərgin salırlar. Onların nə atı qalır, nə də odu. Düşmən, ocaqlarını da söndürüb, külünü göyə sovurur.

Daniyar çox igid oğlan olur. O, qazaxların halına dözə bilməyib, ildırımın dalınca gedir. Birdən ildırım çaxır, göy guruldayır. O, qurumuş yoğun bir ağacdən bir qədər aralı xəndəkdə gizlənir. Yenidən güclü ildırım çaxır, ağacı yandırır. Daniyar xəndəkdən çıxıb oddan götürür. Dincini almadan gecə-gündüz qaçır. Qaçmasaydı, od sənə bilərdi. Ancaq nə qədər axtarırsa, öz adamlarını tapa bilmir. Daniyarı tutmaq, odu əlindən almaq üçün düşmənlər pusquda dururlar. Daniyar onları görür. Amma qaçıb qurtara bilmir. Düşmənlər onu hər tərəfdən dövrəyə alırlar. Daniyar düşməne təslim olmaq istəmir. Gətirdiyi odla özünü yandırır. Ancaq gözləri yanmır. Onun gözləri işıq sala-sala öz adamlarını axtarmağa başlayır. O vaxtdan Daniyarın gözləri həmişə axtarır.

Qız dərindən ah çəkib susdu. Nağıl mənim xoşuma gəlmişdi.

-Axır ki tapdı, - deyə, mən əlavə etdim.

-Kimi? - deyə kombaynçı qız mənə tərəf dönüb təəccüblə soruşdu.

-Kimi olacaq? – dedim, - öz adamlarını. İndi Daniyarın xam torpaqlarda işləyən nəslini deyirəm.

Kombaynçı qız gülümsündü. Deyəsən, sözlərimdən razı qalmışdı.

Ay buludun dalından çıxdı. Kombaynçı qız ayağa qalxıb, kombayn işə saldı...

Mürgüləyən çöllər motorun səmindən oyandı...

Xalidə Hasilova

Tapmaca:

Əlində oraq,
Qolları daraq,
Üstündə xırman
Altı dəyirman.

Sual və tapşırıqlar:

Əhvalat harada olmuşdu?
Hekayəyə nə üçün «Daniyarın gözləri» adı verilmişdir?
Rəvayətdə qazax xalqının keçmiş həyatı necə əks olunmuşdur?
Kombaynçı qadınlardan kimləri tanıyırsınız?
Xam torpaqlar haqqında nə bilirsiniz?

Usta Baba Pirməmməd

Oçerk (İxtisarla)

Bakını dünyada məşhur edən onun çoxlu zavodu, fabriki və neft mədənləridir. Bunlarla bərabər, bu şəhəri dünyaya tanıdan onun bacarıqlı neft ustalarıdır. Onların adı, hünəri Bakının və respublikamızın başını həmişə ucaltmışdır. Bu ustalar içərisində usta Piri Quliyev, Gülbala Əliyev, usta Piri Nuriyev, Ağa Nemətulla, Kaveroçkin, Qurban Abbasov kimi məşhur neftçilərin adları hörmətlə çəkilir. Bakının şöhrətini bütün dünyaya yayan neftçi ustalardan biri də Usta Baba Pirməmməd idi.

Qəzetlərdə onun haqqında çox yazılır, radioda da ondan tez-tez danışıldılar. O vaxtlar Bakı ölkənin ən çox neft çıxarılan yeri idi. Ölkəyə neft çox lazım idi. Təyyarələrə, avtomobillərə, traktorlara, avtobuslara və başqa maşınlara neft, benzin və neftdən hazırlanan yağlar lazım idi. Ona görə Bakı neftçiləri daha çox quyu qazmalı, daha çox neft çıxarmalı idilər.

Usta Babanın da şöhrəti aləmə bu vaxt yayıldı. Onun çox böyük sürətlə dərin neft quyuları qazmasından, yeni-yeni neft yataqları tapmasından, bir sözlə ölkəyə bol neft

verməsindən danışır və yazırdılar. Onun adı da başqa qəhrəman neftçilərin adları ilə bir yerdə çəkilirdi.

O, ucaboy, enlikürək, iti baxışlı və gülərlü bir adam idi. Onun işi ilə tanış olmaq istədiyini söyləyənlərə baxıb Usta Baba deyərdi:

-Qazmaçının işi ilə mədənin özündə tanış olmaq lazımdır. Vaxtınız varsa, gedək, qazdığım buruqları sizə göstərim.

O, qonaqları mədəyə aparır, yeni qurulan buruqları göstərir, ustalarla və fəhlələrlə tanış edirdi. Usta Baba neftçilər haqqında fərhlə danışır, xüsusən gənc ustaları ürəkdən tərifləyirdi:

-Siz elə bilməyin ki, bu quyuları təkə mən və höknə yoldaşlarım qazıb. Yox, elə deyil. Bu işdə cavan neftçilər də bizə çox kömək edirlər. Onlar cəld işləməyi bacarır, qazmaçılıq sirrini tez öyrənirlər. Mən müəlliməm. Ono ar da mənim zirək və ağıllı şagirdlərim.

Ustanın müdir olduğu idarənin qazmaçıları ilə tanışlıq göstərir ki, Usta Babanın fəhlə yoldaşları və şagirdləri çox səliqə ilə və cəld işləyirlər. Onların qazdığı quyularda qazma dəzgahları çox yaxşı və böyük sürətlə işləyir.

Usta Babanın qazmaçıları planı vaxtından çox qabaq yerinə yetirir və daha çox quyuyu qazırlar.

Usta Babanın atası da məşhur neftçi idi.

Baba on iki yaşından mədədə işləməyə başlayıb. Əlbəttə, o zaman, yəni inqilabdan əvvəl neft mədənlərində işləyən fəhlələrin vəziyyəti çox ağır idi. Neft quyularını əl ilə qazırdılar və nefti oradan vedrə ilə çəkirdilər. Quyular tez-tez uçur, xarab olur, yanğınlar baş verirdi, adamlar ölürdülər, şikəst olurdular. Usta Baba belə ağır bir vaxtda mədədə işləməyə başlayıb.

Sonra vəziyyət tamamilə dəyişdi. Quyuları yeni qayda ilə, elektrikle işləyən dəzgahlarla qazmağa başladılar. Yerini daha dərin qatlarından neft çıxarmağı öyrəndilər. Usta Baba da bu zaman yeni qayda ilə işləməyə başladı, bacarığı sayəsində məşhurlaşdı. Əvvəllər adı fəhlə olan adam sonra böyük bir mədədə neft quyuları qazan idarənin rəisi oldu.

Böyük Vətən müharibəsi illərində neft və neft məhsulları daha çox lazım olanda Usta Baba öz hünərini daha da artırdı. O yorulmaq bilmədən, gecəni gündüzə qataraq daha sürətlə, daha çox quyu qazdı. Ona Dövlət mükafatı laureatı fəxri adı, Əmək Qəhrəmanı kimi yüksək və şərəfli ad da verildi.

Yeni neft yataqlarında mədən qurmaq ona tapşırıldı. Çox keçmədi ki, Usta Babanın rəhbərlik etdiyi qazma idarəsi ölkəmizdə məşhur oldu.

Usta Baba ilə sonralar da tez-tez görüşərdilər və onun qazdığı neft quyuları ilə tanış olardılar. O, hər dəfə adamı yola salanda deyərdi:

-Bizim işimiz hələ çoxdur, çox güman ki, bu axşam evə gedə bilməyim. Sizə təzə bir xəbər lazım olsa, mədənə zəng eləyin, vaxt tapıb yenə gəlin! Yaxşı yol!

O günlərdən çox keçir. Usta Babanı heç vaxt unutmuruq. Əgər siz indi də onun vaxtı ilə işlədiyi mədənlərə getsəniz, qazmaçılar o məşhur ustadan, öz müəllimləri olan o neftçi qəhrəmandan sizə çox şey danışa bilərlər.

Yusif Əzimzadə

Sual və tapşırıqlar:

Usta Baba Pirməmməd kim idi?

Ustanın işlədiyi mədəndə əvvəl vəziyyət necə idi?

Usta Baba necə məşhur oldu?

Onun əməyini necə mükafatlandırdılar?

Məşhur neftçilərdən daha kimləri tanıyırsınız?

Siz də neft ustası olmaq istəyirsinizmi?

Dənizdə şəhər

(İxtisarla)

Bir gün evdə atamdan
Soruşdum ki, söylə bir,
Sizin suda eviniz,
İdarəniz necədir?
Atam güldü, söylədi:

Altı adam, bir dəniz,
Yolsuz, izsiz qamışıq,
Gör nə yaman pis oldu,
Söndü buruqda işıq.
Usta: - Qorxmayın! – dedi,

-Mənim mehriban oğlum,
Getsən əgər ora sən,
Neçə canlı əfsanə,
Neçə nağıl görərsən.
Göy suların qoynunda
Balaca bir şəhər var,
Orda yaşaya bilər
Ancaq qoçaq adamlar.
Oğlum, heç bir şəhərə
Bənzəməyir bu şəhər.
Onun ayaqlarıdır
Uzun, dəmir dirəklər...
Yaxşı yadıma düşdü,
Soyuq bir qış çağıydı,
Hər dalğa elə bil ki,
Qafqazın bir dağıydı.
Hər dağ birdən uçulub
Gurhagur tökülürdü.
Bəzi estakadalar
Dağılıb sökülürdü.
Çox uzaq bir mədəndə
Qalmışdı briqadamız.
Nə qayıq görünürdü,
Nə də estakadamız.
Başımızın üstünü
Sular aldı, nə aldı.
Düşündük ki, neyləyək?
Dalğalar çox, biz altı.
Bir budkaya boylandıq
Bir də əsən buruğa.
Gördük yanımıza su
Dırmaşır dalğa-dalğa.
Usta: - Qorxmayın, - dedi,
-Qorxmayın bu sulardan.

-İnsan qorxmasın gərək.
Dəniz: - Düşünüz! - deyir,
-Nə durmusuz orada?
Sizi qərq edəcəyəm
Bu dəli dalğalarda.
Qalxır, atlanır, düşür
Dənizin boz suları,
Bir də atlanır göyə
İnadkar adamları
Sularda qərq etməyə.
Birdən usta qışqırır:
-Köməyə dostlar gəlin!
Dünyada ən qəhrəman,
Qoçaq adamlar gəlin!
Görürsünüz işığı?
Bu işıq o işıqdır!
Gələn xilasedici
Bizim tanış qayıqdır!
Biz qışqırıb deyirik:
-Ey! Bura gəlin, bura!
Ey! Bizi itirməyin!
Hara döndünüz, hara?
Qayıq gəlir irəli,
Tez-tez alıb başına
Qaldırır onu dalğa.
Aşır dalğalar üstədən
Tullanırıq qayığa.
Gəlir arxamızca çox,
Çox dəli, hirsli dalğa.
Biz çatırıq sahilə,
Salamlayıb dostları
Keçib estakadadan
Gedirik evə sarı.

Əli Kərim

Sual və tapşırıqlar:

Fırtına zamanı dənizin vəziyyətinin təsvir olunduğu hissəni Şeirdə tapıb oxuyun.

Nə üçün dənizdə polad dirəklər üstündə şəhər salınmışdır?

Briqadanın başına gəlmiş əhvalatı öz sözlərinizlə danışın.

Dənizdə işləmək istəyerdinizmi? Nə üçün?

Şeirdən xoşunuza gələn parçanı əzbərləyin.

Ağ qızıl ustaları

Dördüncü sinfə keçdim. Yay tətili günləri başlandı. Kəndə – xalamgilə qonaq getdik. Xalam Sabirabad rayonundakı 26 Bakı komissarı adına kolxozda işləyir. Avqustun son günləri idi. Mən xalam və qızı Zümrüdlə pambıq tarlasına getdim. Hər tərəf qar kimi ağarırdı. Pambıq təzəcə açmışdı. Sahədə bir dəstə pambıqçı vardı. Onlar pambıq kollarına baxaraq iftixarla söhbət edirdilər. Zümrüd alçaq boylu, qara saçlı, gülər üzlü bir qadını göstərib dedi:

-Onu tanıyırsanmı?

Mən onu haradasa, bəlkə də televizorda görmüşdüm, lakin unutmuşdum. Zümrüdün söhbətlərindən məlum oldu ki, o kolxozun qabaqcıl briqadiri, Əmək Qəhrəmanı, Dövlət mükafatı laureatı, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin deputatı Zəminə Aslanovadır.

Yaxınlaşıb salamladıq. Qarşıdakı işlərindən danışdı. Öyrəndim ki, briqada mexanizatorları da, sürət ustaları da, suçular da becərmə dövründə səylə işləmiş, sağlam və barlı kollar becərə bilmişlər. Briqada pambığın yarından çoxunu maşınla yığır. Sürət ustaları istənilən qədər döşlük və bardanlarla təmin olunmuşlar. Körpülər, sahələrə gedən yollar, pambıq qurudulacaq meydançalar vaxtında qaydaya salınır, «mavi gəmilər» təmir olunur.

Söhbətinin sonunda Zəminə Aslanova dedi:

-Vəzifəmiz məhsul yığımını tez və itkisiz başa çatdırmaqdır.

Zəminə Aslanova sözünü təzəcə qurtarmışdı ki, mən ona yaxınlaşıb dedim:

-Yoldaş Aslanova, bu ada, bu şöhrətə necə nail olmağınızdan danışarsınızmi?

O, məmnuniyyətlə razılaşdı:

-Gözümü dünyaya Muğan torpağında açmışam. Ağlım kəsəndən ağ örpəkli tarlaların vurğunu olmuşam. Məktəbdə oxuyarkən istirahət günlərində, dərsdən sonrakı boş vaxtlarda sahələrə gedərdim; pambığın becərilməsində və yığılmasında böyüklərə kömək edərdim. Kənd kitabxanasında, kolxoz komsomol təşkilatında işlədiyim illərdə də pambıq tarlalarına can atardım. Həvəsimi nəzərə alıb komsomolçu-gənclər briqadasına başçılıq etməyi mənə tapşırıdılar. Sevinclə razılıq verdim. Gecə-gündüz xəyalımdan getməyən pambıq tarlaları daimi məskənim oldu.

Ana torpaq səxavətlidir. Zəhmət çəkəni el yanında almıyıq, üzüağ edir. Məni də torpaq ucaldıb. Bərəkətli Muğan torpağı... Təkcə məni yox, neçə-neçə sabirabadlı qızı şöhrət zirvəsinə çatdırıb.

Sahədən qayıdanda Zümrüd Sabirabad rayonunun Zəminə Aslanova kimi onlarla qəhrəman qızından danışdı. Öyrəndim ki, Ali Sovetin deputatları Fatma Hüseynovanın və Narınc Kərimovanın və başqalarının adları indi respublikamızda hörmətlə çəkilir.

Sürücü-mexanizatorların arasında qadınların olub-olmadığı ilə maraqlandım. Zümrüd məni sevindirdi. Sürücü-mexanizator qadınların işindən də danışdı. Onun Həzi Aslanov adına kolxozun sürücü-mexanizatoru Gülsurə İbadova haqqında söhbəti də yadımdadır.

Zümrüd məlumatlı, bacarıqlı qız idi. Qonşu rayonların işindən də onun xəbəri vardı.

Sual və tapşırıqlar:

Hekayə kimin dilindən yazılmışdır?

Şagird pambıqçılar haqqında məlumatı kimdən öyrənmişdir?

Zümrüd 26 Bakı komissarı adına kolxoz haqqında nə bilirdi?

O, xalası qızına hansı pambıqçı qadınlar haqqında məlumat verdi?

Əmək qəhrəmanlarından daha kimləri tanıyırsınız?

«Alınacaq», «üzüağ» sözlərinin işləndiyi cümləni tapıb oxuyun və mənalarını izah edin.

Hekayənin məzmununu danışın.

Şəkil

Hekayə (İxtisarla)

Biz ovda idik. Səməd Vurğun və mən. Səməd çox yaxşı ovçu idi, sərrast atırdı, bir quş ondan yayına bilmirdi. Mənim məqsədim isə ov adına təbiətin qoynunda, meşələrdə, düzlərdə gəzmək idi.

Səməd ilə gəzmək çox çətin idi. Yorulmaq, dincəlmək bilmirdi, hey gedirdi. Bəzən mən hiss eləyirdim ki, şair xəyalı onu haraya isə aparıb; ov da, quş da yadından çıxıb, ayağının altını hiss etmədən irəliləyirdi. Bəzən də məftun olaraq dayanır, hər yarpağı seyr eləyirdi.

Gəzə-gəzə gedib Samux meşəsinə çatdıq. Balıqtutan qayıqçılar bizi Kürdən keçirttilər. Neçə saat bu meşəni gəzdik. Qabağımızda bircə qırqovul çıxdı, onu da vura bilmədik. Nəhayət, Səmədin dilindən «yoruldum» sözü çıxdı. Böyük bir ağacın kölgəsində əyləşib özümüz ilə gətirdiyimiz yeməyi yedik...

Yenə başladıq quş axtarmağa. Meşədən kolluq bir yerə çıxdıq. Uzaqda bir kənd göründü. Gün başımıza döyürdü. Mən bərk susamışdım. Bunu bildirmişdim ki, Səməd dedi:

-Mən də susuzam. Kənd tərəfə gedək, bəlkə arxdan-zaddan bir şeyə rast gəldik.

Bizə elə gəlirdi ki, kənd yaxındadır, amma getdikcə yol uzandı. Birinci evə yaxınlaşanda lap əldən düşmüşdük. Səməd dedi:

-Bu evdən bir az su alıb içək.

Hasara yaxınlaşanda heyvərə bir köpək üstümüzdə cumdu. Elə dəhşətli hürürdü ki, qulağımız batırdı. Səsə əli belli bir kişi çıxdı. Hasara yaxınlaşıb köpəyə acıqlandı.

Əlimizdə ov tufəngini görüb geri dönmək istədi. Mən onu səslədim:

-Ay qardaş, - dedim. Cavab verdi:

-Mənim ovçu ilə aram yoxdur.

-Niyə? Ovçu sənə neynəyib?

-Ovçu mənə bir şey eləməyib, bu kəndə bir toy tutub ki, tüstüsü təpəsindən çıxır, - deyə, kişi ətrafı göstərdi. Qabaq biz turac səsinə yuxudan durardıq. İndi daha heç qarğa səsi də eşitmirik. Bütün günü tufəng səmindən otura bilmirik. Quş tapmayanda milçəyə də atırlar...

Səməd bir mənə baxdı, bir özünə baxdı: belimizdəki patron kəmərinə, çiyimizdəki qoşalüləyə, əynimizdəki sıırıqlıya, sonra da tük basmış üzümə diqqət eləyib güldü. Kişiyə müraciət elədik:

-Biz elə ovçulardan deyilik, ay axber¹. Tufəng bəhanədir... Gəzməyə çıxmışıq. Sən iti qov getsin, biz həyəət keçək. Bir stəkan su içək.

Kişi bir az tərəddüd göstərdi, sonra ağızucu dedi:

-Gəlirsiniz gəlin də... Amma tufəngləri gizlədin, it tufəngə hürür.

Tufəngləri dalmızda tutub həyəət keçdik.

Bura çox gözəl, səliqəli bir həyəət idi. Böyük tut ağacının kölgəsində birmərtəbəli, təzəcə ağardılmış ev, sağ tərəfdə təndir, iki ocaq, solda ot tayası...

-Bu saat uşağı səsləyim, sizə su gətirsin.

O bərkdən «Arşaq, Arşaq!» - deyə, səslədi. Uzaqdan «ha» deyə, cavab verdilər. Kişi ermənəcə nə isə dedi. Bizə heç əhəmiyyət vermədən, divara söykədiyini belə təkrar götürdü və ləklər içində qurdalanmağa başladı. O, çox qaraqabaq adam idi, nə bizi otağa təklif edirdi, nə də oturmağa stul verirdi. Mən elə yorulmuşdum ki, ayaq üstündə güclə dayanırdım. Axırda özümü saxlaya bilməyib dedim:

-İki stul versənə oturaq, çox yorulmuşuq.

¹ Axber – ermənəcə qardaş deməkdir.

-Kürdən bəri on beş kilometrdir, əlbəttə, yorulacaqsınız, - deyə, kişi bizə acıq verirmiş kimi dilləndi. – Yazıq quşlar bilmirlər harda yaşasınlar. O tərəfdən atırlar, bu tərəfdən atırlar.

Səməd birdən-birə hirsələndi. Qaşları çatıldı, qolumdan tutdu, çölə tərəf çəkdi:

-Gedək... su-zad lazım deyil!

Kişi bir az pərt oldu.

-Keçin, oturun! – deyə, yan otağın qapısını açdı. – Ovçu olsanız da, qonaqsınız.

Bu dəfə mən Səmədin qolundan tutub, otağa tərəf çəkdim:

-Gedək, onca dəqiqə dincələk... Yeriyə bilmirəm.

İstər-istəməz otağa keçdik və təəccübdən donub qaldıq: otaqda buxarının başında Səmədin böyük şəkli asılmışdı.

İkimiz də bu şəkllə yaxınlaşıb, diqqətlə baxdıq. Səməd güldü, sonra yavaşdan dedi:

-Üstünü vurma. Bu kişi ovçuların əlindən yanıqlıdır, tanışlıq verməyək. Dinməzəcə suyumuzu içib gedək.

İkimiz də oturduq. Otaq da həyət kimi səliqəli idi. Pəncərələrdə gül dibçəkləri, rəfdə rəngbərəng kasalar, gülab və sirkə şüşələri, kamodun¹ üstündə samovar, qədim lampa, kiçik bir masanın üstündə radiocihazı... Mən gəzdiyim kəndlərdəki bütün Azərbaycan evlərində qonaq otaqları bu cür bəzənir. Bu otaq da onlardan fərqlənmirdi.

Həyətdə ermənicə danışmaq eşitdik. Sonra iyirmi beş-iyirmi altı yaşlarında bir oğlan əlində su bardağı və stəkan içəri girdi. Deyəsən, kişinin «Arşaq» deyə səslədiyi oğlan bu idi.

Arşaq ucaboşlu, pəhləvan bədənli bir oğlan idi. Üzünün bütün cizgiləri düzgün və yerində idi, nazik qıvrırcıq bığları sifətinə gözəllik verirdi. O bizə yaxınlaşdı, suyu tökməyə hazırlaşdı ki, birdən gözü Səmədə sataşdı, bir az diqqətlə baxdı. Düz və şirmayı dişlərini göstərərək gülməyə başladı. Səməd də ona baxıb güldü. Arşaq bir söz deməyib həyətdə qaçdı, tez-tez atasına nə isə dedi. Bir-iki dəfə «Səməd

¹ Kamod – siyirtmələrində pal-paltar, qab-qacaq saxlanan şkaflar

Vurğun» sözünü eşitdik. Həmin saat ikisi də içəri girdi. Bayaقدan qaşqabağından qar yağan, cavabı kirə¹ ilə verən kişi iki qolunu açıb, Səmədə tərəf gəldi və bərkdən dedi:

-Ay sənə mənim canım qurban!

Səmədlə qucaqlaşdılar. Kişi üzrxahlıqla dedi:

-Tanımamışam, qardaş! Ay abatı xeyirlər², bir deyin kimsiniz, bir tanışlıq verin! Adamı niyə xəcalətli eləyirsiniz?!

Arşaq bir tərəfdə dayanmış Səmədin üzünə baxır və səbəbsiz yerə gülürdü. Kişi ona müraciətlə dedi:

-Sən niyə karıxıb qalmısan? Tez gedib qoçu kəssənə!

Səməd tez cavab verdi:

-Yox, yox, heç zəhmət çəkməyin! Su içib gedirik.

-Heç yerə getmirsiniz! – deyə, kişi qəti etiraz elədi. Bu Arşaqı görürsən? Qolundan tutub oğlunu qabağa çəkdi. Sənin «Vaqif»ində Eldar rolunu oynayıb. Özü də bilirsən necə oynayıb? Əşi, ay abatı xeyir, sən elə bil o pyesi elə erməni dilində yazmısan. Yenə oğluna müraciətlə. Özün danışsana! Sən burada bunları söhbətə tut, mən bizimkilərə xəbər verim.

Səməd ayağa qalxdı:

-Çox sağ olun, getməliyik, Mingəçevirdə bizi gözləyirlər.

Kişi otaqdan çıxmağa hazırlaşırıdı, bunu eşidib geri qayıtdı. Qırışq, qabarlı barmağını yuxarı qaldırıb dedi:

-Mingəçevir şirin oldu, bizim kənd acı!

Kişi dönüb Arşaqə ermənicə nə isə dedi və çıxıb getdi...

Böyük bir məclis düzəldi. Gecəni orada qaldıq.

Səhər bizi bütün kənd yola saldı.

Sabit Rəhman

Sual və tapşırıqlar:

Hekayəni danışan kim idi?

Ev sahibi nə üçün əvvəlcə onları yaxşı qarşılamadı?

¹ Kirə – haqq, pul

² Abatı xeyir – «Sabahın xeyir», «Axşamın xeyir»in cavabında işlənən ifadə.

Bəs necə oldu ki, sonra ev sahibi onları əziz qonaq kimi qəbul etdi?

Azərbaycanlılarla ermənilərin dostluğuna aid bildiklərinizi danışın.

Büllur salxım ustaları

Günəş Babadağın arxasında boylanmamış Muğanlı kəndi yuxudan oyanır. Yol-izdən gediş-gəliş kəsilir, həyət-bacadan səs-səmir azalır. Muğanlıya həmin səhər nəbələd adamın yolu düşsəydi, darıxardı. Böyük bir kənd sübh açılan kimi boşalır. Səriyyə kimi balaca uşaqlar şirin yuxuda olur... Səriyyə axşamdan tez yatmışdı ki, səhər sübhədən dursun, böyükklərlə üzüm bağına getsin.

Səhər gedəndə nə anası Səlfı arvad, nə də atası Abdul kişi Səriyyəni şirin yuxudan oyatdı...

Səriyyə özü oyandı. Axşamdan pilləkənin başında qoyduğu səbəti görməyəndə hər şey ona aydın oldu. Tələsik çay içib, çörək yeyib qapıdan çıxdı: birbaşa bağlara gəldi. Qız-gəlinlər bağda cərgələrin arasını da durna qatarı kimi düzülmüşdülər. Qızların əlindəki həsir səbətlər qızmar yay günəşindən şəkərləmiş «Qaragilə» salxımları ilə dolub boşalırdı. Sovxozda üzüm yığımı başlanmışdı. Üzümçü qızların şaqraq gülüşü, şən qəhqəhəsi Səriyyəni vəcdə gətirirdi. O, boş səbətlərdən birini götürüb anasının yanına getdi; dinməz-söyləməz ona kömək etməyə başladı. Abdul kişi bir göz qırpımında dolan səbətləri aparıb söyüd ağaclarının kölgəsində dayanan maşınlara boşaldırdı.

Xeyli keçəndən sonra Səriyyə anasının məsləhəti ilə evə qayıtdı. Gedib bulaqdan su gətirdi. Samovara od saldı. Axşam çörək yeyib çay içən zaman radio üzüm yığımı haqda məlumat verdi. Səriyyə qabaqcıl üzümçülər arasında anasının da, atasının da adını eşitdi. Elə bil bütün dünyanı ona bağışladılar.

O gündən xeyli vaxt keçdi. Səriyyə orta məktəbi bitirib ata-anası kimi üzümçü oldu. Az bir vaxtda onu qızlar briqadasına başçı qoydular.

Qış sərtliyini Şamaxı bağlarında da göstərdi. Şaxta qılınc kimi kəsirdi. Bağların bəzi yerlərini don vurmuşdu. Bağbanlar bol məhsul uğrunda səylərini qat-qat artırmalı oldular. Çətinliklərə baxmayaraq, Səriyyə Fətəliyevanın manqası yenə də sovxozda ən yüksək göstərici qazana bildi. Qızlar hər hektardan normadan artıq yüksək keyfiyyətli üzüm göturdülər. Səriyyənin özü isə iş günündə min kiloqramdan artıq üzüm yığırdı.

Əməkdə qazandığı belə nailiyyətə görə Səriyyə xalqımızın hörmətini qazandı.

Bayatı

Nə gözəl ellərim var,
Ördəkli göllərim var.
Şirvan, Muğan düzündə,
Məhsullu çöllərim var.

Sual və tapşırıqlar:

Nə üçün Səriyyə xalqımızın hörmətini qazanmışdır?

Səriyyənin əməksevər, işgüzar olmasına ata və anası necə təsir etmişdir?

Bayatıda «məhsul» sözünü hansı sözlə əvəz etsəniz mənə dəyişməz?

Xeyirli çay

(Oçerk)

Ona Dəli Kür adı vermişdilər. Yaz aylarında dağların qarı əriyəndə, payızda güclü yağışlar yağanda o, coşub-daşar, sahilinə çəkilməmiş bəndləri yıxardı. Güclü su əkin yerlərini, otlaqları, bağları basar, kəndləri dağıdar, mal-qaranı aparardı. Daşmış su Kürün sahilindəki düzənliklərdə bataqlıqlar əmələ gətirərdi. Bu bataqlıqlar xəstəliklərin yayılmasına səbəb olardı. Yüz illər belə olmuşdu və belə də davam edirdi.

Adamlarımız Kür çayının vurduğu ziyanı aradan qaldırmaq üçün çarələr axtarırdılar. Kiçik Mingəçevir kəndinin yaxınlığında, çayın dağlar arasından çıxdığı yerdə

böyük bir bənd quruldu. Orada nəhəng su-elektrik stansiyası tikildi. Bu bəndin qurulması Kür çayının aşb-daşmasının qabağını birdəfəlik aldı. Bataqlıqlar quruduldu, onların yerində isə pambıq və taxıl əkildi, bağlar salındı. Bataqlıqların yaydığı qızdırma xəstəliyi ortadan qalxdı.

Mingəçevir su-elektrik stansiyası Bakı, Gəncə, Şəki şəhərlərindəki, qonşu respublikalardakı fabrik və zavodlara elektrik enerjisi verdi. Respublikamızın onlarca şəhər və yüzlərcə kəndinə işıq çəkildi. Stansiyanın yanında gözəl bir şəhər salındı. Orada böyük fabrik və zavodlar tikildi. Yeni Mingəçevir respublikamızın iri sənaye şəhərlərindən biri oldu.

Kür çayının qabağına çəkilən bənd orada çox böyük bir göl əmələ gətirdi. Onu Mingəçevir dənizi adlandırdılar. Oraya yığılan çoxlu suyu əkin yerlərinə aparmaq mümkün oldu. Bundan ötrü Qarabağ və Şirvan kanalları çəkildi.

Kür çayından Bakı şəhərinə su kəməri də çəkilmişdir. Bu su kəməri respublikamızın paytaxtında yaşayan adamları içməli su ilə təmin edir, fabrik və zavodlara, mədənlərə, park və bağlara su verir.

İndi ona daha Dəli Kür demək olmaz. O, çox xeyirli bir çay olmuşdur.

Yusif Şirvan

Sual və tapşırıqlar:

Kür çayına nə üçün Dəli Kür adını vermişdilər?

Onun vurduğu ziyanın qarşısını almaq üçün nə cür ölçü götürüldü?

Mingəçevir su-elektrik stansiyasının xeyri nədir?

Yaşadığımız şəhərdə və kənddə görülən abadlıq işlərindən danışın.

Qatar dənizdən keçir

Hekayə (İxtisarla)

Təsəvvür edək ki, səhər tezdən yuxudan duranda görürük ki, evimiz başqa yerə köçmüşdür. Yəqin ki, əvvəlcə gözlərimizə inanmayacağıq. Bizə elə gələcək ki, bu, yuxudur.

Mənim başıma buna oxşar bir hadisə gəlmişdi. Ancaq evdə yox, dəmiryol vaqonunda. Deyə bilərsiniz ki, vaqon ev deyil, onun altında təkərləri var. Bu, düzdür. Ancaq orası da var ki, vaqon ancaq relsin üstü ilə gedə bilir. Relsi isə torpaq yolda qurmaq olar. Bəs dəmiryol qatarı dənizdə üzə bilərmi? Deyəcəksiniz ki, yox! Lakin qatarı dənizin bir sahilindən o biri sahilinə keçirə bilərlər.

* * *

Bir dəfə anamla birlikdə qatarda yol gedirdik; təkərlər taqtaraq... deyə nəgmə oxuyurdu. Mən bu nəgməyə qulaq asa-asa, özüm də bilmədən yuxuya getmişdim.

Səhər yuxudan oyananda anamı yanımda görmədim. Tez yerimdən qalxdım. Təkərlərin səsi eşidilmirdi. Qatar, deyəsən, dayanmışdı. Mən tez vaqonun pəncərəsindən boylandım. Ətrafda ucsuz-bucaqsız dənizdən başqa heç bir şey görünmürdü. Mənə elə gəldi ki, qatar dənizin yanında dayanıb. Ancaq vaqonun o biri tərəfindəki pəncərələrdən baxanda yenə dənizdən başqa bir şey gözə dəymədi.

Bu nədir? Yoxsa qatar suya düşüb?

Doğrusu, əvvəlcə qorxdum. Sonra pəncərədən bir də boylanıb ətrafa baxdım. Anam aşağıda, pəncərənin qabağında dayanıb dənizə tamaşa edirdi. O, məni görcək ucadan səsləndi:

-Səlim, tez geyin, düş aşağı!

Vaqonun pilləkənindən enəndə gördüm ki, qatarın bütün vaqonları böyük bir gəminin üstündə düzülmüşdür. Ancaq qatarımızı çəkib aparan teplovoz yox idi. Adamlar gəminin göyərtəsində gəzinir, sakitcə söhbət edirdilər. Gəmi isə dalğaları yara-yara gedirdi. Dənizdən əsən külək adama ləzzət verirdi.

Anam məni gəminin içərisindəki aşxanaya apardı. Orada iştahla yedik. Anam dedi ki, bu gəmi qatarımızı dənizin bir sahilindən o biri sahilinə aparır. Belə gəmilərə «bərə» deyilir.

* * *

Günorta üstü bərəmiz sahilə yan aldı. Gəminin arxa divarı qalxdı. Bu zaman körpünün üstü ilə bərəyə keçən

teplovoz qatarı çəkib sahildəki dəmir yoluna çıxardı. Az sonra qatar yenə relslərin üstü ilə gedir, təkərlərdən «taq-taraq», «taq-taraq» səsləri gəlirdi.

Xəzər dənizində «Azərbaycan» və «Türkmənistan» adlı belə nəhəng gəmi-bərələr işləyir. Bu gəmilər qatarları Bakıdan Xəzərin o tayındakı Krasnovodsk şəhərinə aparır və oradan başqa qatarı götürüb Bakıya gətirir. Əgər bu vaqonları parovoza qoşub dəmir yolu ilə Krasnovodsk şəhərinə aparsalar, azı beş-altı gün çəkər. Bir görün, bərə yolu nə qədər qısaltmışdır...

Emin Mahmudov

Tapmaca:

Dənizdə bir ev gördüm
Üstündə də dam-baca,
Yeriyir yavaş-yavaş,
Tapmacadır, tapmaca.

Sual və tapşırıqlar:

Uşaq yuxudan ayılıanda nə üçün təəccübləndi?
Daha hansı nəqliyyat vasitələrini tanıyırsınız?
Tapmacanı tapın və hekayə ilə əlaqəsini açın.
Mətnə bərənin əhəmiyyətinə aid olan hissəni tapıb,
diqqətlə oxuyun.

İz açın, ay balalar!

(İxtisarla)

Vətən torpağı geniş,	Niyə göyün üzündə
Aranı var, dağı var.	Buludlar sıxlaşanda.
Bir möhtəşəm zirvənin	Rəngi yerdə dəyişir
MİN gizli bulağı var.	Çəməninin, ay balalar?
Daşların sinəsində	Təbiətin dilini
Sirli yazılar yatır.	Öyrənin, ay balalar?
Düşüncələr, fikirlər,	Ucalmaq həvəsilə
Şirin arzular yatır.	Yaşayın bu həyatda,
O dərin hikmətləri	Axtarın illər boyu
Siz duyun, ay balalar!	Nələr var kainatda.

Nələr oxunulmayıb
Oxuyun, ay balalar!
Niyə şimşəkdən qabaq
Maral boynunu burur,
Kəklik daşa sığırır,
Qartal qalxıb qıy vurur.
Dərələrə səs düşür,
Sellər, sular daşanda?

Yayın dumanı, çəni,
Tüstüdən çəkinməyin.
Soyuq qorxulu deyil,
İstidən çəkinməyin.
Qayaların belindən
İz açın, ay balalar!
Biz açmayan yolları,
Siz açın, ay balalar!

Hüseyn Arif

Sual və tapşırıqlar:

Şair uşaqlara nələri məsləhət görür?
O nə üçün «Biz açmayan yolları siz açın, ay balalar!» deyir?
Şeirdə təbiətin öyrənilməsinə aid olan yerləri tapıb oxuyun.
«Duman», «bulud» və «çən» sözlərinin mənalarını aydınlaşdırın.
Şeiri əzbərləyin.

Briqadanın bayramı

Oçerk (İxtisarla)

Düşərgənin lap ortasındakı qoca çinar göylərə baş qaldırmışdı. Ağacın kölgəsində böyük bir məclis qurulmuşdu. Briqada bayram edirdi.

Nahar fasiləsi idi. Kolxozçular yavaş-yavaş çinarın kölgəsinə toplaşırdılar. Yaşlı kolxozçular bəzən briqadire söz atırdılar:

-Bu nədir, a briqadir, yoxsa cavanların toyudur?

-Təkcə cavanların yox, əzizim, briqadanın toyudur. Əhd etmişəm, planı 200 faiz yerinə yetirəndə, elə burada daha böyük bir şənlik düzəldəcəyəm...

Artıq hamı gəlmişdi. Briqadir, mehriban bir ev sahibi kimi qulluq edirdi. Tez-tez onun səsi eşidilirdi:

-Firuzə, sən manqa üzvlərinlə bir tərəfdə otur. Fizzənin dəstəsi ilə üzbəüz əyləşin. Əntiqənin manqası isə yuxarı başa keçsin.

Süfrəyə xörək düzən Züleyxa xala da dilini dinc qoymadı:

-Yenə bu qızların başına nə yaman dolanırsan?

-Bunlar mənim briqadamın gülüdürlər, ay Züleyxa xala. Onların barmaqları qızıla alınasıdır. Heç bilirsiniz nə gözəl işləyirlər? Od parçasıdır. Hərəsəi gündə 150-200 kiloqram pambıq yığır.

O, səsini bir qədər alçaltdı:

-Züleyxa xala, bir xahişim var. Bizim qızlara xörəyin lap yağlı yerindən çək.

Ortalığa gülüşmə düşdü. Qızlar utandıqlarından başlarını aşağı saldılar...

Günəş günorta yerindən əyilirdi. Sərin külək əsirdi. Çinar ağacının enli yarpaqları fasiləsiz şirin-şirin söhbət edirdi.

Kənd yolunda bir maşın göründü. Bu maşın çox keçmədi ki, çinar ağacına yaxınlaşdı. Gələn kolxoz sədri idi. O, maşından düşdü və kolxozçularla görüşdü.

Qızlar sədri araya aldılar. Onu öz süfrələrinə dəvət etdilər. Kolxozun partiya təşkilatının katibi də sədrə bərabər gəlmişdi. O, zər saçaqlı bayrağı briqadirə təqdim etdi və gülə-gülə dedi:

-Kolxozumuzun keçici bayrağını sizə təqdim edirəm. Amma arxayın olmayın, ha! O biri briqadalar da bu bayrağa göz dikiblər. Gözləyin, əldən verərsiniz.

-Arxayın ola bilərsiniz. Biz onu heç kəsə vermərik.

Briqadir bayrağı çinar ağacının uca bir yerinə sancdı. Bayrağın qızıl hərfləri və zərli saçaqları günəş şüaları altında bərq vururdu.

Həmin gün bayram edən briqadanın tarlasından bir neçə yük maşını pambıq məntəqəsinə yola düşdü. Qabaqdakı maşının üstündə respublikamızın bayrağı dalğalanırdı.

Briqada yığıdığı əlavə pambığı təhvil verirdi.

İsmayıl Şıxlı

Sual və tapşırıqlar:

Kolxozçuların sevincinə səbəb nə idi?

Keçici bayrağı briqadirə kim verdi? O, nə dedi?

Dənizdə keçən ömür

Oçerk (İxtisarla)

Axşamdan başlayan şimal küləyi getdikcə şiddətlənirdi. Dalğalar buruğun özülünü saxlayan polad dayaqlara çırpılaraq hiddətlə guruldayırdı.

Usta Saleh fikir dünyasına qərq olmuşdu. Gəmi dənizə çıxmamışdı, əlacsız qalıb briqadasının üzvləri ilə birlikdə Artyom adasından şəhərə qayıtmışdı. Üstəlik, neft quyusu qazan açarın hissələri də sıradan çıxmışdı. Vaxtı itirmək olmazdı.

Usta gözlərini dənizə zilləyib xəyala dalmışdı. Dəniz içəridən qaynayır, ləpələr qalxırdı. Belə getsə, sabah gəmiylə lazımi hissələrin göndərilməsinə bel bağlamaq olmazdı. Salehin beynindəki fikirlər də dənizin içi kimi qaynayırdı. Qəfildən ağılına nə gəldisə, yerindən tərpəndi. Tələsik özünü buruq sahəsinə yetirdi. Platformanın böyrünə yığılmış atılası köhnə avadanlığı diqqətlə nəzərdən keçirdi. Ömrünü başa vuran avtomatik açarın yararlı hissələrini görəndə elə bil gözlərinə işıq gəldi. Çarə tapılmışdı.

Saleh təzə hissələr göndərilincə işi yoluna qoyduqlarını müdiriyyətə bildirdi, sonra rahat nəfəs aldı. İstədi gedib bir az dincəlsin. Ancaq qazma zamanı quyudan gələn səs heç ürəyinə yatmırdı. Nədənsə iş ağır gedirdi. Zəndini yoxlamaq üçün qazmaçıların yanına qalxdı. Balta zorla işləyirdi. Elə bil quyunun dibində nəyəsə ilişib qalmışdı. Saleh xeyli vaxt onlarla bərabər əlləşdi.

* * *

Yadına öz uşaqları düşdü. Hafizəsində onu dənizdə neft kəşfiyyətinə gətirən yolun enişli-yoxuşlu cığırları canlandı.

...Düz otuz altı iləvvəl Xəzərin şimal körpüsü yaxınlığında yerləşən neft axtarış kontoruna gələndə eşitdiyi ilk sözlər bu oldu:

-Hələ cavansan, bərkə düşməmişən, bir fikirləş, dənizdə fırtına olur, külək, ləpə aman vermir, buruq qazanda qaz çıxır, fontan baş verir, bütün bunlara çətin dözərsən...

Salehin fikri qəti idi. Geriyə, kəndə qayıdası deyildi. Bir də ki, o buraya təsadüfən gəlməmişdi. Kəndlərinin

yaxınlığında neft yatağı axtaran qazmaçıların işinə uşaq marağı ilə çox baxmışdı. Saleh boş vaxt tapan kimi qazmaçıların yanına qaçar, onların vışkaya¹ çıxmalarını, boruları quyuya endirib qaldırmalarını diqqətlə izləyər, yeri düşəndə öz köməyini əsirgəməzdi.

* * *

-Usta, köməyə gəl, vəziyyət ağırdır.

Saleh bir göz qırpımında özünü quyuya yetirdi. Üz-gözlərindən gördü ki, qazmaçılar yorulub lap əldən düşüblər. Bir ay olardı ki, quyu, qazmaçıları çətinə salmışdı. Baltanı dəyişmək üçün 1.200 metr dərinlikdən ha çalışırdılar boruları yuxarı qaldırınsınlar, baş tutmurdu. Quyudakı daralma boruları elə bil buxovlanmışdı, yerindən heç cür tərpətmək olmurdu. Qarşısı alınmasa, ağır qəza baş verər, milyonlar bahasına görülən iş puç olardı.

Vaxtı itirmək olmazdı. İlk növbədə optimal² rejim yaratmaq lazım idi. Bunun üçün hazır resept³ yoxdur. Rejimi yerli şəraitə uyğun öz fəhminlə⁴ tapmalısən.

Usta gözlərini cihazlardan çəkməyərək bütün diqqətini toplayıb fəaliyyətə başlayır. Sıxılan yeri genişləndirmək üçün işlək borunu hərəkətə gətirir. Uzun illərin sınağından çıxan müxtəlif tədbirlərə əl atır. Manometrin əqrəbi də tez-tez xəbərdarlıq edir: Saxla! Demək nə işə düz gəlmişdir. Saleh başqa üsula keçir. Yenə nəticə vermir. Gərgin keçən dəqiqələr bir-birini əvəz edir. Artıq göyün üzü ağarmağa başlayır. Usta qazmaçılarla çiyin-çiyinə mübarizəni davam etdirir. Quyu divarlarının sıxılmasının qarşısını almaq üçün laylara məhlul vurmaq da hələlik lazımı səmərə vermir. Saleh laydakı təzyiqli tənzimləməkdən ötrü gil məhlulunun ədəmlərini düzgün müəyyənləşdirməyə çalışır, baş sındırır. Bu bir variant, bu iki, bu üç, bu dörd... Variantlar dəyişdikcə ümid qığılcımı da güclənir. Birdən özü də gözləmədən hiss edir ki, borular tərpənməyə başlayır.

¹ Vıška – buruları quyuya endirib qaldırmaq üçün düzəldilən qurğu

² Optimal – burada: ən faydalı Resept – burada: təklif

³ Resept – burada: təklif

⁴ Fəhm – burada: ağıl

Deməli, quyu divarlarını genəltmək baş tutmuşdur. Bu qələbə idi...

Saleh köpünü yatırdığı quyunun yanından geriyyə qayıdarkəq günəş dənizin arxasında təzəcə qızarırdı. İndi öz otağına çəkilib rahat dincələ bilərdi...

Hidayət Zeynalov

Sual və tapşırıqlar:

Usta Saleh nəçidir?

Usta hansı çətinliklərlə qarşılaşdı?

Usta Saleh çətinliklərin öhdəsindən necə gəlirdi?

Necə olmuşdur ki, balaca Saleh qazmaçı peşəsini seçmişdi?

Hekayənin hissələrinə başlıqlar verin və həmin başlıqlar üzrə onu danışın.

QIŞIN QAYĞILARI

Birinci qar

Bu qış mövsümündə gecikmişdi qar,
Onu gözləyirdi çöllər, tarlalar.
Küləklər çapırdı atını düzdə,
Yola göz dikirdik, hər səhər biz də.
 Hərəmiz almışdıq yeni bir xizək,
 Deyirdik qar yağsın, çıxıb bir gəzək.
 Sürüşək ayna tək buzların üstə,
 Qartopu oynayaq biz dəstə-dəstə.
Yanvarın biriydi, oyanıb erkən,
Boylanıb baxanda pəncərəmizdən.
Gördüm ki, hər tərəf olub ağappaq,
Elə bil ağ çiçək açıb hər budaq.
 Geyib paltarımı tez çıxdım evdən,
 Fərəhlə, sevinclə baxdım qara mən.
 Məktəb yoldaşlarım axışıb gəldi,
 Hər yanda bir şənlik səsi yüksəldi.
Qartopu oynadıq biz meydançada,
Xizəklə sürüşdük geniş bağçada.
O gün çox sevindi bizim uşaqlar
Çıxmaz xatirəmdən bu birinci qar.

Mirmehdi Seyidzadə

Sınamalar:

Sığırçınlar və qara qarğalar kəndə, şəhərə yaxın yerlərə toplaşarsa, qar gözlənilir.

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar nə üçün qarı həvəslə gözləyirdilər?
Qarın xeyri nədir?
Qışdakı oyun və əyləncələrinizdən danışın.
Şeirdəki «mövsüm», «erkən», «xatirəmdən» kimi sözləri hansı eyni mənalı sözlərlə əvəz edə bilərsiniz?
«Sınamalar» üzrə öyrəndiklərinizi danışın.

Qışın sovqatı

(İxtisarla)

A dağlara yağan qar,
Düzləri də sal yada.
«Gəl-gəl» deyir uşaqlar
Hər bağda, hər bağçada.

Ayağın altda ağ qar
Xışıldadıqca hərdən,
Pıçıldeşən taxıllar
Gəlib keçir nəzərdən.

Pambıqdan ağ paltarın
Qoy bəzəsin hər yanı.
Tarlaların, bağların
Yorğanı ol, yorğanı.

Səhər-səhər külək, qar
Pəncərəmi döyəndə,
Sanıram kombaynlar
Dən sovurur düzəndə.

Zərif naxışlar kimi
Səpildikcə sən yerə,
Xəyalımda min zəmi
Canlanır birdən-birə.

Deyirəm yağ, yağ, ey qar!
Göydən yerə pay gətir,
Gül-çiçəkli bir bahar,
Bol məhsullu yay gətir.

Ələkbər Ziyatay

Tapmaca:

Suda batmaz, odda yanmaz

Sual və tapşırıqlar:

Şeir nə üçün «Qışın sovqatı» adlanır?

Onu daha necə adlandırmaq olar?

«Sovqat» sözünün mənasını izah edin.

Şeir son bəndini necə başa düşürsünüz?

Şeiri əzbərləyin.

Ayı ovu

Hekayə (İxtisarla)

Bazar günü atamla qonşu kəndə, xalamgilə qonaq getmişdik. Səhər tezdən onlardan qayıdırdıq. Deyəsən, gecə bərk şaxta olmuşdu. Yol şüşə kimi idi, ayaqlarımız yerdə durmurdu. Ancaq soyuq vecimizə deyildi, əynimiz qalın idi. Atam tufəngini, patrondaşını da partizanlar kimi onun

üstündən çal-çarpaz çiyinə aşırımsdı. Xəncərini də kəmərinə bağlamışdı.

* * *

Bir azdan dağın ətəyindəki qalın meşəyə girdik. Hündür bir yerə qalxanda atam ayaq saxlayıb papiros yandırdı:

-Oğul, gəl dağı kəsə yolla aşaq, - dedi, - həm yolumuz qısalır, həm də evə əliboş getmərik. Qabağımıza, heç olmasa, bir dovşandan zaddan çıxar. O, yolun üst tərəfini göstərdi və dedi: - Sən bura qalx. Yuxarıda alçaq qayalıq var, onun dibində dayan. Mən dərənənin o tayında hop-hop kimi səs çıxaracağam. Onda hay-küy sala-sala mənə tərəf gələrsən.

Atam, dediyi kimi, o tayda hop-hop oxşar səs çıxartdı. Mən yerimdən tərpəndim. Quzeydə qar dərin idi, az qala dizə çıxırdı. Yerə əyilmiş budaqlardan, nəhəng ağacların aralığa alaraq sıxışdırıb günəş üzünə həsrət qoyduğu qamçı kimi nazik gövdəli ağacların tuta-tuta irəliləyirdim, arabir də dayanıb «Ey-hey» deyərək, qışqıraraq meşəyə hay-küy salırdım ki, ovu hürküdüm.

* * *

Dərənəni yenidən addımlayırdım ki, xeyli qabaqda atamın tufəngi şaqqıldadı. Dedim, nəyə vurdu. Sevincək yığıla-yığıla səs gələn tərəfə qaçdım. Bir az irəlidə ağacların arasından gözümə boz bir şey dəydi; diqqətlə baxanda şələquyruq tülkünü tanıdım. Mənə sarı gəlirdi. Bərkdən qışqırdım ki, qorxub geriye, atamın üstünə qayıtsın. Ancaq hiyləgər tülkü dala dönmədi, qaçıb özünü dərənəyə saldı.

Atam balaca bir talada daşın üstündə oturmuşdu. Yanında heç nə yox idi. Demək, gülləsi boşa çıxmışdı...

Atam qabaqda, mən isə onun açdığı izlə gedirdim. Böyük bir palıd ağacının yanından keçəndə atam dayanıb yerə baxdı. Qarın üstündə iri izlər vardı. Soruşdum:

-Ata, bu nə izidir?

O, aşağı çöməldi:

-Qar təzə olsaydı, o dəqiqə tanıyardım. Ancaq ayı izinə oxşayır. Özü də təzədir. Bircə o var ki, qışın bu vaxtında ayı yuvasından çıxmır.

Atam ləpirə bir az diqqət yetirib dedi:

-İndi bir iş də var: bu izlərdən baş açmaq olmur ki, hansı tərəfə qayıdıb. Çünki güneyə də gedəni var, quzeyə də.

Atam ayağa durdu:

-Gedək, - dedi, - qarşıda bulaq var, bəlkə oraya su içməyə gedib.

Biz izə düşdük. Atam tez-tez ayaq saxlayaraq ətrafı dinləyir, sonra irəliləyirdi. Tüfəngini də əlində tutmuşdu. Bulaq dərənin quzey tərəfində, uzun bir vələs ağacının altında idi. Dövrəsi gömgöy buz bağlamışdı. İz burada qurtarırdı. Demək, atam öz zənnində yanılmamışdı. Ayı bulağa su içməyə gəlibmiş. İndi də gəldiyimiz yerlərlə geri döndük. Bir az getmişdik ki, atam dayandı, aşağı əyilib, yenə izə diqqətlə baxdı. Dəyirmi daban, onun qabağında da qara batmış caynaq izləri burada çox aydın seçilirdi. Atam inamla dedi:

-Daha şübhəm yoxdur. Bu, ayı izidir. Su içməyə çıxıbmiş. İndi yuvasında olar. Belə soyuq havada çöldə qalmaz.

İz yuxarı dönürdü. Atam ağacların arasından qayalığı mənə göstərüb alçaqdan dedi:

-Bala, onun yuvası mütləq burada olar.

Atamdan bir addım belə aralanmırdım. Yuxarıya qalxmaq çox çətin idi. Bir şeydən yapışmasaq, ayağımız yerdə durmurdu. Neçə yerdə ayı da iti caynaqları ilə qarı cırmaqlaya-cırmaqlaya xeyli sürüşmüşdü. Axır ki, özümüzü bir təhər qayalığa çatdırdıq. Qayanın dibinə qar düşməmişdi. Ayının izi burada itirdi. Ətrafımıza göz gəzdirdik. İyirmi-otuz addım aralıda bir zağanın ağzı qaralırdı. Atam xəncərini, tüfəngini yoxlayıb mənə pıçıldadı:

-Oğul, sən burada dayan, mən bir o zağaya baxım.

Atam tüfəngin çaxmağını çəkib, addım-addım zağaya tərəf getdi; aşağı əyilərək gözünü yerə zillədi. Yəqin izi axtarırdı. Tez qalxıb zağaya girdi. Məni dəhşət bürüdü. Atamdakı ürəyə bir bax, ayının yuvada olduğunu bilə-bilə üstünə gədirdi. Onun içəri girdiyi heç bir-iki dəqiqə çəkməmişdi ki, tüfəngin gurultusu eşidildi. Səs elə bil dərindən quyudan gəlirdi.

-Vurdu! - deyə sevincək irəli cumdum. Zağadan kəskin barit iyi verən tüstü çıxırdı. Başımı irəliyə uzadıb, çəkinə-çəkinə içəriyə boylandım. Tüstüdən heç nə seçmək olmurdu. Ancaq uzaqdan ayının boğuş nəriltisi eşidilirdi.

-Ata! - deyə, qışqırdım. Cavab çıxmadı. Özüm də bilmirəm necə oldu ki, birdən-birə bu qədər cürətləndim.

-Ata, ata! - deyə, qışqıraraq cəld zağaya soxuldum. İçəri çox qaranlıq deyilmiş. Ayı atamı yıxıb kobud pəncələrini sinəsinə qoymuşdu. Atam isə iki əlli onun boğazından yapışmışdı. Onu belə görəndə məni vahimə götürdü. Bir anlığa karıxıb yerimdə qaldım, nə edəcəyimi bilmədim. Ayının tükü boynu qan içində idi. Ağzından köpüklü qan axırdı. Yəqin ki, güllə yaxşı dəyməmişdi. Atam tufəngini bir də doldurana kimi ayı yerindən sıçrayaraq onu altına basmışdı.

-Ata! - deyə, dəhşətlə qışqırdım. Atam isə səsimi eşidəndə:

-Qorxma bala! Xəncər əlimdən yerə düşdü. Tez onu tap, mənə ver! - deyə, elə arxayın dilləndi ki, elə bil ayının zorba pəncələrinin altında xırıldayan o deyildi.

* * *

Gördüm, xəncəri vaxtında tapıb verməsəm, ayı onu parçalayacaq. Özümü ələ alıb qabağa atıldım. Xəncərin tiyəsi ayının dal ayaqlarının arasında gümüş kimi parıldayırdı. Aşağı əyilib cəld onu yerdən götürdüm. Elə bu vaxt atam boğula-boğula qışqırdı:

-Şərif, harda qaldın? Tez ol!..

Düzü, xəncəri atama necə verdiyimi xatırlamıram. Ancaq o yadımdadır ki, ayı qorxunc bir nərə çəkərək dal pəncələri üstə qalxdı. Mən də divara qısıldım. Bir də onu gördüm ki, ayı kökündən qopmuş palıd kimi qabağında yerə sərildi. Onun döşündən fişqıran isti qan üz-gözümə sıçradı. Atam isə ucundan qan damcılayan xəncər əlində ayıya baxırdı. Tez atama sıxıldım. Onun paltarları cırıq-cırıq olmuşdu. Yorulmuşdu, ayaq üstə zorla dururdu, bərk tövşüyürdü. Əlini kürəyimə vuraraq:

-Oğul! - dedi, - əgər özünü bir balaca itirsəydin, atanın işi bitmişdi.

Bayram Həsənov

Atalar sözü:

Kamil ovçu güllə atmaz boşuna

Sual və tapşırıqlar:

Şərif ilə atası ayını necə tapdılar?

Şərifin atası ayıya necə qalib gəldi?

Şərifin dəhşətlə çığırdığını bildirən sözü tapıb oxuyun.

Hekayənin ayrılmış hissələrinə başlıqlar verin.

Qoçaq uşaqlar

Hekayə (İxtisarla)

Cəfərlə Nadir qış tətilinə buraxılmışdılar. Onlar kolxoz fermasına atalarının yanına getdilər. Axşamüstü çobanlar örüsdən sürüləri gətirdilər. Cəfərlə Nadir aldıkları qiymətləri onlara göstərdilər. Çobanlar çox sevindilər.

Cəfərin atası Murad fermanın baş çobanı idi. O, sürüləri yoxladı. Çoban Qulunun sürüsündəki qoyunlardan biri yox idi. Qulu çomağını çiyinə alıb, meşəyə tərəf getdi. Cəfərlə Nadir Qulu ilə getmək üçün atalarından icazə istədilər. Ataları razı oldu. Uşaqlar Qulunun ardınca meşəyə yüyürdülər. Onlar meşəyə çatdıqda Qulu dedi:

-Uşaqlar, hamımız bir yerdə axtarsaq tapa bilmərik, siz o tərəfə gedin, mən də bu tərəfə.

Uşaqlar meşəyə girdilər. Qabaqda Cəfər, dalınca isə Nadir gedirdi. Onlar tez-tez dayanıb ətrafa boylanır, sonra yenə yollarına davam edirdilər. Birdən Cəfər qoyun ayağının izlərini gördü. Onlar həmin iz ilə getməyə başladılar. Hava qaralırdı.

Qar hər yeri ağartmışdı. Meşədə tez-tez anlaşılmaz səslər eşidilirdi.

Cəfər kolların arasını, qayaların dibini diqqətlə axtarırdı. Nadir könülsüz halda onun yanında gedir, «Gəl qayıdaq, canavarlar bizi yeyər», - deyirdi.

Cəfər isə Nadirin bu fikri ilə razılaşmırdı. Birdən lap yaxında bir şıqqıltı eşidildi, işıltı göründü. Uşaqlar qorxub dayandılar. Cəfər cəld cibindəki qəzeti çıxardı, onu uzun lülə şəklində eşdi. Sonra kibriti çəkib yandırdı. Şıqqıltı gələn tərəfə baxdılar. Kolların arasında bir qoyun dayanıb, onlara baxırdı.

* * *

-Tapdıq! - deyə Cəfər qışqırdı və qoyunu kolların arasından çıxardı.

Qayıdarkən uşaqlar azdılar. Yaxında hündür qaya var idi. Qayanın dibini qar o qədər də tutmamışdı. Cəfər və Nadir quru ağac budaqlarından xeyli yığıb qayanın dibində böyük bir ocaq qaladılar. Alov qalxıb, hər tərəfi işıqlandırdı. Qoyun da onların lap böyründə yatıb, asta-asta gövşəyirdi. Nadir və Cəfər oturub, gözlərini meşəyə zilləmişdilər.

Birdən Cəfər ağacların arasından xırda lampaların işıqlandığını gördü. O, canavar gözünün qaranlıqda işıq verdiyini eşitmişdi. Uşaqlar özlərinə tərəf gələn dörd canavarı aydın seçdilər. Cəfər ocaqdan bir kösöv götürüb, canavarlara atdı. Onlar yox oldular. Bir azdan sonra yenə də canavarlar görünməyə başladı.

Uzaqdan atəş səsi eşidildi. Canavarlar qaçıb gözdən itdilər. Sonra yenə də güllə səsi eşidildi. Cəfər başa düşdü ki, onları axtarırlar. O, ocaqdan alovlu bir kösöv götürüb yaxındakı ağaca dırmaşdı. Kösövü havada yelləyə-yelləyə qışqırdı:

-Biz buradayıq! Bu-ra-da-yıq!

İki-üç dəqiqədən sonra uşaqların ataları və çoban Qulu gəldi.

Bu əhvalatdan üç-dörd gün sonra rayon qəzetində iki pionerin kolxozun itmiş damazlıq merinosunu necə tapması haqqında məqalə çap olundu. Həmin məqalədə Cəfərlə Nadirin qoçaqlığından danışılırdı.

İlyas Əfəndiyev

Sual və tapşırıqlar:

Cəfərlə Nadir fermaya nə üçün gəlmişdilər?

Uşaqlar meşəyə nə üçün getdilər?

Onlar qoyunu necə tapdılar?

Canavarları görən Cəfər nə üçün onlara kösöv atdı?

Təzə il

(*İxtisarla*)

Təzə il,

Gəzə-gəzə

Gəl, bizim eli bəzə!

Yağış gətir, qar gətir,

Günəşli bahar gətir.

Taxılçı taxıl əksin,

Suçu düzə su çəksin.

Bağ salsın qoca bağban,

Bar qonsun budaqlara...

Haraylasın gənc çoban

Sürünü otlaqlara.

Təzə il!

Gəzə-gəzə

Gəl, bu düzləri bəzə!

Gülsün çöllər, zəmilər...

Təyyarələr, gəmilər

Uzaq elli dostlara

Bizdən salam yetirsin,

Bizə sovqat gətirsin.

Təzə il!

Təzə-təzə

Nəğmələr gətir bizə!

Dağlardakı buzların,

Göydəki ulduzların

Nağılını eşidək,

Aya, ulduza gedək.

Əhməd Cəmil

Snamalar:

Deyərlər ki, palıd ağacında qozalar sıx olduqda qış çox sərt keçər.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə nələrdən bəhs olunur? Bunu Şeirdəki ifadələrlə təsdiq edin.

Şair təzə ildə nə arzulayır?

Şeiri daha necə adlandırmaq olar?

Şeirdə «təzə», «bəzə» kimi sözləri seçib oxuyun və ahənginə diqqət yetirin.

Şeiri əzbərləyin.

General Dovatorun əlcəkləri

Hekayə (İxtisarla)

Qonşu otaqda iki oğlum oynayırdı.

Birdən oyun dayandı. Mən onların bəzi sözlərini eşitdim.

-Bu cür rahat deyil, - deyə, Styopa dilləndi. - Əgər bizim boksçu əlcəyimiz olsaydı!..

-Əlcəyi haradan alasan?! - deyə, Kastus ah çəkdi. - Gəl bir də oynayaq. Otaqda yenə tappılı və səs-küy eşidildi.

Bir qədərdən sonra uşaqlar sakitləşdilər və pıçıl-daşmağa başladılar. Şkafın qapıları cırıldadı.

-İkisini də götürdün, acgöz! - Kastusun səsi eşidildi. - Bax, atama deyəcəyəm...

Bundan başqa heç nə başa düşmədim. Otağa girəndə gördüm ki, Kastus yumruğuna dəsmal dolayıb, Styopa isə əlini arxasında gizlədir.

-De görüm, əlində nə var? - deyə soruşdum.

Styopkanın əlində dirsəyinə qədər çəkilmiş sarı rəngli dəri əlcək var idi.

-Çıxart! - deyə, qışqırdım. - Bilirsən bu nə əlcəkdir?

-Çıxart, çıxart! - deyə, Kastus onu qamarladı. - Bax ha, hər iki əlcəyi götürüb vermir.

Styopka əlcəkləri könülsüz verib, qaşqabağını salladı. Mən onları əllərimə keçirdim. Əllərim əlcəyin yumşaq, isti astarında isindi. Keçən günləri xatırladım...

* * *

Bu hadisə Böyük Vətən müharibəsinin birinci ilində, qışda olmuşdu. O vaxt mən cavan idim, süvari kazak dəstəsində xidmət edirdim. Mənim qılncım, avtomatım var idi, özüm də həmişə İldırım adlı bir at minərdim. Süvari kazak polkuna general Dovator komandirlik edirdi.

Biz bir neçə gün faşistlərin arxasında döyüşdük. Bir kənddən başqa kəndə keçir, düşmənləri qılıncla doğrayır, körpüləri partladır, anbarları yandırırırdıq. Bir sözlə, faşistlərin canına vəlvələ salırdıq.

O vaxt vəziyyət çox ağır idi. Faşist tankları Moskvaya yaxınlaşmışdı. Artıq düşmən durbinlə Moskva ətrafını diqqətlə gözdən keçirirdi...

Komandanlığın əmrinə əsasən biz almanların arxasından çıxdıq və Moskva ətrafında müdafiə mövqeyi tutduq. Alman tankları bizə demək olar ki, hər gün hücum edirdi. Biz tankların üstünə içərisində partladıcı maddə olan butulkalar tullayıb yandırırıdıq.

O zaman bizim də çox döyüşümüz həlak oldu.

Kazaklar general Dovatoru həmişə döyüşün ən qızgın yerində görürdülər. O, at üstündə quş kimi uçurdu, qara yapıncısı küləkdə yellənirdi.

Faşistləri Moskvadan geri qovduq. Biz onları bir neçə gün arasıkəsilmədən qovmaqda davam etdik.

* * *

Bir dəfə axşamçağı general çaparaq bizim dəstəyə gəldi. Onun sifətində yorğunluq hiss olunurdu, gözləri qızarmışdı, yəqin çox yuxusuz gecələr keçirmişdi.

-Salam, kazaklar! - deyə, o, atını saxlayaraq qışqırdı. - Necə dolanırsınız?

-Təki hər gün belə olsun! - deyə, döyüşçülər cavab verdi. - Bu gün otuz kilometr yol getmişik.

Mən dəstənin axırında at üstündə gedirdim. General məndən soruşdu:

-Hansı vilayətdənsən, kubanlısan?

-Kubanlı deyiləm.

-Bəs haradansan?

-Belorusiyadan, - dedim və kəndimin adını bildirdim.

General cəld atını döndərdi və mənim İldırımım ilə üzəngi-üzəngiyə sürdü.

-Biz ki, həmyerliyik. Mən də Belorusiyadanam. Vitebsinadan, - deyə əlimi sıxdı.

General ata-anamın indi harada olması ilə, müharibədən əvvəl harada işləməyimlə maraqlandı; xudahafizləşdi, çaparaq başqa polka getdi.

Bərk şaxta idi. Biz meşə yolu ilə gedirdik. Atların nalları altında qar bərk xışıldayırdı, bütün ağaclar qırov bağlamışdı. Qara atımın başı da, yalı da qırov idi.

Biz hələ meşədən çıxmamışdıq ki, kəşfiyyatçılar irəlidə kənd olduğunu və orada faşist xizəkçilərinin böyük bir

dəstəsinin gecələdiyini xəbər verdi. Biz qəflətən kəndə hücum edib, hitlerçiləri yaxşıca əzişdirdik. Gör başıma nə iş gəldi – bu döyüşdə mən əlcəyimi itirdim.

Çox keçmədən məni polk komandirinin yanına çağırtdılar. Orada təsadüfən general Dovatorla rastlaşdıq.

-Paho, həmyerlim! – deyib, məni tanıdı.

Polk komandiri mənə bir zərf verib diviziya qərargahına aparmağı əmr etdi. Mən əsgəri salam verdim, zərfi yapıncımın altında gizlədib İldırımı mahmızladım.

Generalın səsi eşidildi:

-Dayan! Bəs niyə əlcəksizsən?

-Əlcəyimi döyüşdə itirmişəm.

Polk komandiri generala nə isə dedi. O, başını buladı.

-Al, götür, - deyə, general mənə sarı rəngli dəri əlcək uzatdı. – Götür, götür!.. Mənim biri də varımdır, özü də qu quşu tükündən. Belə tük eşitmişəm?

* * *

İki saatdan sonra mən qərargaha çatdım. Zərfdə, şose yolu ilə geri çəkilən alman avtomobil dəstəsini ələ keçirmək haqqında general Dovatorun əmri var idi. Mən diviziyaya gedib geri dönüncə hava işıqlanmağa başladı. Göyün üzündə şiddətlənmişdi.

«Mən əlcəksiz nə edərdim?» - deyə, fikirləşib generalı xatırladım...

Polk komandirinə əmrin yerinə yetirilməsi haqqında məlumat verdim.

O, məni dinlədi və sonra soruşdu:

-Yaxşı əlcəkdirmi?

-Çox istidir.

-General isə bütün gecəni əlcəksiz yol getdi.

-Onun ki, qu tükündən əlcəyi var... - dedim.

Polkovnik əlini yellədi.

-Eh, onun başqa əlcəyi yoxdur... Tez ol, əlcəyi generala qaytar, sənə təzəsini verərlər. General haradasa kolonnanın başındadır...

Lakin mən generalı tapa bilmədim. O çapa-çapa başqa polka getmişdi.

* * *

Həmin gün döyüşdən sonra kədərli bir xəbər yayıldı: generalımızı öldürmüşlər. Mən polk komandirinin ardınca kəndə çapdım. Deyilənə görə, generalı ora aparmışdılar. Podpolkovnik aygır atını qovub, öz-özünə təkrar edirdi: «Ola bilməz! Ola bilməz!..»

Lakin bu xəbər doğru idi. Onun xizəyə qoşulmuş döyüş atının yüyənindən tutub sükut çökmüş küçə ilə aparırdılar. Üstünə yapıncı salınmış general Dovator xizəyə uzadılmışdı.

Dəri əlcəklər bütün bunları yadıma saldı. Bu barədə mən oğlanlarıma nağil etdim...

Uşaqlar səslərini kəsib, ehtiramla əlcəkləri nəzərdən keçirdilər. Kastus əlcəkləri ehmalhıca götürdü, lakin əlinə keçirmədi.

-Belə əlcəklə adam vuruşar? – deyə, öz-özünə söyləndi.

-General onunla qılınc tuturmuş... – Styopka sakitvə fikirli-fikirli dilləndi.

Uşaqlar yenə nə haqdasə danışdılar, lakin indi sakit və mehriban-mehriban danışdılar. Sonra əlcəkləri ehtiyatla dəsmala büküb şkafta gizlətdilər.

Vasili Xomçenko

Sınamalar:

Deyərlər ki, dekabrda günəş çox çıxarsa, yay isti keçər, qış da şaxtalı olar.

Sual və tapşırıqlar:

Hadisənin qışda baş verdiyini nədən bilmək olur?

Ata nə üçün uşaqlara əlcək haqqında danışmalı oldu?

Döyüşçü əlcəkləri nə üçün qayğı ilə saxlayırdı?

Generalın insanpərvər olduğunu nədən bilmək olur?

Sovet əsgər və zabitlərinin insanpərvərliyi haqqında daha nə bilirsiniz? Danışın.

Hekayənin hissələrinə başlıqlar verin. Alınan plan üzrə məzmununu danışın.

Qışla baharın çəkişməsi
(«Gözəl bahar» pyesindən)

Birinci pərdə: Qışın şiddətli vaxtında.

Q ı ş

Qışam, mənim böyük adım, sanım var;
Qardan, buzdan iliyim var, qanım var.
Ayaz, Boran, Külək mənim əsgərim,
Dünyada tək bunlardır sevdiklərim.

Qanadımı çarpdıqca mən hər zaman,
Qüvvətlənər Külək, Ayaz, Qar, Boran...
Payız girər, mənə zəmin hazırlar,
Günəş artıq sönük-sönük parıldar.

B o r a n

Sən heç qorxma sarı saçlı Günəşdən,
Qarşına kim çıxıb bilər biz varkən?
Dünyaları donduran oğlun Boran,
Ona da bir kəmənd atar qorxmadan.

B u l u d

Qanadımınla tutub onun üzünü,
Qoymaram heç açsın odlu gözünü.

İkinci pərdə: Qışın sonu. Günəş gah qaralır, gah şəfəq saçır. Bulud, Boran və Qarla vuruşur. Qaranquş gəlir, dimdiyindəki bənövşəni Qışa uzadır.

Q a r a n q u ş

Qızıl Bahardan, al, məktubdur sana,
Çarpışırsa, deyir, çıxsın meydana!
Su, Torpaqdan, Günəşdən əsgərim var,
Bir vuruşda onu edər tar-mar.

Q ı ş

Bu çöllərdən qaçmaq gerek dağlara,
Ağalığım tükəndi: ah, bu Günəş
Məni də yandırır, yağdırır atəş.
Bulud, Külək, ay Boran!
Qaçın, gəlin durmadan!
Dada çatın, ay aman!
Məni məhv etdi düşmən.
Səhnə arxasından oxunur:

Ellər, ellər, ay ellər!
Çiçəklənir, bax, çöllər!
Qaçdı Boran, Bulud, Qar,
Günəş par-par parıldar.
Yaşillanır bağ, çəmən.
Bir səs gəlir hər yerdən:
Xoş gəldin, qızıl Bahar,
Yaşa, yaşa bəxtiyar!

Abdulla Şaiq

Sual və tapşırıqlar:

Bir şagird Qışın, ikinci şagird Boranın, üçüncü şagird Buludun, dördüncü şagird Qaranquşun sözlərini, beşinci şagird isə nəğməni oxusun.

Pyesə görə Qışın balaca əsgərləri hansılardır?

Su, Torpaq, Günəş nəyin əsgərləri hesab olunur?

«Payız girər, mənə zəmin hazırlar» ifadəsini necə başa düşürsünüz?

Sev

(İxtisarla)

Pəncərəm önündən hər səhər tezdən,
Məktəbə gedirsən, ay kiçik dostum.
Səni bu dünyada xoşbəxt görməkdir,
Mənim ürəyimdə ən böyük arzum.

Sən böyük ümidsən, sən gələcəksən,
Arzusan, əməlsən, şirin diləksən.
Səadətlə boy at, əməklə yaşa,
Sən hələ çox gözəl gün görəcəksən!

Çəmənlər, çiçəklər, quşlar gözəldir,
İnsan daha üstün, daha əzəldir.

İnsanı yaşadan arzu, əməldir,
Günəşli, işıqlı bir baharı sev!

Vətəndir dünyada hər şeydən əziz,
Vətəni bir ana tanıyıriq biz.
Qoynunda böyüdür, bəsləyir səni,
Azadlıq vətəni, xoş diyarı sev!

Nigar Rəfibəyli

Sual və tapırıqlar:

Şair Şeirdə kimə müraciət edir, kimlə danışır?

«Sən böyük ümidsən, sən gələcəksən» sözləri ilə şair nə demək istəyir?

«Azadlıq vətəni, xoş diyar» ifadəsində şair haranı, nəyi nəzərdə tutur?

Şair uşağa nəyi məsləhət görür?

Şeirin və bayatının məzmunu arasında uyğunluq varmı?

Varsa nədən ibarətdir?

Şeiri əzbərləyin.

Alov içində addımlar

(Hekayə)

Onlar məktəbdən birgə çıxdılar: Namiq, Fazil, Gülağa. Məktəbdə hamı onları yaxın dost kimi tanıyır. Uşaqlar söhbət edə-edə dörd yol ayrıcına çatdılar və həmişəki kimi xudahafizləşib ayrıldılar. Lakin onlardan heç kim bilmirdi ki, bir saatdan sonra təkcə kənddə deyil, uzaqlarda da Namiqdən danışacaqlar...

Namiq həyəətə girən kimi qonşuluqdan həyəcanlı bir səs eşitdi:

-Kömək edin! Kömək edin! Evimiz yanır, balam evdə qalıb!

Namiq bu səsi tanıyıb dəhşətə gəldi. Bu ki, Məryəm xalanın səsidir. Onların evləri yanırdı. Tüstüdən göz-gözü görmürdü. Vaxt itirmək olmazdı. Namiq bilirdi ki, bu evdə üç balaca uşaq da yaşayır. İki uşaq anasının yanında idi. Deməli, lap kiçiyi evdə qalıb. Namiq tələsik yanan evin qapısını açdı. Alov sanki onu gözləyirmiş kimi düz oğlanın üstünə cumdu. Namiq içəriyə doğru bir addım atdı. Lakin elə birinci addımda tavandan ayrılan alovlanmış nazik taxta parçası düz onun başına düşdü. Namiq divara sıxılıb bir anlığa dayandı. Özünü ələ aldı. Gördü ki, evdə hər şey yanır. O, azacıq ləngisə, uşaq həlak ola bilər.

Namiq qüvvəsini toplayıb o biri otağa keçdi. Alovun, tüstünün əlindən körpənin harada olduğunu görə bilmirdi. Əvvəlcə bir çarpayıya yaxınlaşdı. Yanan yorğan-döşəyi alt-üst elədi. Uşaq yox idi. Üzbəüz çarpayıya tərəf yüyürdü. Körpə orada da yox idi. Elə bu zaman otağın sol tərəfindəki alov bürümüş beşikdən səs gəldi. Namiq həmin tərəfə qaçdı. Alov onun üzünü, qulaqlarını və saçlarını qarsaladı. Tüstüdən nəfəs almaq olmurdu. Paltarları od almışdı. O, beşiyə doğru getdi. Uşağı qucağına götürdü. Onun əlləri də yandı.

Geriyə dönmək lazımdı. Tüstünün içərisində qapını tapmaq o qədər də asan deyildi. O, qapını güclə tapdı. Var gücünü toplayıb həyəətə çıxdı.

...Yarım saatdan sonra Namiqi də, balaca Fəridəni də xəstəxanaya gətirdilər. Təcrübəli həkimlər vaxt itirmədən

uşaqlara ilk yardım göstərdilər. Namiqə və balaca Fəridəyə qan vurmaq məsələsi ortaya çıxanda bütün məktəblilər xəstəxanaya axışdı. Hər kəs öz qanını vermək istədi.

Lakin həkimlər onları sakitləşdirdilər.

-Çox sağ olun, balalar, kifayət qədər ehtiyat qanımız var. Bir də ki, hələ sizin 16 yaşınız tamam olmayıb. Buna görə sizdən qan götürməyə ixtiyarımız yoxdur. Ancaq biz belə hesab edirik ki, siz qan vermisiniz.

Uşaqlar həkimin sözlərindən sonra sakitləşdilər. Həmin gündən xəstəxana ilə məktəb arasında uşaq ləpirlərindən bir cığır salındı. Bu cığırı Namiqin sinif yoldaşları salmışdılar. Onlar hər gün Namiqə baş çəkir, keçilən dərsləri ona izah edir, dostlarının darıxmaması və tez sağalması üçün əllərindən gələni edirdilər.

Ay yarım keçdi. Namiqin səhhəti yaxşılaşdı. O, balaca Fəridə ilə birlikdə xəstəxanayı tərk etdi. Namiq yenə məktəbə getdi.

Uşaqlar yəqin etdilər ki, sinifdə heç kimdən fərqlənməyən, hamıya adi görünən pioner adamların xilasını üçün hər cür çətinliyə sinə girə bilər.

Sual və tapşırıqlar:

Namiq yanan evə daxil olarkən nə düşünürdü?

O, alovlanan otaqda uşağı necə tapdı?

Namiq kimi cəsarətli uşaqlardan daha kimləri tanıyırsınız?

Hekayədə əsl dostluğa aid olan hissəni tapıb oxuyun.

Hekayəni yığcam nağıl edin.

Bu hadisəyə bənzər daha nə eşitmisiniz? Danışın.

Dostluğun gücü

(İxtisarla)

Bir ağac çöldə

Boy atarsa tək,

Onu kökündən

Qopardar külək.

Çaylar olarmı,

Ümman olarmı?!

İnsan insanla,

Dosta inamla

Ağac ağaca
Arxa durmasa
Meşə qalxarmı,
Orman olarmı?!

Yaşar dünyada.
Əsil dost dostu
Unutmaz heç vaxt,
Gətirər yada...

Baş alan sular
Axıb qovuşar...
Damla-damladan
Qaçarsa kənar,
Sular birləşib

Dostluğun gücü
Qüdrəti vardır.
Həmdəmi, dostu
Olan insanın
Qəlbi bahardır.

İlyas Tapdıq

Sual və tapşırıqlar:

Nə üçün meşədə ağac hündür və möhkəm olur?
Şair ağacın ağaca, damlanın damlaya arxa olduğunu nə məqsədlə qeyd edir?
Şeirinin birinci və ikinci hissəsindəki suallara cavab verməklə fikrinizi izah edin.
Şeiri ifadəli oxuyun.

Oğullar

(İxtisarla)

Bir gün ata oğulları
Çağırdı öz otağına.
Sakit, səssiz altı oğul
Gəldi onun qabağına.

Dördüncüsü söylədi ki,
Təyyarəçi olacağam,
Vətənimin göylərində
Süzüb, qanad çalacağam.

Qoca böyük bir vüqarla
Soruşdu: - Bir deyin görək,
Hədər ömür sürməməkçin
Kim nə hünər göstərəcək?

Beşincisi dedi: - Mənsə
Olaram bir igid əsgər.
Düşmənləri məhv edərəm,
Ölkəmə kəc³ baxsa əgər.

¹ Domna peçi – dəmir, polad əridilən peç

² «Çelyuksin» – gəmi adı

³ Kəc – əyri, pis fikirlə

Böyük qardaş söylədi ki,
Traktorçu olaram mən.
Yer şumlaram, zəhmətimlə
Bar gətirər geniş düzən.

Altıncısı dedi: - Gərək
Nəğmə qoşum bu ellərə.
Partiyanın sayəsində
Çatdıq böyük zəfərlərə.

İkincisi söylədi ki,
İşlənəm mən şəhərdə.
Dəmir, polad əritməkcin,
Domna peçi¹ olan yerdə.

Hər sənətə sahib olsaq,
Qiymətlənər zəhmətimiz.
Bizə xoşbəxt həyat verib
Şanlı Sovet dövlətimiz.

Üçüncüsü dedi: - Ata,
Bir dənizçi olaram mən.
«Çelyuskin»² tək üzə-üzə
Keçərəm göy dənizlərdən.

Yanka Kupala

Atalar sözü:

Sənətin pisi yoxdur.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirin hər bəndini bir şagird ucadan oxusun.

Oğulların cavablarına diqqət yetirin.

Hansı oğulun cavabı daha çox xoşunuza gəlir? Nə üçün?

Sən böyüyəndə hansı sənətə sahib olmaq istəyirsən?

«Kəç» sözünü eyni mənalı digər sözlərlə əvəz edin.

Şeiri əzbərləyin.

Zəhmət, Ağıl, Bəxt

Nağıl (İxtisarla)

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi var idi.

Bu kişi tarlada kotanla yer şumlayırdı. Onun başında
Zəhmət, Ağıl və Bəxt arasında mübahisə qalxdı.

Bəxt dedi:

-Əkinçini dolandıran mənəm, mənsiz o yaşaya bilməz.

Ağıl dedi:

-İndi ki, belədir, biz çəkilək kənara, tamaşa eləyək, görək
əkinçini sən necə dolandırırısan.

Ağıl da, Zəhmət də kənara çəkildi. Bəxt işə başladı. Birdən kotanın qabağına küp dolusu qızıl çıxdı. Əkinçi qızılları görcək üzünü turşutdu:

-Bu zəhrimar da kotana mane olur. Bir adam olsa, küpü verərdim, çıxıb gedərdi.

Ətrafına göz gəzdirdi, əl eləyib yoldan gedən atlını çağırırdı ki, küpü ona versin. Atlı əkinçiyə yaxınlaşdı, Ağıl qayıtdı öz yerinə – kişinin başına, əkinçi təlaşa düşdü, dizinə döydü:

-Mən nə axmaq iş görürəm. Qızılları yoldan ötənə niyə verirəm, bunlar mənim ölümə də, dirimə də bəsdir. Lənət sənə kor şeytan.

Əkinçi fikirləşməyə macal tapmamış atlı gəlib yetişdi, salam verib soruşdu:

-Əkinçi qardaş, işin avand olsun! Mənə aid nə qulluğun var? İşində çətinlikmi çəkirsən, yoxsa şəhərə bir sifarişin var?

Əkinçi dedi:

-Atlı qardaş, sifarişim-zadım yoxdur. De görüm. Boz öküz Ala öküzün nəyidir? Bunlar necə qohumdurlar?

Atlı təəccüblə fikirləşdi: «Deyəsən bu kişi dəlidir».

-Bu nə sözdür soruşursan? Öküzlər sənin, mən haradan bilim ki, bunlar necə qohumdurlar! Bir də bunun nə mənası var?

Atlı dönüb gedəndə Ağıl yenə əkinçinin başından çıxdı. Bəxt qızılları əkinçinin gözü qarşısında parılatdı. Əkinçi atlını təkrar çağırırdı ki, küpü versin. Atlı qayıtdı. Ağıl yenə yerinə gəldi: «Ay qafil adam, nə eləmək istəyirsən? Qızıllar heyfdir». Atlı əkinçiyə yaxınlaşıb soruşdu:

-Qardaş, nə deyirsən, məni niyə yoldan eləyirsən?

Əkinçi xəcalət çəkdi, bilmədi nə desin; irəli yeriyib öküzləri göstərdi:

-Ay rəhmətliyin oğlu, nə böyük məsələ soruşdum ki, cavabında aciz qaldın? Bax, bu Boz öküz Ala öküzün doğma bacısı oğludur. Görmürsən boyu balaca, özü cavan? Aşkar görünür. Nigaran getmə, bunu deyirdim.

Atlı başını buladı və dönüb getdi.

Ağıl öz hünərindən dəm vuranda Zəhmət dedi:

-Bəhs eləməyə vaxtım yoxdur. Əkinçini dolandıran mənəm. İndi ki, belədir, getdim.

Zəhmət kənara çəkilən kimi əkinçi dizlərini qucaqlayıb oturdu və öküzlərin gövşəməsinə tamaşa eləməyə başladı.

-Yaxşı ki, atlını yola saldım, yaxşı ki, qızılları vermədim, özüm aparıb xırdalayaram.

Durmaq istəyəndə gördü ki, nə qıçlarında taqət, nə əllərində qüvvət var. Axşamacan çöməlib bir yerdə mürgülədi, öküzlər də yatdı.

Bəxt qızılı göyə sovurub parıldadırdı. Ağıl bunları dönə-dönə sayır, xərcləməyə yer, çarə axtarırdı. Əkinçi yerindən tərənə bilmirdi.

Ağıl gördü ki, kişini də, öküzləri də gecə burada canavar yeyəcək. Zəhmətə yalvarıb dedi:

-Gəl, qardaş, gəl, əkinçinin günü-güzəranı sənsən. Sənsiz bir günümüz olmasın. Gəl işin üstündə ol.

Zəhmət yerinə keçən kimi əkinçi cəld ayağa qalxdı. Kotanın dəstəyindən yapışıb öküzləri hayladı:

-Ay Ceyran, nə durmusan, zəmi yarımçıq qaldı. Hey, Maral, güc vur, bu torpaq laylarını qaldır! Hey, belə ha!

Əkinçinin işləri əvvəlki kimi sahmana düşdü. Zəhmətin köməyi ilə torpaq bol məhsul verdi, kişinin özü də, balaları da yaxşı güzəran keçirdilər.

Mir Cəlal

Atalar sözü:

«Halva, halva» deməklə ağız şirin olmaz.

Axtardığımı zəhmət qapısında taparsan.

Sual və tapşırıqlar:

Nağıla görə ağılın rolu nədən ibarətdir?

Zəhmətin rolu necə verilmişdir?

Sizin fikrinizcə, xoşbəxtlikdə ağılın, əməyin və bəxtin rolu varmı?

Öz fikrinizi faktlarla sübut edin.

Atalar sözlərinin hekayə ilə əlaqəsini izah edin.

Nağılı danışın.

Ağacların bəhsi

(Təmsil)

Alma, palıd, şam ağacı hal ilə
Eylədilər bəhs bu minval ilə¹.
Başladı tərifə palıd qamətin²,
Öydü özün, zorbalığın, halətin:
«Yetməz olur, - söylədi, - dağlar mənə³,
Layiq olur fəxr edə bağlar mənə.
Az qala başım yetişə göylərə,
Şax budağım kölgə salıb hər yerə.
Əssə külək, qopsa da tufan yenə,
Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə...»
Alma ağacı ona verdi cavab:
«Eyləmə tərif özünü, ey cənab.
Zorbadır, hərçəndi ki, qəddin⁴ sənin,
Yox mənə tay olmağa həddin sənin.
Səndə bitir bir neçə vecsiz qoza,
Ancaq o da qismət olur donquza.
Məndə, vəli⁵ yaxşı, gözəl alma var,
Rəngini hər kim görə, heyran qalar,
Dadlı, lətafətli, məlahətlidir⁶.
Saplağı incə, özü ləzzətlidir».
Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti⁷
Söylədi: «Bəsdir, buraxın söhbəti.
Boş danışığından nə çıxar, ay balam?
Qış günü siz çılpaq olarsız tamam.
Leyk⁸ mənim qışda dəxi yaz kimi.
Yaşıl olur paltarım atlaz kimi.
Lazımam ev tikdirən insanlara,

¹ Bu minval ilə – bu qayda ilə

² Qamət – boy-buxun

³ Mən o qədər güclüyəm ki, dağların da gücü çatmaz

⁴ Qədd – burada: boy-buxun

⁵ Vəli – ancaq, amma

⁶ Lətafətli, məlahətli – qəşəng, ləzzətli, xoşagələn

⁷ Keyfiyyət – burada: «əhvalat» deməkdir

⁸ Leyk – ancaq, amma

Həm dirəyəm, həm qapı eyvanlara.
Qış sobada xalq məni yandırar,
Mənfəətim¹ xalqa mənim çox dəyər».

Mirzə Ələkbər Sabir

Tapmaca:

Deyin, hansı ağacdır,
Nə saralır, nə solur.
Qışda da bahar kimi,
Paltarı yaşıl olur.

Sual və tapşırıqlar:

Biriniz palıdın, biriniz almanın, biriniz də şam ağacının dediklərini ifadəli oxuyun.

Hansı ağac haqlıdır? Nə üçün? İzah edin.
Bu Şeyrin təmsil olduğunu nədən bilirsiniz?

Buz

Hekayə (İxtisarla)

Mən 14 yaşında olardım. Xalam azarlamışdı. Xalamın əri Məşədi Zülfüqar bir köhnə faytonda həkimlə gəldi. Həkim xalama baxdı və əri ilə nə isə danışdı. Xalamın əri mənə bir qəpik verib dedi:

-Bala tez ol, durma, qaç, bir qəpiklik buz al, gətir.

Bir tərəfdən də anam hirsli-hirsli:

-Daha niyə durmusan? Axı sənə söz dedilər, tez ol, qaç buza.

Məlum oldu ki, həkim azarlıının başına tezliklə buz qoymağı tapşırıb. Mən bazara tərəf üz qoydum. Anam arxadan yenə məni hayladı:

-Ay Musa, tez ol, bax, bu saat buzu gətirərsən.

Bazara tərəf getməyə başladım. Yolum Hacı Bayramın qapısı ağızından idi. Hacı Bayramın itlərinin və oğlu Şirəlinin mənimlə çoxdan düşmənçiliyi var idi. Hər keçəndə

¹ Mənfəət – xeyir, fayda

mən ya gərək itləri daşlayam, yaxud Şirəli ilə dalaşam. Bu dəfə onların heç biri mənə rast gəlmədi. Buz alıb evə qayıdırdım. Birdən itlər üstümə düşdü.

Siz elə bilməyin ki, mən onlardan qorxurdum... Həm itlərin, həm də Şirəlinin öhdəsindən gələrdim. Buzu yerə qoydum. Əlimə bir-iki daş alıb itlərə atdım. Səsə Şirəli çıxdı. Ona da bir-iki daş atdım. Şirəli də məni daşlamağa başladı. Biz həm bir-birimizi daşlayır, həm də söyürdük.

Mən Şirəlini çox bərk söyürdüm. O da məni söyəndə atası eşitdi və çıxıb onun qulağından çəkdi.

Mən divarın dibinə çəkilib oturdum. Ürəyim çox bərk yanırıdı. Az qalırdım yerdəki buzu götürüb ağzıma salım. Buz da öz işində – əriməkdə idi. Özümü saxlaya bilmədim. Əlimdəki daşla buzun bir tərəfini əzib ağzıma soxdum. Yerdə qalan alma boyda buzu əlimə alıb xalama gətirmək istəyirdim ki, Şirəli mənə tərəf qışqıra-qışqıra dedi:

-Hə, beləcə it kimi qorxub qaçarsan, ha!

Heç bu yaxşı olmadı. Şirəli mənə hər nə desə qulaq ardına vurub buzu xalama gətirərdim. Amma o, burada yaxşı danışmadı. Mən geri döndüm...

Biz bir-birimizə yaxın gəlməyə başladıq. Əlimdəki buz parçasını yerə qoymaq istədim, amma əlimi açanda gördüm ki, buz əvəzinə ovcumda bir çay qaşığı qədər soyuq su qalmışdı. Demək, buz burada əriyib qurtardı. Biz əlbəyaxa olduq. Bir-birimizi bir qədər cırmaqlayandan, kötəkləyəndən sonra bir də gördüm ki, bir qoca kişinin qucağındayam. Mən onun əlindən çıxıb Şirəliyə hücum etmək üçün dartındım. Bu halda bir yumruq məni ayıldı. Bu yumruq xalamın əri Məşədi Zülfüqar kişinin yumruğu idi. O məni bir də vurmaq istəyəndə mən evə tərəf qaçmağa üz qoydum. Dönüb arxaya baxdım. Dalımca gələn yox idi.

Yəqin ki, o, bazara buz almağa getmişdi. Utandığımdan xalamın yanına gedə bilmədim. Anam uzaqdan məni görüb qışqırdı:

-Sənin ciyərin yansın, necə ki, yazıq azarlı arvadın ciyərini yandırdın.

Bir neçə gündən sonra xalam vəfat elədi. Mən o günü ağlamadım. Ancaq bircə şey heç mənim yadımdan çıxmır. O şeyin adı buzdur.

Yay fəslində arabalarda daşınan ağ buz kərpiclərini görəndə xalam yadıma düşür. Yazıq xalam qızdırmanın içində öldü.

Ölümündən iki gün qabaq bircə tikə buza həsrət qaldı. Kimdir müqəssir? Əlbəttə, mənəm!

Hər bir yay fəslə küçələrdə arabalarda buz görəndə 14 yaşında olduğum zaman it kimi boğuşub azarlı xalamı bir qəpiklik buza həsrət qoyduğum yadıma düşür. Nə qədər uşaq idim, ağlım kəsmirdi. Böyüyəndən sonra həmin buz əhvalatı mənim üçün bir dərd olmuşdu.

Cəlil Məmmədquluzadə

Sual və tapşırıqlar:

Musanın təqsiri nə idi?

Sizcə, Musa necə hərəkət etməli idi?

Nə üçün Musa hər yay həmin əhvalatı xatırlayırdı?

Musanın yerinə siz necə hərəkət edərdiniz?

Balıqçı və balıq nağılı

Nağıl (İxtisarla)

I

Keçmiş zamanlarda bir qoca varmış,
Qoca qarısıyla birgə yaşarmış.
Geniş göy dənizin sahillərində
Köhnə daxmasında, uçuq evində.
Onlar otuz üç il ömür sürmüşdü,
Nə xoş bir güzəran, nə gün görmüşdü.
Qocanın qarısı cəhrə əyirər,
Balığa gedərmiş özü hər səhər.
Bir gün yenə qoca suya tor atdı,
Lakin balıq deyil, o, lil çıxardı.
Torunu boşaldıb yenə də atdı,
Sudan dənizotu dartıb çıxardı.

II

O, üçüncü kərə toru çəkərkən,
Toruna bir balıq düşdü dənizdən.
Balıq sadə deyil, qızıl balıqdı.
Elə ki, dənizdən sahilə çıxdı,
İnsan tək danışdı, dil açdı birdən,
Dedi: «Gəl çıxartma məni dənizdən.
Yenə burax suya, rəhm elə mənə,
Könlün nə istəsə, verərəm sənə».
Qorxudan qocanın rəngi saraldı,
Yazığın canına vəlvələ saldı...
Qarının yanına qayıtdı qoca:
«Möcüzə görmüşəm, - dedi, - olduqca,
Qəribə möcüzə. Bu gün tor atdım,
Dənizdən bir qızıl balıq çıxartdım.
Balıq insan kimi dil açdı birdən,
Dedi: - Gəl ayırma məni dənizdən,
Yenə burax suya, rəhm elə mənə,
Könlün nə istəsə, verərəm sənə.
Qorxdum, şey almadım, sözünə baxdım,
Yaxşılıq eyləyib suya buraxdım».

III

Söydü, donquldandı, söyləndi qarı:
«Balıqdan bir təknə alaydın barı:
Görmürsən təknəmiz sınıqdır, axmaq!
Sarsaqdan baş verər belə iş ancaq».
Qoca tez dənizə yollandı birbaş,
Gördü dalğalanır su yavaş-yavaş.
Qışqırdı, balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə.
Qarı bərk dalaşıb indi mənimlə,
Bağırır, - Təknəmiz sınıqdır - deyir,
O, səndən bir yeni təknə istəyir».
Balıq cavab verdi: «Qəm çəkmə, dön, get,

Qoca, arxayın ol, haqqa dua et.
Düzələr sizinçün bir yeni təknə».

IV

Qoca dönüb birbaş gəldi evinə,
Gördü komasında yeni təknə var,
Qarının üzündən yağır zəhrimar.
Qarı söydü onu, dedi: «Ay axmaq,
Balıqdan bir təknə istədin ancaq?
Təknə nə şeydir ki, get, əl-əl üstə
Baş endir balığa, ondan ev istə»...
Qayıtdı sahilə qoca həvəssiz,
(Gördü bulanmışdır o mavi dəniz),
Çağırtdı, balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı mənə rəhm elə,
Yenə bərk dalaşdı qarı mənimlə.
İndi də yeni bir daxma istəyir,
Komamız uçqudur, köhnədir, - deyir».
Balıq cavab verdi: «Qəm çəkmə, dön, get,
Qoca arxayın ol, haqqa dua et,
Get, daxma düzələr! Sən heç darıxma!»

V

Qoca gəlib gördü yox olub koma,
Yerində bir gözəl-göyçək daxma var,
Eyvan, kərpic baca, palıd qapılar...
Pəncərə önündə oturub qarı;
Onu görən kimi qudurub qarı,
Ağzına gələni dedi: «Ay axmaq,
Balıqdan bir daxma istədin ancaq?
Qayıdıb baş endir ona, söylə, mən
Çıxmaq istəyirəm rəiyyətlikdən¹.
Keçir ürəyimdən dvoryan² olmaq,
Eşitdinmi, daha dayanma, sarsaq!»

¹ Rəiyyət – aşağı təbəqədən olan yoxsul adam

² Dvoryan – Rusiyada böyük torpaq sahibi olan adamlar belə adlanırdı

Qayıtdı sahilə qoca həvəssiz,
Gördü çalxalanır o mavi dəniz.
O, qızıl balığı çağırırdı, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı, rəhm elə mənə,
Qarı bərk dalaşdı mənimlə yenə.
O, çıxmaq istəyir rəiyyətləkdən,
Deyir: - «Dvoryanlıq istəyirəm mən».
Balıq cavab verdi: «Qəm çəkmə, sən get,
Qoca, arxayın ol, haqqa dua et».

VI

Qoca qarısının yanına döncək
Gördü ki, çox qəşəng, olduqca yüksək
Bir ev tikilmişdir, pillədə qarı
Dayanmış, seyr edir xiyabanları.
Əynində qarının xəzdən kürkü var,
Başında zərxara yaylığı parlar,
Boynuna düzölmüş dümağ incilər,
Gün kimi şövq salır parlaq incilər.
Yaxasında qızıl şəfəqli düymə,
Geymiş ayağına qırmızı çəkmə.
Onun dörd yanında nökərlər durur,
Qarı birçəkləyib onları vurur...
Bir-iki həftədə qarı qudurdu,
Qocanı çağırıb ona buyurdu:
«Balığa get, baş əy, ona söylə sən
Ki, bir padşah olmaq istəyirəm mən».

VII

Yönəldi sahilə qoca həvəssiz,
(Gördü ki, qəzəbdən qaralıb dəniz),
O, Qızıl balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı rəhm elə mənə.

Qarım yaman hay-küy salmışdır yenə.
Daha dvoryanlıq gəlmir xoşuna,
İndi də padşahlıq gərəkdir ona».
Balıq cavab verdi: «Qəm çəkmə, sən get,
Qarın padşah olar, haqqa dua et».

VIII

Qayıdıb gələndə nə gördü qoca?!
Bir qəşəng saray var, bəzəkli, uca.
Oturmuş arvadı padşah yerində,
Ağalar, əyanlar bütün əmrində.
Hamı baş endirir, xidmət eləyir,
Qarı şərab içir, şirniyyat yeyir.
Yanında qəzəbli keşikçilər var,
Onların çiyində gürzlər, baltalar.
Qoca bunu görüb lap heyran qaldı,
Qorxudan yazığın rəngi saraldı?
Diz çökdü, söylədi: «Böyük hökmdar,
Söylə, razısanmı indi halından?»
Heç əsla baxmayıb ərinə, qarı
Əmr etdi qovsunlar qoca kaftarı...

IX

Bir-iki həftədə qudurdu qarı,
Qəzəblə əmr etdi, qarı qulları.
Ərini tapdılar, dedi: «Qoca, get,
Baş endir balığa, əvvəla salam et!
Daha istəmirəm padşahlıq etmək,
Dənizlər padşahı olam mən gərək,
Dəryalar içində qəsrim qurulsun
Qızıl balıq gərək nökrəm olsun».
Qocanın dinməyə dili gəlmədi,
Arvada etiraz edə bilmədi.
Yönəldi sahilə yazıq həvəssiz,
Gördü tufan qopub, coşubdur dəniz.
Qəzəbli dalğalar coşub guruhagur,
Acıqla səslənib, sanki ulayır,
Qışqırıb balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.

X

Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı, rəhm elə mənə,
Neyləyim, qudurub o qarı yenə.
Deyir: «İstəmirəm padşahlıq etmək,
Dənizlər padşahı olam mən gərək.
Dəryalar içində qəsrim qurulsun,
Qızıl balıq gərək nökrəm olsun».

XI

Səs-səmir çıxmadı Qızıl balıqdan,
Ancaq quyruğunu çırparaq, bir an
Dənizdə yox oldu. Qoca bir müddət
Gözlədi, yorulub getdi, nəhayət...
Gördü köhnə koma önündə yenə
Oturmuş qarısı yanında təkne...

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin

Atalar sözü:

Artıq tamah baş yarar.
Aza qane olmayan, çoxa çatmaz.
Çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar.

Sual və tapşırıqlar:

Şair bu Şeiri nə üçün nağıl adlandırıb?
Qızıl balığın söylədiklərini eşidən qarı nələr istədi?
Qızıl balıq nə üçün qəzəbləndi?
Bu nağılda şair nə demək istəmişdir?
Şeirin hissələrinə başlıqlar verin. Onların arasındakı əlaqələri izah edin.
Atalar sözlərinin mənasını izah edin.
Nağılla atalar sözləri arasındakı əlaqəni açın.

Çalğıcı Yanko

Hekayə (İxtisarla)

Yankonun on yaşı var idi. O, Polşada yaşayırdı. Yanko arıq və qarayanız idi, qarnı şişkin, yanaqları batıq idi; gümüşü rəngə çalan saçları geniş açılmış iri gözlərinin üstünə düşürdü. O, geydiyi köynəyin üstündən belinə nazik uzun əsgə parçasından kəmər bağlayırdı, başına isə həsir şlyapa qoyurdu. O, şlyapanın əzik kənarları altından başını yuxarı qaldırıb quş kimi baxırdı.

Onun-bunun evində çətinliklə dolanan anası bəlkə də oğlunu sevirdi, lakin tez-tez döyür və «atılmış uşaq» adlandırır. Səkkiz yaşından ikən o, artıq mal-qara otaranlara kömək edirdi; daxmalarında yeməyə bir şey olmayanda meşədən göbələk yığırdı.

* * *

Heç kəs onun böyüyüb boya-başa çatacağına, anasını hər hansı bir işlə sevindirəcəyinə inanmırdı.

Onun musiqiyə böyük həvəsi vardı. Bu həvəsin haradan əmələ gəldiyi məlum deyildi. Hər yerdə onun qulağına musiqi səsi gəlirdi. Yanko bir az böyüyəndən sonra musiqidən başqa heç bir şey barəsində düşünmürdü. Bəzən görürdün ki, meşəyə mal-qara otarmağa, ya da əlinə səbət alıb giləmeyvə yığmağa gedər, lakin geriyyə giləmeyvəsiz qayıdar və kəkələyə-kəkələyə deyərdi:

-Orada, meşədə elə musiqi çalınırdı ki...

Anası isə hisrli-hirsli cavab verərdi:

-Mən sənin üçün çalaram, bir dayan!

Doğrudan da, anası onu tez-tez çömçə ilə kötəkləyərdi. Oğlan ağlayıb qışqırar, söz verərdi ki, daha musiqiyə qulaq asmayacaq; ancaq elə bu vaxt meşədə çalınan musiqi haqqında fikirləşərdi. Lakin bu nədir? Şam, fıstıq, ağcaqayın ağacları, sarı köynəklər hamısı musiqi çalırdı; bütün meşə çalırdı.

Əks-səda da çalırdı... Çöldə onun üçün incə otlar musiqi çalırdı, evin yanındakı bağçada isə sərçələrin cikkiltisindən albalı ağacları yırğalanırdı. Axşamlar o, kənddə eşidilən bütün səslərə qulaq asırdı və yəqin ki, ona elə gəlirdi ki,

bütün kənd musiqi çalır. O, peyin yıgmağa gedərkən külək onun əlindəki yabanı çalır.

* * *

Bir dəfə o, saçları dağınıq halda dayanaraq ağac yabaya dəyib səslənən küləyə qulaq asırdı. Nəzarətçi Yankonu gördü və kəmərinə açıb onu şappıldatdı. Lakin bu da bir nəticə vermədi. Adamlar onu «Çalğıçı Yanko» adlandırırdılar. Yazda o, özünə tütək düzəltmək üçün çayın kənarına gedərdi. Gecələr qurbağalar quruldayanda, çöldə quşlar oxuyanda, böcəklər vızıldayanda və çəpərlərin arxasında xoruzlar banlayanda o, yata bilmir, həmişə qulaq asırdı.

Gecələr kəndin küçələrində gəzən keşikçi qaranlıqda tez-tez gizlicə meyhanaya¹ yaxınlaşan ağ köynəkli Yankonu görürdü. Lakin o, meyhanaya getmirdi, yalnız meyhanaya yaxınlaşırdı. Orada o, divara qısılaraq qulaq asırdı. Əgər ona həmin musiqi alətini heç olmasa əlində tutmağa icazə versə idilər!.. Mümkün idimi?! O, yalnız qulaq asa bilərdi.

O, özü üçün çiləkəndən və at tükündən skripka düzəltdi. Bu skripka meyhanadakı skripka kimi gur səslə çalmırdı. Lakin o, bu skripkanı səhərdən axşama kimi çalır.

* * *

Mülkədarın evində skripka vardı. Həmin skripka nökrənin idi. Bəzən nökrə qulluqçu qadının xoşunagəlmək üçün axşamçağı skripkanı çalır. Yanko skripkaya baxmaq üçün arabir kolların arasına ilə sürünə-sürünə yemək otağının açıq qapısına yaxınlaşırdı. Skripka qapı ilə üzbəüz divardan asılmışdı. O istəyirdi ki, heç olmasa bir dəfə skripkanı əlinə alsın, ona yaxşı-yaxşı baxsın. Belə bir səadət haqqında düşünəndə yazıq uşağın xırdaca ürəyi həyəcədən əsirdi.

Bir dəfə axşamçağı yemək otağında heç kəs yox idi. Ağalar çoxdan xarici ölkələrə çıxıb getmişdilər. Evdə kimsə olmurdu; nökrə isə vaxtının çoxunu o biri evdə keçirirdi. Yanko kolların arasında gizlənərək taybatay açıq qapıdan skripkaya baxırdı. Qaranlıqda oğlana elə gəlirdi ki, skripka gümüş kimi parıldayır.

¹ Meyxana – musiqi sədaları altında yeyib-içilən yer

Balaca, büzülmüş bədən yavaş-yavaş və ehtiyatla irəliləyirdi. Bülbül isə yenə də aşağıda cəh-cəh vururdu, elə bil deyirdi: «Get, yeri, götür».

Köynək ağara-ağara yemək otağına yaxınlaşmaqda idi. Qaralan kollar daha onu gizlətmirdi... Yemək otağının kandarında xəstə uşağın köksündən qopan ağır nəfəs eşidildi. Daha bir neçə dəqiqə keçdi, ağ köynək görünməz oldu. Yanko asta-asta və ehtiyatla skripkaya yaxınlaşdı; lakin onun canına qorxu düşmüşdü. O, yöndəmsiz hərəkət etməyə, tez-tez töyşüyə-töyşüyə nəfəs almağa başlamışdı. Ayın şəfəqi göyü dolanıb yemək otağını, başını yuxarı qaldıraraq skripkaya baxan, sanki donub qalan Yankonu işıqlandırdı. Lakin şəfəq söndü, ayın üzünü buludlar aldı və daha heç bir şey görünmədi.

* * *

Bir dəqiqə keçəndən sonra kim isə yuxulu bir səslə yemək otağının küncündən acıqlı-acıqlı soruşdu:

-Kimdir?

Yanko nəfəsini saxladı.

Kim isə kibrit yandırdı, ətraf işıqlandı. Sonra isə... Ah, ilahi! Söyüş, zərbə səsləri, uşaq hönkürtüsü. «Vay, daha eləməram!» -deyə fəryad edən səs eşidildi. İtlər hürüşdü, pəncərələrdən işıq göründü, bütün evi həyəcan bürüdü.

Səhəri gün yazıq Yanko kəndxudanın məhkəməsi qarşısında durmuşdu.

Necə etməli, onu bir oğru kimi mühakimə etməlimi? Kəndxuda da, məhkəmə üzvləri də baxıb gördülər ki, qarşılarında balaca, sısqqa bir uşaq durub barmağını ağızına soxmuş və qorxudan gözlərini bərəltmişdir.

Kəndxuda dedi:

-Qoy gözətçi onu aparıb çubuqla döysün, vəssalam!

-Bax, bu doğrudur!

Gözətçi Staxı çağırırlar:

-Apar, bunun cəzasını ver!

Stax başını tərپətdi. Yankonu götürüb pişik balası kimi qoltuğuna vurdu və odun damına apardı. Uşaq heç bir şey başa düşmədiyindənmi, ya bərk qorxduğundanmi, bir

kəlmə də olsun danışdı: yalnız ələ keçmiş quş kimi baxırdı. Bir də, məgər o bilirdi ki, başma nə oyun açacaqlar?

Yankonu bərk əzişdirdilər...

Onun arıq sinəsi hələ tərpənirdi; oğlan açıq pəncərədən gələn səslərə qulaq asırdı. Çay tərəfindən tütək səsi gəlirdi. Yanko sonuncu dəfə kənd musiqisini dinləyirdi. Onun yanında özünün çiləkəndən düzəltdiyi skripka qoyulmuşdu. Balaca çalğının gözləri açıq, lakin hərəkətsiz idi; üzündəki təbəssüm yox olmuşdu. Donuq sifəti olduqca qəmgin idi... Günəşin şüası da sönmüşdü...

Henrix Senkeviç

Sual və tapşırıqlar:

Yanko necə uşaq idi?

Yanko yarpaqlara, otlara, küləyə nə üçün qulaq asırdı?

Evə girməkdə Yankonun məqsədi nə idi?

Sizcə, Yankonun hərəkətinə haqq qazandırmaq olarmı? Nə üçün?

Yankoya skripka versəydilər, necə adam olardı?

Yankonun bacarıqlı, yaxşı oğlan olduğunu nələrdən görmək olur?

Ölkəmizdə uşaqların qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün hansı şərait yaradılmışdır?

Qarğa və tülkü

Təmsil (İxtisarla)

Pendir ağzında bir qara qarğa

Uçaraq qondu bir uca budağa.

Tülkü görcək yavaş-yavaş gəldi,

Endirib baş, ədəblə çömbəldi.

Bir zaman həsrət ilə qarğa sarı,

Altdan-altdan marıtdı¹ baş yuxarı.

¹ Marıtdı – göz dikdi, gözünü ondan çəkmədi

Dedi: «Əhsən¹ sənə, a qarğa ağa!
Nə nəzakətlə² qonmusan budağa.
Bəzədin sən bu gün bizim çəməni,
Şad qıldın³ bu gəlməyinlə məni.
Nə gözəlsən, nə xoşliqasan⁴ sən.
Yeri var söyləsəm hümasan⁵ sən.
Tüklərindir ipək kimi parlaq,
Bədnəzərdən vücudun olsun iraq⁶.
Bu yəqindir ki, var sevimli səsin,
Oxu, versin mənə şəfa⁷ nəfəsin!»
Böylə sözdən fərəhlənib qarğı,
Ağzını açdı ta ki⁸, etsin «qa».
«Qa» edərkən hənuz⁹ bircə kərə,
Pendiri dimdiyindən endi yerə.
Tülkü fövrən¹⁰ havada qapdı, yedi,
Qarğaya tənə ilə böylə dedi:
«Olmasaydı cahanda¹¹ sarsaqlar,
Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar».

Mirzə Ələkbər Sabir

Sual və tapşırıqlar:

Qarğa nə üçün aldıandı?

Tülkünün xasiyyətini bildirən hissəni oxuyun. Onun xasiyyəti haqqında daha nə bilirsiniz?

Şeirin axırını iki misrası ilə şair nə demək istəyir?

Yaltaqlıq nə üçün pis xüsusiyyətdir?

¹ Əhsən – afərin

² Nəzakətlə – ədəblə, mərifətlə

³ Şad qılmaq – şad etmək

⁴ Xoşliqa – xoşüz, xoşsifət

⁵ Hüma – əfsanəvi gözəl quş

⁶ İraq – uzaq

⁷ Şəfa – kef, ləzzət

⁸ Ta ki – elə ki

⁹ Hənuz – ancaq

¹⁰ Fövrən – o dəqiqə, dərhal

¹¹ Cahan – dünya, aləm

Bu Şeirə təmsil demək olarmı? Nə üçün?
Biriniz şairin, digəriniz tülkünün sözlərini ifadəli oxuyun.

Oxumaq həvəsi

(Hekayə)

Doğma Bakıdan uzaqda, Şərq ölkələrindən birinin paytaxtında idim. Yaşadığım mehmanxana dənizin lap sahilində tikilmişdi.

Adət etdiyim kimi bu gün də səhər tezdən durmuşdum.

Bu dəm mehmanxanaya lap yaxın olan binanın qarşısında dörd uşaq göründü. Biri oğlan, üçü qız idi. Təxminən doqquz-on yaşlarında olardılar.

İçərisində balaca oğlanlar olan bir avtobus gəldi. Qızların yanındakı oğlan maşına əyləşdi. Qızlardan ən böyüyü əlini yellədi. Maşın uzaqlaşdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra içərisində qızlar olan avtobus gəldi. Qızlardan ikisi maşına əyləşdi. Bayaq oğlan üçün əlini yelləyən qız yenidən həmin hərəkəti təkrar etdi. Maşın gözdən itənə qədər qız dayanıb baxdı. Onun gözlərində həsrət, kədər var idi. Sonra o, geri qayıtdı.

Məni fikir götürmüşdü. Bəs bu qız niyə məktəbə getmədi? Bu balaca gözətçi kimdir?

Dərsə getməyən qız haqqında düşünə-düşünə otağıma qayıtdım.

Fikirləşdim ki, günorta uşaqlar dərsdən qayıdan vaxt onları yenə görərəm. Bəlkə o qız ikinci növbədə oxuyur? Bələdçidən öyrəndim ki, burada məktəblər pulludur; oğlanlar qızlardan ayrı oxuyurlar. Məktəblər şəhərdən uzaqda yerləşir, hər səhər uşaqları ayrıca maşınlar aparır. Valideynlər təhsil pulundan savayı, həm də maşın üçün pul verirlər.

* * *

Ertəsi gündə bir az tezdən oyanmışdım. Aşağı düşdüm. Günəş doğmuşdu. Hələ uşaqlar görünmürdülər. Əl arabalarında müxtəlif şeylər: xurma, alma, banan, portağal satan, ayaqqabı silən uşaqlar gəlib yanımdan keçirdilər.

Budur, yenə də qabaqda oğlan, sonra iki qız, onların dalınca da dünənki qaragöz, qıvrımsaç qız çıxdı. Daldaki qızın əlinə baxdım. Onun da əlində çanta var idi. «Nə yaxşı! Yəqin dünən xəstələnibmiş. Bax, bu gün dərsə gedir» - düşündüm.

Bir qədər də yaxına gəldim. İndi uşaqları lap aydın görürdüm. Qızların ikisi səliqə ilə geyinmiş, saçlarına ağ lent bağlamışdılar. Üzlərindən sevinc yağırdı. O biri qızın da qara, qıvrım saçları hörülmüş, lakin lent bağlanmamışdı. Üst-başı nimdaş idi. Dünənkindən də yorğun və solğun görünürdü.

Oğlan xeyli təkəbbürlü idi. Dünən dərsə getməyən qız onun qayğısına qalırdı. Fikir verdim ki, oğlanın çantası yoxdur.

Yenə dünənki avtobus gəldi. Qızlardan böyüyü əlindəki çantanı oğlana verdi. Oğlan eyni təkəbbürlə maşına oturdu. Maşın uzaqlaşdı. Bir azdan iki qız da maşına oturub getdi. Qız yenə də dayanıb məlul-məlul avtobusun dalınca baxdı, baxdı.

Uzaqlaşib getmək istəyirdi ki, ona yaxınlaşdım:

-Salam, qızım! – dedim.

Qız dönüb baxdı. Məni görcək «Salam, sabahınız xeyir, xanım!» - deyə, cavab verdi.

Sanki ürəyimin telləri qırıldı. Uşaqlar mənə «müəllim» - deyə, müraciət edirdilər. Bu söz həmişə qəlbimi qürur hissi ilə doldurur. İndi bu balaca qızın dilindən «xanım» sözünü eşidəndə bir daha dördmərtəbəli məktəbimiz, işıqlı sinif otaqları, «salam, müəllim» - deyə, mənə müraciət edən şagirdlərim yadıma düşdü. Bir anlığa hər şeyi – qarşımda dayanıb gözləyən bu qızı da, lap yaxınlığımda sahil qumlarını yalayıb geri qayıdan dalğalı dənizi də, küçələrdə çoxalan adamları da unuttum.

-Xanım, nə buyurursunuz?

Sual məni xəyaldan ayırdı.

-Qızım, sənin adın nədir?

-Zeynəbdir, xanım, bəs siz kimsiniz?

-Mən müəlliməm. Bəs sən niyə qardaşın, bacıların kimi dərəcə getmədin?

-Xanım, onlar mənim bacılarıam, qardaşım deyildilər. Mən onların qulluqçusuyam. Özümdə oxumuram.

-Zeynəb, qızım, sənəni neçə yaşın var ki, qulluqçuluq edirsən? Məgər atan-anan yoxdur?

-Atam da, anam da var. Ancaq atamın qazandığı pul ailəmizə çatmır. Biz yeddi nəfərik. On bir yaşım var. Qardaşım da ayaqqabı silir, Pulumuz heç yeməyə çatmır. O ki, qaldı oxumaq olsun... heç birimiz oxumuruq. Ancaq elə oxumaq istəyirəm ki... hər səhər Samirin çantasını aparanda ürəyim elə vurur ki...

Zeynəb bütün bu sözləri birnəfəsə dedi. Mən də dayanıb ona baxırdım. Bu balaca qızın oxumaq arzusu qəlbimi titrətdi. Mən əl çantamdan oktyabryat nişanını çıxarıb, Zeynəbin yaxasına sancmaq istədim.

-Yox, xanım, ver mənə, onu gizlədəcəyəm. Yoxsa məndən alarlar. Sağ olun, sağ olun! – deyə, o, uzaqlaşdı...

Zeynəb gözdən itənədək dayanıb arxasınca baxdım...

* * *

Şəhərdə qalacağım axırıncı gün idi. Hələ gecədən Zeynəbə bağışlamaq istədiyim şeyləri hazırlamışdım. Bunlar bir qutu rəngli karandaş, Bakının mənzərəli yerlərini əks etdirən şəkillər, üstündə qırmızı xalları olan ağ lent, bir də sokolad bağlısı idi.

Yenə həmin vaxtda aşağı düşdüm.

Avtobuslar gəlib uşaqları apardı. İndi Zeynəbin gözləri məni axtarırdı. Yaxınlaşıb əlimdəki bağlamayı ona verdim.

-Mən daha gəlməyəcəyəm. Bu gün gedirəm. Bakıya gedirəm. Böyük qız ol! Məni unutma!

Onu qucaqlayıb qara gözlərindən, qıvrım saçlarından öpdüm, öpdüm...

-Yox, xanım, getmə! Sən yaxşısan! Mən səni unutmayacağam! Hər səhər gözləyəcəyəm! Bax! - o, əlini açdı. Ovcundakı mənim bağışladığım oktyabryat nişanı idi. Qırmızı ulduz Zeynəbin balaca ovcunda sanki alışıb

yanırdı, şəfəq saçırdı. -Sənin hədiyyəni saxlayıram, heç kimə, heç kimə vermərəm. Xanım desə də, vermərəm.

-Sağ ol, Zeynəb! Mənim də qızlarım, şagirdlərim var. Onlar da mənim üçün darıxırlar. Mən də səni həmişə xatırlayacağam. İndi isə get, qızım!

Mən yenidən onu öpdüm... Zeynəb mənə baxdı. Gözlərindən iri yaş dənələri tökülürdü. Atılıb boynuma sarıldı. Üzümdən öpdü. Sonra geriyə baxmadan, verdiyim bağlamamı ürəyinin başına sıxaraq qaçdı.

Ancaq indi ana qəlbim, müəllim qəlbim dözə bilmədi. Zeynəbin dalınca baxa-baxa gözlərimdən yaş axdı.

«Eh, Zeynəb, Zeynəb! Kaş sənə kömək edə biləydim» - fikirlə otağıma qayıtdım...

* * *

İndi hər səhər işıqlı, geniş dərs otaqlarına girir, «Salam, uşaqlar!» - deyə gülürüzlü, xoşbəxt şagirdlərimlə salamlayıram. Onlara baxdıqca bir cüt kədərli göz - Zeynəbin gözləri yadıma düşür...

Sual və tapşırıqlar:

Hekayənin müəllimin dilindən yazıldığını nədən görmək olur?

Müəllimin sovet məktəbində işlədiyini hekayədə nədən bilmək olur?

Zeynəb nə üçün oxumurdu?

Görüşün kapitalist ölkəsində olduğu nədən bilinir?

Kapitalist ölkələrində kasıbların uşaqları nə üçün oxumur?

Sovet uşaqları ilə kapitalist ölkələrində yaşayan uşaqlar arasında fərq nədən ibarətdir?

Biləndər

Azərbaycan xalq nağılı (İxtisarla)

Qədim zamanlarda Gəncə şəhərində bir oğlan yaşayırdı. Ağıllı və hazırcavab olduğundan hamı ona Biləndər deyər-di. O bir dəfə qala divarının yanında yoldaşları ilə

oynayırdı. Görür ki, qoltuğunda xoruz tutub eşşəyin üstündə oturmuş bir nəfər onlara tərəf gəlir. Kəndli paltarı geymiş bu adam qonşu ölkənin vəziri idi. Vəzir çox tədbirli və hazırcavab idi. Ona görə də padşah onu tez-tez başqa ölkələrə danışığa göndərirdi. Vəzir həmişə sual-cavabda qalib gələr və o yerin hökmdarından yüz qızıl alıb geri qayıdardı. Bu dəfə padşah onu Gəncə hökmdarının yanına göndərmişdi.

Vəzir uşaqları səslədi. Biləndər irəli keçib soruşdu:

-Nə buyurursunuz, əmi?

-De görüm bu şəhərin böyüklərini harada görmək olar?

-Gedək, mən sizə göstərim.

Bir qədər gedəndən sonra Biləndər bir karvansaranın qabağında dayandı:

-Bax, əmi? bizim şəhərdə böyüklər burada yaşayırlar. Odur ey, özləri də orada durublar.

Vəzir Biləndərin göstərdiyi tərəfə baxanda üç-dörd dəvə görüb ucadan güldü:

-Ay ağılsız uşaq, bu cür böyüklər yox ey, mən deyənlərin uzun saqqalı olur, - deyə, öz saqqalını göstərdi.

-Hə, başa düşdüm, gedək.

Onlar gəlib bir həyətə çatdılar. Biləndər keçib tövlənin qapısını açdı. Oradan beş-altı keçi çıxdı:

-Əmi, bizim şəhərdə bunlardan uzun saqqallı yoxdur.

Söz güləşdirməyə alışan vəzir bərk acıqlandı:

-Buna bax, bir qarış boyu ilə məni dolayır. Böyük deyəndə dəvə, saqqallı deyəndə keçi göstərir. Mən danışmağa adam axtarıram, bildin?

-Nə? Adam axtarırsınız? Adam mən, elə mənimlə danışın da.

Əlacı kəsilmiş vəzir deyir:

-Adama bax, gör kiminlə danışmaq istəyir? Yaxşı, biz uzaq yerdən gəlib acmışıq. Bircə dinar da pulum var. Bu bir dinara nə alım ki, həm özüm, həm xoruzum, həm də eşşəyim yeyə bilsin.

Biləndər gözlərini qıyıb başını qaşıya-qaşıya cavab verir:

-Gedək, əmi! Mən elə bir şey alaram ki, üçünüz də yeyərsiniz.

Onlar bazara gəldilər. Biləndər təpə kimi qalanmış yemişlərdən birini seçib vəzirə verir:

-Buyurun, lap siz deyən şeydir. İçini özünüz yeyin, toxumlarını xoruzunuza verin, qabığını da atın eşşəyə!

Özünü hamıdan ağıllı hesab edən vəzir öz-özünə dedi:

-Bir şəhərin ki, uşaqları bu qədər ağıllı ola, gör böyükləri necə olar!

O, fikirləşib, əliboş geri qayıdır.

Atalar sözü:

Ağıl yaşda deyil, başdadır.

Sual və tapşırıqlar:

Vəzir nə üçün başqa hökmdarların torpağını gəzirdi?

Biləndər onun suallarına necə cavab verdi?

Vəzir nə vəziyyətdə qayıtdı?

Hazırcavab olmaq üçün nə lazımdır?

Biləndərin hazırcavablığı xoşunuza gəlirmi? Nə üçün?

Atalar sözünün düz olduğunu nağıl əsasında isbat edin.

Nağılı danışın.

Nəsirəddin Tusi ilə bostançı

Rəvayət (İxtisarla)

Belə rəvayət edirlər ki, isti bir yay günündə Nəsirəddin Tusi bir neçə atlı ilə Marağaya gedirmiş. Yolda Nəsirəddin bərk susuyur, susuzluğunu yanındakılara da bildirir. Bu yerləri yaxşı tanıyan atlılardan biri ona deyir:

-Qarşıdakı bu kiçik dağdan o tərəfə, dərə boyunca bostanlıqdır. Bu yerlərin qarpızı çox məşhurdur. Atları bərk sürsək, oraya tez çataırıq.

Onlar atlarını çaparaq sürüb, dağa dırmaşırlar. Çox keçmədən bağ-bağatlı dərəyə enirlər. Nəsirəddin Tusi qarpızı çox sevirmiş. Belə bir havada bostan kənarında qarpız yemək, ona hər cür şahanə qonaqlıqdan ləzzətli

gəlirdi. Onlar bostanın qırağına çatdılar. Başına ağ dəsmal bağlamış, üzü günəşdən yansa da, çox nurani görünən bir qoca qabağa gəlib salam verir. Nəsirəddin Tusi salamın cavabını verdikdən sonra deyir:

-Qoca, bizə bir neçə dadlı qarpız gətir. Bir qədər də sərin olsalar daha yaxşı olar.

Qoca bostançı atlıların görkəmindən hörmətli şəxslər olduqlarını bilərək, əlini döşünə qoyub hörmətlə baş əyib deyir:

-Hörmətli ağalar, siz piyada olun, qoy atlarınız da bostanın qırağında bir qədər otlasın. Özünüz də dincəlin. Sizi elə qarpıza qonaq edəcəyəm ki, ləzzəti uzun müddət damağınızda qalsın.

Nəsirəddin Tusi ilə yoldaşları atdan düşürlər. Atların cilovlarını ağızlarından çıxarıb, bostanın kənarındakı yoncalığa buraxırlar. Özləri isə bostançının komasına yollanırlar. Qoca, tağ altında hələ axşam sərinliyini saxlayan bir neçə qarpız seçib gətirir. O bir neçə dəqiqədə atlıların hörmətindən duymuşdu ki, onların içərisində yaş etibarilə də ağsaqqal, Tusi deyə xitab edilən şəxs, rütbə cəhətcə də böyük olmalıdır. Buna görə qarpızları onun qabağında yerə qoyub deyir:

-Hörmətli ağa, bu, sarı qarpızdır. Bir o qədər də şirin olmaz. Ancaq susuzluğu tez yatırır. Bu, tünd qırmızı qarpızdır. İçi şərbətdən də şirin olur. Bu isə çəhrayiya çalmalıdır. Bu birisi də sarıdır. Bu da yenə qırmızı...

Nəsirəddin Tusi təəccüblə qocaya baxır, qarpızları bir-bir kəsir. Qocanın dedikləri ilə qarpızların arasında zərrə qədər də fərq olmur.

Nəsirəddin doyana qədər qarpızlardan yeyir. Sonra da qocanın əlindən tutub bostana aparır O, sanki öz peşəsinin kamil ustadı olan bu qocanı sınayır, bir məktəbli kimi imtahan etmək istəyir. Tusi ucu-bucağı görünməyən bostanın bir yerində ayaq saxlayır və bir qarpızı bostançıya göstərib soruşur:

-Qoca, bu qarpızın dadı necədir, nə rəngdədir?

-Qurban, o tünd-sarıdır, həm də bayaq yediyinizdən də şirindir.

Tusi dərhal qarpızı ortadan bölüb dadır. Qoca sanki öz iti baxışları ilə qarpızın içini görmüş, həm də dadmış imiş. Nəsirəddin deyir:

-Bəs bu qarpız?

-Bu da yenə indi kəsdiyiniz kimidir.

-Bəs bu?

-Bu da ağılı-qırmızılıdır. Hələ yaxşı yetişmədiyindən şirinləşməmişdir.

-Bəs bu, bəs bu?..

Nəsirəddin bir neçə qarpızı kəsdirə-kəsdirə, bostanın ortasına qədər gedir. Sonra isə dayanır, qocanı diqqətlə süzüb deyir:

-Qoca, başın yaxşı başdır, heyf ki, qarpıza işləmişdir.

-Qurban, qarpız da təbiət nemətidir! - deyə, qoca cavab verir.

-Burası doğrudur, lakin mən başqa cəhəti düşünürəm. Düşünürəm ki, görəsən nə qədər ağıllı, kamallı adamlar başını bostanda işlədir, ömür boyu bir qarpızı o birisindən seçə bilməyənlər də saraylarda, müqəddəs məkanlarda mövqe tuturlar.

Tusi fikirli-fikirli həmyanını çıxarıb, içərisindəki qızılları öz ovucuna boşaldır. Sonra təvazökar bir əda ilə bostançıya uzadıb deyir:

-Qoca, təcrübə, maraq üzündən az qala bostanının yarısını bıçaqlatmışam. Əhli-əyal sahibisən. Bu pulları al, biliyinə layiq olmasa da, zəhmət haqqını birtəhər ödəyər.

Qoca bostançı hörmətlə, lakin qürurla əlini döşünə qoyub puldan qəti imtina edir və deyir:

-Qurban, bizlərdə yoldan ötən yolçulardan pul almaq ən pis iş sayılır. Siz isə təkəcə adi yolçu olmayıb, hörmətli şəxslərsiniz. Mənim xahişim odur ki, nə məni elin adətini pozmağa məcbur edəsiniz, nə də yaşımın bu vaxtında günaha batmağa.

Əvvəlcə Nəsirəddin, sonra da yoldaşları nə qədər israr edirlərsə də, qoca bostançı pulu almır, tanımağı qonaqlarını hörmətlə yola salır.

Nəsirəddin Tusi, bir müddətdən sonra böyük xahişlə həmin qocanı Marağa rəsədxanasına apardıdır. Öz elmi işlərində onun təbiətlə bağlı müşahidələrindən istifadə edir. Həmin qocanın məsləhəti ilə, o yerlərdən seçdiyi bir çox kəndli balalarını da, atalarının razılığı ilə Marağada, habelə Bağdadın «Nizamiyyə» mədrəsəsində oxutdurur, tərbiyə etdirir. Onların içərisindən böyük alimin dünya şöhrəti qazanan bir çox ardıcılıarı çıxır.

Sual və tapşırıqlar:

Nəsirəddin Tusi haqqında nə bilirsiniz?

Nəsirəddin qarpızı yeyəndən sonra nə üçün bostançıya qarpızlardan yenə kəsdirdi?

Bostançının qabiliyyətinə heyran qalan Nəsirəddin ona nə deyir?

Nə üçün bostançı qarpızların haqqını Nəsirəddindən almır?

Qocalarda həyat təcrübəsinin zəngin olduğuna dair daha nə bilirsiniz? Danışın.

Kirpinin cavabı

(Təmsil)

İlan bir gün Kipidən
Soruşdu ki: - söylə bir,
Niyə məni heç kəsin
Gözü görmək istəmir?
Amma baxıram, sənə
Hörmət edir çoxları.
Bu sirri mənim üçün
Özün açıb de, barı!
Çox qorxulu deyiləm,
İki dənə dişim var.
Səndə isə, özün bax,

Saysız şiş tikanlarım
Olsa da, hər zaman mən
Qoruyuram özümü
Yalnız düşmənlərimdən.
Toxunmaram, dəymərəm
Mənə dəyməyənlərə.
Axitmaram əsla qan
Nahaq yerə, boş yerə.

Bu sözlərdən tutulub,
İlan keçdi qabağa.

Saya gəlmir tikanlar.
Arxayın dolanırsan,
Öldürməyirlər səni.
Amma fürsət gəzirlər
Məhv eləməkçün məni.

Kirpi dedi: - Ay İlan,
Olsa da iki dişin,
Qəfildən başqasını
Sanmaqdır sənin işin.

Yığılıb cəld atıldı
O, Kirpini sanmağa.
Tikanların şişləyib
Qoçaq Kirpi də bu an,
Tutdu xain İlanı
Dişilə quyruğundan.
İlan çox qəzəb ilə
Vurnuxduqca hər yana,
Dəyib şiş tikanlara
Boyandı o, al qana.

Hikmət Ziya

Atalar sözü:

Sirkə nə qədər tünd olsa, öz qabını sındırar.

Sual və tapşırıqlar:

Kirpi ilanı nə üçün sevmirdi?

O, ilanı necə cəzalandırdı?

Şair «kirpi» və «ilan» dedikdə necə adamları nəzərdə tutur?

Biriniz şairin sözlərini, biriniz ilanın sözlərini, biriniz də kirpinin sözlərini ifadəli oxuyun.

Şeirin əsas mənasını izah edin.

Üç qardaş

Özbək xalq nağılı (İxtisarla)

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi və onun üç oğlu var idi. O, tez-tez oğullarına deyərdi:

-Uşaqlarım, bizim nə sürümüz, nə qızılıımız, nə də bir başqa mal-qaramız vardır. Özünüz öz qeydinizə qalın; çalışın hər şeyi dərinədən öyrənəsiniz. Belə olsa, heç bir çətinlik sizi qorxutmaz.

Bir qədər sonra ata öldü. Qardaşlar yığılıb məsləhətləşdilər, qərara gəldilər ki, səfərə çıxsınlar.

Az getdilər, çox getdilər – qırx gün yol getdilər. Götürdükləri çörəyin hamısını yedilər, yorulub əldən düşdülər.

Ancaq yol hələ də uzanıb gedirdi. Qabaqlarına bir şəhər çıxdı. Qardaşlar sevindilər.

* * *

Qabaqda gedən böyük qardaş dayandı, yerə baxıb dedi:

-Bir az əvvəl buradan böyük dəvə keçib.

Onlar bir az yol getmişdilər ki, ortancıl qardaş dedi:

-Bu dəvənin bir gözü kormuş.

Az sonra kiçik qardaş dedi:

-Bu dəvənin üstündə qucağında körpə uşağı olan bir arvad varmış...

Qardaşlar yollarına davam etdilər. Belində qılınc olan bir nəfər atlı onların qabağına çıxdı. Bu adam qardaşların üçünə də diqqətlə baxdı. Böyük qardaş ona dedi:

-Ey yolçu, deyəsən, bir şey axtarırsan?

-Bəli!

-İtən dəvədirmi? - deyə, böyük qardaş soruşdu.

-Dəvədir!

Ortancıl qardaş soruşdu:

-Dəvənin sol gözü kor idimi?

-Bəli!

-Dəvənin üstündə, qucağında balaca uşaq olan arvad oturmuşdumu? - deyə, kiçik qardaş soruşdu.

Atlı, qardaşlardan şübhələnərək dedi:

-Aha! Demək, mənim dəvəm sizdədir! Deyin görüm dəvəmi harada gizlətmisiniz? Arvad-uşağımın başına nə iş gəlib?

-Biz sənin dəvənin üzünü də görməmişik, - deyə, qardaşlar ona cavab verdilər.

-Əgər görməmisinizsə, bütün nişanələr sizə haradan məlumdur?

-Biz bunları öz aqlımıza vurub bu qərara gəlmişik. Bu tərəfə get, axtarıb dəvəni taparsan, - deyə, qardaşlar ona cavab verdilər.

-Keyr, mən o tərəfə gedən deyiləm! Dəvənin yerini deyin!

Qardaşlar yenə də dedilər ki, onlar dəvənin üzünü görməyiblər. Ancaq atlı onlara qulaq asmaq istəmədi. O, qılıncını çəkib qardaşlara əmr etdi ki, düşünlər onun

qabağına. O, qardaşları saraya, padşahın yanına gətirdi və əhvalatı ona danışdı.

* * *

Padşah diqqətlə qulaq asıb dedi:

-Əgər onlar özləri sənə dəvənin bütün əlamətlərini sayıblarsa, onda yəqin gizlədiblər. Oğruları gətirin buraya!

Dəvə sahibi çıxıb üç qardaşı içəri gətirdi.

-Ey, oğullar! - deyə, padşah qəzəblə qışqırdı, - siz bu kişinin dəvəsinin başına nə iş gətirmisiniz?

-Biz bu kişinin dəvəsinin üzünü də görməmişik, - deyə, qardaşlar cavab verdilər.

Padşah dedi:

-Siz özünüz dəvənin bütün əlamətlərini saymırsınız. Siz necə cürət edib təqsiri boynunuza almırsınız?

-Padşah sağ olsun, - deyə, qardaşlar cavab verdilər, - burada heç bir təəccüblü şey yoxdur. Biz uşaqlıqdan hər şeyi dərindən öyrənməyə alışmışıq, fikirləşib çox şeyi ayırd edə bilərik, aqlımızı işlədib işin nə yerdə olduğunu başa düşürük. Buna görə də biz dəvənin üzünü görməyə-görməyə onun bütün əlamətlərini bildik.

Padşah güldü:

-Heç vaxt görmədiyiniz bir şeyi fikirləşməklə necə tapa bilərsiniz? Yaxşı, biz indicə sizi yoxlayarıq, görək düz deyirsiniz, ya yox!

* * *

Padşah öz vəzirini çağırıb qulağına nə isə dedi.

Vəzir o saat saraydan çıxdı. Az keçmədi ki, böyük bir sandıq gətirən iki nökərlə qayıdıb gəldi. Qardaşlar uzaqdan nökərlərin sandığı haradan gətirdiklərinə, diqqətlə baxırdılar.

Padşah dedi:

-Hə, tapın görək bu sandığın içində nə var?

Böyük qardaş dedi:

-Bu sandığın içində balaca, girdə bir şey var.

-O, nardır, - deyə, ortancıl qardaş əlavə etdi.

-Özü də hələ yaxşı yetişməyib, - deyə, kiçik qardaş dilləndi.

Padşah əmr etdi:

-Sandığı buraya gətirin!

Sandığı gətirdilər. Padşah sandığı açıb içinə baxdı. Sandıqda, doğrudan da, bircə dənə kal nar var idi. Padşah narı götürüb oradakılara göstərdi və üzünü dəvəsini itirən kişiyə tutub dedi:

-Yox, bu adamlar oğru deyillər. Onlar elə, doğrudan da, yaxşı bilicidirlər. Get, öz dəvəni başqa yerdə axtar.

Padşah cürbəcür yeməli şeylər gətirib qardaşları qonaq elədi və sonra dedi:

-Sizin heç bir təqsiriniz yoxdur. Siz hara istəyirsiniz, gedə bilərsiniz. Ancaq əvvəlcə deyin görüm, bu adamın dəvəsini itirməsini nədən bildiniz?

* * *

Böyük qardaş dedi:

-Yolun üstündəki böyük izdən bildim ki, qabağımızca buradan bir dəvə keçib, bu adamın da dəvəni axtardığını ondan bildim ki, gözü dörd idi, o tərəfə bu tərəfə baxırdı.

Padşah ortancıl qardaşdan soruşdu:

-Sən nədən bildin ki, dəvənin sol gözü kordur?

-Mən ona görə bu qərara gəlmişdim ki, yolun sağ tərəfindəki ot yeyilmiş, sol tərəfindəki ota isə dəyilməmişdi.

Padşah soruşdu:

-Yaxşı, bəs dəvənin üstündə qucağında körpəsi olan arvadın oturduğunu deyən hansınız idi?

Kiçik qardaş dedi:

-Onu mən demişəm. Mən gördüm ki, dəvə bir yerdə dizi üstə qumun üstünə çökmüş, dincəlmək üçün oturan adamın izi yerdə qalmışdı. Bu adamın oturuşuna görə mən bildim ki, bu, qadındır, ondan kiçik izə görə də bildim ki, onun yanında uşaq varmış.

* * *

Padşah dedi:

-Bütün bunlar doğrudur! Bəs siz sandığın içində bircə dənə kal nar olduğunu necə bildiniz?

-Sandığı iki nöker gətirirdi, - deyə, böyük qardaş cavab verdi, - ancaq sandığın lap yüngül olduğu bilinirdi. Nökerlər

sandığı yerə qoyanda mən eşitdim ki, sandığın bu başından o başına nə isə bir şey diyirləndi.

-Mən də fikirləşdim ki, bağdan gətirilən sandığın içində yumru bir şey varsa, bu ancaq nar ola bilər, - deyə, ortancıl qardaş əlavə etdi:

-Doğrudur! - Padşah üzünü kiçik qardaşa tutub soruşdu:

-Yaxşı, bəs sən haradan bildin ki, bu nar kaldır?

-İndi ilin elə fəslidir ki, nar hələ yetişməyib, yamyaşıldır.

* * *

Padşah qardaşların biliciliyinə və ağılına heyran qalıb dedi:

-Sizin varınız-dövlətiniz yoxdursa da, ağıldan, kamaldan varlısınız.

Atalar sözü:

Ağıl ağıldan üstün olar.

Sual və tapşırıqlar:

Oxuduğunuz bu mətn nə üçün nağıl adlanır?

Ata həmişə oğullarına nə deyərdi?

Ata öləndən sonra qardaşlar nə üçün səfərə çıxdılar?

Qardaşları nə üçün tutub saraya gətirdilər?

Qardaşlar dəvənin yol ilə getməsini və sandığın içində narın olmasını nədən bildiklərini necə izah etdilər?

Atalar sözünün mənasını izah edin.

Kəndli və muzdur

Təmsil

Bir kəndli muzdur ilə axşam üstü biçindən

Qayırdı evinə qalın meşə içindən.

Qaranlıqda ayı ilə gəldi burun-buruna,

«Ax» da deyə bilmədi, ayı mindi boynuna.

Xışmalayıb kəndlini pəncəsiylə əzirdi.

Möhkəm yapışmaq üçün münasib yer gəzirdi.

Gördü işi əngəldir, birdən bağırdı: «Aman!

Öldürdü məni ayı, kömək elə, Stepan!»

O yalvardı muzdura, çox çəkdi minnətini,
Cavan muzdur topladı bütün var qüvvətini;
Balta ilə ayının böldü qafa tasını¹,
Soxdu yoğun qarnına o, dəmir yabasını.
Bağıraraq yıxıldı, qopardı ayı şivən,
Ölümdən qurtularaq kəndli qalxdı yerindən,
Muzduru söydü. O da şaşqın-şaşqın² baxaraq
Dedi: - Neçin söyürsən?

- Çünki axmaqsan, axmaq!

Yaxşı kürk çıxacaqdı ayının dərisindən,
Deşik-deşik oldu o, neyləyim, de, indi mən!

İvan Andreyeviç Krılov

Atalar sözü:

Kəçi can hayındadır, qəssab piy axtarır.
Pis adam yaxşının qədrini bilməz.

Sual və tapşırıqlar:

Ayıya rast gələndən sonra Stepana kəndli nə üçün yalvardı?
Stepan ona necə kömək etdi?
Kəndli Stepanı nə üçün söydü?
Kəndli yaxşılığına görə Stepana nə deməli idi?
Təmsildə şair nə demək istəyir?
Atalar sözlərini izah edin.

Qəhrəmanın heykəli

Hekayə (İxtisarla)

Kamilə «Uzaq sahillərdə» filminə baxdıqdan sonra
böyük qardaşı Səlimdən soruşdu:

- Mehdi Hüseynzadəni tanıyırsan?
- Əlbəttə, tanıyıram!
- Onun haqqında filmə baxmısan?
- Baxmışam!

¹ Qafa tası – kəllə

² Şaşqın-şaşqın – çaşqın

-Mən də onun kimi qəhrəman olmaq istəyirəm.
-Kim, sən?! - Səlim kitabdan ayrıldı. Təəccüblə arıq, ağbəniz bacısına baxıb ucadan güldü:
-Səndən qəhrəman olar? Sən ki, pişikdən də qorxursan? Qəhrəman ha... həm də Mehdi kimi! Özünə bir bax, arıq qızsan.

-Niyə gülürsən? Zoya da arıq qız idi...
-Ancaq qoçaq idi. Kinoda gördün, Mehdi nə qədər faşist öldürdü? Gördün, görmədin?

-Gördüm.
-Sən heç güllə də ata bilmirsən!
-Nə olar, öyrənərəm də...

Bu söhbətdən bir neçə gün sonra Kamilə qardaşına gözəl bir albom göstərdi. Alboma Mehdi Hüseynzadənin şəkilləri toplanmışdı. Səlim ona baxıb güldü:

-Yenə də Mehdi kimi qəhrəman olmaq istəyirsən.
-İstəyirəm!
-Bum... Bum... hə, qorxdun? Bəs güllələr vıyıldağanda nə edəcəksən, ay qəhrəman qız?
Kamilə hirsini gizlətməyə çalışdı, albomu ondan alıb qaşqabaqla öz otağına çəkildi.

Günlər keçdi. Bir dəfə məktəbin direktoru hamının yanında Kamiləni təriflədi, dedi ki, qoçaq qızıdır. «Qoçaq ha!» Səlim qulaqlarına inanmaq istəmədi. Sən demə, Kamilə birinci sinif uşaqlarını hər gün evlərinə aparıb ötürürmüş. Bir neçə gün sonra bacısının televizorda çıxışına qulaq asdı. Sonra onun Mehdi Hüseynzadənin heykəlinin açılışında Şeir dediyini, heykəlin qarşısına bir dəstə gül qoyduğunu gördü.

Səlim Kamilənin ondan incidiyini duyurdu. Hərdən evdə zarafatla deyirdi:

-Deyəsən, yavaş-yavaş qəhrəman olursan, Kamilə?!
...Mehdi Hüseynzadənin heykəlinin qarşısında bir dəstə məktəbli sıra ilə düzülüşdü. Onların arasında Kamilə də vardı. O, bu gün pioner sıralarına qəbul olunurdu. Səlim də gəlib oraya çıxmışdı. Dayanıb bacısına baxırdı. Kamilə irəli çıxdı, üzünü sinəsi orden və medallarla bəzənmiş generala tutub həyəcanla Şeir oxudu:

*İstəyirəm bu heykəli
Gül-çiçəklə bəzəyim,
İstəyirəm Mehdi kimi
Qəhrəmana bənzəyim!*

Hamı əl çaldı. General Kamiləyə yaxınlaşıb onun saçına mehribanlıqla sığal çəkdi. Sonra qızı azca yuxarı qaldırıb alnından öpərək dedi:

-Sağ ol, qızım! Sənin ki, ürəyində belə böyük bir arzun var, sən o arzuna çatacaqsan.

Kamilə qızların yanına qayıdanda gözü Səlimə sataşdı. Səlim uzaqdan-uzağa bacısını təbrik edirdi.

Tofiq Mahmud

Sual və tapşırıqlar:

Kamilə nə arzulayırdı?

O, öz arzusuna çatmaq üçün necə şey göstərirdi?

Kamilənin arzusuna qardaşının münasibəti barədə nə deyə bilərsiniz?

Qəhrəmanlığın adi günlərdə, adi işlərdə də mümkün olduğunu sübut edin.

Gicitkən

Təmsil

Yaxına buraxmırdı
Gicitkən heç bir kəsi.
Eşitsəydi bir qoyun,
Ya da bir quzu səsi,
Körpə tikanlarını
Qabardıb dayanardı,
Kim dadsa, dili-ağzı
Alışardı, yanardı.
Gülüb ürəkdən bu an
Xoşlanardı Gicitkən.

Gəl ki, bu gün istidən
Yaman pis günə düşdü,
Yarpaqları bürüdü...
-Qoymayın, soluram mən,
Artıq məhv oluram mən! -
Deyib haray salsa da,
Olmadı yaxın duran.
Vaxtilə hamını bərk
Dalamışdı Gicitkən.

Hikmət Ziya

Atalar sözü:

Nə tökərsən aşına,
O çıxar qaşığına.

Sual və tapşırıqlar:

Gicitkən nə üçün köməksiz qaldı?
Nə üçün həmişə yaxşılıq etmək lazımdır?
«Gicitkən» sözü nə üçün böyük hərflə yazılmışdır?
Gicitkən deyəndə şair kimləri nəzərdə tutur?
Şeiri ifadəli oxuyun.
Hansı sözlər iki hərflərlə yazılır?

Alicənablıq

Tacik xalq nağılı (İxtisarla)

Keçmiş zamanlarda bir köçəri ərəbin çox oynaq və gözəl atı var idi. Ərəbin işi-peşəsi ata qulluq etmək idi. O, var-yoxunu itirib lat-lüt qaldı və atını satmaq qərarına gəldi. Ata min qızıl pul, iyirmi qoyun və qiymətli ipək paltarlar yüklənmiş iyirmi dəvə qiymət qoydu. Ərəb and içdi ki, atı bundan ucuz qiymətə satmayacaqdır.

Xeyli vaxt keçdi. Bu qiymətə atı alan olmadı. Atın sorağı ərəblərin əmirinə çatdı. O fikirləşərək dedi: «İnsanın ömrü uzun deyil, bütün şənliklərdən istifadə etmək lazımdır. O atı mən alıram».

O, lazım olan şeyləri yığdı, etibar etdiyi bir adam çağıraraq dedi:

-Atın əvəzinə istənilən hər şeyi hazırlamışam. O adamın yanına get və atı ondan al.

Əmirin adamı pulları və karvanı götürüb ərəb yaşayan səhraya yollandı. Xeyli yol gedib axırda köçəri ərəbin yaşadığı yerə gəlib çatdı. Atın cilovu dirəyə bağlanmışdı. Bütün tayfa hara isə köçmüş, təkcə bu ərəb öz atı ilə orada qalmışdı. Əmirin elçisi öz adamları ilə çadıra yaxınlaşıb, ərəbə salam verdilər və onun qonağı oldular.

Qonaqları yedirmək üçün ərəbin heç bir şeyi olmadığından o, sevimli atını kəsməli oldu. Atın ətinə bişirib

qonaqların qabağına qoydu. Ertəsi gün əmirin elçisi ev sahibinə dedi:

-Qardaşım, biz eşitmişik ki, bu yerlərdə çox baha qiymətə bir at satılır. Mən onu almağa gəlmişəm.

Ərəb bir qədər susdu, sonra dedi:

-Sənin almaq istədiyın atın sahibi mənəm. Amma sizi qonaq eləmək üçün atı bu gecə kəmişəm. Siz onun ətini yemisiniz.

Əmirin elçisi heyrətdən barmağını dişlədi. Sonra ərəbə razılıq etdi; atı almaq üçün gətirdiyinin hamısını ona verib geri qayıtdı.

Təyin olunmuş gün əmir öz adamları ilə elçini qarşılamağa çıxdı. Əmir baxıb gördü ki, nə at var, nə də karvan. O, elçini çağırıb dedi:

-Qardaşım, nə olmuşdur ki, sən nə atı, nə də karvanı gətirmirsən?

Elçi söylədi:

-Ey yerin-göyün hökmdarı, biz səhraya çatıb yanına at bağlanmış bir çadıra rast gəldik. Çadır sahibi köçəri tayfasından idi. Onun tayfası başqa yerə köçmüşdü. Çadır sahibi bizi qonaq elədi. Sonra bildim ki, o özünün atını kəsib bizi qonaq eləyibmiş. Tayfanın adamları köçüb getdiyindən, bizi qonaq etməyə heç şeyi yox imiş. Mən bunu eşidəndə deməyə söz tapmadım. Atı almaq üçün apardığım şeylərin hamısını ona verdim.

Əmir başını aşağı dikib bir qədər susdu, sonra dilləndi:

-Qardaşım, o alicənab ərəbə atın qiymətini vermiş olmasaydın, sənin boynunu vurdurardım... Mən sənin belə ağıllı hərəkətini bəyənirəm.

Atalar sözü:

Yaxşılıq edən yaxşılıq görər.

Sual və tapşırıqlar:

Nağılın məzmunu adına uyğundurmu? İzah edin.

Köçəri ərəb atını nə üçün kəsdi?

Əmir elçinin hərəkətini nə üçün bəyəndi?

Nağılla atalar sözünün əlaqəsini açın.
Nağılda başlıca fikir nədən ibarətdir?

Bərəkallah ustadına

Lətifə (İxtisarla)

Bəhlul Danəndə səhrada gəzəndə bir yolçuya rast gəlir. Yolçunun qabağında bir yüklü eşşək gedirmiş. Bəhlul bu kişidən xəbər alır:

-Ay kişi, nə satırsan?

Kişi deyir:

-Kişmiş satıram.

Bəhlul deyir:

-Mənə kişmiş ver, əvəzində sənə hikmət¹ öyrədim.

Yolçu deyir:

-Mən razıyam.

Yolçu Bəhlula bir qədər kişmiş verir. Bəhlul deyir:

-Birinci, bir məclisə gedəndə yerini tanı, sonra otur.

Bəhlul yenə bir az kişmiş istəyir ki, ikinci hikməti öyrətsin. Kişi bir-iki ovuc kişmiş verib deyir:

-İkincisini öyrət.

Bəhlul deyir:

-Məclisdə lazımsız söz danışma!

Yolçu Bəhlulun sözlərindən çox razı olub, ona yenə bir qədər kişmiş verib deyir:

-Mənə yenə hikmət öyrət!

Bəhlul deyir:

-Məclisdə bir şey istəsələr, əgər o şey səndə olsa, tələsib onu tez vermə!

Bu sözləri Bəhlul yolçuya deyir, aldığı kişmişini geri qaytarır, özü də yolçuynan bir yerdə şəhərə gedir. Bazarda kişmişini satdıqdan sonra yolçunu evinə qonaq gətirir.

Həmin gecə Bağdad xəlifəsinin² evinə uzaq yerdən qonaq gəldiyinə görə, Bəhlulu da çağırırdır. Bəhlul xəlifəyə cavab

¹ Hikmət – ağıllı söz

² Xəlifə – ərəblərdə vaxtilə dövlət başçısı

göndərir ki, gələ bilməz, özünün də qonağı var. İkinci dəfə yenə adam gəlir və deyir:

-Xəlifə məni göndərdi ki, get qardaşıma de, qonağını da götürüb bizə gəlsin.

Bəhlul qonağını da götürüb, xəlifənin evinə gedir. Birinci dəfə qapıdan içəri girəndə, Bəhlul qonağını qabağa salır. Qonaq görür ki, evdə heç kəs yoxdur. Düz gedib evin yuxarı başında oturur. Bunu görəndə Bəhlul çox acıqlanır, amma kişiyyə bir söz demir. Özü lap qapının ağzında oturur.

Bəli, aradan bir az keçir. Xəlifə, vəzir, vəkil, böyük adamlar məclisə daxil olurlar. Hər adam gələndə qonaq bir az sürüşür aşağı, axırda gəlib lap qapının ağzında oturur. Bəhlul bu işdən dilxor olur.

Bir azdan məclisə xörək gəlir. Xörəyin yanında narınc, turunc, başqa meyvələr də olur. Xörək yeyilib qurtardıqdan sonra meyvə yeyirlər. Amma bıçaq tapılmır ki, meyvələri soyub yesinlər. Qonaq yerində otura bilmir, ayağa durur, tez cibindən bıçağını çıxardır.

Bıçağın dəstəyi çox bahalı daş-qaşdan bəzənibmiş. Bıçaq məclisə qoyulan kimi hamının gözü düşür, əldən ələ gəzir, axırda xəlifənin əlinə keçir. Xəlifə bıçağı götürmək istəyir. Ancaq vəzir razı olmur, deyir:

-Bu iş sənə yaramaz, deyərlər, xəlifə zorla kişinin bıçağını aldı. Buna bir hiylə gəlmək lazımdır.

Vəzirlər qonağın üstünə düşürlər:

-Sən bu bıçağı haradan almısan? Yerini de! Xəzinədən çoxlu qiymətli şeylər itib. Bu bıçaq xəlifədə qalacaq. O biri şeylərin də yerini deməlisən. Deməsən, səni dar ağacından asarıq.

Qonaq bu sözləri eşidən kimi rəngi saralır. Az qalır bağı çatlasın. Bəhlul qonağı vəzirlərin əlindən xilas edib evə gətirir, ona deyir:

-Mən sənə hikmət öyrətmişdim. Sən onlara əməl etmədin, indi başına bu bəlalər gəldi. Mən sənə nəsihət elədim, sən qulaq asmadın. Gəl sənə bir hikmət də öyrədim, bəlkə, özünü ölümdən qurtara biləsən. Səni dar ağacının

dibinə apardıqları vaxt xəlifədən danışmağa izin al. Söz alandan sonra üzünü camaata çevirib deyinən:

-Ay camaat, siz də, bu meydana gələn vəzir, vəkil də bilsin ki, biz iki qardaş idik. Neçə ay bundan əvvəl qardaşım ticarətə getmişdi. Amma səfərdən bu günə kimi qayıdıb gəlməmişdir. Mən qardaşımı axtarmaq üçün səhralara, meşələrə düşdüm. Bir gün meşəyə girdim, gördüm, qardaşımın meyiti meşədədi. Yaxın getdim, gördüm, həmin bıçaq qardaşımın ürəyinə sancılıb. Meyiti basdıran gündən bu günə kimi həmin bıçağı cibimdə gəzdirirəm. Hər məclisdə çıxarıb göstərirəm ki, görüm sahib duran olarmı. Dünən axşam xəlifənin məclisində oturmuşdum. Yadıma düşdü ki, yenə bıçağı çıxarıb məclisin adamlarına göstərim, görüm sahib çıxan olarmı. Xəlifə bıçağa sahib çıxdı. İndi siz də bilin ki, mənim qardaşımın qatili xəlifə özüdür. Qardaşımı öldürməklə ürəyi soyumayıb, mənim də dara çəkilməyimi əmr edir.

Qonaq Bəhlulun öyrətdiyi sözlərin hamısını dar ağacının altında camaata deyir. Xəlifə bu sözləri eşidən kimi gülümsəyir, «Ustadına bərəkallah» - deyib, qonağı azad edir.

Atalar sözü:

Başqasına quyu qazan özü düşər.

Sual və tapşırıqlar:

Bəhlul Danəndə yolla gedən kişi ilə necə dostluq edir?

O, kişiylə hansı hikmətləri öyrədir?

Kişini nə üçün dar ağacından asdırmaq istəyirlər?

Bəhlul Danəndə kişini dar ağacından necə xilas etdirir?

Lətifə ilə atalar sözü arasında fikir oxşarlığı varmı?

Xeyir verənə xeyir, zərər verənə zərər

Lətifə (İxtisarla)

Padşah şikara çıxmaq istəyəndə Bəhlul ona bərkdən gü-lür. Padşahın ona acığı tutur. Əmr edir ki, onu öldürsünlər.

Heç kəs, cəllad da Bəhlulu öldürməyi boynuna götürmür.
Bir arvad padşaha xəlvətcə deyir:

-Mən ona zəhər verib öldürərəm, heç kəs bilməz.

Padşah arvada afərin söyləyib, yalandan Bəhlula da:

-Səni öldürmədim, günahından keçirəm, - deyir.

Padşah şikara gedir. Qadın zəhərlə un yoğurub üç çörək bişirir. Çörəkləri gətirib Bəhlula verib deyir:

-Bəhlul, nəzir eləmişəm, al bu yağlı çörəkləri, yeyərsən.

Bəhlul çörəkləri alıb deyir:

-Allah xeyir verənə xeyir versin, zərər verəni bəlaya salsın.

Bəhlul çörəyi aparıb bir kənarda göy otun üstünə qoyur. Bu zaman üç adam gəlib ondan çörək istəyir. Bəhlul çörəkləri onlara göstərib deyir:

-Bir arvad nəzir verib. Görün zərər çəkməzsinizsə, yeyin!

-Adam da çörəkdən zərər çəkərmidi? - deyib onlar çörəyi yeməyə başlayırlar. Çox keçmir, hər üçü zəhərlənib ölür.

Bəhlul evə gələndə çörək verən arvad ondan soruşur:

-Bəhlul Danəndə, çörəyi yedinmi?

Bəhlul cavab verir:

-Yemədim, yedilər, yatdılar!

Gedib baxırlar ki, ölənlərdən biri arvadın əri, biri qardaşı, biri də qayını imiş.

Sual və tapşırıqlar:

Bəhlul Danəndəni öldürmək üçün arvad nə tədbir gördü?

Çörəyi yeyənlər nə üçün öldülər?

Ölənlər kim idi?

Lətifənin mənasını danışın.

Lətifənin adı ilə məzmununu müqayisə edin.

Öz vətənimdir

Uca təpələri dumanlı, qarlı,
Döşləri laləli bağlar mənimdir.
Qızıl sünbülləri qurşağa çıxan
Muğan da, Şirvan da öz vətənimdir.

Axır büllur kimi sular dumduru,
Rəngi buludların mərcan tək aldır.
Meh dəyib meşələr pıçıldaşanda,
Hər şey, elə bil ki, xoş bir xəyaldır.

Bozdağın dolama ətəklərində
Kür gümüş kəmər tək dolanıb axır.
Hərdən lal suları olur dumduru,
Hərdən də lil olur, bulanıb axır...

Sərin bulaqların içib gözündən,
Keçirəm yamyaşıl Şirvan düzündən
Bizim adamların yaradan əli
Bəzəmiş gör necə Mili, Muğanı!

Mirvarid Dilbazi

Atalar sözü:

Hər quşa öz yuvası doğmadır.

Sual və tapşırıqlar:

Şair sünbülü, suyu, buludların rəngini, Kürü nəyə bənzədir?

Ölkəmizin böyüklüyü haqqında Şeirdə nə deyilir?

Atalar sözünün Şeirlə əlaqəsini izah edin.

Şeiri əzbərləyin.

Nə qədər ki əlim silah tutur...

İsrafil Məmmədov məktəbdə ən bacarıqlı və şən uşaqlardan biri idi. O, bədən tərbiyəsi ilə məşğul olar, idman yarışlarında iştirak edərdi. Möhkəm bədəni və çevikliyi ilə seçilən bu gənc dostluqda da möhkəm və sədaqətli idi. O, həmişə ədalətlə hərəkət edərdi. Yeddinci sinfi bitirdikdən sonra müəllim olmaq, xalqımızın balalarına bilik vermək İsrafilin arzusu olmuşdu. Lakin müharibə başlandı. İsrafil könüllü olaraq Ordu sıralarına getdi.

Vətən müharibəsinin ilk günlərindən İsrafil düşməne qarşı amansızcasına vuruşmağa başladı. O, ilk günlərindən özünü mahir kəşfiyyatçı, sərrast atıcı, qorxmaz döyüşçü kimi tanıtdı.

1941-ci il iyul ayının axırlarında İsrafilin vuruşduğu hissə yeni döyüş tapşırığı aldı. Onlar yolda ikən qəfildən meşənin arxasından düşmən tankları hücum etdi. Döyüşçülər arasında çaxnaşmanı gören İsrafil yoldaşlarına kömək etmək qərarına gəldi. O, xəlvətcə düşmən tanklarına tərəf sürünüb bir-birinə bağlanmış qumbara dəstəsini atdı. Alman komandirinin tankı sıradan çıxdı. Gözlənilməz zərbə hitlerçilərin arasına qarışıqlıq saldı. Əsgərlərimiz ruhlanıb hücumu keçdilər. Düşmən hücumu dəf edildi. İsrafil ilk imtahandan igidliklə çıxdı.

1941-ci il dekabr ayının əvvəllərində İsrafil Məmmədov əsl qəhrəmanlıq göstərdi. İsrafilin başçılığı ilə bir dəstə döyüşçü Novqorod şəhəri yaxınlığındakı Pustinka kəndinin yanında mühüm bir yeri qoruyurdu. Bundan xəbər tutan faşistlər İsrafilin dəstəsinin əsas qüvvəmiz ilə əlaqəsini kəsdilər. Radio ilə əmr verildi ki, kömək gələndək dəstə bir addım da geri çəkilməsin.

İsrafil dedi:

-Əgər biz geri çəkilsək, yoldaşlarımızı darda qoyarıq. Düşmən hücumunun qarşısını saxlamalıyıq ki, onları xilas edək.

İsrafil Məmmədovun başçılığı ilə iyirmi qorxubilməz əsgər çətin bir vuruşa girdi.

Düşmən topları atəş açdı. Bu cəsür döyüşçülərin üstünə əlliyə qədər faşist göndərildi. İsrafil düşməni 40-50 metrliyə qədər yaxına buraxdı. Onun əmri ilə döyüşçülər hər tərəfdən atəş açdılar. Faşistlərə göz açmağa imkan vermədilər. Düşmən məhv edildi.

Cəsür əsgərlərin belə möhkəm dayanmaları hitlerçiləri daha da qəzəbləndirdi. Faşistlər ikinci dəfə hücumə keçdilər. Onlar çox idilər. Lakin döyüşçülər yenidən böyük ruh yüksəkliyi ilə şücaət göstərdilər. İsrafilin döyüşçülərinin cəsarəti, əsl mərdliyi sayəsində düşməne daha bir zərbə vuruldu.

Hitlerçilər döyüş meydanında 100-ə qədər soldatın meyidini, çoxlu pulemyot, tufəng qoyub geri çəkilməyə məcbur oldular. İsrafilin dəstəsi öz yerini daha da möhkəmləndirdi.

Faşistlər hiyləyə əl atmağı qərara aldılar: onlar sovet əsgərlərini mühasirəyə almağa çalışdılar. İsrafil isə onların fikrini başa düşüb dörd tərəfə atəş açmağı əmr etdi. Düşmənin növbəti hücumu da dəf edildi.

Bu ağır vuruşmadan sonra İsrafilin dəstəsində cəmi yeddi döyüşçü sağ qaldı.

Hitlerçilər əl çəkmədilər. Onlar yeni qüvvə ilə hücumə keçdilər. İsrafil düşmənləri lap yaxına – 10-15 metrliyə buraxıb, sərrast atəşlə onları ot kimi biçdi. Güllə qurtarmışdı. Lakin düşməne təslim olmaq yaramazdı. İsrafil beş dostu ilə birlikdə əlbəyaxa döyüşə girişməli oldu. Onlar ələ keçən almanları da öldürdülər.

Bu dəhşətli ölüm-dirim döyüşündə 300-dən artıq faşist məhv edildi. Təkcə İsrafil yetmiş soldat və üç zabit öldürmüşdü.

Mərdliyinə və igidliyinə görə Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu İsrafil Məmmədova Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi. Ona Lenin ordeni və Qızıl Ulduz təqdim olunanda İsrafil dedi:

-Mən hələ gəncəm! Nə qədər ki, əlim silah tutur, hitlerçilərə qarşı amansız olacağam!

İsrafil Məmmədov verdiyi sözü sonrakı döyüşlərdə də şərəflə yerinə yetirdi.

Sual və tapşırıqlar:

Hekayədən İsrafil Məmmədovun xasiyyətini göstərən hissələri seçib oxuyun.

İsrafil nə üçün çətin döyüşlərdən qələbə ilə çıxırdı?

Azərbaycanın qəhrəman oğullarından daha kimləri tanıyırsınız?

Hekayəni nağıl edin.

«Azərbaycanın qəhrəman oğulları» adlı albom düzəldin.

İgid ölər, adı qalar

Hekayə (İxtisarla)

Qafur dənizi çox sevərdi. Axşamlar Dağüstü parkın ətəyindəki evlərinin məhəccərinə söykənilib Xəzərə baxmaqdan doymazdı.

...Kaş Qafur da Xəzərdəki gəmilərin birisinin kapitanı olaydı, doğma vətəninə liman-liman¹ gəzəydi. Lakin Qafur arzusuna çatmadı. Müharibə qasırğası onu Qara dənizin sahillərinə atdı. Qafur dənizçi oldu, lakin gəmi sürə bilmədi. O, dənizçi piyadaların sırasına düşdü. Əldə silah səkkiz ay gecəli-gündüzlü Sevastopolu düşməndən qorudu.

1942-ci ilin sentyabrı idi. Qafurun xidmət etdiyi dənizçilər hissəsi Tuapseni² düşməndən qoruyurdu. Leytenant Sinitsikin rotasında çoxlu igid oğlanlar var idi. Lakin nədənsə, leytenantın gözü Qafuru tutmuş, onu özünə rəbitəçi seçmişdi.

Bir dəfə faşistlər bərk hücumu keçdilər. Sinitskinin dəniz qartalları bu hücumun qarşısını mərdliklə aldılar. Lakin almanlar sakitləşmədilər. Bir dəstə faşist avtomatçısı daşların arası ilə sürünərək irəli gəlirdi. Güllə dolu kimi yağırı. Elə bu zaman hücumu keçənlərin sağ cinahından pulemyot da dilləndi.

Döyüşçülərimiz yerə yatmalı oldular. Pulemyot susdurulmalı idi. Ancaq necə? Leytenant qəti bir əmr verməyə macal tapmamışdı. Qafur yumalanıb, pulemyotun alt tərəfindənki

¹ Liman – gəmilər dayanan yer

² Tuapse – Qara dəniz çsahilində şəhər

çuxura düşdü. Leytenanta elə gəldi ki, Qafuru vurdular. Çünki o, hərəkətsiz düşmüş Qafura əhəmiyyət vermədən atəş açmaqda davam edirdi. Qafur birdən qırğı kimi sıçradı. İki qumbara bağlamasını qayanın arxasına, faşist pulemyotunun atəş açdığı yerə tulladı. Toz göyə sovruldu. Pulemyot susdu. Qəhrəman döyüşçülər hücumla keçdilər.

Faşistlər çoxlu tələfatdan sonra geri çəkildilər. O gün döyüşdən sonra hər yerdə söhbət Qafurdan gedirdi. Leytenant mehriban nəzərlərlə Qafuru süzüb dedi:

-Qafur, bu günün qəhrəmanı sənsən, nə arzun var, söylə!

-Yoldaş leytenant, mən sizdən komsomola keçmək üçün zəmanət istəyirəm.

-Qafur, mən sənə təkcə zəmanət yox, canımı da verərəm...

* * *

Sinitskinin dəstəsi Tuapsenin yaxınlığındakı Pşada qəsəbəsini müdafiə edirdi. Elə bu zaman leytenant:

-Dəniz qartalları, arxamca! - dedi.

Dənizçilər komandirin arxasında dalğa kimi axdılar. Faşistlər sovet zabitinin hücumda böyük bir qüvvə olduğunu duymuşdular. «Döyüşçülərin iradəsini qırmaq üçün komandiri məhv etmək lazımdır» - deyə, qət etdilər. Faşist avtomatçısı öz zabitindən bu tapşırığı alıb, təpələrin arası ilə Sinitskiyə tərəf sürünməyə başladı.

Axşamüstü idi. Dəniz yavaş-yavaş tutqun bir pərdəyə bürünürdü. Komandirin yanınca irəliləyən Qafur birdən kənara çəkildi. İlan vurmuş kimi dik atıldı. Faşist avtomatçısı çılpaq bir qayanın böyrünə qısılib, leytenantı nişan almışdı.

Komandiri xilas etmək lazım idi. Onun həyatı təhlükədə idi. Bir an belə gecikmək olmazdı. Qafur baxa-baxa komandirinin, qardaşdan artıq sevdiyi bu sibirli balasının həlak olmasına yol verə bilməzdi.

-Yoldaş komandir! - deyə, Qafur özünü leytenanta tərəf atdı. Qafurun kürəyi onun mehriban köksünə dayandı. Elə bu zaman atəş açıldı. Qafurun gözləri qaraldı... O, komandirini xilas etməkdə gecikməmişdi...

Bunların hamısı bir anda, bəlkə də bir göz qırpımında baş verdi. Qafurun eşitdiyi son söz hücumu keçən əsgərlərin «Ura» səsləri oldu.

Pşada qəsəbəsi faşistlərdən xilas ediləndə Sinitskinin bütün rotasına Vətən öz yüksək mükafatlarını göndərmişdi. Qafura isə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilmişdi.

Qafur Qara dənizin sahilində sıldırım qayaların qoynunda əbədi yuxuya getmişdir. Lakin Pşada qəsəbəsinin sakinləri qəhrəmanı ölmüş hesab etmirlər. Onlara elə gəlir ki, bu igid əsgər yenə də əlində silah xalqının dinc əməyi keşiyində durub, onların xoşbəxtliyini qoruyur.

İndi Xəzər dənizində üzən gəmilər arasında «Qafur Məmmədov» gəmisinə baxanda adamların üzündəki kədər ifadəsi silinib gedir; gözləri işıqlanır. Demək, xalqımızın qəhrəman oğlu ölməmişdir. Bu nəhəng gəminin köksündə çırpınan, onu hərəkətə gətirən Qafurun qəhrəman ürəyidir.

Nurəddin Babayev

Sual və tapşırıqlar:

Qafur nə kimi igidliklər göstərmişdir?

O, nə üçün bilə-bilə düşmən gülləsinə sinə gərdi?

Yazıçı hekayənin adını nə üçün «İgid ölər, adı qalar» qoymuşdur?

Atalar sözünün hekayə ilə əlaqəsini izah edin.

İgidliyə aid daha hansı atalar sözlərini bilirsiniz?

General Həzi Aslanov

Həzi Aslanov Azərbaycanın gözəl guşələrindən biri olan Lənkəranda doğulmuşdu. O, hələ uşaqlıqdan hərbi işi çox sevmişdi. 15 yaşında ikən Bakıda hərbi hazırlıq məktəbinə daxil olmuşdu. Balaca Həzi bütün dərslərindən «5» qiymət alırdı. O, hərbi intizama həmişə riayət edirdi. Bakı Hərbi Hazırlıq məktəbini müvəffəqiyyətlə bitirən Həzi Aslanov Leninqrada – Hərbi Akademiyaya göndərildi. O, burada yorulmadan hərbi biliklərə yiyələnir və rus dilini öyrənirdi.

Hərbi Akademiyanı qurtaran Həzi Aslanov Böyük Vətən müharibəsində ilk günlərdən iştirak etmişdir.

Həzi Aslanov tank qoşun hissələrinin komandiri idi. Vətənimizin paytaxtı Moskvanı müdafiə edərkən göstərdiyi şücaətə görə o, böyük şöhrət qazanmışdı. Alman faşistləri Moskva ətrafında darmadağın edildikdən sonra komandanlıq Həzi Aslanovu qəhrəman tankçıları ilə birlikdə Cənub cəbhəsinə – Stalinqrada göndərdi. Göstərdiyi igidliyə görə Həzi Aslanova Sovuet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi.

Həzi Aslanov Böyük Vətən müharibəsində alman faşistlərinə qarşı mərdliklə vuruşduğuna görə dəfələrlə təşəkkür almışdı. Vətən qarşısında göstərdiyi misilsiz xidmətlərini nəzərə alan hökumətimiz onu 14 orden və medalla təltif etmişdir.

1945-ci il idi. Müharibənin qurtarmasına az qalırdı. Sovet qoşunları düşməni onun torpağında məhv edirdi. Belə qızğın döyüşlərin birində Azərbaycan xalqının igid oğlu, tank qoşunları qvardiya general-mayoru idi. Həzi Aslanov döyüşlərin birində qəhrəmancasına həlak oldu.

Xalqımız onu böyük kədərlə dəfn etdi. Həzi Aslanovun məzarı Bakı şəhərində Şəhidlər parkındadır. Sovet adamları onun məzarına tez-tez əklillər qoyur.

Həzi Aslanovun əziz xatirəsi bizim qəlbimizdə daim yaşayacaqdır.

Sual və tapşırıqlar:

Həzi Aslanovun xatirəsini xalqımız nə üçün əziz tutur?

Böyük Vətən müharibəsində iştirak edən azərbaycanlı komandirlərdən daha kimləri tanıyırsınız?

Hansı yerlər və müəssisələr H.Aslanovun adınadır?

Siz də general ola bilərsinizmi? Bundan ötrü sizdən nə tələb olunur?

Müharibənin dəhşətlərini sadalayın.

İradə

Hekayə (İxtisarla)

Alman zabitinin Fərhad ilə mülayim sorğu-sualı get-gedə çox ciddi bir şəkil aldı. Zabitin təklifi ilə Fərhada bir yekə parça ağ çörək və xeyli kolbasa uzatdılar.

Fərhad danışmamağı qət etdi. Sonra düşündü ki, «təfavütü yoxdur, onsuz da bunlar məni sağ qoymayacaqlar, yaxşısı budur, ürəyini boşalt, sözlərini əsirgəmə!» Elə də etdi. Fərhad «faşist sədəqəsi»nə gözünün ucu ilə də baxmadı. Soldatın əli uzana qaldı.

Rus dilində çox rəvan danışan zabit şirin dilini işə saldı:

-Utanma! Müharibədir, adam yaralanar da, əsir də düşər. Eybi yoxdur. Müharibə tezliklə qurtaracaq, evinizə qayıdacaqsan. Görünür, çoxdandır ki, acsan, qüvvədən düşmüşsən. Al ye, bir az toxta, nahar hazırlanan kimi doyunca yeyərsən.

Fərhad ürəyində bu sözlərə güldü.

-Cənab zabit! Mən azərbaycanlıyam, bizdə haram tikə yemək adət deyil!

Zabit bir qədər duruxdu. Fərhadın sözləri onu bərk tutmuşdu. Bir müddət aralığa dərin sükut çökdü. Yalnız uzaqlarda guruldayan səsi eşidildi. Zabit öz-özünə deyindi:

-Belə de! Siz azərbaycanlısınız! Azərbaycanlının Krım torpağında nə işi var? Niyə oturmursunuz o gözəl, səfali yerinizdə? Bizim ki, azərbaycanlılarla işimiz yoxdur.

Fərhad zabitin sözünün qurtarmasını gözləmədi:

-Rica edirəm, bu nəsihətləri Berlində qoyub gəldiyiniz oğlunuza yazasınız ki, bəlkə böyüyəndə hara getdiyini yaxşı bilsin.

Zabit yaralı əsirin sözlərindəki dərin kinayəni duydu. Sarı üzü qulağına kimi qızardı. Onu dilə tutmağın lüzumsuz olduğunu bilib, barmağını Fərhada silkələyərək səsini ucaltdı:

-Unutmayın ki, sizinlə danışan alman leytenantıdır! Suallarına müxtəsər və doğru cavab verməlisiniz. Yalnız doğru məlumat sizi ölümdən qurtarar, səhhətinizin

düzəlməsinə və vətəninizə qayıtmağınıza kömək edər. Yalan məlumat güllələnmə və ya dar ağacı ilə nəticələnməkdir...

Zabit çörək və kolbasa uzadan soldata göz vurdu. O, əlindəkiləri çantasına qoydu. Soldatlar zabitin əmrini gözləyirdilər. O isə fikirləşirdi. Fərhad gözlərini zabitdən ayırmırdı... Zabit onunla vəhşicəsinə rəftar etməyi qərara aldı.

-Sizin hissənin təyyarə meydanı haradadır?

Fərhad suallara dərhal cavab verirdi.

-Kırım düzənliklərinin hər yerində.

-Nə qədər təyyarəniz vardır?

-Sizin soldatların sayı qədər.

Zabit dayanıb Fərhadı baxdı, başını yırğaladı.

-Belə cavablar sənə çox baha tamam olacaq və ölümünü yaxınlaşdıracaq.

-Məni ölümlə az hədələ, cənab zabit!

Zabit güldü.

-Azərbaycanlılar, doğrudan da, yaxşı atan və vuran olurlar.

Fərhad:

-Cənab zabit! Onu doğru deyirsən. Biz faşistlərlə pis vuruşuruq.

Zabit elə bağırırdı ki, elə bil qabanın bədəninə biz soxdular. Bütün soldatlar dik atıldılar. Fərhad da səksəndi.

Zabit əmr verdi:

-Dörd nəfəriniz sağ qolunu, dörd nəfəriniz sol qolunu tutub burun!

Soldatlar işə başladılar. Bir azdan zabit əmri dəyişdi:

-Sol qolunu tutun, sağ qolunu burub sındırın!

Dörd nəfər ucaboylu, yekəpər faşist Fərhadın sağ qolunu tutub burmağa başladılar. Fərhad yavaş-yavaş zarıdı. Sonra üzünü turşutmaq, alnını qırıqdırmaqla ağrını düşməyə bildirməməyə çalışdı. Ancaq bu mümkün olmadı. Qolu geri burulanda elə bil ağacın bir budağını sındırdılar.

Fərhad sınıq qolunun ağrısından huşunu itirib yerə yıxıldı. Zabitin əmri ilə soldatlar onun sol qolunu buraxdılar. Zabit qəhqəhə çəkib güldü.

Fərhad haçandan-haçana özünə gəldi. Gözlərini açdı... Sonra bir tərəfinin olmadığını zənn etdi. Alman zabiti isə qana susamış ac canavar kimi bunlardan doymur, yenə də sorğu-sualı davam etdirirdi:

-Hissənizin qərargahı haradadır?

-Moskvada!

Zabit indi yaralı qabana dönmüşdü. O, əmr etdi:

-Sol qolunu da sağ qolu kimi geriyə!

Fərhadın sol qolu çətin sındı. Soldatların alınlarından və böyünlarından tər axmağa başladı. Onlar əməliyyatı qurtarandan sonra bir anlığa Fərhad susdu və nədənsə yenə tez gözlərini açdı. Zabit Fərhada yaxınlaşdı:

-Suallara düzgün cavab verməsən cəzan böyük olacaq...

Fərhadın gözləri baxırdı. Bu gözlər ölməmişdi. Əksinə, bu gözlərdən intiqam qığılcımları yayılır, qisas alovu qalxırdı. Bu gözlər öz hökumətinə, partiyasına son nəfəsinə kimi sadıq olan qəhrəman bir xalqın nişanəsi kimi parlayırdı.

Faşist zabiti Fərhadın qoluna möhkəm bir təpik vurub dedi:

-Yenə dinmirsən? Səninlə danışan bilirsən kimdir?

Fərhad elə bil son sözünü dedi:

-Biz sizi Avropadan qovacaq, Asiyaya buraxmayacağıq, pudralı zabit! Əlindən gələni əsirgəmə!

Zabitin əmri ilə Fərhadı atın dalına bağlayıb, oradan iki kilometr aralı olan kəndə sürüdülər. Kənddə gur yanan tonqalın üstündə iri bir dəmir parçasını möhkəm qızdırdılar. Fərhadı qıpqırmızı qızarmış dəmirin üstünə atdılar...

Axşam oldu. Şiddətli hücum edən sovet qoşunlarının zərbəsinə tab gətirməyən düşmən səhərə yaxın tələsik geri çəkildi. Sübh vaxtı sovet tankları kəndə girəndə tankçılar bu kənddə törədilən alçaq cinayəti eşitdilər. Kəndin kənarında çiçəkli bir təpədə qəbir qazıb, Fərhadı hörmətlə dəfn etdilər. Azərbaycanın qəhrəman oğlu Fərhad dəmir iradəsi ilə burada bir heykəl kimi ucaldı.

Əli Vəliyev

Sual və tapşırıqlar:

- Alman zabiti Fərhadan nə öyrənmək istəyirdi?
Fərhad nə üçün ona düzgün cavab vermirdi?
Alman zabiti Fərhadın sözlərindən nə üçün hisrlənirdi?
Hekayəyə nə üçün «İradə» adı verilmişdir?
Fərhadın yerinə siz olsaydınız necə edərdiniz?
Hekayəni özünüz hissələrə ayırın. Hər bir hissəyə başlıq verin. Alınan planı yoşdaşlarınızın planları ilə tutuşdurun.

Can nənə, bir nağıl de

(İxtisarla)

- Ay nənə, bir nağıl da de!
-Ömrüm-günüm, yat daha.
Hamısını indi desəm, nağıl qalmaz sabaha.
-Can nənə, de birini də...
-Ağrın alım, sözə bax.
Evimizdə səndən savay gör heç varmı bir oyaq?
Gecə keçib, ev soyuyub, hənir gəlmir ocaqdan;
Taxt üstündə Məstan pişik, odur, yatıb bayaqdan.
Ört üstünü, dərdin mənə, bax eşikdə yel əsir...
-Qar yağırımı?
-Elə yağır... sazaq qılınc tək kəsir...
-Belə yağsa, qar sübhəcən yolu, izi örtəcək.
Kırpıqların lap qovuşub, əziz bala, yat görək.
Nənə yığır düyünçəyə iynəsini, sapını,
Külək hərdən taqqıldadır pəncərəni, qapını.
Körpə çəkir təzə, güllü yorğanını üzünə,
Gözlərini yumur... Amma yuxu getmir gözüne.
-Ay nənə, o kimdir elə pəncərəni bərk vurur?
-Heç kim deyil, yat, ay bala, yeldir, qarı sovrur...
Bir gizilti duyur uşaq vücudunda bu ara.
Həsrət qonan gözlərini zilləyərək divara,
Çarpayının baş ucunda öz əliylə asdığı
Şəklə baxır, fikrə gedir, qucaqlayır yastığı...
-Bəs, ay nənə, atam indi haradadır, görəsən?
-Biy, başıma nələr, oğul yatmayıbsan hələ sən?

-Axı, nənə, heç demirsən atam haçan gələcək,
İndi onu səngərdə bəs üşütmürmü qar, külək?
-Ömrüm-günüm, körpə quzum, qurban olum adına,
Niyə köks ötürürsən o düşəndə yadına?
Atan yazır: hələ xoşdur bu tərəfdə havalar,
Deyir: oğlum darıxmasın, görüşərik bu bahar...
Bağçalarda çiçək açar gülöyşə nar, yasəmən,
Qaranquşla bir zamanda qayıdaram kəndə mən.
Heç darıxma, dərdin alım, atan gələr, o zaman
Sənə çoxlu nağıl deyər əsgərlikdən, davadan.
Di yat indi, gecə keçir...
-Onda, nənə, ay nənə,
Qoy kəsməyək ağ toğlunu, qalsın atam gələndə.
-Yaxşı, bala, qoy bağlarda çiçək açsın nar, ərik,
Sağlıq olsun, ağ toğlunu atan üçün kəsərik...
Mən eyvana xalı sallam, anan evi bəzəyər,
El qaydası süfrə açar, qohum-qonşular gələr.
Sən atanı qucaqlayar, üz-gözündən öpərsən.
Qoca baban saz kökləyib nağıl deyər sübhəcən.
Körpə güldü... həsrət qonan gözlərindən uçdu qəm,
Öpdü onun xəyalını indi özgə bir aləm.
Qaranquşlar uçub gəldi, açdı çiçək, güldü yaz,
Qucaqladı atasını, sonra kimsə çaldı saz.
Körpə özü hiss etmədən onu yuxu apardı,
Çöldə isə bütün gecə külək tufan qopardı...

Əhməd Cəmil

Sual və tapşırıqlar:

Uşağın atasının cəbhədə olduğunu Şeirdə nədən bilmək olur?

Uşağın atası cəbhədən nə yazırdı?

Uşaq yuxuda nə gördü?

Biriniz nənənin, biriniz nəvənin, biriniz də şairin sözlərini oxuyun.

Bülbül
Hekayə (İxtisarla)

I

Vuruşma qurtaran kimi kəndə bir dəstə faşist daxil oldu. Evlər yanıb dağılmışdı. Kənd boş idi. Səs-səmir gəlmirdi.

Bülbül cəh-cəhi yay gününün səssizliyini pozdu. Bir dəqiqəliyə cəh-cəh ara verdi. Sonra yenidən başladı.

Əsgərlərin və zabitin gözləri dörd oldu. Onlar ətrafdakı kolluqlara, aşağı sallanan ağcaqayın budaqlarının altına nəzər saldılar. Arxın kənarında oturmuş balaca bir oğlan gördülər. O, ağac parçasını döşünə basıb yonur, nəşə düzəldirdi.

-Ey! - deyə, zabit oğlanı yanına çağırırdı.

Oğlan bıçağı cəld cibinə qoydu, üstündəki yonqarları çırpdı və zabitin yanına gəldi.

Alman zabiti dedi:

-Göstər görüm!

Oğlan ağızından kiçik bir şey çıxarıb zabitə uzatdı. Bu, ağcaqayından düzəldilmiş ney idi.

-Ustalıqla düzəldilmişdir, oğlan, ustalıqla, -deyərkək, zabit başını yırğaladı. Belə fit verməyi sənə kim öyrətmişdir?

-Mən özüm öyrənmişəm. Hələ ququ quşu kimi oxumağı da bacarıram.

Oğlan ququ quşu kimi oxudu. Sonra o, neyini ağızına alıb yenə cəh-cəh vurdu.

Zabit soruşdu:

-Sən kənddə tək qalmısan?

-Necə yəni tək? Burada sərçə də, qarğa da çoxdur. Bülbül isə təkçə mənəm.

-Ey, avara! Səndən söz soruşuram, burada adam var, ya yox?

-Adammı? Müharibə başlayandan burada adam yoxdur. Atışma başlayan və kənd yanan kimi «Vəhşilər gəlir!», «Yırtıcılar gəlir!» – deyə-deyə hamı qaçdı.

Zabit fikirləşdi ki, oğlan axmaqdır. O yenə soruşdu:

-Bəs, Surmantsa gedən yolu tanıyırsanmı?

-Necə tanımıram, tanıyıram.

-Bizi oraya apar! Düz aparsan, bunu sənə verəcəyəm, - deyib, zabit alışqanı göstərdi və sözünə davam etdi, - ora aparmasan, başını üzəcəyəm. Anladınmı?

II

Dəstə yola düşdü. Oğlan gah bülbül, gah da ququ quşu kimi oxuyurdu. Yeridikcə əlləri ilə yolun üstünə əyilən budaqları dartır, daşları ayağı ilə vururdu; guya o, arxasınca gələn soldatları unutsuşdu.

Meşə getdikcə sıxlaşırdı; əyri-üyrü yol sıx bitən cavan ağcaqayınların arası ilə burulurdu.

Zabit oğlandan soruşdu:

-Bəs partizanlar haqqında nə deyirlər? Onlar buralarda üzə çıxırlarmı?

Oğlan cavab verdi:

-Göbələkmə deyirsiniz? Yox! Burada yalnız meşə göbələkləri çıxır.

Zabit uşaqdan söz ala bilməyəcəyini görüb susdu.

Meşənin uzaq bir yerində partizanlar tüfənglərini ağaca söykəyib uzanmışdılar.

-Eşidirsinizmi? Bülbül! - deyə, partizanlardan biri başını qaldırdı və üzünü quşun səsi gələn tərəfə çevirdi.

Bülbül cəh-cəhi getdikcə ucalırdı. Bülbül səsinə ilk dəfə eşidən partizan yerindəcə donub qaldı və cəh-cəh səslərini saymağa başladı.

-Otuz iki faşist...

Partizan, bülbül cəh-cəhindən sonra iki dəfə ququ quşunun səsinə eşidib əlavə etdi:

-İki də pulemyot.

-Öhdəliklərindən gələrik! - deyə, saqqallı kişi tüfəngi əlinə aldı, patrondaşı düzəltdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra cavan küknar ağaclarının arxasından faşist dəstəsi göründü. Bülbül isə eyni həvəslə oxumaqda davam edirdi. Lakin indi onun cəh-cəhində partizanlar üçün yeni şey yox idi.

Faşistlər açıq talaya çıxdılar. Birdən əks-səda kimi oğlanın fitinə qalın meşədən cavab gəldi. Oğlan tez dayandı, cəld dönüb meşəyə cumdu. Güllə səsləri meşədəki sakitliyi

dağıtdı. Zabit əlini heç tapançaya uzada bilmədi. Avtomatlardan atılan güllələr faşistləri yerə sərdi. Uğultu və çığırtı meşəni bürüdü.

O biri gün həmin oğlan yenə yandırılmış kəndin kənarındakı arxın üstündə oturub nəsə yonurdu. O, hərdən yola baxır, elə bil, kimi isə gözləyirdi. Onun oxumağını əsl bülbül cəh-cəhindən ayırmaq olmurdu...

Pyatras Tsvirka

Sual və tapşırıqlar:

Hekayəyə nə üçün «Bülbül» adı verilmişdir?

Oğlan faşist dəstəsini nə üçün meşəyə apardı?

O, faşistlərin və onlardakı pulemyotun sayını partizanlara necə bildirdi?

Hekayədə faşistlərin öldürüldüyü hissəni tapıb oxuyun.

Hekayəni danışın.

Partizan

(İxtisarla)

Meşələrdir mənim yurdum,
Hər döyüşdə öndə durdum.
Ay buludda gizlənəndə
Qılıncımı çəkdim mən də.
Hey cumuram düşmən üstə,
Faşistləri dəstə-dəstə
Batırıram qızıl qana,
Baş əymərəm heç düşmana.
Çox yağıdan qisas aldım,
Gecə-gündüz qılınc çaldım.
Səngərimdir hər dağ, dərə,
Görünməyəm düşmənlərə.
Üzüm ağdır el yanında,
Mərdəm döyüş meydanında.

Mirvarid Dilbazi

Bayatı:

Mərd çəkər,
Sənsiz könül dərd çəkər.
Vətənin qeyrətini
Namərd çəkməz, mərd çəkər.

Sual və tapşırıqlar:

Şeir kimin dilindən yazılmışdır?
Şeirdə eyni ahəngli sözləri tapıb oxuyun.
«Üzüm ağdır el yanında» ifadəsini necə başa düşürsünüz?
İzah edin.

Bayatıdakı «Sənsiz könül dərd çəkər» ifadəsində «sənsiz» sözü nəyə işarədir?

Bayatıda ifadə olunan fikri izah edin.

Adımız qisasdır

Hekayə (İxtisarla)

1941-ci ilin payızı idi. Ukraynanın şəhər və kəndləri od içində yanırıdı.

Öz batalyonu ilə kiçik bir kəndin xarabalıqlarında gecələmiş faşist zabiti qorxudan səhərədək yata bilməmişdir. Səhər tezdən soldatlar onun yanına ağ saçlı qoca bir ukraynalı gətirdilər.

-Bu kimdir? Partizandırımı? - deyə, zabit soruşdu.

-Yox, cənab zabit, özü partizan deyildir, amma üç partizan oğulun atasıdır.

Bunu eşidən zabit:

-Oğullarının yerini de, qoca! - deyə, bağırdı.

Qoca başını vüqarla qaldırdı. Zabitə baxıb gülümsündü. Zabit vəhşi kimi nərildədi, tapançasını çıxarıb qocanı qorxutdu. Lakin qoca yenə də cavab vermirdi. Axırda zabit xırıltılı bir səslə bağırdı:

-Divara söykəyin, onu özüm güllələyəcəyəm.

Soldatlar qocanı divara söykədilər. Zabit artırmadan aşağı endi. Qocaya bir neçə addım qalmış dayandı, tapançasını qaldırdı. Bu zaman qoca da başını dikəldib

zabitin gözlərinə baxdı. Qocanın baxışından zabitin əlləri əsməyə başladı. O, qocanın gözlərinə baxa-baxa ona güllə atmaqdan qorxurdu.

Lakin soldatlarının yanında rüsvay olmaq istəməyən zabit boğuq bir səslə qışqırdı:

-Üzünü divara çevirin.

* * *

Soldatlar qocanın üzünü divara tərəf çevirdilər. Zabit ürəyindəki qorxudan tez xilas olmaq üçün yenə əlini qaldırdı. Gözlərini yumub tətiyi çəkdi. Qoca yıxıldı. Onun gözləri həmişəlik örtüldü.

Faşist zabiti bütün gecəni qorxu içində çırpındı. Güllələdiyi qocanın nifrətli baxışları ona rahatlıq vermədi.

Birdən diksinib yerindən dik atıldı və gördüyü mənzərədən gözləri böyüdü. Bu dəfə onu qara basmırdı. Üç cüt göz qırpılmadan ona zillənmişdi. Zabit dərhal onların kim olduğunu anladı: bunlar qocanın üç partizan oğlu idi. Zabit çığırmaq, canavar kimi ulamaq istədi, lakin səsi çıxmadı. Yalnız xırıltılı bir səslə: «Siz kimsiniz?» - deyə bildi.

Qocanın on beş yaşlı kiçik oğlunun səsi eşidildi:

-Tanımadınmı, cəllad? Adımız qisasdır!..

Ənvər Məmmədخانlı

Sual və tapşırıqlar:

Alman zabiti qocanı nə üçün öldürdü?

Qoca nə üçün oğullarının yerini demədi?

Zabit qocanı güllələyərkən nə üçün qorxurdu?

Zabit nə üçün dəli kimi olmuşdu?

Hekayənin əsas mənası nədir? İzah edin.

Zəfər bayramı

Yenə şənlik səsi, yenə tar, qaval,

Yenə ulduzlarla şəhər çıraqbən.

Sahilin sayrısan qəndilləri al,

Üzən qayıqlarda fənərlər əlvan.

Hər yaşıl budaqda bir ağ çılçıraq,
Nəğmələr, mahnılar, ney sədalari...
Hər ağac altında bir od, bir ocaq,
Hər şirin süfrədə bahar novbarı!

Dənizin üstündə yanır fişənglər,
Elə bil göylərə səpilir çiçək.
Qaçışır sulara alovlu rənglər...
Bir sonsuz fərəhlə döyünür ürək.

Zəfər bayramıdır!.. Atılır toplar,
Göydən yerə ulduz, şəfəq tökülür.
Hamı şən, hamı şad, hamı bəxtiyar,
Könüllər, çöhrələr, baxışlar gülür.

Ey zəfər topları! Ey haqqın səsi,
Ey yaylım atəşi, qüvvətlə gurla!
Qoy hər il xalqımız bayram gecəsi,
Şanlı döyüşləri ansın qürurla!

Əhməd Cəmil

Sual və tapşırıqlar:

Zəfər bayramı hansı tarixi günə işarədir?
«Ey zəfər topları! Ey haqqın səsi» sözlərini necə başa
düşürsünüz?

Axırıncı iki bəndi əzbərləyin.

Şamama Həsənova

Xalqımız kolxoz tarlalarında çalışan adamlarımızın əməyinə yüksək qiymət verir.

Qəhrəman neftçilərimizlə bərabər, yüzlərlə kolxozçuya da Əmək Qəhrəmanı adı verilmişdir. Respublikamızda bu ad ilk dəfə olaraq Bəsti Bağırovaya bir qədər sonra Şamama Həsənovaya verilmişdir.

Bir vaxt çoban Mahmudəlinin yuxusuna da girməzdi ki, onun qızı Şamama böyük bir ölkənin adlı-sanlı adamı olacaqdır.

Pambıq ustası Şamama Həsənova Füzuli rayonundakı «Bir may» kolxozunun sədridir. Şamama Həsənova əvvəllər qızlardan ibarət komsomolçu-gənclər manqasına rəhbərlik edirdi. Onun manqası neçə illər öhdəsində olan sahədən yüksək məhsul götürmüşdü. Şamama Həsənovanın rəhbərlik etdiyi manqa Özbəkistan kolxozçuları ilə yarışdı.

Kolxozçular yaxşı işçi, bacarıqlı bir təşkilatçı olduğunu görüb onu öz kolxozlarına sədr seçdilər. Şamam sonralar da yaxşı işlədi və onun başçılıq etdiyi kolxoz respublikamızda ən qabaqcıl kolxozlardan biri oldu.

Şamama daim əzmlə çalışır və böyük qələbələr qazanır. O, ölkəmizin ən xoşbəxt qadınlarından biridir. Hökumətimiz onun zəhmətinə yüksək qiymət vermişdir. Şamama dəfələrlə Ali Sovetin deputatı seçilmişdir.

Respublikamızın kolxozçuları Şamamanın qabaqcıl təcrübəsini öyrənir və öz işlərində tətbiq edirlər.

Bayatı:

Pambıq ellər bəzədi,
Muğan, Millər bəzədi.
Kolxozun tarlasında,
Açdı güllər, bəzədi.

Sual və tapşırıqlar:

Şamamaya nəyə görə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdir?

Qəhrəman pambıqçı qadınlardan daha kimləri tanıyırsınız?

Bayatıda «Pambıq ellər bəzədi» ifadəsini necə başa düşürsünüz? İzah edin.

«Pambıqçı qadınlar» mövzusunda şəkilli albom düzəldin.

Hədiyyə

(İxtisarla)

Bayramıydı qadınların,	Gündəliyi açıb birdən
Yerdən, göydən yağdı nur.	Gülümsündü mehriban, şən.
Anaların üz-gözündən	Anasını qucub qəfil
Tökülürdü fərəh, qürur.	Körpə quş tək ötdü dil-dil:
Qadınları hamı o gün	-Anamın bir arzusunu
Tələsirdi təbrik üçün...	Mən yerinə yetirmişəm.
Ata aldı təzə çətir,	Bu gün onun bayramına
Böyük oğul çiçək, ətir,	Çoxluca «beş» gətirmişəm.
Ortancılı kitab aldı,	
Lap kiçiksə fikrə daldı.	Baxışlarda duyuldu yaz,
Ürəyində sevinc, həvəs	Belə ömrün gülü solmaz.
Bilməyirdi nə etsin bəs...	Ana dedi: - Sağ ol, əhsən!
Keçirirdi çox həyəcan,	Məni nə çox istəyirsən!
İrəliyə gəldi bu an.	

Cavad Cavadlı

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar hansı hədiyyələrlə analarını təbrik etdilər?

Sizcə ana üçün ən yaxşı hədiyyə hansıdır?

Siz öz ananızı necə təbrik edirsiniz?

Kursk qövsündə

Hekayə (İxtisarla)

1943-cü il iyulun 5-də səhərin ala-qaranlığında uzaqdan atılan top səsləri bizi yuxudan oyatdı. Ölüm-dirim döyüşləri başladı. Hər bir metr irəliləmə düşməyə böyük itki hesabına başa gəlirdi. Onların zirehli qüvvələrinin göstərdiyi təzyiq sovet müdafiəsinin mətanəti nəticəsində darmadağın olurdu. Faşistlərin böyük ümid bağladığı ağır «Pələng» tankları və özüyəriyən «Ferdinand» onlara kömək edə bilmədi. Tankçılarımız və zirehdənlərimiz onları vurub yandırırıdılar.

* * *

Gərgin bir intizarla hər dəqiqə döyüş əmri gözləyirdik. Əmr isə ikinci gün alındı: böyük bir dəmiryol qovşağını havadan müdafiə etmək bizə həvalə olundu. Burada Kursk qövsündə müdafiədə dayanan mərkəzi və Voronej cəbhələri üçün göndərilən qoşun və texnika gəlib keçirdi.

Səhəri gün radio ilə əmr alıb öz qrupumu havaya qaldırdım.

Aşağıda göz işlədikcə yanıb qaralmış Kursk torpağı görünürdü. Qara tüstü burumları hər tərəfi bürümüşdü. Göydə çoxlu təyyarə uçurdu... efiədə bərk səs-küy vardı. Ara-sıra qulaqlıqda tanımadığım təyyarəçilərin səsini eşidirdim:

-Hücuma keçirəm, məni qoru!

-Diqqət, soldan «Messer» görünür!..

Hava döyüşü şiddətlənirdi: motor uğultusundan, top və pulemyot səmindən səma lərzəyə gəlirdi. Müxtəlif xırıltılar arasından bizim təyyarəçi qızlardan da birinin səsi eşidilirdi:

-Şahinlər, irəli, bizdən aşağıda düşmən təyyarələri uçur!

Ətrafa göz gəzdirdim. «Yunkers»lərin böyük bir dəstəsi hara isə uçurdu. Bəlkə onlar bizim obyektə gedirlər? Özləri də iyirmiyə yaxındır...

Cəld qərara gəldim:

-Hücuma keçirik!

Təyyarəmi düşməyə doğru döndərib «Yunkers»lərdən birisinin arxasına keçdim. Döyüş həyəcanı məni bürüdü. Düşmən təyyarəsini nişangahda tutub tətii basdım. Bizim təyyarəçilərdən də hansı isə mənimlə birgə düşmən maşınına

hücum etdi. Uzun yaylım atəşi açdıq. Qulaqlıqda Marusya Kuznetsovanın həyəcanlı səsi eşidildi:

-Vur, Züleyxa, səni qoruyuram!

«Yunkers»in qanadlarındakı qara xaç nişanını aydın göürdüm. Onu vurub parçalamaq arzusu ilə coşurdum, yenidən uzun yaylım atəşi açdım. Bu lənətə gəlmiş «Yunkers»ə, elə bil, güllə-zad batmırdı. Mən ona lap yaxınlaşdım. Atəş aç-aça fikirləşdim: «Əgər vura bilməsəm, taran edəcəyəm...»

Elə onda gördüm ki, «Yunkers» qara tüstüyə bürünüb aşığı yuvarlanır.

Sevincdən özümü itirmiş halda qışqırdım:

-Mariyka, birini vurduq!

Cavab eşidilmədi. Çevrilib baxdım. Yalnız bu zaman məndən uzaqlaşan «Messerşmidt»i gördüm. Başım döyüşə elə qızıışmışdı ki, onun arxama necə keçdiyini duymamışdım. Amma Marusya Kuznetsova sayıq idi. O, lap vaxtında mənim köməyimə gəldi, atəş açıb «Messerşmidt»in hücumunu dəf etdi.

-Çox sağ ol, Mariyka!

Yalnız maşını yerə endirəndən sonra gördüm ki, onun alt tərəfi və sükanı güllə ilə dəlik-dəlik edilib. Ancaq bu zaman anladım ki, məni necə böyük bir təhlükə gözləyirmiş... Gözəl təbiətli bu qız ilə möhkəm dost olmuşdum. Biz təkcə səmada deyil, yerdə də bir-birimizdən ayrılmırdıq...

Züleyxa Seyidməmmədova

Atalar sözü:

Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Bu hekayəni Züleyxanın yazdığını mətndən misallar gətirməklə isbat edin.

Züleyxaya nə tapşırılmışdı,

O, tapşırığın öhdəsindən necə gəldi?

Mariyka və Züleyxanın möhkəm dost olduğunu nə ilə isbat edərsiniz?

Azərbaycanlı qadınların ruslarla və başqa millətlərin nümayəndələri ilə dostluğuna başqa misallar gətirin.
Atalar sözünün hekayəyə uyğun gəldiyini izah edin.

Zoya asılan yerdə

(İxtisarla)

Zoya asılan yerdə	Xoş arzularla gülür
Günəş elə parlaqdır,	Mavi gözləri onun.
Otlar elə yumşaqdır.	Şəkil elə qoyulmuş,
İnanmırsan bu yerdə	O, gündoğana baxır.
Bir qız asmış	Meşələrin üstündən
qansızlar.	Günəş də ona baxır.
Çiçəklər əkmiş bura	Tarlalardan səs gəlir,
Zoya yaşında qızlar.	Nəğmə oxuyur qızlar.
Üzərində onların	O səslərin içində
Ağ mərmərdən çox gözəl	Zoyanın da səsi var.
Bir abidə ucalmış.	O, tufanlı illərdə
Bura pöhrən ağaclar	Qurban getdi Vətənə.
Ucalıb kölgə salmış.	Yaşayır insanların
	Ürəklərində yenə.

Abidənin üstündə
Şəkli də var Zoyanın.

Mirvarid Dilbazi

Sual və tapşırıqlar:

Şair «O səslərin içində Zoyanın da səsi var» ifadəsi ilə nə demək istəmişdir?

Böyük Vətən müharibəsində qəhrəmanlıq etmiş daha hansı qızları tanıyırsınız?

L.Kosmodemyanskayanın «Zoya və Şura haqqında povest» adlı kitabını oxuyun və məzmununu dərstdənkənar oxu məşğələsində danışın.

Zərqələm

Hekayə (İxtisarla)

Onu siz görsəydiniz, mənim qədər sevərdiniz. Təbrizə gəldiyimin ikinci günü idi. Hələ şəhərdə heç bir tanışım yox idi. Səttarxan xiyabanı¹ ilə gədirdim. Birdən qolumun dartıldığını hiss etdim. Dönüb baxdım. Bu, bir dilənçi idi. Şirin dil ilə:

-Əybab², xoş gəlmisən, - dedi.

Qarşımda on-on bir yaşında kiçik qız dururdu. Başına çoxdan solmuş və indi nə rəngdə olduğu anlaşılmayan bir çadra örtmüşdü. Çadranın altından yırtıq-yamaqlı, bir neçə cür çitdən quraşdırılmış donu görünürdü. Ayaqlarına dabanları əyilmiş bir kişi başmağı geymişdi. Corabı yox idi. Qıçları dizlərinə qədər palçığa batmışdı. Lakin bütün bunlar onun gözəlliyi və incəliyini itirə bilməmişdi.

-Qız, sən məni haradan tanıyırsan? - deyə təəccüblə soruşdum.

O utandı, gözlərini yerə dikdi və astadan dedi:

-Tanımayanda nə olay, əybab? Buyada olan ki deyilsən, gəlməsən də...

-Adın nədir?

-Adımı nə ediyəsən, puy vey!

Mən ona bir mis pul uzatdım. O, razılıq edib atıla-atıla uzaqlaşdı.

* * *

Mən həmin gündən balaca Zərqələmlə tanış oldum. Yayın istisində, qışın soyuğunda həmişə onu Səttarxan xiyabanının eyni yerində görürdüm. O, oturub dilənməzdi: gözünə xoş və mərhəmətli görünən adamların dalınca bir neçə yoldaşı ilə bərabər qaçardı.

Zərqələmin və yoldaşlarının bir dəstə mehriban iti də vardı. Bu itlər xüsusilə qışda onların işinə yararlıydı. Onlar gecələr qar göydən tökdüyü zaman küçədə bir qapının arasında itlərlə bir yerdə yan-yana, baş-başa verib

¹ Xiyaban – iki tərəfi ağaclıq olan geniş küçə

² Əybab – burada: ağa (qız «r» səsini «y» kimi deyir)

yatardılar. İtlərin hərərəti bu körpə balaları qızdırırdı. Zərqələm gecələr evdə, anasının yanında yatsa da, yenə də itlərdən ayrılmazdı. Qızların hər biri kimi, o da bir tərəfə gedəndə bu itlərdən bir neçəsi onun dalınca düşərdi. Ancaq qışın çovğununda, soyuq illiklərinə işləyəndə nə Zərqələmin, nə də yoldaşlarının oturub ağladıqlarını görmək olmazdı. Uşaqılıq öz hökmünü yerinə yetirirdi. Onlar pul alarkən sevindikləri kimi, xəsis bir adamı təngə gətirib qaçırmıqdan da ləzzət alırdılar. Gülə-gülə qayıdıb təzə adama rast gələndə qədər öz aralarında zarafat edər və oynayırdılar.

Kiçik dilənçilərin ən qorxulu düşməni bəzi böyük dilənçilərdir. Onlar güclü olduqlarından istifadə edib, balacaların yığdıqları pulları əllərindən alır, öz razılıqları ilə vermədikləri zaman döyüb incidirdilər. Onlar hətta kiçik dilənçilərin gözlərini o qədər qorxudurdular ki, balacalar yığdıqları pulun bir qismini gətirib, həmin böyük dilənçilərə verməyə məcbur olurdular. Mən bir dəfə Zərqələmin belə bir dilənçi tərəfindən döyüldüyünü gördüm. Pırtlaşıq saçları gözlərinə qədər enmiş, kifir, çirkli və üst-başı üfunət qoxuyan bir oğlan Zərqələmin yolunu kəsərək, onun yığdığı pulları istəyirdi. Zərqələm məni görəndə cürətləndi və gözünün yaşını üzünə axıda-axıda:

-Əybab, bunu döy, - dedi, - pullayımı alıy.

Zərqələmi oğlanın əlindən xilas etdim. O mənə daha çox yaxınlaşdı, etibar etməyə başladı. Bir gün Zərqələm mənə həyatından və ailəsindən danışdı. Artıq biz onunla görüşəndə bir-birimizi dost kimi mehriban qarşılayırdıq.

Bir dəfə görüşəndə Zərqələm:

-Əybab, puy istəmiyəm, söhbət edək, - dedi və əlavə etdi:
- Sizin adamlay yaxşı adamlaydı.

Zərqələm «sizin adamlar» dedikdə azərbaycanlıları nəzərdə tuturdu. Onlar hər yerdə yoxsullara çox kömək edirdilər; sahibsiz uşaqları dəstə ilə görəndə ürəkləri yanır və yerlilərdən qat-qat çox pul verirdilər.

Zərqələm sonralar məndən pul istəmirdi. Dost kimi yaxınlaşar, salamlaşar, maraqlı bildiyi söhbətlərdən edər,

yaxud suallarına cavab verərdi. Mən Zərqələmin kor anasının onu dilənçiliyə göndərdiyini, ən kiçik ehtiyacları ödəmək üçün gündə ona, heç olmasa, bir tümən¹ yığmağı tapşırıldığını öyrəndim. O, bəzən axşam qaranlıq düşərkən rast gələndə salam verib, evə getmək istədiyini bildirərdi. Zərqələmin bu xəbərdarlıqdan məqsədi vardı. Mən bunu bilirdim. Demək olar ki, hər axşam bizim aramızda belə söhbət olurdu:

-Əybab, deyirəm axı gecdiy, gedim evə.

-Get, ancaq işlər necədir. Zərqələm? - deyə, soruşurdum.

Zərqələm yalan deməzdi. Əgər təyin olunmuş qədər pul yığıbsa, mərd-mərdanə:

-Əybab, yaxşıdır, - deyər və uzaqlaşardı. Yox, əgər yığmayıbsa: - İşlər xayabdı, əybab, beş qyanım çatmıy.

Beş qranı² alınca sevinər, bir quş kimi qanadlanıb, evlərinə uçardı.

Zərqələmin atası beş il bundan qabaq ölmüş, üç balası yetim qalmışdı. Uşaqlardan biri – Zərqələmdən kiçik Mehparə adlı bir qız, biri də Zərqələmdən böyük İmaməli adlı bir oğlan idi. İmaməlini xalça karxanasında şagird qoymuşdular. Uşaq hər gün səhər saat altıda durub karxanaya gedir, axşam qaranlıq düşəndə evə gəlirdi. İmaməlinin qazancı çox az idi. Ona əvvəllər gündə iki qran, sonra isə dörd qran muzd kəsmişdilər. Zərqələmin dilənçilikdən yığdığı pul İmaməlinin qazancından iki-üç dəfə artıq olurdu. Buna görə də anaları Səlimə Zərqələmi dilənçiliyə göndərməyi işə qoymaqdan üstün tutmuşdu. Hərdən qonşular qızını dilənçiliyə göndərdiyi üçün Səliməni məzəmmət edəndə o, cavab verirdi:

-Nə edim, oğlumu qoymuşam, görmüşəm də, qazancı yox, balam da saralıb-solur. Daha dilənçilikdən başqa gücüm nəyə çatır?

Həqiqətən, dilənçilik karxanada o cür şəraitdə işləməkdən yaxşı idi. Xalça karxanası günəş üzü görməyən iki

¹ Tümən – təxminən on manat

² Qran – tümənin onda biri (xırda pul)

rütubətli otaqdan ibarət idi. İmaməli burada gündə azı on saat yaş torpağın üstündə oturmalı və xalça toxumalı idi. Uşağın beli indidən bükülmüşdü. Kiçik Mehparə isə evdə oturub gözləri kor olmuş anasını saxlayırdı...

Əvəz Sadıq

Sual və tapşırıqlar:

Zərqələm kim idi?

O nə üçün dilənirdi?

Zərqələm və yoldaşları niyə itlərlə dost olmuşdular?

Böyük dilənçilər balaca dilənçilərlə necə rftar edirdilər?

Zərqələm bizim adamlar barəsində nə deyirdi? Bunun səbəbi nə idi?

Mənim andım

(İxtisarla)

Mən körpəmi xoş günlərçün bəsləyib,

Beşik üstə ağartmışam başımı.

Mən körpəmi səadətə səsləyib,

Zəhmətimlə keçirmişəm yaşımı.

Mən körpəmi atomların odunda,

Yandırmaqçın verməmişəm dünyaya.

Səadəti yaşatmaqçın görmüşəm,

Mən bir ilin işini bircə aya.

Gecələri sübhə qədər onunçun,

Başı üstə həzin layla çalmışam.

Balaların səadəti naminə,

Gecələri çox vaxt oyaq qalmışam.

Mən demədim: qara gözlü oğlumu

Cəbhələrə yola salım bir daha.

Mən dedim ki, bütün dünya göz açsın,

Mənim kimi bir işıqlı sabaha.

Yaşıl bağda sakit yatan körpəmin

Kölgə salıb beşiyinə yarpaqlar,

Qönçələnmiş gül kolları dibində
Şən nəğmələr oxuyurlar uşaqlar.
Mən qoymaram qəm buludu onların
Bir də qara kölgə salsın üzünə,
Mən qoymaram dəysin düşmənlər ayağı
Vətənimin torpağına, düzünə!

Mirvarid Dilbazi

Sual və tapşırıqlar:

Şair nə üçün müharibənin əleyhinədir?
Ananın öz uşağını ürəkdən sevdiyini bildirən misraları oxuyun.
Şairin öz vətəninə qəlbən sevdiyini bildirən misraları oxuyun.
«Mən dedim ki, bütün dünya göz açsın,
Mənim kimi bir işıqlı sabaha» sözlərini necə başa düşürsünüz?

Mənim də vətənim var

Hekayə (İxtisarla)

Mustafa boş vaxtlarında gedib limanda yük daşıyardı. Qazancı lap az olurdu... Bu vaxt gözlənilmədən ayaqyalın, uzun qara paltar geymiş bacısı qızı Cəbriyyə kənddən gəldi. Qız dərddli-dərddli Mustafaya dedi:

-Onlar babamı öldürdülər!

Cəbriyyə başını Mustafanın çiyinə qoyub acı-acı ağıldı. Mustafa nəvazişlə qızın başını sıgallayıb, fikrə getdi:

-Mən indi bu yazıq uşağı necə saxlayacağam?

* * *

Qız həmişə kənddə, babasının yanında qalardı. Baba onun üçün həm ata, həm də ana idi.

Son vaxtlarda baba dəyişilmişdi. Fikri dağınıq olmuşdu, süfrə başında çox iştahasız yeyirdi. Papiros çəkir, hey kəndxudanın dalınca deyirdi.

Amerikalı zabitlər kəndə gəlmişdilər. Onlar qarğıdalı tarlalarında raket bazaları tikməyə hazırlaşdılar; buna görə də özlərinə fəhlə tuturdular.

Yaşlı kəndlilər qarğıdalı tarlalarını əllərindən vermək istəmirdilər.

Cəbriyyənin babası deyirdi:

-Nahaq yerə zəhmət çəkirlər, mən burada anadan olmuşam, boya-başa çatmışam. Uşaqlıqdan bu bir parça torpaq məni saxlayır. Bunu da gəlmələrə verib, qoca vaxtında dilənməyə gedim? Yox! Axı onlar məni kimdən müdafiə etmək istəyirlər? Heç kəs məni hədələmir. Mənə torpaq lazımdır, onu mənim əlimdən yalnız ürəyimlə bir yerdə ala bilirlər.

Bədbəxtlik, fəlakət gözlənilmədən baş verdi. Baba axşam evə qayıtmadı. Səhər tezdən Cəbriyyə axtarıb onun meyidini tapdı. O, tapança gülləsindən ölmüşdü. Dərddən başını itirmiş Cəbriyyə özünü al-qana boyanmış babasının üstünə saldı. Günortaüstü kəndxuda gəlib güclə qızı babasından ayıraraq, oradan qovdu... Həmin gecə qonşuların məsləhəti ilə Cəbriyyə şəhərə qaçdı...

Cəbriyyə indi ağlamaqdan qızarmış gözlərini Mustafaya zilləyib durmuşdu:

-Nə edim? Qıza necə kömək edim? Şəhərdə onların uzaq bir qohumları olur. Bəlkə, xahişə onun yanına gedim, - deyər Mustafaya fikirləşdi.

Onun adı Zikriyyə əfəndi idi. O, hansı bir Amerika qəzetinin redaktoru idi, evdə də öz ana dilində danışmırdı. Buna görə Mustafa belə bir qohumla danışmaq belə istəmir, ondan uzaq gəzirdi.

İndi istər-istəməz Zikriyyə əfəndiyə ağız açmalı olacaq... Mustafa, babanın əhvalatını ondan gizlətməyi qərara aldı. Əgər bilsə, yəqin ki, Cəbriyyəni heç cür qəbul etməz. Mustafa bacısı qızına dedi:

-Sən orada babanın ölümü barədə bir kəlmə də danışma... De ki, qonaq gəlmisən. İstanbulu görmək istəyirdin.

* * *

Zikriyyə əfəndinin evində Cəbriyyənin olması bu ailənin həyatında heç bir dəyişiklik etmədi. Qızın qarşısında birçə

şərt qoymuşdular: özünü sakit aparsın, qohumları narahat eləməsin.

Ancaq Cəbriyyə elə ilk gecə bütün evdəkiləri ayağa qaldırdı. O, başında yaşıl beret, böyründə tapança asılmış, qısa şalvarlı zabiti yuxuda görmüşdü. Cəbriyyə qışqırır yuxudan oyandı, onun qışqırığına qulluqçu yüyürüb gəldi. Cəbriyyə ondan bərk-bərk yapışdı:

-Getməyin, mən qorxuram!

Səhər bunu heç kəs üzə vurmadı.

Cəbriyyə şəhəri gəzməyə çıxdı. Babası həmişə İstambulu çox tərifləyərdi. «Böyüyersən, səni mən oraya gəzməyə apararam», - deyərdi.

İndi o təsəvvür etdiyi kimi böyük, əzəmətli şəhərdə gəzirdi. O, hara istəsəydi, gedə bilərdi. Xoşuna gələn şeyə istədiyi qədər tamaşa edə bilərdi. Ancaq o, yavaş-yavaş, ehtiyatla gəzirdi.

Böyük küçəyə gəlib çıxanda yuxuda gördüyü zabitlə rastlaşdı. Əlbəttə, bu həmin zabit deyildi, ancaq ona çox oxşayırdı. Cəbriyyə qorxdu, adamlara baxmadan qaçmağa başladı...

Ancaq zabit hər yerdə onun qabağına çıxırdı. Elə bil bütün şəhəri onlar tutmuşdular.

Hər dəfə Cəbriyyə zabitə rast gələn kimi qorxudan əsim-əsim əsirdi... Ona elə gəlirdi ki, hər bir ağacın altından zabit sıçrayıb onun üstünə atılacaqdır.

Cəbriyyə evə tələsirdi. Şam eləməyib, axşamdan yerinə girdi. Gecə isə yenə də həmin əhvalat təkrar olundu: yuxuda zabitə gördü.

-Əgər bu, yol yorğunluğundandırsa, qorxusu yoxdur. Birdən qıza cin-şeytan toxunmuş olar? - deyə, qulluqçular həyəcanla pıçıladaşdılar.

O biri gün Cəbriyyə gəzməkdən lap tez qayıtdı. Yolda yenə də zabitə rast gəldi. Zabit onun babasına çox oxşayan bir qocaya yumruq ilişdirdi, qoca yerə yıxıldı. Cəbriyyə geri dönüb evə qaçdı. Ona elə gəlirdi ki, zabit onun dalınca gəlir. Cəbriyyə dala baxmadan xeyli qaçdı. Qüvvədən lap düşəndə canını dişinə tutub geri baxdı. Qorxudan az qaldı ürəyi partlasın: gözünə yenə zabit göründü.

Evə çatıb bir küncə sıxılaraq sakitləşdi. Ancaq burada da onun dumanlanan gözlərinə yenə həmin zabit göründü. Sanki dişlərini ağardaraq Cəbriyyəyə baxırdı. Qız qışqırırdı.

Qulluqçular tökülüb gəldilər. İndi onlar daha əmin oldular ki, qıza nəşə olub.

Zikriyyə əfəndi özü də gəldi. Qıza nə olduğunu, nədən qorxduğunu soruşdu.

* * *

Bu vaxt Cəbriyyə babasının ölümünü və zabit haqqındakı əhvalatı olduğu kimi danışmağa məcbur oldu.

Zikriyyə əfəndi əl ağacını oynada-oynada qıza qulaq asdı, sonra dinməzəcə çıxıb getdi.

Bir saatdan sonra qulluqçu Cəbriyyəyə bir boğça verdi. Boğcanın içində çörək, paltar və qaloş var idi.

-Qızım, yaxşı olar bir də buraya qayıtmayasan, -deyə, gözləri yaşarmış qulluqçu dilləndi; onu küçə qapısından bayıra ötürdü.

Cəbriyyə yenə də Mustafanın yanına gəldi. Görünür, Mustafa bunu gözləyirdi, ona görə də Cəbriyyənin qayıtmasına qətiyyənlə təəccüb eləmədi...

Cəbriyyə Mustafanın yanında, tələbə yataqxanasında qalmalı oldu. O, çox tezliklə tələbələrə alışdı. Yavaş-yavaş onların mübahisələrinə qulaq asmağa başladı.

Cəbriyyə mənasını bilmədiyi «vətənpərvər» sözünü dəfələrlə təkrar edirdi.

Bir dəfə Cəbriyyə Mustafadan soruşdu:

-Mustafa, «vətənpərvər» sözü nə deməkdir?

-Vətənpərvər bütün qəlbi, varlığı ilə vətənini sevən adama deyirlər, -deyə, Mustafa cavab verdi.

-Mustafa, mənim də vətənim var?

Mustafa fikrə getdi, sonra dedi:

-Sənin vətənin – sənin anadan olduğun kənddir. İstanbul şəhəridir. Türkiyədir. Sən öz vətənini sevməlisən.

Cəbriyyənin yadına həmin zabit düşdü. Ancaq indi o, qorxmurdu. İndi Cəbriyyə bilirdi ki, onun da Vətəni var. İstanbul da, Türkiyə də onun özünükdür...

Əsgər Muxtar

Sual və tapşırıqlar:

Cəbriyyənin babasını nə üçün öldürmüşdülər?
O, nə üçün İstanbul şəhərinə gəlmişdi?
Zabitləri görəndə Cəbriyyə nə üçün qorxurdu?
Zikriyyə əfəndi Cəbriyyəni nə üçün qovdurdu?
Hekayəni hissələrə ayırıb, hər hissəyə başlıq verin.
Alınan plan üzrə hekayəni danışın.
Hekayənin başlıca mənası nədir? İzah edin.

Qadın əlləri

(İxtisarla)

Qadın əllərinin nəvazişini
Yaraşlıq bilmişəm öz ömrümə mən.
Canıma od axıb, gözümə işıq,
O zərif əllərin hərarətindən.
Ah necə yumşaqdır ana əlləri –
Körpə şirin-şirin uyuyur onda.
Fəqət möhkəm olur, ağır, sərt olur
Qılınc götürəndə, tufəng tutanda.
Ay qadın əlləri, parça üstünə
Nə incə naxışlar salırsınız siz.
Şimşək olursunuz – uca dağlardan
O vaxt ki, daşları endirirsiniz.
Elə ki yol tapır qəlbimə kədər,
Əvəzsiz həkimim, məlhəməm olur.
Mənə qucaq açan qayğılı əllər,
Həm arxam, köməyim, ilhamım olur.

Nazir Nəcmi

Sual və tapşırıqlar:

Şair qadın əllərini nələrə bənzədir?
Şeirdə ifadə olunan arzu nədən ibarətdir?
Şeirdə ana ilə əlaqədar hansı ifadə daha çox xoşunuza
gəlir?
Şeirin hər bəndini bir şagird ifadəli oxusun.

Bahar gəlsin

(İxtisarla)

Gözəl bahar, gözəl bahar!

Yurdumuza tez gəl, bahar!

Gəl, oyansın sıx meşələr,

Yasəmənələr, bənövşələr

Gəlişinlə ətir saçsın.

Alma, armud çiçək açsın.

Bu düzlərdə, bu dağlarda

Yaşıl donlu budaqlarda

Quşlar şirin nəğmə desin.

Həyat versin xoş nəfəsin

Bərəkətli torpaqlara,

Mehribansan uşaqlara.

Sən gələndə, gözəl fəsil,

Baxçamızda mən keçən il

Badam, püstə, nar əkmişəm.

Öz həvəsim var, əkmişəm.

Düymələnin budaqları,

Gəl açılınsın yarpaqları.

Qoy yayılınsın günəş düzə,

«Gəl! Gəl!» desin dəstəmizə

Ağacların xoş kölgəsi,

Bağçaların nəğmə səsi

Çulğalansın başdan-başa,

Gəl, səninlə gəzək qoşa.

Məmməd Rahim

Tapmaca:

Bağda uçur səhər-səhər,

Verir bizə yazdan xəbər.

Sual və tapşırıqlar:

Şeiri diqqətlə oxuyun, kimin dilindən yazıldığını deyın.

Şagird nə üçün yazın gəlməsini arzulayır?

Yazda hansı ağaclar çiçəkləyir?
Şagird hansı ağacları əkməşdi?
Şeirdə günəşlə əlaqədar nə deyilir?
Tapmacanın Şeirlə əlaqəsini açın.

Bahar nəğməsi

(İxtisarla)

Dəyişir donunu meşə, dağ, dərə,
Al-əlvan geynir hər təpə, hər dağ,
Çöllərdə görünür başqa mənzərə,
Oxuyur bağlarda şur¹ ilə bülbül.
Bağçalar gül açıb, yenə yaz gəlir,
Hər yana baxırsan xoş avaz² gəlir.
Titrəsin zəmilər dəryalar kimi,
Vurulsun tayalar qayalar kimi.
Çöllərdə görünür başqa mənzərə,
Oxuyur bağlarda şur ilə bülbül.
Bağçalar gül açıb, yenə yaz gəlir,
Hər yana baxırsan xoş avaz gəlir.

Abdulla Şaiq

Sual və tapşırıqlar:

«Al-əlvan», «mənzərə», «vurulsun», «xoş avaz» sözlərini eyni məna verən hansı sözlərlə əvəz edə bilərsiniz?

Təkrar olunan «gəlir», «kimi» sözlərindən əvvəl gələn eyni ahəngli sözləri tapıb oxuyun və musiqililiyinə diqqət yetirin.

Yaz deyir ki...

(İxtisarla)

Yaz deyir ki, bağlarım var,
Güllərim var çiçək-çiçək,
Qoxla məni, ətrimi çək.

¹ Şur – burada: həvəs

² Avaz – səs

Mənə könül bağlayanlar,
Hər sirrimi saxlayanlar
Boran üzü görməyəcək.
Adım yazdır, gələndə mən
Axar çaylar daşa-daşa.
Haray salar dağa-daşa.
Seyrə çıxar oylağımı,
Hər bağçamı, hər bağıcı
Əziz dostlar qoşa-qoşa.

Adım yazdır, gələndə mən
Yağış yağar narın-narın,
Üzü gülər torpaqların.
Günəş bizə qonaq gələr,
Kölgəsində quş dincələr
Yaşıl, gözəl yarpaqların.

Səməd Vurğun

Sınamalar:

Deyərlər ki, şabalıd ağacının gövdəsindən yapışqan süzülməsi uzun müddət yağış yağacağına işarədir.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə yazın hansı əlamətləri verilir?
Şeiri əzbərləyin.

Bağlar

(İxtisarla)

Yay budağı *çiçək-çiçək*,
Yaz yarpağı *ləçək-ləçək*,
Payız barı *gözəl-göyçək*.
Min bir dərdə şəfa, bağlar,
Qoynu dolu səfa bağlar.
Kölgələrin *sərin-sərin*,
Bir aləmdir hər səhərin.
Şirin-meyxoş meyvələrin

Min bir dərddə şəfa, bağlar,
Qoynu dolu səfa bağlar.
Budaqların *peyvənd-calaq*,
Narın, heyvan *qalaq-qalaq*.
Alma-armud, qozun bitraq,
Sıralanıb düzəl, bağlar!
Bir-birindən gözəl bağlar!

Rəsul Rza

Tapmaca:

O nədir ki,
Kötüyü göydədir,
Budağı yerdə.

Sual və tapşırıqlar:

Birinci bəndin məzmununu öz sözlərinizlə danışın.
Şeirdə kursivlə verilən qoşa sözləri tapıb oxuyun,
aralarındakı fərqi söyləyin.

Tapmacanı tapın və Şeirlə əlaqəsini açın.
Sizin kənddə (şəhərdə) hansı meyvələr yetişir?
«Min bir dərddə şəfa, bağlar,
Qoynu dolu səfa bağlar» ifadəsini necə başa düşürsünüz?
Şeiri əzbərləyin.

Sərçə

Hekayə (İxtisarla)

Ovdan qayıdanda bağın içi ilə evə gedirdim. Ov itim də qabağımca qaçırdı. O, birdən yerişini yavaşıtıdı. Qarşısında ov duymuş kimi, yata-yata yeriməyə başladı. Diqqətlə baxdıqda qarşıda sarıdımdık, başı tüklü bir bala sərçə gördüm. O, uça bilmirdi. Külək onu ağacdakı yuvadan yerə salmışdı. Aciz sərçəcik yeni çıxmış qanadlarını açıb hərəkətsiz halda oturmuşdu.

İt yavaş-yavaş balaca quşa tərəf gedirdi. Elə bu vaxt yaxındakı ağacdən ana sərçə qalxıb, tez itin qabağında yerə qondu.

O, ucadan cikkildəyir və tüklərini qabardıb qanadlarını çırpı-çırpı itə hücum edirdi. Ana sərçə balasını xilas etmək üçün itlə vuruşmağa, özünü ölümə verməyə hazır idi.

İt onun gözündə yekə bir pələng kimi görünürdü. Buna baxmayaraq, o, hündür ağacın budağında rahat otura bilməmişdi. Balasına olan güclü məhəbbət onu yerə atılmağa məcbur etmişdi. O, körpə balasını xilas etmək üçün özünü ölümə verirdi. Bir tərəfdən öz qorxusu, o biri tərəfdən də balasını xilas edə bilməməsi ana sərçəni acınacaqlı bir hala salmışdı.

Bu vəziyyəti görən it dayandı, sonra da bir-iki addım geri çəkildi... Görünür, itin sərçəyə yazığı gəlirdi.

Mən döyükmüş iti geri çağırıb cəld oradan uzaqlaşdım...

Ivan Sergeyeviç Turgenev

Sual və tapşırıqlar:

Nağılı danışan kim olub?

Quşlar nə üçün yazda bala çıxarırlar?

Ovçunun hərəkətini düzgün hesab edirsinizmi? Nə üçün?

Heyvanların və quşların öz balalarını düşməndən qorumalarına aid daha nə bilirsiniz?

Yazda quşların həyatına aid eşitdiklərinizi danışın.

Hekayəni nağil edin.

Qarışqa və milçək

Təmsil

Dedi bir gün qarışqaya milçək:

«Sən zirəksən və ya mən zirək?

Hara mən istəsəm uçub gedərəm,

Özümə hər yeri yuva edərəm.

Hər xörək üstünə qonub yeyərəm,

Səndən artıq hünərliyəm, deyərəm.

Sən əgər dən gətirməyə gedəsən

Sənə mümkün deyil fərar edəsən¹.

¹ Fərar etmək – qaçmaq

Məni hərgah¹ ki, qovsalar, qaçaram,
Uçmaqda onda² qol-qanad açaram.
Qanadım vermiş ixtiyar mənə,
Yoxdur əsla qəmim, nə var mənə?
Xörəyimdir həmişə amadə³,
Kim yaşar mən kimi bu dünyadə?
Yoxdur əsla nə hörmətin, nə yerin,
Söylə, aya, nədir sənin hünərin?»
Dedi qarışqa: «Kəs daha sözünü,
Bəsdir, az tərif eylə öz-özünü.
Yay günü yığmayanda mayehtac⁴
Qış olanda, odur, qalarsan ac.
Çəkərəm yayda mən əgərçi cəfa⁵
Sürərəm leyk⁶ qış zamanı səfa⁷.
İşdən ötrü ki, getmədi tənbel,
İşinin axırı olar əngəl.
Çəksə hər kim bir qədər zəhmət,
Olar, əlbəttə, hər zaman rahat».

Abbas Səhhət

Tapmaca:

Yazda yığar yeməyini,
Çox sevər öz əməyini.
Yuvasında baharadək
Yeyib yatar, tapın görək.

Sual və tapşırıqlar:

Milçək nə üçün lovğalanırdı?
O, qarışqaya nə dedi?
Qarışqa onun sözlərinə nə cavab verdi?

¹ Hərgah – əgər

² Onda – o zaman, o vaxt

³ Amadə – hazır

⁴ Mayehtac – yem

⁵ Cəfa – əziyyət

⁶ Leyk – lakin, ancaq

⁷ Səfa sürmək – yaxşı dolanmaq, yaxşı ömür sürmək

Onların hansı haqlıdır?
Şair bu Şeirdə nə demək istəyir?
Qarışqa nə üçün yazdan özünə azuqə toplayır?
Yazda cücülərin həyatına dair hansı maraqlı hadisələr
müşahidə etmişiniz? Danışın.
Şeirin təmsil olduğunu hansı əlamətinə görə təyin edirsiniz?

Şir və tülkü

Nağil (İxtisarla)

Biri var idi, biri yox idi, başı buluda çatan Şah dağının meşəsində bir Şir var idi. Meşə cürbəcür heyvanlar və quşlarla dolu idi. Bu meşədə həmin Şir şahlıq eləyirdi. O, öz-özünə bitib tökülən meyvələrdən birini də dilinə vurmur, ova gedir, təzə ət yeyirdi. Şir yatıb yuxuya gedəndə belə digər heyvanlar ondan gen gəzir, göydəki quşlar qanad salırdı.

Bir gün Şah dağının Şiri ova çıxır, çox gəzir, çox dolanır, ancaq əlinə heç nə düşmür; bütün gecəni ac yatır. Sabahı açıb yenə ova gedir, bu dəfə onun pəncəsinə şələquyruq Tülkü keçir.

Qəzəbli Şir dişlərini qıcayır:

-Yeyəcəyəm səni... Bəs bu neçə gündə harada itibatmışdın?

-Xalamgilə getmişdim.

-Niyə getmişdin?

-Getdim xalama deyim ki, mənə xoşbəxtlik üz veribdir.

-Nə xoşbəxtlik?

-Bəs yuxuda görmüşəm ki, Şah dağının şahına qismət olmuşam.

Ağzı köpüklənən Şir bar-bar bağırdı:

-Yalan deyirsən! Gözlərinin içinə, bəbəyinin ortasına qədər yalan deyirsən!

-Şahın öz başına and içirəm.

-Mən səni indicə parçalayacağam!..

Şələquyruq Tülkü Şirin pəncələrini tumarlayıb dabanlarını yalayır:

-Qurd-quşa yem olmaq darsa, şaha qismət olmaq xoşdur. Mən anadan gör necə xoşbəxt doğulmuşam ki, Şah dağının böyük şahına yem oluram!

Şələquyruq Tülkünün yağlı dili qəzəbli Şirin ürəyini yumşaltdı:

-Bəs mən səni parçalamasam nə təhər?

Tülkü əlləri üstə dikəlik:

-Yox, siz məni yeyin... Axı siz acsınız!

-Əgər səni bağışlasam, necə?

-Onda ömrüm uzunluğunuz olaram.

Şələquyruq Tülkünün sözləri Şirin xoşuna gəlir. Tülkü sağ qaldı, getdikcə Şirin qılığına girdi, onun ürək dostu oldu. Şirin mağarasını öz yumşaq quyruğu ilə silib-süpürdü, itaətində durub bir sözünü iki eləmədi...

Şir hər nə ovladısa, gətirib süfrəyə tökdü. Şələquyruq Tülkü Şirin bol süfrəsindən doyunca yedi. Ağası başını qoşa pəncəsinin üstünə qoyub istirahət edəndə şələquyruq Şirin misilsiz igidliklərindən söz açdı, basıb-bağladı, olanı-olmayanı onun adına çıxdı.

Vaxt dolandı, vədə ötdü, bir gün Şir ovdan yaralı döndü... Tülkü Şirin yüngül yarasına baxıb gözlərindən qanlı yaş axıtdı. Cəld şahın yarasını bağladı. Bir neçə gündən sonra yarası sağalan Şir yenə ova çıxdı və ağır yaralanıb mağarasına qayıtdı.

Tülkü diqqətlə yaralı Şirə baxıb, bu yaradan da ölməyəcək, deyə, yenə də ağasına qulluq göstərdi, birbaşa Şirin pəncələrinə sərildi:

-Məni yeyin, şahım! Siz ac qalmayın! Qoyun bu dəfə arzuma çatım.

Şir nə qədər ac olsa da, Tülkünün tükünü də tərpətmədi. Sınaqlardan çıxan şələquyruq Tülkü Şah dağı şahının vəziri oldu. İndi daha artıq ərklə Şahın süfrəsində yedi, içdi, get-gedə yağlanıb şişdi. Bir gün Şir Şahdağının ətəyində qılınclı-qalxanlı bir pəhləvanla üzləşdi, çox ağır yara aldı. Sürünə-sürünə mağarasına gəldi. Bu dəfə də Tülkü zəndlə Şirə baxdı: «Yox, daha yüz canı olsa, bir də qalxa bilməz!» - dedi.

Ağır yaradan ürəyi od tutub yanan Şir dostunu səslədi:

-Su!.. Mənə bir qurtum su!..
Toy-bayram edən Tülkü caynaqları boşalan Şirin ağzını
əydi:

-Sən belə kimdən su istəyirsən, kaftar?
-Səndən başqa bu Şah dağında mənim kimim var ki?
-Sən məni özünə əbədi nökr tutmusan?!
-Məgər sən bir zaman mənim bu pəncələrimə sərilib
«qulunam» demirdinmi?

Şələquyruq iri bir daş qucaqlayıb üstdən aşağı Şirin
yarasına çırpdı:

-O vaxt mən sənin qulun olsam da, indi sən mənim
ayaqlarımın çulusan!..

Tülkünün xainliyini görən Şir dirsəyini yerə dayayıb,
bütün hiyləgərliyi ilə üzə çıxan Tülkünün cəzasını vermək
istədi. Tülkü isə sıçrayıb mağarada hündür bir yerə qalxdı,
əlini-əlinə çəkib güldü:

-Bu qədər vaxtda mən sənin dərinə gözləyirdim, sarsaq!
Yoxsa mən əzəl gündən belə sənin atının nökrü-zadı
deyildim!..

Kim bilir, bəlkə də, Şah dağı Şirinin ağır yarası
sağalacaq, o, dizlərini dayayıb ayağa qalxacaqdı... Ancaq
Şir daha qalxmadı. Pəhləvanın qılınc yarası yox, şələquyruq
Tülkünün dil yarası Şiri bir daha qalxmağa qoymadı...

Süleyman Rəhimov

Atalar sözü:

Qılınc yarası sağalar, dil yarası sağalmaz.
Nə yada sirrini ver, nə namərdə bel bağla.

Sual və tapşırıqlar:

Tülkü Şirin qılığına necə girdi?
Nə üçün Şir Tülkünü parçalamadı?
Şir ağır yaralandıqdan sonra Tülkü özünü necə apardı?
Nağılda başlıca fikir nədir?
Atalar sözü ilə nağıl arasında əlaqə varmı?

Yağış (İxtisarla)

Ağacların canı yağış,
Tarlaların qanı yağış.
Göydən yerə töküləndə
Tutursan hər yanı, yağış.

Yağ, torpaqlar olsun sulu,
Yaşıl bağlar olsun sulu.
Səndən fayda gəlsin elə,
El götürsün bol məhsulu.

Şırhaşırıla yağ, ey yağış,
Bərəkətli olsun tarla.
Deyək sənə biz min alqış,
Bağlar yayda dolsun barla.

Mirmehdi Seyidzadə

Sual və tapşırıqlar:

Yağış nə üçün yazda daha çox yağır?

Yağışın xeyri nədir?

«Tarlaların qanı», «Ağacların canı» ifadələrini necə başa düşürsünüz?

Sübh nəğməkarı

Oçerk (İxtisarla)

Dağlar nəinki nəhəng bitki çələngi, həm də nadir heyvan və quşların yaşayış məskəni, etibarlı təbii sığınacağıdır. Dağlar qədimdən məğrurluq, yenilməzlik, mərdlik və qəhrəmanlıq timsalı, paklıq, sağlamlıq və sərinlik misalıdır. Min bir canlı və cansız eksponatı olan dağlarımız əsl muzeydir, gözəllik sərgisidir.

Zaqatala qoruğunda, Şah dağında və Qarabağ silsiləsində, Qoşqarda, Dəlidağda, Zəngəzurda, Murovda və s. dağ silsilələrinin müdhiş zirvələrində sübh çağı tamaşadan

doymaq olmur. Dağlarda boya-başa çatanların hamısı üçün dağlar əzizdir.

Dağların sərt təbii şəraitinə uyğunlaşmış vəhşi heyvanları və bitki örtüyü vardır. Hey fikirləşirsən ki, yüksək dağların səs və rəng çalarlarının əsas xüsusiyyəti nədir? Bunu bəlkə dağ çaylarının şırıltısında, buzlaqların dilindən süzülən suların zümzüməsində axtarmaq məsləhətdir.

Dağlardakı səslərin içərisində bir nəğmə adama daha çox doğma gəlir, təsirli görünür. Bəlkə bu səsi az, ya da heç eşitmədiyin üçün sənə qərribə gəlir, onu eşitmək istəyirsən. Başqa səslərin içərisində bu nəğmə xüsusiləşir, yadda daha yaxşı qalır. Bu səs ancaq yüksək dağlıqdakı çəmənəhəllərdə məskən salan, ilin sərt şaxtalı, tufanlı-boranlı və isti, bürkülü havasında da oradan aşağı enməyən, insandan həmişə qaçan bir quşun, nadir bir quşun – uların (dağ kəkliyinin) incə nəğməsidir. Bu nəğmə ancaq erkən səhər çığı - obaşdan, günəş şüalarının qayalara səpələndiyi bir vaxtda eşidilir.

Ular adlanan dağ kəkliyi iri quşdur, qaz boyda.

Öyünə bilərik ki, planetimizin bu nadir canlı sakini bizim diyarımızı şöhrətləndirir. Onun səsi uca zirvələrimizdən eşidilir. Kəklik elə xəlq olub ki, hər qayada, hər yamacda məskən seçmir. Bu quşların çətin anda ən yaxın dostu, həyani dağ keçiləridir. Bəzən deyirlər ki, dağ keçiləri yaşamayan dağlarda kəklik də yaşamır. Sərt qışın qalın qarında onlar keçilərdən aralanmır. Dağ keçiləri qalın qarı buynuzu, dırnağı ilə eşib özünə lazım olan yemi əldə edir. Onların qarı kürüdükləri yer kəkliklərin yem tapmasını xeyli asanlaşdırır. Bax, beləcə bahəm gün keçirir kəkliklər dağ keçiləri ilə.

Dağ kəkliklərinin həyatı o qədər də asan keçmir. Lakin onlar dağların qaya köksündə özlərinə nəinki babat güzəran «yaratmağı», hətta balalarını da kifayət qədər yemləməyi, ərsəyə çatdırmağı bacarırlar. Təzəcə yumurtadan çıxmış kəklik cücələri çox cəlddir. Tez qaçmağı, asanlıqla gizlənməyi bacarır, təhlükəni hiss edir.

Dağ kəkliklərini son dəfə Qoşqar dağında görmüşəm. İşimlə əlaqədar Qoşqar zirvəsindən bir qədər aşağıda gecələməli olmuşam. Bir ilə dönmüş bu gecəmizin sübh sabahı qırmızı günlə açıldı, əhvalımız yaxşılaşdı, gecənin ağrısı-acısı canımızdan çıxdı. Birdən gecələdiyimiz yerdən sağda, solda dağ kəkliklərinin nəğməsi başlandı. Elə bil ki, sözləşmişdilər. Təəssüf ki, uzun çəkmədi. Bəlkə də, bizim hənirtimizi duydular. Ona görə səslərini kəsdilər. Bir azdan sonra onların nəğməli, musiqili səsinə başqa səslər əvəz etdi. Bu səsdə bir vahimə, qorxu hissi duyulurdu. Elə bil ki, bu dağda insan olduğunu bir-birinə çatdırırdılar. Daha sonra səslər tamamilə kəsildi.

Bəli, Işıqlının, Qızılboğaz və Dəlidağın qayalıqlarında, şəfəqdən rəng alan, közərib-yanan şələlə nəğməsindən, qartal səsinə gecə də, gündüz də oyaq olan ağ bənövşələr arasında çox qısa yayı ancaq özünəməxsus bir nəğməylə qayğısız keçirir kəkliklər.

Yayda dağları ələk-vələk edib kəklik axtaran nainsaf ovçulara şairin dediyi parça çox mənalıdır:

Dağlar məskənim oldu,

Güneylər mənim oldu.

Xınalarım, xallarım

Özümə qənim oldu.

Hansı daşda gizləndim,

Ovçular tutdu soraq:

Qaq-qı-qa, qaq-qı-qa, qaq-qı-qa.

Dağ kəkliyi nəinki yaxşı səkməyi, həm də yaxşı uçmağı bacarır. Lakin yüksəkliyə qalxmaqda acizdir. Uzağa uçmaq üçün, o, mütləq ya hündür yerə, ya da iri daşların üstünə çıxır. Yerdən qalxan kimi qanadlarını çalmır, düz saxlayır, cəld və gözəl uçar. Bir göz qırpımında onun fitinin səsi başqa yerdən gəlir. Yerə düşən kimi qamətli yerislə səkir, çətinlik çəkmədən qayalara dırmaşır və gizlənir.

Dağ kəklikləri təmizlik, müqəddəslik, paklıq timsalıdır. Onlar natəmiz yerdə yaşaya bilmir, azadlığı sevir, hər hansı bir təhlükədən gen gəzir. Məhz ona görə də bu quşlara heyvanxanada təsadüf edilmir. Dağ kəkliyini indiyə kimi

heç kəs qəfəs şəraitində saxlayıb artıra bilməmiş, onun cücələrinə təlim verməyi bacarmamışdır.

Qədim zamanlarda dağ kəkliyinin əti əhali üçün şəfaverici nemət hesab olunmuşdur. Bir çox yoluxucu xəstəliklərin müalicəsində dağ kəkliyinin ətindən istifadə olunmuşdur. Ona görə də bu quşun bütün növləri ciddi qorunur, adı «Qırmızı kitab»a salınmışdır.

Malik Mirzəyev

Sual və tapşırıqlar:

Dağların əhəmiyyəti nədir?

Respublikamızın hansı dağlarının adını bilirsiniz?

Dağlarda yaşayan kəkliyin gözəlliyi nədədir?

Dağ kəkliyinin həyat tərzi haqqında daha nələr bilirsiniz?

Dağ kəkliyinin adı nə üçün «Qırmızı kitab»a salınmışdır?

Təbiəti nə üçün qorunmalıdır?

İnsan və kəklik, insan və dağkeçisi barədə nə deyə bilərsiniz?

Kosmosun ilk fəthləri

(Oçerk)

1961-ci il 12 aprel. Bu günün xatirəsi dünya durduqca yaşayacaqdır. Aprelin 12-də Yer üzünün bütün xalqlarının dilində iki söz gəzirdi: Yuri Qaqarin.

Dünya tarixində birinci dəfə kosmosa yol açan sovet vətəndaşının adı dillər əzbəri olmuşdur.

Qabaqcıl texnika əsasında yaradılmış hava gəmisində kosmosa ilk dəfə səyahət edən adam sağ-salamat yerə qayıtmışdı. Onun adı Yuri, familiyası da Qaqarindir. Xalqın sadıq oğlu Yuri Qaqarin kosmik gəmidə səmələrə yol açdı. O, neçə yüz kilometr yüksəyə qalxıb, 108 dəqiqə ərzində dünyanın ətrafına bir dəfə fırlanıb yenə də sovet torpağında yerə endi. Təyyarəçi-kosmonavt Yuri Qaqarin bu böyük qələbə haqqında raport verdi. Vətən öz igid oğlunu bağrına basıb, onu xalqımız adından səmimi salamladı.

Yuri Qaqarinin qarşılınması böyük bir bayrama çevrildi. Hamı qəhrəmanla görüşmək üçün gül-çiçəklə küçələrə, meydanlara çıxmışdı. Atalar, analar, uşaqlar və qocalar bir ağızdan «Yuri Qaqarinə eşq olsun!» deyirdilər. Bu sözlərdə böyük bir həqiqət var idi. Yuri Qaqarin Vətənin şöhrətini ucaltmış: elm və texnikanın gücünü bir daha sübut etmişdi.

Yuri Qaqarinin hədsiz rəşadəti yüksək qiymətləndirildi, ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adı verildi.

Hamı Yuri Qaqarinlə fəxr edir.

Yuri Qaqarin tək deyildir. 1961-ci il avqustun 6-da German Titov kosmik gəmidə havaya qalxdı. O, kosmosda 25 saat uçdu, yerin ətrafına 17 dəfə fırlandı, ertəsi günü sağ-salamat yerə endi. Xalq German Titovu da təntənə ilə qarşıladi, onun alnından ata məhəbbəti ilə öpdü.

Tapmaca:

Dolanar bütün ərzi,
Aşar dağı, dənizi.

Gəzib göydə gecələr,
Gəlib yerdə dincələr.

Sual və tapşırıqlar:

Xalq Yuri Qaqarinin hünərinə nə üçün böyük qiymət verdi?

Kosmonavtlar sonralar daha hansı yeni qələbələr qazandılar?

Kosmos qəhrəmanlarının hünəri necə qiymətləndirildi?
Bu oçerkdə hansı yeni sözləri öyrəndiniz?

Əqlin hünəri

(İxtisarla)

Qaqarin – yurdumun igid övladı

Sonsuz fəzalara ilkin¹ yol açdı.

Onun ürəklərə nəqş oldu adı,

Bu ad yer üzünü gəzib dolaşdı.

İnsan cürətinə mat qaldı göylər,

Marsın, Veneranın² tapdıq yolunu.

Yer oğlu göstərdi elə bir hünər –

Bir hünər varmı ki, bənzədək onu?!

Ellər bayram etdi bu şad xəbəri,

Bəşər³ alqışladı cəsarətini.

Dünyaya sığmayan eşqi, hünəri

Ucaldı Vətənin şan-şöhrətini.

Uzaq səmaların ulduzlar eli

Neçə kosmonavtın məskəni oldu.

Qaranlıq sirlərin açıldı dili,

Ay yeni kəşflər⁴ vətəni oldu.

¹ İlkin – ilk dəfə; birinci

² Mars, Venera – ulduz adları

³ Bəşər – insan

⁴ Kəşflər – yeni tapılan şeylər, ideyalar

Tapmaca:

Bir quşum var, səsi düşüb dünyaya.
O quş məni aparacaqdır aya.

Sual və tapşırıqlar:

Qaqarin kosmosa nə üçün uçmuşdu?

Şair «Sonsuz fəzalara ilkin yol açdı» sözləri ilə nə demək istəyir?

«Onun ürəklərə nəqş oldu adı» ifadəsini siz, mənasını saxlamaqla başqa cür necə deyərdiniz?

«Hünər», «cəsərət», «məskən» sözlərini hansı eyni mənalı başqa sözlərlə əvəz edə bilərsiniz?

Ay həkimi

Nağıl (İxtisarla)

Biri vardı, biri yox idi, bir Alim ata və oğlanları vardı.

Gecə yarısı Alim ata yuxudan oyandı. Pəncərədən süzülən Ay işığı düz onun gözlərinə düşürdü.

-Çox qəribədir, - deyə, Alim ata düşündü, - Ayın rəngi necə də solmuşdur. Deyəsən, xəstələnib.

O, durub pəncərəni açdı. Diqqətlə Aya xeyli baxdı. Bir parça qara bulud Ayın üzünü örtmüşdü. Ay pis görünürdü.

Alim ata öz-özünə dedi:

-Ay yaman qocalıb, üz-gözü qırış-qırışdır. Bir gör yazıq nə kökə düşüb. Gərək dərini öyrənəm.

Alim atanın üç oğlu vardı. Səhər o, oğlanlarını yanına çağırıb dedi:

-Oğlanlarım! Ay gözümə çox kefsiz görünür. Onun dərini öyrənə bilərsinizmi?

Böyük oğlan dedi:

-Mənim bir qutum var. Adına radio deyirlər. Onun qulağı çox uzaq yerlərdən səs eşidə bilir. Radionu quraram. O, Ayın necə nəfəs aldığına eşidər, biz də xəstəliyini öyrənərik.

Ortancıl oğlan dedi:

-Mənim də bir sehrlı güzgüm var. Adına televizor deyirlər. O, çox uzaq yerlərdən şəkil çəkib, yerə göndərə bilir.

Kiçik qardaş dedi:

-Mənim isə bir atım var. Quş qanadlıdır. İldırımndan da iti gedir. O, bir illik yolu bircə günə gedə bilər. Adı raketdir.

Alim ata oğlanlarının dediklərini eşidib sevindi:

-Çox yaxşı, - dedi, - belə sehrli güzgü və raket atla nəinki Ayın, lap ulduzların da dərindən xəbər tutmaq olar. Qoy, raket Aya tərəf uçsun, radionu və sehrli güzgünü də özü ilə aparsın. Biz də yerdə Ayın həm nəfəsini eşidərik, həm də şəklini çəkərik. Onun dərini tapmaq da lap asan olar.

Oğlanlar razılaşdılar. Böyük qardaş özünün sehrli qutusunu, ortancıl qardaş isə sehrli güzgüsünü götürdü. Onlar kiçik qardaşdan soruşdular:

-Bəs sən Raket atın haradadır?

O dedi:

-Buradan xeyli uzaqda bir dağ var. Mənim atım onun lap zirvəsindədir.

Qardaşlar üç gün, üç gecə yol gedib, həmin dağa çatdılar. Raket at dağın lap başında dayanmışdı. Kiçik qardaş əlini sehrli atın yalına çəkib dedi:

-Ey mənim Raket atım, Alim ata Ayın dərindən xəbər tutmaq istəyir. Sən ayın yanına üç, qoy sehrli qutu ilə, sehrli güzgü oradan yerə xəbər göndərsin.

Bu sözlər oğlanın ağızından çıxar-çıxmaz Raket at elə kişnədi ki, səsindən qayalar titrədi. At qanadlandı. Onun burun deşiklərindən güclü alov-tustu püskürdü.

Böyük və ortancıl qardaş indi bildilər ki, kiçik qardaş öz atını niyə əldən-ayaqdan uzaq olan bir dağda saxlayırmış.

Bəli, Raket at az getdi, üz getdi, Aya yetişdi. At qanad açıb Ayın dövrəsinə dolanmağa başladı. O, belə edirdi ki, sehrli qutu ilə sehrli güzgü onu yandan görüb eşidə, şəklini çəkə bilsinlər.

Alim Ata Ayın səsini eşidib, şəklini görəndə çox sevindi. Sevindi ki, Ayın dərini əlac tapıb onu sağaldacaq. Bir də onu sevindirən oğlanlarının məharəti idi..

Emin Mahmudov

Dilək:

Birinin yaxın adamı ordu sıralarından və ya uzaq səfərdən qayıdanda ona deyərlər:

-Gözünüz aydın!

Sual və tapşırıqlar:

Alim Aya baxıb öz-özünə nə dedi?

Alimin oğlanları Ayın dərđini öyrənmək üçün nə təklif etdilər?

Onlar Ayın dərđini necə öyrəndilər?

Sovet alimlərinin Ayın sirləri ilə tanış olmaq üçün nə etdiklərini öyrənin.

Vladimir İliçin uşaqılıq illəri haqqında

Oçerk (İxtisarla)

Volodya müəyyən saatda yatağından qalxardı. O, səhər saat doqquzun yarısında gimnaziya da olmalı idi. Düz saat yeddi tamamda Volodya özü yuxudan ayıldı. Onu kimsə oyatmazdı. Yuxudan ayılan kimi o, dərhal yerindən qalxardı, yataqda qalmağı sevməzdi. Yatağını özü yığırdı. Dişlərini təmizlə, yaxşıca yuyun, bədənini yaş dəsmalla silərdi. Ailəmizdə belə qayda vardı: uşaqlar özləri özlərinə qulluq edərdilər. Qızlar gərək göz yetirəydilər ki, həm özlərinin, həm də oğlanların paltarlarında cırıq sökük olmasın.

Sonra Volodya oturub həmişə axşamdan hazırladığı dərslərini təkrar edərdi. Bu vaxt anamız səhər yeməyi hazırlayardı. Biz hamımız yemək otağına toplaşar və verilən hər şeyi yeyərdik. Volodya buna xüsusilə diqqət yetirərdi; Onun həmişə yaxşı iştahası olardı, həvəssiz yeyənlərə rişxənd edərdi.

Anamız özləri ilə məktəbə aparmaq üçün uşaqların hamısına yemək verərdi. Volodya yeməyi çantasına qoyar və üstəlik alma aldıqda çox sevinərdi. On dəqiqə o, sakitcə oturardı, çünki anam çaydan çonra soyuq dəyməkdən ehtiyat edərək, birdən-birə küçəyə çıxmağa icazə verməzdi. Saat doqquza düz on dəqiqə işləmiş Volodya ayağa qalxıb anam və atamla vidalaşdıqdan sonra cəld paltarını geyər, formanın bütün düymələrini düymələyib yola düşərdi.

Məktəbdən evə qayıdandan sonra Volodya havadan asılı olaraq, bir və ya iki saat həyətdə gəzərdi.

Volodya topaldıqaç, qaçdı-tutdu və xüsusən qaçaq-qaçaq oynamağı çox sevərdi. Onu həmişə başçı seçərdilər. Volodya oyunda ədalətli idi. O, çox qüvvətli uşaq idi, lakin vuruşmaqdan zəhləsi gedərdi, heç vaxt vuruşmada iştirak etməzdi və bir qarışıqlıq düşən kimi oyunu dayandırardı. «Bu, oyun deyil, biabırçılıqdır» - deyərdi.

Elə hallar da olurdu ki, o, oyunda yoldaşlarını məzəmmət edər, bir başçı kimi düzgün hərəkət etdiyini sübut etməyə başlayardı.

Nahar vaxtı hamımız stolun başına toplaşar, bu gün nələr baş verdiyini danışardıq. Anamız və atamız bizə diqqətlə qulaq asar və bütün işlərimizlə yaxından maraqlanardı.

Anamız tələb edirdi ki, biz onunla, eyni zamanda öz aramızda bir gün rusca, bir gün fransızca, bir gün almanca danışaq. Bu, bizim həmin dilləri öyrənməyimizə çox kömək edirdi. Volodya bu dilləri mükəmməl bilirdi. Sonralar o, özünə ingilis, italyan və polyak dillərini də öyrəndi. Gimnaziyanın lap birinci sinfindən o, latın və yunan dillərini xüsusilə sevmişdi. Bu dilləri şagirdlər çox çətinliklə öyrənərdilər. Volodya isə çox asanlıqla öyrənirdi.

Nahardan sonra Volodya oturub dərslərini hazırlayırdı. O, bütün dərslərdən verilən tapşırıqları həmişə artıqlaması ilə hazırlayırdı. Çox oxuyardı. Volodya sinifdən-sinfə mükafatla keçərdi. O, gimnaziyanı əlaçı şagird olaraq qurtardı, qızıl medal aldı.

Onun otağı həmişə təmiz olardı: kitabları qəzet kağızına bükər, dəftərlərini səliqəli saxlayardı. Bir dəfə Volodya vərəqin üstünjə böyük bir ləkə salmışdı. Bu, onu çox narahat etmişdi. O, həmin vərəqi dəftərdən çıxarmış, əvəzinə başqasını tikmiş və əvvəl yazmış olduğu üç səhifənin hamısını dərhal köçürmüşdü. Məşğələ zamanı o, son dərəcə diqqətli olardı, fikrini başqa yerə verməzdi. Dərslərini hazırlayıb qurtarandan sonra lazımlı kitab və dəftərlərini çantasına yığışdırar, qalanlarını isə stolun yeşiyinə, ya da şkafın rəflərinə qoyardı.

Dərslərini qurtarandan sonra Volodya kiçik bacıları ilə həvəslə oynayırdı. Sonra hamımız çay içər və axşam saat səkkiz tamamda şam edərdik: saat doqquzun yarısında Volodya dişlərini təmizləməyə gedər, yatmadan qabaq əl-üzünü yuyar və hamı ilə vidalaşdıqdan sonra yatağına girib, dərhal yuxuya gedərdi. Dəcəllik etməyi sevirdisə də, çox sözbəxan idi – anamızın və atamızın sözü onun üçün qanun

idi. Onlar nə deyirdilərsə, hamısına əməl edirdi. Ailədə hamı onu çox sevirdi.

Anna İliniçna Ulyanova

Sual və tapşırıqlar:

Volodya səhərlər hansı işləri görərdi?

O, dərslərini necə hazırlayardı?

Volodya hansı dilləri bilirdi?

O, həmin dilləri nə üçün öyrənirdi?

Hekayəni kim yazmışdır?

Razliv gölü ətrafında

Hekayə (İxtisarla)

Leninqraddan o tərəfdə Razliv adlı bir stansiya vardır. Stansiyanın yaxınlığında çox da iri olmayan bir göl yerləşir. Yazda, qar əridiyi zaman göl daşır və ətraf çəmənlikləri basır. Buna görə də bu yer Razliv¹ adlanır. Yayda, iyul ayının əvvəllərində çəmənliklərdə hündür ot qalxır. Otu çalmaq vaxtı çatmışdı.

Lenin Razlivə 1917-ci ildə belə bir zamanda gəldi. İyul günlərindən sonra o, xalqa qarşı düşmən siyasət yürüdən Müvəqqəti burjua hökumətinin casuslarından gizlənməli idi.

Vladimir İliç gölün o tayında yaşamağa başladı.

Ancaq olduğu mənzil Vladimir İliçin xoşuna gəlmədi. O, meşəyə getdi, möhkəm budaqlar kəsdi, şaxələr qırdı, iri ağcaqayın ağacı yaxınlığında budaqları dərindən yerə bərkitdi, onların üstünü yaşıl şaxələrlə örtüdü və içərisinə ot döşədi. Yaxşıca bir otaq əmələ gəldi.

Vladimir İliçin çox şeyi yox idi: cəmisi bir dəmir çayniki, kiçik qazanı, baltası mişarı və bir dəryazı var idi.

Lenin komada yaşamağa başladı.

Onun ən çox sevdiyi yer qızılğacların arasındakı iri kötüyün yanı idi. Lenin orada yerdə oturur, kötüyün üstünə kağız vərəqlər qoyub yazardı. Şaxələr onu hər tərəfdən örtərdi.

¹ Razliv - daşqı

Hər axşam göldə qayıq görünərdi. İnanılmış bir şəxs bu qayıqla Leninə Petroqraddan təzə qəzet və məktublar gətirərdi.

Vladimir İliç məktubları oxuyar, qəzetləri diqqətlə nəzərdən keçirər, maraqlandığı yerlərə göy karandaşla qeydlər edərdi.

Düşmənlər bu zaman Lenini axtarırdılar, ancaq tapa bilmirdilər. Öz qəzetlərində yazırdılar ki, Lenin təyyarə ilə xarici ölkələrə uçmuşdur, dənizdə sualtı qayıqda gizlənmişdir.

Lenin bunları oxuyub gülür və deyirdi:

-Yazıq təlxəklərə bir bax!

O vaxt yemək məsələsi çox çətin idi. Bəzən Leninin çörəyi belə olmurdu. Lakin çox zaman yemək İliçin yadına düşmürdü: yalnız stansiyadan ona səhər yeməyi gətiriləndə çox acdığını hiss edirdi.

* * *

Bir dəfə Razliv uşaqları göldən böyük bir durnabalığı tutdular və komaya gətirdilər. Leninin koması qarşısında kiçik payalardan bir qazança asılmışdı. Uşaqlar dərhal Leninə balıq şorbası bişirmək istədilər. Ancaq Vladimir İliç onları qoymadı:

-Bircə dayanın! Bu gün mənim hələ çörəyim, çayım vardır. Sabah nahara isə heç bir şey yoxdur. Gəlin balığı nahara saxlayaq.

Vladimir İliç ot çalır, onu qurudur, yağış yağmamışdan tayaya vururdu. Bir dəfə meşə arxasından böyük bir bulud qalxdı və göy üzünün yarısını bürüdü. Vladimir İliç tələsə-tələsə otu tayaya vurmağa başladı. Gurultu ilə şimşək çaxıb buludu parçaladı. Yağış yağmağa başlayanda ot artıq bir yerə toplanmışdı.

Yağışdan sonra hava açıldı, nəm otun və torpağın qoxusu ətrafa ətir saçdı. Günəş yenidən gölün üzərini işıqlandırdı.

* * *

Axşamdan xeyli keçmiş sahilə bir qayıq yanaşdı.

Qayıqda gələn yoldaş Orjonikidze idi. O, kolların arası ilə uzanan cığırla gəlir və Lenini görmüdü. Vladimir İliç kolların dalından onun qabağına çıxanda Orconikidzenin kefi pozuldu. Öz-özünə dedi:

-Bu naməlum adam kimdir? O, haradan gəlir? Nə üçün o, Lenin yaşayan yerin ətrafında dolanır?

Vladimir İliç tanımaq, doğrudan da çətin idi: saqqalı və bıığı qırılmışdı, papağı alını yarıya qədər örtmüşdü. Lenin salam verdi, lakin Orconikidze yenə də onu tanımadı. Bu zaman Vladimir İliç sevinclə əlini onun çiyinə vuraraq dedi:

-Hə, tanımırınsızımı, yoldaş Serqo?

Orconikidze ancaq bu vaxt Lenini tanıdı.

Onlar komaya getdilər. Serqo mühüm xəbərləri Vladimir İliçə yetirmək üçün Petroqraddan gəlmişdi. Hər şeyi məktubda yazmaq mümkün deyildi. Məktub düşmənlərin və ya xainlərin əlinə keçə bilərdi.

* * *

Avqustun axırlarında yağışlar başladı. Leninin ən çox sevdiyi yerdə – qızılağac şaxələri arasında işləmək mümkün deyildi. Kötük yaş, sürüşkən olmuşdu; ətrafı da göbələklə örtülmüş və elə bil ki, şişmişdi.

Havalar soyumuşdu. Partiyanın Mərkəzi Komitəsi Vladimir İliçin Razlivdən Finlandiyaya köçməsinə təşkil etdi.

Koma artıq boş idi. Lenin getmişdi...

İndi həmin yerdə qranitdən çapılmış koma vardır.

Artıq qızılağaclar da böyümüşdür. Amma iri ağcaqayın görünür. Onun kökündən üç cavan, zərif ağcaqayın qalxmışdır.

Hər bir sovet adamının qəlbi üçün əziz olan bu yerdə başqa heç bir şey dəyişməmişdir.

Andrey Kononov

Bayatı:

Mən aşığam, xan olmaz,
Sultan olmaz, xan olmaz.
Lenin quran dünyada
İndən belə qan olmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Leninin gizləndiyi yer nə üçün «Razliv» adlanırdı?

Hekayədə Razliv necə təsvir olunur?

Lenin kimlərdən gizlənirdi?

Dostları Leninlə necə əlaqə saxlayırdılar?

V.İ.Lenini nə üçün Finlandiyaya köçürdülər?

Uşaqlar Leninə nədə kömək edirdilər?

Onların yerinə siz necə hərəkət edərdiniz?

Bayatını əzbərləyin.

Vladimir İliç Lenin

Hekayə (İxtisarla)

Otaqda divardan portret asılmışdır.

Vasya atasına dedi:

-Ata, onun haqqında mənə danış.

-Sən bilirsən o kimdir?

-Bilirəm. O, Lenindir.

-Bəli, o, Vladimir İliç Lenindir. Bizim sevimlimiz, əzizimiz, böyük rəhbərimizdir.

Mən gənc idim. O vaxt biz fəhlələr pis yaşayırdıq. İşimiz çox ağır idi. Səhərdən gecə yarıya kimi işləyirdik. Bir qarını ac, bir qarını tox dolanırdıq. Bizlərdən zavodda işləyən çox idi. Zavodun sahibi Danilov idi. O, işləmirdi. Əlini ağdan-qaraya vurmurdu, ancaq çox varlı yaşayırdı.

-Onda bu var-dövlət haradan idi?

-Biz onun üçün işləyirdik. O, gördüyümüz iş üçün az pul verirdi, düzünü desək, bizi lap soyurdu. Bizim əməyimizdən varlanırdı. Onun zavodu, pulu, maşını vardı; bizim isə işlək əllərimizdən başqa heç nəyimiz yox idi. Buna görə də onun yanında işləməyə məcbur olurduq.

Təkcə Danilovun zavodunda deyil, bütün zavod və fabriklərdə vəziyyət belə idi.

Kənddə yaşayan kəndlilərin də güzəranı pis idi. Onların torpağı az, mülkədarlarınkı isə çox idi. Kəndlilər mülkədarlar üçün işləyirdilər. Mülkədarlar varlı, kəndlilər isə kasıb idilər. Mülkədarlarla kapitalistlər əlbir idilər. Ən böyük, ən varlı

mülkədar olan çar da onlarla əlbir idi. Onun qoyduğu qaydalar yalnız mülkədar və kapitalistlər üçün əlverişli idi. Bu qaydalar fəhlə və kəndlilərin güzəranını daha da pisləşdirirdi.

Vladimir İliç fəhlələrin dostu, yoldaşı idi. O, bütün qaydaları dəyişmək istəyirdi ki, işləyənlərin hamısı yaxşı yaşasın. Lenin fəhlə işi uğrunda mübarizə aparırdı.

Lenin fəhlələrin tərəfində duranları bir yerə toplamağa başladı. Onların sayı getdikcə artır, fəhlə partiyası, kommunist partiyası daha da möhkəmlənirdi. Partiya görürdü ki, mübarizəsiz heç bir şey əldə etmək olmaz. Bütün ölkənin fəhlələri də bunu anlamağa başladılar.

Fəhlələr Lenini sevir, mülkədar və kapitalistlər isə onu görmək istəmirdilər. Çar polisi onu tutub həbsxanaya salır, uzaq Sibirə sürgünə göndərir, onu həmişəlik zindanda saxlamaq istəyirdi.

Lenin xaricə getdi və uzaqdan fəhlələrə yazılı göstərişlər verdi. Sonra o, yenə qayıdıb mübarizəyə rəhbərlik etdi.

1917-ci ilin fevral ayında fəhlələrlə əsgərlər birlikdə çarı qovdular, sonra da həmin ilin oktyabrında mülkədar və kapitalistləri qovdular. Torpağı, zavodları, fabrikləri onların əlindən aldılar və öz qayda-qanunlarını yaratdılar. Daha çar, mülkədar və kapitalistlər yox, fəhlə və kəndlilər öz işlərini müzakirə və həll etməyə başladılar.

Bu, onlar üçün yeni bir işi idi. Lenin və onun yaratdığı partiya fəhlələri bu çətin yol ilə aparıb yeni həyat qurmaqda onlara kömək edirdi.

Lenin çox işləməli olurdu. Çox şeyin qayğısını çəkirdi. Onun səhhəti pisləşdi. 1924-cü ildə Vladimir İliç vəfat etdi. Leninin vəfatı bizi çox kədərləndirdi; lakin onun dediklərini biz heç vaxt unutmuruq. Biz çalışırıq hər işimizi onun məsləhət etdiyi kimi görək. İşimizi, həyatımızı təzə qayda ilə qururuq.

Nadejda Krupskaya

Sual və tapşırıqlar:

Nə üçün fəhlələr çox zəhmət çəkir, amma yarıac yaşayırdılar?

Nə üçün kəndlilər çox işləsələr də, kasıb dolanırdılar?
Bəs nə üçün kapitalistlər və mülkədarlar dövlətli idilər?
V.İ.Lenin kimlərə qarşı mübarizə aparırdı?
Fəhlə və kəndlilər 1917-ci ilin fevral ayında nə etdilər?
1917-ci ilin oktyabr ayında hansı böyük hadisə baş verdi?
V.İ.Leninin həyatına aid şəkillər toplayıb albom
düzəldin.

Lenin

Mən hansı bir insana
Bənzədim ki Lenini,
Həm xalqın xidmətçisi,
Həm xalqa rəhbər oldu.

Mən hansı bir bağbana
Bənzədim ki Lenini,
Yaratdığı bağçalar
Xəzansız bahar oldu...

Mən hansı sərkərdəyə
Bənzədim ki Lenini,
Tarixlərə komandan,
Günlərə əsgər oldu.

Mən hansı bir alimə
Bənzədim ki Lenini,
Zəkasından əsrlər
Nura boyanmış olsun.

Mən hansı bir rəhbərə
Bənzədim ki Lenini,
Yüz-yüz milyon insana
Əziz bir sirdaş oldu.

Mən hansı bir natiqə
Bənzədim ki Lenini,
Bir sözündən milyonlar
Qalxıb oyanmış olsun

Rəsul Rza

Bayatı:

Bu sular nə sərindi,
Yu dəsmalın, sər indi.
Xoş gün bağbanı, Lenin,
Bu meyvələr sənindi.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə Lenin kimlərə bənzədilir?

Bayatının birinci sətirindəki «sərindi» və ikinci sətirdəki «sər indi» sözlərinə diqqət yetirin; onların yazılışında və tələffüzündəki fərq mənalarına necə təsir edir?

Şeiri əzbərləyin.

Yaşa, vətən!

Biz bilirik bir ilk bahar	Aprel günü dalğalandı
Necə güldü xalqın üzü.	Al bayraqlar lələsayaq.
Necə çıxdı azadlığa	Aprel günü səs yayıldı
Xalqın yurdu, xalqın özü.	Oba-oba, oymaq-oymaq.

Bir səs qopdu dodağından	Könüllərin güldü yazı,
Azərbaycan adlı elin.	Ellər geydi toy libası.
Böyük-küçük, oğul-uşaq	Böyük Lenin partiyası
Bir ağızdan dedi: - Lenin!	Azad etdi xalqımızı.

Zeynal Cabbarzadə

Sual və tapşırıqlar:

«Könüllərin güldü yazı» sözlərini necə başa düşürsünüz?

«Oba» və «libas» sözlərinin mənasını izah edin.

Azərbaycan xalqı öz azadlığı üçün kimə minnətdardır?

Xanlar

Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi Xanlargilin kəndində - Qoçəhmədlidə¹ də kəndlilərin vəziyyəti çox ağır idi. Kəndlilərin nə torpaqları vardı, nə də yeməyə çörəkləri. Yüzlərlə Xanlar kimiləri dəstəd-dəstə Bakıya zavod və mədənlərə işləməyə gəlirdilər. Kəndin cavanları ağıllı və mehriban yoldaşları Xanlardan ayrılmaq istəmirdilər. Xanlar Bakıya işləməyə gedirdi.

Uzun zaman piyada yol gəldikdən sonra Xanlar Yevlaxa çatdı və oradan da dəmir yolu ilə Bakıya gəldi. O, tezliklə şəhər həyatına alışdı və özünə yeni yoldaşlar tapdı.

Xanlar o zaman məşhur varlı Musa Nağıyevin mədənində işləyirdi. Başqa mədənlərdə olduğu kimi, burada

¹ Qoçəhmədli – Füzuli rayonunda kəndin adı

da fəhlələrin vəziyyəti ağır idi. Onların maaşları çox az, yeməkləri pis idi. Fəhlələr tamamilə hüquqsuz idilər.

O zaman Bakıda inqilabçıların böyük bir dəstəsi işləyirdi. Onların çoxlu inanılmış şagirdləri vardı. Onları vərəqələr və qəzetlər çap edib, fəhlələrin arasında yayırdılar. Bu işdə Xanlar da çox çalışırdı. Xanlar tez-tez görkəmli inqilabçılarla görüşür və onlardan tapşırıqlar alırdı.

* * *

Varlıların Xanları və onun inqilabçı yoldaşlarını görməyə gözləri yox idi.

O, 22 yaşında qoçaq bir gənc olmuşdu. Payız gecələrindən biri idi. Xanlar işdən çıxıb mənzilinə gedirdi. O, yol uzunluğunu kəndlərindəki yoldaşları, ailəsi və fəhlələrin gələcək həyatı haqqında da düşünürdü. Bu zaman onun qarşısında qara bir kölgə göründü. Elə bu vaxt güllə açıldı. Mədən sahibi tərəfindən öyrədilmiş xain onu sinəsindən vurdu.

Xanlar ağır yaralandı. Həkimlər onu xilas edə bilmədilər. Xanların dəfnində 20 mindən artıq adam iştirak etdi. Xanlar Şıx kəndindəki qəbiristanlıqda dəfn edildi.

Bakı proletariatı çar hökumətindən və kapitalistlərdən Xanların qisasını aldı. Onun arzu etdiyi Sovet hakimiyyəti quruldu.

İndi ölkəmizdə Xanların adına rayon və küçələr, məktəblər, kolxozlar vardır. Onun dəfn olduğu yerdə böyük xatirə abidəsi ucalır.

Sual və tapşırıqlar:

Xanlar harada anadan olmuşdur?

O, Bakıya nə üçün gəlmişdi?

Xanlar Bakıda kimlərlə tanış oldu?

Xanları nə üçün öldürdülər?

Hekayəni öz sözlərinizlə nağıl edin.

Qoçaq qız

Hekayə (İxtisarla)

Polis zabiti qarşısındakı qızı qəzəbli baxışlarla süzdü. Qızın on yaşı ancaq olardı. Qarabuğdayı idi. Çiyininə tökülmüş xurmayı saçları, iri qara gözləri var idi.

Zabit onu hədələməyə başladı:

-Düzünü deməsən, sənə ağır cəza verrəm. De görək haradan gəlib, hara gedirdin?

Qız ona sakitcə cavab verdi:

-Haradan gələcəyəm ki?! Evdən gəlib, bazara gedirəm. Xanımım qulluq buyurubdur... Bu cənab isə məni zorla bura gətirdi.

Zabit soruşdu:

-Zənbildən çıxardığın bağlamanı verdiyin adam kim idi?

-Ağa zabit, nə adam, nə bağlama? - deyə, qız həyəcanla cavab verdi. - Buraxın gedim, geciksəm xanım məni öldürər.

Zabit daha da qəzəbləndi:

-Səni mən özüm döyəcəyəm! - dedi, bir az susduqdan sonra əlavə etdi:

-Kimin qızısan, adın nədir?

-Kimin qızıyam? Atamın... o, mən balaca olanda ölüb... anam da... Adım Sənubərdir...

Zabit yaxın gəldi. Sənubərin qoluna keçirdiyi zənbilin içinə baxdı. Zənbil doğrudan da boş idi.

Sənubər əlindəki yaylığı zabitə verdi:

-Alın, baxın!

Zabit yaylığın düyünlərini açdı. Oradakı xırda pulları saydı.

-Xanımın sifarişi nədir? - deyə, o, rişxəndlə soruşdu.

-Xanımım şorba bişirəcək. Mən göyerti və düyü almalyam...

Zabit dodaqlarını büzdü:

-Deyəsən, xanımın çox kasıbdır?!

-Xeyr ağa zabit, kasıb deyil, xəsisdir. Həmişə bazardan qayıtdıqdan sonra dava-dalaş salır, deyir: səni aldadırlar, məni dilənçi gününə salacaqsan...

-Yaxşı, yaxşı, - deyə, zabit acıqlandı. - Az çərənlə, de görüm, bağlamanı verdiyin adam kimdir, harada olur?

Sənubər yazıq bir görkəm aldı.

-Mən bağlama aparmırdım, onu heç kəsə də verə bilmərəm. Bazara gecikirəm, buraxın gedim, xanımım məni...

Sənubərin sözü ağzında qaldı. Zabitin sağ əli onun üzünü alışırdı. Qıza elə gəldi ki, qulaqlarının dibində ildırım çaxdı. Şiddətli zərbədən gözləri qaraldı.

Zabitin əmri ilə Sənubəri ayrıca bir otağa saldılar. Polisin əlinə keçdiyi üçün Sənubər çox təəssüfləndi. Amma bağlamanı vaxtında Sərdar əmiyə çatdırdığına görə sevindi. Yaxşı oldu ki, polis Sərdar əmiyə çata bilmədi. Əgər o vaxt konka¹ gəlib keçməsə idi, bəlkə də onu yaxalayacaqdılar. İndi zabit nə eləyir eləsin, Sənubər qorxan deyil.

Səhər tezdən küçədən atışma səsi gəldi. «Bəlkə mənim Sərdar əmiyə çatdırdığım patronları atırlar?» - deyə, Sənubər fikirləşdi. Yoğun bir polis qapını açaraq qışqırdı:

-Çölə çıx, küçük! Rədd ol buradan! Sənubər ayağa qalxıb, zənbili qoluna keçirdi. Qapıdan çıxanda polis ona elə bir dürtmə vurdu ki, qız az qaldı üzüqoylu yerə yıxılsın.

Sənubər döngədə ayaq saxladı. Dərindən nəfəs alıb, polis idarəsinə tərəf baxdı. Axşam polisi necə aldatdığını xatırlayıb gülümsündü.

Elə bu vaxt gözlənilməz bir əhvalat oldu. Küçənin yuxarı başından gələn, yaxalarında qırmızı lent olan silahlı adamları görəndə Sənubər gözlərinə inanmadı. Onun atası, Sərdar əmi və Kamran əmi dəstənin qabağında addımlayırdılar. Onlar gəlib çatanda üçü də Sənubəri bəgriyə basdı.

Kamran əmi Sənubərin yaxasına qırmızı lent sancdı:

-Sağ ol, Sənubər, sən bizə çox kömək etdin!

Böyükəğa Ağayev

¹ Konka – atların çəkdiyi tramvaya bənzər nəqliyyat vasitəsi

Sual və tapşırıqlar:

Sənubəri nə üçün polis idarəsində dindirirdilər?
Polis zabitinin suallarına Sənuber necə cavab verirdi?
Səhər o, küçəyə çıxanda kimlərə rast gəldi?
Fəhlələr nə üçün küçəyə çıxmışdılar?

Qatır Məmməd

1918-1919-cu illərdə Bakıda və Azərbaycanın başqa yerlərində xarici düşmənlərə və yerli ağalara qarşı mübarizə kəskinləşirdi. Azərbaycanda inqilabi hərəkət genişləniirdi.

O zaman Gəncə qəzasında kəndli üsyanları alovlanırdı. Kəndlilər silaha qurşanıb mülkədarlarla mübarizə edirdilər. Kənd zəhmətkeşlərinin azadlığı uğrunda mübarizə aparanlardan biri də Qatır Məmməd idi. O, üsyançı kəndlilərə başçılıq edirdi.

Qatır Məmməd indiki Qasım İsmayılov rayonunda anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini kənd ibtidai sənət məktəbində almışdır. O zaman sənət məktəbində oxuyanların vəziyyəti də ağır idi. Məktəbdə kəndli uşaqlarını taqətdən düşənədək işlədirdilər.

Qatır Məmməd kəndli uşaqlarının gizli yığıncağını çağıraraq onların təşkilatını yaratdı. Müdiriyyət Qatır Məmmədi 18 nəfər yoldaşı ilə birlikdə məktəbdən xaric etdi. Az sonra Qatır Məmməd Azərbaycandan sürgün edildi. Çox çəkmədi ki, o, sürgündən qaçıb kəndlərinə gəldi. Qatır Məmməd bir mülkədarı öldürdüyü üçün yenə həbs edildi. Bu dəfə də inqilabçıların köməyi ilə həbsxanadan xilas ola bildi.

Qatır Məmməd kəndlərdə partizan dəstələri düzəldirdi, Azərbaycanda ağalara qarşı vuruşurdu. Onun partizan dəstəsi hər yerdə düşmən qoşunlarını darmadağın edirdi.

Qatır Məmməd Azərbaycana köməyə gələn Qızıl Ordunu qarşılamaya hazırlaşdı. Bundan xəbər tutan casuslar Gəncə qubernatoruna xəbər verdilər. 1919-cu il sentyabrın 18-də düşmənlər bir xainin köməyi ilə Qatır Məmmədi yatdığı yerdə öldürdülər, meyidini Gəncəyə aparıb, rüsvay

etmək istədilər. Lakin kəndlilər buna imkan vermədilər. Gecə meyidi oğurlayıb, qalın meşədə hörmətlə dəfn etdilər.

Xalq Qatır Məmmədin xatirəsini unutmadı. Onun mübariz silahdaşları düşməyə yeni-yeni zərbələr endirir, ondan intiqam alırdılar.

Fəhlə sinfinin başçılıq etdiyi zəhmətkeş kəndlilər kənddə Sovet hakimiyyətinin qurulmasına yaxından kömək göstərdilər.

Xalq öz qəhrəman oğlu Qatır Məmmədin xatirəsini daim əziz tutur. Onun haqqında qoşulmuş mahnılar və dastanlar dildən-dilə gəzir.

Sual və tapşırıqlar:

Qatır Məmmədi nə üçün həsb edib sürgünə göndərdilər?

O nə üçün silahlı dəstələr düzəltmişdi?

Qatır Məmməd kimlərə qarşı mübarizə aparırdı?

Düşmənlər Qatır Məmmədi nə üçün öldürdülər?

Xalq Qatır Məmmədin düşmənlərindən necə intiqam aldı?

Azərbaycanda kəndli qəhrəmanlarından daha kimləri tanıyırsınız?

Rabitə komissarı

Hekayə (İxtisarla)

Polis, görkəmli inqilabçı Əli Bayramovun izinə düşmüşdü. Buna görə də o, evdə gecələmirdi. Gizli yığıncaqlar şəhərin ucqar yerlərində keçirilirdi. Axır zamanlar polislər hər evə baş soxduqları üçün yığıncaqları bir evdə keçirmək mümkün olmurdu. Görüş yerini hər gün dəyişmək lazım gəlirdi. Təzə mənzilin ünvanını dərhal yoldaşlara çatdırmaq «rabitə komissarı»na tapşırıldı. Komissarın cəmi doqquz yaşı vardı. Ağır dəqiqələrdə yoldaşlar arasında dərhal əlaqə saxlaya bildiyi üçün hamı onu «Komissar» çağırırdı. Çətin bir tapşırığı yerinə yetirəndən sonra Əli Bayramov həmişə onu bağrına basar və cod saçlarını sığallayardı. Onun əsl adı Ağarəhim idi.

Ağarəhim hər dəfə sınaqdan çıxdıqdan sonra Əli Bayramov ona deyərdi:

-Komissar, işin çətinə düşə bilər! Polislər səni tuta bilərlər. Ancaq yadında saxla ki, komissarlar ölüm ayağında da heç bir sirr vermirlər.

Əli Bayramovun dediyi sözlər Ağarəhimi gecələr də düşündürərdi.

1920-ci ilin mart gecələrindən birində Əli Bayramov gizli yığıncaqdan evə qayıdarkən polislər onu həbs etdilər. Qorxmaz inqilabçını üç-dörd gün polis idarəsində saxladılar. Ağır əziyyət verdilər. Lakin Əli Bayramov yoldaşlarından heç birinin adını çəkmədi.

Bir gün yenə onu səhər tezdən sorğu-suala çağırdılar. Bu mərd inqilabçını polis rəisi özü dindirəcəkdi. O, uzun bığlarını eşib ayağa qalxdı. Əllərini dalına qoyub gəzişdi, sonra Əli Bayramovun qarşısında durub lovğa-lovğa dedi:

-Vətəndaş Bayramov! Yəqin ki, görəcəyiniz hadisəyə heç inanmayacaqsınız. Komissar bizim əlimizdədir, Güman edirəm ki, tanıyırsınız?

Əli Bayramov sarsıldı, lakin dinmədi.

Rəis əmr etdi, komissarı içəri gətirdilər. Əli Bayramov komissarın parça-parça edilmiş köynəyi arasından onun bədənindəki göy ləkələri, döyülməkdən altı qaralmış gözlərini gördükdə az qaldı ki, bərkdən çığırılıb desin: «Alçaqlar, siz uşağı nə üçün bu günə salmısınız?»

Ancaq dişlərini qıcayıb susdu. İnkilab belə tələb edirdi.

Polis rəisi Əli Bayramovu göstərüb Ağarəhimdən soruşdu:

-Küçük, de görüm, onu tanıyırsanmı?

Komissar başını buladı.

-Bir də soruşuram, de görüm o, səni kimlərin yanına göndərirdi? Nə tapşırırdı?

Ağarəhim yenə başını bulayaraq dedi:

-Mən onu tanımıram.

Səsi zəif çıxırdı. Deyəsən, bütün gecəni onu döymüşdülər.

Polis rəisi əlindəki qamçını uşağın çiyinə elə vurdu ki, o, durduğu yerdə səndələyib yerə yıxıldı. Əli Bayramov polis

rəisinin üzərinə hücum çəkib, onun uzun bıqlarını yoluşdurmaq istədi, ancaq yenə özünü ələ aldı.

Ağarəhimi ayağa qaldırdılar. Yenə eyni sual verildi. Bu dəfə də komissar dinmədi, ancaq başını buladı. Qamçının şappıltısı eşidildi. Komissar yenə döşəməyə səridi. İndi Əli Bayramov daş heykəl kimi dayanmışdı. Dişlərini bir-birinə sıxmışdı.

Komissarı ayağa qaldırmaq istədilər. Qalxa bilmədi. Taqətdən düşmüşdü. Polis rəisinin işarəsi ilə onu sürüyüb aparanda gözlərini açdı və Əli Bayramovla vidalaşdı.

Ağarəhimlə görüşdən Əli Bayramovun xatirində yalnız bir şey qalmışdı. O, əzablara əsl komissar kimi dözdü.

Qılman İlkin

Sual və tapşırıqlar:

Ağarəhimə nə üçün «rabitə komissarı» deyirdilər?

Ağarəhim nə üçün inqilabçıları satmadı?

Onun mətinliyini göstərən hissəni oxuyun.

Ağarəhimin fəaliyyətini bəyənersinizmi? Nə üçün? İzah edin.

Onun yerinə siz necə edərdiniz?

Nəcəf

Hekayə (İxtisarla)

1920-ci ilin may ayının əvvəlində On birinci Ordunun hissələri Bakının küçələrindən keçirdi. Camaat qoşunun qabağınca gedən nəfəsli orkestrin səsinə yollara çıxmışdı. Birdən musiqi səsi kəsildi, qabaqdakı binanın yanından bir uşaq zarıltısı eşidildi. Atlar qoşulmuş arabanın yanınca addımlayan, üst-başı tozlu qızıl əsgər Vasili ətrafına boylandı. Səs gələn tərəfi axtardı. Divarın dibində bir uşaq büzüşüb oturmuşdu. O, kiçik yumruqları ilə gözlərini ovxalaya-ovxalaya ağlayırdı. Vasili yoldaşlarından ayrılıb uşağın yanına getdi. Adamlar onun başına topladılar. Məlum oldu ki, balaca oğlanın nə atası, nə anası var. Vasili

bunu eşitcək uşağı qucağına alıb, yoldaşlarının yanına getdi.

Əsgərlər dincəlmək üçün şəhər bağında dayandılar. Az sonra komandir gəldi. Hansı hissənin hansı binada yerləşəcəyini xəbər verdi. Birdən onun gözü arabanın içərisindəki yumşaq otun üstündə oturub çörək yeyən uşağa sataşdı. Komandir balaca oğlana baxıb soruşdu:

-Bu uşaq kimdir?

Vasili tez qabağa çıxıb dedi.

-Yoldaş komandir, onu küçədən götürdük. Ata-anası yoxdur.

-Adı nədir?

-Nəcəf!

Komandirin ciddi sifəti birdən-birə dəyişdi. O, kədərləndi və Nəcəfin başını oxşayıb getmək istəyəndə Vasili dilləndi:

-Yoldaş komandir, icazə versəniz, onu şəhər yetimxanalarından birinə qoyarıq.

Komandir ayaq saxladı, fikrə getdi:

-Yox! Hələlik qoy sənin yanında qalsın.

Qaş-gözü qara olduğu üçün qızıl əsgərlər Nəcəfə «Qaraçı» deyirdilər. «Qaraçı» Vasilinin və yoldaşlarının sevimlisi oldu. Hamı ona elə alışmışdı ki, bir gün görməyəndə darıxırdılar. Nəcəf də elə bil hər gün boy atırdı. Hələ onun üçün qızıl əsgər paltarları da tikdirmişdilər.

Komandir Timofeyev də boş vaxtlarını bu balaca oğlanın yanında keçirirdi.

Bir gün Vasili soruşdu:

-Yoldaş komandir, bəs Nəcəfi yetimxanaya verməyək?

Vasilinin sözləri Timofeyevə toxundu:

-Nə danışırsınız?

Sonra məlum oldu ki, Timofeyev Nəcəfi oğulluğa götürüb.

* * *

1943-cü ilin yayı idi. Sovet hissələri faşist qoşunlarını Vətənimizin torpaqlarından qovurdular. Uca boylu bir

polkovnik diviziyanın komanda məntəqəsindəki çal saçlı generalın qabağında durub soruşdu:

-Yoldaş general, hücumu başlayaqmı?

General saatına baxıb sakitcə:

-Başlayın, - dedi.

Sovet əsgərləri o gün qəti hücumu keçib Kiyev şəhərini faşistlərdən təmizlədilər. Uca boylu polkovnikin komandır olduğu hissə o gün çox böyük qəhrəmanlıq göstərdi. Polkovnik özü isə hamıdan yaxşı vuruşdu. Onu hamı təriflədi, alqışladı. Bu uca boylu polkovnik bizim tanıdığımız Nəcəf, general isə onu 1920-ci ildə Bakıda oğulluğa götürmüş Timofeyev idi.

Xalidə Hasilova

Sual və tapşırıqlar:

Vasili nə üçün Nəcəfi yetimxanaya qoymaq istəyirdi?

Timofeyev nə üçün buna razı olmadı?

Nəcəf böyüyüb necə adam oldu?

Azərbaycanlılar və ruslar arasında dostluğa dair hekayədə nələr var?

Danışın.

Nəriman Nərimanov haqqında

(Xatirələrdən)

Mən balaca olanda onu öz gözümlə görmüşdüm. Orta boylu, səmimi, mehriban bir insan idi. Köynəyi qar kimi ağ, kostyumu ütülü, səliqəli və təmiz olardı. Xalq ona «doktor Nəriman» deyərdi. Çünki o, həkim idi. Xəstə uşaqlara dərman, konfet, şəkili kitablar verərdi. Doktor Nəriman həm də yazıçı idi. Maraqlı əsərlər yazardı.

Bir dəfə qonşumuzdakı gənc bir oğlan bərk xəstələnmişdi. Ata-anası doktor Nərimanı çağırırdı. Doktor oğlanın yastığının üstündə bir kitab gördü. Kitabın adı «Bahadır və Sona» idi. Doktor gülümsündü. Çünki bu, onun əsəri idi. Oxucular həmin kitabı çox sevirdilər. Bu əsər xalqları

dostluğa çağırırdı. İnsanlara bir-birini sevməyi, hörmət etməyi öyrədirdi.

Doktor xəstələri müalicə edib, evə nə qədər yorğun qayıtsa da, axşamlar Karl Marksın, Vladimir İliç Leninin əsərlərini oxuyardı. O, kommunist idi. Kommunistlər yoxsul insanlar, fəhlələr və kəndlilər üçün yaxşı həyat qurmağa çalışırdılar. Buna görə də çar hökuməti kommunistləri həbs edir, sürgünə göndərirdi.

Doktor Nərimanı dəfələrlə həbs edib, qaranlıq zindanlara atmışdılar. Həbsxanadan çıxanda o, yenə də öz işinə davam edər, gah Bakıda, gah Həştərxanda işləyərdi.

1920-ci ildə, yazda çaylar daşıb, çöllərdə qızıl lalələr açılanda Azərbaycanda qırmızı bayraqlar dalğalandı. Vətənimizdə Sovet hakimiyyəti quruldu. Fəhlə və kəndlilər, müəllim və həkimlər hər tərəfdən doktor Nərimanın yanına axışıb gəlirdilər. O, yeni hökumətin başçısı idi. Doktor hamını dinləyir, hamıya kömək edirdi. Uşaqlar üçün çoxlu məktəb, körpələr evi və uşaq bağçaları açdırırdı. Rayonlardan balaca oğlan və qızları Bakıdakı yeni məktəbə gətirtirirdi.

Mən də balaca qızlar ilə birlikdə Bakıya gəldim. Müəllimlər hazırlayan məktəbdə oxudum. Gecələr məktəbimizdə çoxlu çıraq yanırdı. Gündüzlər günəş hündür pəncərələrdən sinif otaqlarımıza işıq saçırdı. Biz günəşi görəndə çox sevinirdik. Doğma kəndimizin gözəl təbiətini xatırlayırdıq. Bizə məktəbdə pianino çalmaq, oxumaq da öyrədirdilər.

Doktor Nəriman axşamlar arvadı Gülsüm xanımla vaxt tapıb tez-tez məktəbə gəlirdi. Hamımız onların başına toplaşardıq. Doktor bizə Şeir və nəğmə oxudur, dərslərimizi yoxlayırdı. Hər dəfə keçmişdən, gələcəkdən maraqlı söhbətlər edirdi. Xüsusilə gələcək haqqında elə şirin danışdı ki, quş olub gözəl gələcəyə uçmaq istəyirdik. O, fikrə gedəndə biz çiyinə söykənər, ona sığınardıq. Məktəbimizdən gedəndə isə yaman darıxardıq. Dəstə ilə onları yola salardıq. Doktor Nəriman bizim üçün əziz insanlardan biri idi.

Bir axşam yenə məktəbin çiraqları yanırdı. Salonda doktor Nərimanın ətrafına toplaşmışdıq. O lap gecə yarısı bizdən ayrılıb getdi.

Bir neçə ay gözümüz yoloda qaldı. O isə gəlib çıxmadı. Biz əvvəl onun Moskvaya işləməyə getdiyini eşitdik. 1925-ci ildə isə doktor Nərimanın vəfat etdiyini xəbər verdilər. Bu xəbər onun azadlığa təzəcə çıxmış xalqını, balaca nəvələrini yaman kədərləndirdi, ağlatdı. Sevimli Nərimanın ürəyi xalq yolunda yanırdı. Xalqımız da onu öz ürəyində yaşadır.

Mirvarid Dilbazi

Sual və tapşırıqlar:

İnqilabdan əvvəl Nərimanov hansı işlərlə məşğul idi?

O, inqilabdan sonra nə ilə məşğul oldu?

Nərimanov uşaqlarla necə dostluq edərdi?

Onun haqqında daha nələr bilirsiniz?

Nərimanovun adını daşıyan yerlərdən hansıları tanıyırsınız?

Nərimanova oxşamaq istərdinizmi? Nə üçün? İzah edin.

Çalpapaq

Hekayə (İxtisarla)

Bünyad təsadüfən öyrəndi ki, Xalq Komissarları Sovetinin işçilərindən biri avtomobillə İliçin yanına getməyə hazırlaşır. Bünyad tez soraqlaş-soraqlaş onu axtarıb tapdı və xahiş etdik i, onu da özü ilə aparsın.

-Ancaq aparın! Başqa heç bir xahişim yoxdur.

-Bəs sonrası? - deyə, işçi təəcüblə soruşdu.

-Orada bəlkə həkimlərlə danışdım, heç olmasa, iki dəqiqəliyə yanına buraxdılar.

Xalq Komissarları Sovetinin işçisi fikirləşdi, ancaq qəti bir söz deyə bilmədi. Bünyad isə şirin dilini işə salaraq, onu insafa gətirməyə çalışdı. Axır ki, onu razı sala bildi. Bir neçə dəqiqədən sonra üstüaçıq avtomobillə sıx şam meşəliklərinin içi ilə yola düşdülər. Çox çəkmədi ki, Moskva ətrafının gözəl mənzərəsi gözü qabağında açıldı. Bünyad çal

papağının gözlərinin üstünə basaraq avqustun istisində meşədən maşına dolan xoş ətirli havanı ciyərlərinə çəkəkəkə fikirləşirdi: «Görəsən, İliçi görə biləcəyəmmi?»

Maşın sütunlu ağ evin taxta hasarı yanında durdu. Darvazada növbətçi var-gəl edirdi. Xalq Komissarları Sovetinin işçisi maşından düşdü və Bünyada tərəf dönərək, çiyinlərini çəkdi:

-Təəssüf ki, sənə bundan artıq kömək edə bilməyəcəyəm.

-Bilirəm, çox sağ olun! Ancaq bir xahişim var...

-Buyurun!

-Mümkün olsa, siz də orada bir deyin ki, İliçi görmək istəyən var. Mühüm məsələdən ötrü. Bəlkə razılıq verdilər.

-Deməyinə deyərəm, ancaq bunun sənə köməyi olmayacaq.

* * *

O, başını bulayıb, növbətçiyə yaxınlaşdı və buraxılış vərəqəsini göstərib içəri keçdi. Bir azdan taxta darvaza laybalay açıldı. Şofer maşını içəri sürdü. Bünyad onların dalınca həsrətlə baxa-baxa qaldı.

Günəş günorta yerinə qalxmışdı. Bünyad özünü yaxındakı ağcaqayın kölgəsinə verdi. Ağacın seyrək yarpaqlı budaqları hər tərəfdən salxım-salxım sallanırdı. Ətrafda növbətçidən başqa heç kəs görünmürdü. O da bir neçə dəfə Bünyada şübhəli-şübhəli baxıb, içəri keçdi və darvazanı bağladı. İndi onun bütün ümidi Xalq Komissarları Sovetinin işçisinə qalmışdı. Belə düşünürdü ki, onun burada, on addımlıqda olduğunu bilsələr, yəqin ki, rədd etməzlər. Bu ümidlə o, yarım saat gözlədi. İçəridən səs eşidən kimi kölgəlikdən çıxıb hasara yaxınlaşdı. Xalq Komissarları Sovetinin işçisi onu görən kimi soruşdu:

-Hələ də gözləyirsiniz?

-Gözləyirəm!

-Xahişinizi çatdırdım. Həkimlər qəti etiraz etdilər.

-Salamat qalın!

* * *

Maşın gurultu ilə uzaxlaşdı. Bünyad fikirli halda hasarın dövrəsində dolaşmağa başladı. Qaranlıq düşdü. Bünyad

burada qalmağın mümkün olmadığını və öz hərəkəti ilə növbətçini şübhəyə sala biləcəyini hiss edib, uzaqlaşmaq istədi. Bu zaman uzaqda ağacların arasında bir nəfərin ağır addımlarla gəzişdiyini gördü. Bünyadın yerlilərdən hesab etdiyi bu adam tünd rəngli qış kepkasını gözlərinin üstünə endirmişdi. Çiyinə saldığı paltosunun boynunu qaldırdığından, sifəti aydın seçilmirdi. Həmin adam Bünyadın taxta hasarın yanında tək-tənha gəzişdiyini görüb, ona yaxınlaşdı.

-Cavan oğlan, - dedi, - buralarda nə gəzirsiniz?

Bünyad dalğın halda dedi:

-Lenini görmək istəyirəm.

-Aha, Lenini görmək istəyirsiniz? Axı onun yanına buraxmırlar. Xəbəriniz yoxdur?

-Bilirəm. Ancaq mən onu mütləq görəcəyəm.

-Mütləq görəcəksiniz?

-Bəli!

-Siz buna arxayınısınız?

-Bəli!

-Niyə? Bəlkə əlinizdə Kremldən buraxılış vərəqəsi var?

Bünyad bu adamın hər şeydən xəbərdar olduğunu düşünüb, onunla səmimi söhbətə girişdi.

-Məsələ ondadır ki, - dedi, - Kremldə buraxılış vərəqəsi vermədilər. Dedilər ki, həkimlər qəti qadağan ediblər. Ona görə də buraya gəldim. Söz vermişəm ki, onu görməmiş getməyəcəyəm.

Mü sahibin gözləri qıyıldı. Solğun dodaqlarındakı xəfif təbəssümünü gizlədə bilmədi:

-Siz haradan gəlmişsiniz?

-Uzaqdan. Azərbaycandan.

Aha... - mü sahibim çənəsini ovuşdurdu. - Nə üçün gəlmişsiniz, bilmək olar?

-Mən neft məsələsi haqqında İliçlə danışmalıyam. Bu saat biz köhnə quyuları bərpa edirik. Ancaq bu azdır. Yenilərini də qazmalıyıq. Lakin avadanlıq yoxdur. Əgər İliç bu işə qarışmasa, heç bir şey çıxmayacaq. Bakılı yoldaşlar arxayındırlar ki, mən İliçlə şəxsən danışacağam.

-Demək onlara söz vermişsiniz?

-Bəli.

Mü sahibim paltosunun boynu içində gizlənmiş başı ilə onun sözlərini təsdiq etdi:

-Əlbəttə, - dedi, - sözünün üstündə durmamaq çox pis şeydir. Bilirsinizmi nə var? - deyə, birdən o sanki nəyi isə xatırladı. - Mən sizə kömək edə bilərəm.

-Doğrudanmı?

Bünyad sevincindən mü sahibinin qollarını çiyinə saldığı paltosunun üstündən sıxdı.

-Bəli. Ancaq xahiş edirəm, səs-küy salmayasınız. Mən Leninin mənzilinə gedən ehtiyat qapısını tanıyıram. Oradan keçə bilərik. Arxamca gəlin.

* * *

Mü sahibini qabağa düşdü. Bünyad da sevinə-sevinə onun dalınca getdi. Arxa tərəfdən taxta hasarın kiçik qapısı da vardı. Onlar maneəsiz qapıdan içəri keçdilər. Mü sahibini yavaşca ona pıçıldadı:

-Biz arxa tərəfdən keçməliyik. Burada görsələr, içəri buraxmazlar.

Onlar binanın arxa tərəfindən içəri keçdilər. Ensiz pillələrlə yuxarı qalxıb, bir qapının qabağında durdular. Mü sahibini əlini dodaqlarına aparıb səs çıxarmamasını tapşırdı, sonra cibindən açar çıxarıb qapını açdı.

Bünyad mü sahibinin bu hərəkətindən şübhələndi, hətta bir az qorxuya da düşdü. Lakin Leninlə görüşmək arzusu bu dəqiqə hər şeyə qalib gəlirdi. Onlar sadə, lakin gözəl bəzənmiş bir otağa daxil oldular. Mü sahibini ona oturmaq üçün yer göstərdi. Tanımadığı bu adamın bütün hərəkətləri Bünyadı heyretə salmışdı. Dinə də bilmirdi. Elə bil sehlənmişdi. Leninin yaşadığı evin bütün yollarına bələd olan bu adam kim ola bilərdi? Lakin bu sual ətrafında çox fikirləşmək lazım gəlmədi. Mü sahibini papağını və paltosunu soyunub asdığı zaman Bünyad heyret içərisində donub qaldı. Bəli, onun qarşısında, şəkillərdən ona yaxşı tanış olan Lenin özü durmuşdu.

-Vladimir İliç! – deyə, Bünyad yerindən qalxıb ona tərəf getmək istəyəndə İliç gülümsünüb, barmağını dodaqlarına apardı:

-S-s-s...

* * *

Sonra İliç otağın o biri qapısına tərəf gedib, cəftəni saldı. Bünyad hələ də özünə gəlməmişdi. Ona elə gəlirdi ki, bütün bu gördükləri yuxudur.

Nəhayət, İliç ona yaxın oturdu:

-Hə, indi danış. Hələlik, deyəsən heç kəs bundan xəbər tutmayıb.

Bünyad Bakı mədənlərinin vəziyyətindən söhbətə başladı. Ancaq hiss edirdi ki, özünü itirdiyindən, dediyi sözlərin arasında heç bir əlaqə yoxdur. Vladimir İliç də bunu hiss etdi:

-Tələsməyin, - dedi, - demək, güman edirsiniz ki, köhnə quyuları bərpa edə biləcəksiniz?

-Bəli, Vladimir İliç. Ancaq avadanlıq çatışmır. Buraya gələndə məndən xahiş etdilər ki, şəxsən sizinlə danışım...

Bünyad danışdıqca İliçin gözləri qıyılırdı. Bünyad yeni mədənlərin salınması haqqında da danışmaq istəyirdi ki, qapı ardından səs gəldi. Vladimir İliç cib dəftərinin vərəqinə tələsik nə isə qeyd edib, onu Bünyada uzatdı və yavaşcadan pıçıldadı:

-Bunu Xalq Komissarları Sovetinin işlər müdirinə verin. O sizə kömək edəcək. Bakı fəhlələrinə mənim salamımı yetirin və yoldaşlara xəbər verin ki, hazırda Xalq Komissarları Soveti neft sənayesi haqqında böyük tədbirlər hazırlayır. Biz ən yaxşı mütəxəssisləri sizə kömək üçün göndərəcəyik.

Qapı taqqıldadı və zəif bir qadın səsi eşidildi:

-Vladimir İliç, siz yatırsınız?

-Bəli, bəli, yatıram, bu saat.

-Bəs qapını niyə bağlamısınız?

-Bu saat.

O, Bünyadı tələsdirdi:

-Siz gəldiyiniz qapıdan çıxın. Bakılılar arxayın olsunlar, əgər onlar da sizin kimi hər şeydə belə inadkar olsalar, istəklərinə çatarlar.

* * *

Bu sözləri deyib, Vladimir İliç Bünyadın əllərini bərk-bərk sıxdı və başı ilə işarə etdi ki, tez çıxsın. Özü isə qapıya tərəf yönəldi. Cəftəni qaldırdı. Həkim və Nadejda Konstantinovna içəri girdilər.

-Volodya, bu nədir? Qapını niyə bağlamısan?

İliç gülümsədi:

-Yatmaq istəyirdim, qorxurdum ki, mane olarsınız?

-Bəs səs haradan gəlirdi?

İliç laqeydliklə çiyinlərini çəkdi:

-Xəbərim yoxdur.

Bu zaman həkim stolun üstündə yaddan çıxıb qalmış çal papağı göstərib soruşdu:

-Vladimir İliç, bəlkə bundan da xəbəriniz yoxdur?

İliç gülümsədi:

-Bu başqa məsələ! Faktdır və təəssüf ki, faktı inkar etmək qabiliyyətinə malik deyiləm.

Bu sözləri deyib İliç narahatlıqla pəncərədən bayıra baxdı, aşağıda heç kəsi görmədikdə həkimə müraciətlə:

-Çox xahiş edirəm, bunu ona çatdırın, - dedi.

Nadejda Konstantinovna papağı alıb, başını yellədi:

-Eh, Volodya, Volodya...

O gün işin axırına yaxın Bünyad Leninin məktubunu Xalq Komissarları Sovetinə təqdim etmək istədikdə katibə qadın papağını ona qaytarıb zarafatla dedi:

-Cavan oğlan, məsləhət görürəm ki, bir də qaçanda papağınızı yaddan çıxarmayasınız...

Qılman İlkin

Sual və tapşırıqlar:

Bünyad kim idi və Moskvaya nə üçün gəlmişdi?

Onun Leninin yanına nə üçün buraxmırdılar?

O, Leninlə necə görüşdü?

Onun xahişini yerinə yetirmək üçün Lenin nə etdi?

V.İ.Leninin Azərbaycana köməyi haqqında daha nə bilirsiniz?

Hekayədən V.İ.Lenin haqqında nələri öyrəndiniz?

Hekayədə ayrılan hissələrə başlıqlar verin və danışın.

Azərbaycanım

(İxtisarla)

İstər al qumaşa tutalar məni,
İstər yanar oda atalar məni,
Səsləyə dənizlər, adalar məni,
Sənsən ilk mənzilim, axır ünvanım,
Azərbaycanım!

Sən mənim nəğməkar kainatımsan,
İlk mahnım, ilk yaylam, ilk bayatımsan,
Gəncleşən, çağlayan bir həyatımsan
Adınla başlanır neçə dastanım,
Azərbaycanım!

Lələlər düzlərə köz salıb gedir,
Durnalar bu eldən söz alıb gedir,
Göyə naxış-naxış iz salıb gedir.
Səndədir mənim də söz asımanım,
Azərbaycanım!

Gəray Fəzli

Sual və tapşırıqlar:

Şair Azərbaycana bağlı olduğunu hansı sözlərlə ifadə etmişdir?

Vətənin anaya bənzədildiyi misranı tapın və bütövlükdə bəndi oxuyun.

Şeirdə xalqlar dostluğu barəsində nə deyilir?

«Mənzil», «qumaş», «kainat», «çağlayan» sözlərini başa düşürsünüz? İzah edin.

Şeirin istədiyiniz bəndini əzbərləyin.

Bakı

Açılında ay qabağı,
Göydən bulud çəkiləndə.
Sədəf kimi ağ ulduzlar
Göy sulara töküləndə.
Dalğaların qucağında
Qızıl güllər əkiləndə.
Bayıldan ta Narginəcən
Dəmir körpü çəkiləndə
Baxıb sola, sağa Bakı,
Fərəhindən coşan qəlbim
Dönəydi bir dağa, Bakı!

Dərə, tərə aşa-aşa
Qucağına çatanda Kür,
Bahar gülən çölərində
Çiçəklərə batanda Kür,
Günəş kimi bir göl olub
Dağlarında yatanda Kür,

Sularını qoca Xəzər
Sularına qatanda Kür,
Baxıb sola, sağa Bakı,
Fərəhindən coşan qəlbim
Dönəydi bir dağa, Bakı!

Qüvvət aldım sevinc verən,
Həyat verən nəfəsindən,
On beş qardaş arasından
Gələn azad, gur səsindən.
Gündüzlərin nəğməsindən
Sən boy atıb böyüdükcə
Coşdu könlüm həvəsindən,
Dedim yaşa, yaşa, Bakı,
Sənə düşməən çıxanların
Oxu dəysin daşa, Bakı!

Rəsul Rza

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə «Sədəf kimi ağ ulduzlar göy sulara töküləndə» ifadəsini necə izah edərdiniz?

«Günəş kimi bir göl olub

Dağlarında yatanda Kür» ifadəsində şair nəyi nəzərdə tutur?

«On beş qardaş arasından

Gələn azad gur səsindən» ifadəsini izah edin.

Şeirdəki eyni qafiyəli sözlərin ahənginə diqqət yetirin.

Şəkildə gördüklərinizi təsvir edin.

Neftçilər

Canım Bakı, qanım Bakı, ana vətən!
Yaranmışan xalqımızın qüdrətindən.
Qara qanın qaranlığa işıq saçar,
Ağ günlərdən gələcəyə yollar açar.

Sənsən həyatım, qolum, qanadım,
Vüqarım, adım, Azərbaycan!
Qəlbində qaynar, qızıldan çaylar,
Şöhrətim, şanımlı, Azərbaycan!

Sən gözümlə işığısan, mavi Xəzər,
Günəşlə bir oyanırsan səhər-səhər,
Gözəl Bakı, göz bəbəyim, paytaxtımsan,
Öz şəhərim, öz zəfərim, öz baxtımsan.

Sənsən həyatım, qolum, qanadım,
Şöhrətim, adım, Azərbaycan.
Qəlbində qaynar qızıldan çaylar,
Şöhrətim, şanımlı, Azərbaycan!

Süleyman Rüstəm

Sual və tapşırıqlar:

«Qəlbində qaynar qızıldan çaylar» ifadəsini necə başa düşürsünüz? Aydınlaşdırın.

«Qara qanın qaranlığa işıq saçar,
Ağ günlərdən gələcəyə yollar açar» ifadəsini izah edin.
Şeiri əzbərləyin.

DÜNYA ZƏHMƏTKƏŞLƏRİ SÜLH VƏ HƏMRƏYLIYƏ CAN ATIR

Bir may nəğməsi

(İxtisarla)

Bir gün kəndlər, şəhərlər
 Don geyinir lələdən.
Ətir saçır hər səhər
 Bağ-bağçaya bənövşə.
Tarlalar dövrəsində
 İlk dəfə yarpaq açır
Bu il bizim kolxozun
 Təzə saldığı meşə!

Qızların oxuduğu
 Nəğmələrdə duyuram
Tarla düşərgəsinə
 Bir mayın gəlişini.
Hər zavodda, hər sexdə
 Görürük ürəkaçan
Yaradıcı əməyin
 Yeni yüksəlişini!

Bu gün bizim ellərə
 Min bir fərəh gətirir
Dünya fəhlələrinin
 Qardaşlıq günü Bir may.

Əhməd Cəmil

Sual və tapşırıqlar:

Bir may kimlərin bayramıdır?
Nə üçün Bir may günü hamı nümayişə çıxır?
Sizin məktəb Bir may bayramını necə qarşılıyır?
«Alay-alay» ifadəsi Şeirdə hansı sözlə ahəngdarlıq yaradır?
Şeiri əzbərləyin.

Angelito

Hekayə (İxtisarla)

Angelito on bir yaşlı bir uşağın adıdır. O, İspaniyanın paytaxtı Madrid şəhərində yaşayırdı. Onun atasını İspaniyada ağalıq edən faşistlər öldürmüşdülər. Anası da bir neçə il əvvəl xəstələnib ölmüşdü. Angelito özündən on yaş böyük bacısı Mariya ilə yaşayırdı.

Mariya öz küçələrində olan tikiş fabrikində işləyirdi.

O qədər az maaş alırdı ki, pul onların yavan çörəklərinə də çatmırdı. Buna görə də Angelito iki ildir ki, pul qazanmağa məcbur olmuşdu. Minlərlə ispan uşağı kimi Angelito da oxumurdu. O, səhər tezdən evdən çıxır, uzun və yaraşlıqlı bir bardağı ehtiyatla tutaraq, evlərindən xeyli uzaqdakı çaya gedər, qabı su ilə doldurub bazara qayıdardı. İspaniyanın paytaxtında su çox azdır...

Balaca Angelito da gündə bir neçə bardaq su satar, axşam bir ovuc xırda pul ilə evə qayıdar və qazandığı pulun hamısını bacısına verərdi. O, səhər tezdən axşam hava qaralana kimi bir tikə çörək yemədən bazarda, küçədə gəzər, nazik səsi ilə:

-Sərin su! Sərin su! - deyər çıxırdı. Axşamlar isə o, çörək yeyən kimi yatardı.

Bir dəfə o, nədənsə yata bilmirdi. Yorğanın altından baxıb gördü ki, bacısı paltosunun astarına tikdiyi parçaları sökdü, oradan bir neçə kağız çıxardı və stolun üstünə qoydu. Angelito bu kağızların nə olduğunu öyrənmək istədi.

-O, nə kağızdır? - deyər soruşdu.

Mariya diksindi, qardaşına əyri-əyri baxdı:

-Yat, Angelito, hər yerə başını soxmaq yaxşı iş deyil.

Angelito yatağından qalxdı:

-O məktubdur, nədir?

-Yox, məktub deyil, yat!

-Yuxum gəlmir, tezdür. Hə, sən de görüm o kağızlarda nə yazılmışdır? Nə üçün sən onu gizlədirsən?

Mariya bir az fikirləşdi:

-Yaxşı, Angelito! Budur, bu kağızı görürsənmi, burada müharibə əleyhinə sözlər yazılmışdır. Kim müharibə istəmirsə, yoxsulluq istəmirsə, kim rahat və xoşbəxt yaşamaq istəyirsə buradakı yazıların altına qol çəkir.

Angelito fikirləşdi və onun gözləri doldu:

-Mariya, qol çəkməyi mənə öyrət; mən də aclığı və müharibəni istəmirəm.

-Mən sənə yazıb-oxumağı öyrədənəm. Amma sənə bura qol çəkmək lazım deyil. Sən hələ balacasan... Buraya ancaq böyüklər qol çəkməlidirlər. Mən onları böyüklərə göstərirəm... Onlar da oxuyub, qol çəkirlər...

-Onda o kağızlardan mənə də ver. Mən də sənə kimi onu böyüklərə göstərim, qol çəksinlər.

-Yox, yox, Angelito, olmaz... Polislər səni tuturlar.

-Tutmazlar, tuta bilməzlər... Mən qaçaram.

Mariya razı olmadı. Angelito isə ondan əl çəkmədi. Axırda o, bacısından bir vərəqə və bir karandaş ala bildi. Mariya ona ehtiyatlı olmağı, adamlara necə yanaşmağı da öyrətdi.

O gündən başlayaraq küçə və bazarda Angelitonun yenə:

-Sərin su! - deyən nazik səsi eşidilirdi.

Angelito ondan su alıb içən adamlara yaxşı-yaxşı baxır, onların əllərinə diqqət edirdi. O, adamın fəhlə, qulluqçu, zəhmətkeş olduğunu müəyyən edib, cibindəki vərəqəni çıxarır və «Bunu oxuyun» deyirdi.

Adamlar da ehtiyatla kağızı oxuyurdular. Angelito sonra karandaşı onlara verərdi:

-İndi də qol çəkin!

Bir dəfə ucaboşlu bir fəhlə ondan su alıb içəndə Angelito kağızı ona verdi.

Fəhlə vərəqəni oxudu, öz karandaşını çıxarıb qol çəkdi. O, gülümsündü. Bu, Angelitonun xoşuna gəldi. O, fəhləni sərin suya qonaq etmək istədi:

-Bir qab sərin suya qonaq olun!

-Sağ ol, bala, istəmərəm. Amma, balaca, göz-qulaq ol, polis əlinə keçmə. Onlar sənə atanı öldürmüşlər. Ehtiyatlı ol!

İki-üç gün içərisində Angelito yüzdən artıq adama qol çəkdirə bildi. Amma bir dəfə az qaldı ki, polislər onu tutsunlar. Əhvalat belə oldu.

Axşamüstü bir qadın ona yaxınlaşdı və su istədi. Angelito ona su verdi, sonra vərəqəni ona uzatdı.

-Xala, bunu da oxuyun!

Qadın kağızı ondan aldı, baxdı və həmin dəqiqə Angelitonun qolundan yapışıb bağırmağa başladı:

-Polis, polis, tez gəl!

Angelito qadının üzünə baxdı və onu tanıdı. Bu qadın Mariyanın işlədiyi fabrikin sahibi idi.

Angelito dartınır, qadın isə bağırır, adamları, polisi köməyə çağırırdı. Adamlar qadına kömək etmir, əksinə, ona gülürdülər. Cavan bir fəhlə gəldi. Angelitonu qadının əlindən aldı. Bu zaman bir polis də oraya gəldi. Qadın yenə bağırırdı:

-Onu tutun, o hökumətin əleyhinə çalışır.

Polis Angelitonu tutmaq istədi. Angelito qaçdı. Polis də onun dalınca yüyürdü. Polis Angelitodan yaxşı qaçırdı. O, Angelitonu tuta bilirdi. Amma bacarmadı. Çünki polisin qaçdığı küçədə adamlar özlərini bilməməzliyə vurub tez-tez yolu kəsir, ona toxunur, qaçmasına mane olurdular. Polis bunun qəsdən edildiyini başa düşmürdü.

Bu, Angelitoya qaçıb gözdən itməyə kömək etdi. O, çaya qədər qaçdı. Ancaq bu zaman gördü ki, su bardağı polisin onu tutmaq istədiyi küçədə qalıbdır. Angelito bunu xatırlayanda gözləri yaşardı, amma o, ağlamadı:

-Heyf bardaqdan, - dedi, sonra cibindəki imzalanmış kağızlar yadına düşdü. Bu zaman o gülümsədi: - Eybi yoxdur, - deyə, öz-özünə danışdı, - bardaq getdi, amma nə olsun! Dava ki, olmayacaq. Ən vacib məsələ budur. Dava olmayacaq, Mariya özünə yaxşı iş tapacaq və mənə bardaq alacaq, mən yenə su satacağam.

Angelito fikrə getdi. Ona elə gəldi ki, onun yeni bardağı var və o, faşist polisləri olmayan bir küçədə su satır. Buna görə də əllərini şalvarının cibinə salıb var səsi ilə:

-Sərin su! - deyə bağırırdı.

Yakov Taitis

Sual və tapşırıqlar:

Angelito kim idi, o nə üçün su satırdı?

Mariya vərəqələri evə nə üçün gətirmişdi?

Angelito nə üçün vərəqələri adamlara oxudurdu?

Angelito polisın əlindən necə qurtardı?

Bardağını itirən Angelito nə fikirləşdi?

Hekayəni hissələri ayırıb başlıqlar verin. Alınan plan üzrə hekayəni danışın.

«Pioner» jurnalında və «Azərbaycan pioneri» qəzetində xarici ölkələrin uşaqları haqqında yazılan məqalə, Şeir, oçerk və hekayələri tapıb oxuyun.

Yer üzərində uşaqlar var...

(İxtisarla)

Yer üzündə uşaqlar var

Rəngi qara, rəngi sarı.

Gəlin, dostlar, salamlayaq

Bu gün bütün uşaqları!

Dəryalardan üzüb keçsin,

Səmalardan süzüb keçsin,

Dağlar aşsın gur səsimiz,

Salamlayaq dostları biz!

Uşaqlar var uzaqlarda,

Dərdi, qəmi çox böyükdür.

Ac, yalavac, gülmür üzü,

Bir dəridir, bir sümükdür.

Uşaqlar var yer üzündə,

Məktəb nədir bilməyirlər,

Uşaqlar var doğulandan

Bir doyunca gülməyirlər.

Uşaqlar var, bahar belə

Onlar üçün acı qışıdır.

Uşaqlar var, dərd əlində

Gənc olmamış qocalmışdır.

Atasına, anasına

Həmişəlik həsrət qalan,

Açılmamış gül tək solan
Uşaqlar var bu dünyada.
Gəlin, dostlar, biz onları
Sevə-sevə salaq yada.
Qoy titrəsin səsimizdən
Yad ellərin cəlladları!
Qardaş olsun, sirdaş olsun,
Bu dünyanın övladları.

Zeynal Cabbarzadə

Sual və tapşırıqlar:

Kapitalist ölkələrindəki uşaqlar haqqında Şeirdə deyilənləri öz sözlərinizlə danışın.

«Sirdaş olsun» ifadəsini necə başa düşürsünüz? İzah edin.

Şeirdə əks mənəli sözləri tapıb oxuyun.

Şeiri əzbərləyin.

Sülh haqqında pioner mahnısı

(İxtisarla)

Ana yurdun qucağında	Hərbi qızıqdıranlar
Boy atırıq azad, şən.	Olmuş sülhün düşməni,
Bəslər bizi,	Tökmək istər,
Səslər bizi	Sökmək istər
Xoş günlərə bu Vətən.	Bombalarla dünyanı.

Qoy mahnımız hər tərəfi	Qoy mahnımız hər tərəfi
Ağız-ağız dolaşsın!	Ağız-ağız dolaşsın!
Qoy səsımız keçilməyən	Qoy səsımız keçilməyən
Meşə keçsin, dağ aşsın!	Meşə keçsin, dağ aşsın!

Zeynal Cabbarzadə

Sual və tapşırıqlar:

«Boy atırıq» ifadəsini eyni mənəli başqa ifadə ilə əvəz edin.

«Bəslər bizi,

Şəslər bizi
Xoş günlərə bu Vətən» ifadəsini izah edin.
Müharibə qızısqırdıranlar kimlərdir?
Nə üçün imperialistlər müharibə istəyirlər?

May nəğməsi

(İxtisarla)

Bu gün rəsmi keçid var,	Kolxozçu bayramını
Tez toplanın, uşaqlar!	Qarşılayaq sevinclə.
Şəslənir şeypur səsi!	Hamı verib əl-ələ,
Hanı uşaq dəstəsi?	Nümayişə gedək biz,
Bu işçi bayramını,	Eli təbrik edək biz.

Abdulla Şaiq

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə 1 May kimlərin bayramı hesab olunur?
Böyükler 1 May nümayişinə nə məqsədlə çıxırlar?
Bəs uşaqlar nə üçün nümayişə qoşulurlar?
Şeirdə eyni ahəngli sözləri tapıb oxuyun.

Sünbül

(İxtisarla)

Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm!
Adına söz qoşum barı, sünbülüm!
Ellər arzusudur bu əmri verən,
Şirin gecələrdə yuxuma girən
Yaşıl tarlamızın mənzərəsidir!¹
Xırman üstündəki ana səsidir.
Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm!
Könlümün qonağı, yarı, sünbülüm!
Qabaqdan al geyib gələndə bahar,
Ellər səni anar², səni salamlar.

¹ Mənzərə – burada: görünüş

² Anmaq – yada salmaq, xatırlamaq

Göz üstə yerin var bizim vətəndə,
Böyük bir ölkənin gözü var səndə.
Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm!
Sənmisən çiçəyim, sənmisən gülüm?
Qaldırsın başını göylərə sarı
Geniş xırmanlarda dərz tayaları.
Baxdıqca düşmənin gözü qaralsın,
Xəzan¹ yarpağı tək üzü saralsın...

Səməd Vurğun

Atalar sözü:

Taxıl bol olarsa, basılmaz vətən.

Tapmaca:

Balacayam, sarıyam,
Deməyin ki, darıyam.
Sizə çörək oluram,
Zəmilərin bariyam.

Sual və tapşırıqlar:

Şair «Böyük bir ölkənin gözü var səndə» misrası ilə nə demək istəyir?

Şeirin ilk bəndində birinci və ikinci misralardakı sözlərin hecalarını sayın və hər misranın neçə hecalı olduğunu deyin.

Atalar sözünün Şeirlə əlaqəsini açın.

Taxılın bol olması üçün sən böyüyəndə nə edəcəksən?

Yaylaqların mahnısı

(İxtisarla)

Keçək sərin yaylaqlardan,	Gözəllikdən doymur ürək,
İçək buzlu bulaqlardan.	Çiçəklərə nəğmə deyək.
Gözəllikdir baxsan hara,	Qoy dinləsin çöllər bizi,
Salam deyək durnalara.	Durna gözlü göllər bizi.

¹ Xəzan – payız, bitkilərin saralıb-solan vaxtı

Hər tərəfdə bir yaraşiq,
Yerlər işiq, göylər işiq.
Açaq burda toy süfrəsi,
Qanadlansın mahnı səsi.

Tofiq Mütəllibov

Sual və tapşırıqlar:

Yaylaqların əlamətini bildirən misraları tapıb göstərin.
Zəhmətkeşlər yayda nə üçün yaylaqlara gedirlər?
Şeirin birinxi bəndində eyni ahəngli sözləri müəyyənləşdirin və oxuyun.

Bir yay günü

(Hekayə)

Hava çox isti idi. Quşların hamısı susmuşdu; toyuq və cücələr çəpərlərin dibində, kolların altında gizlənmişdilər. Ala köpək də kölgəlikdə uzanıb gözlərini yummuşdu. Adil əlini nəyə vurur, cılpaq ayağını nəyin üstünə qoyurdusa, tez geri çəkirdi.

Adilin babası kənddən qonaq gəlmişdi. O, kolxoz sədri idi. Babası şəhərdə olan istidən şikayət edərək dedi:

-Bura yaman istidir, elə deyilmi, Adil? Səni yaylağa aparacağam. Ora çox sərin dir. Gedib yaxşıca dincəlersən, istədiyən qədər havada gəzərsən.

Adilin kəndə gəldiyi bir həftə olardı. O, ilk dəfə idi ki, kənd görürdü. Babasıgilin yaşadığı kənd bağlı-bağçalı idi. Həyətdə çoxlu meyvə ağacları vardı. Ağaclar da tut və gil as qurtarmışdı. Alma və armud hələ xırda və gömgöy idi. Nar kollarında çiçəklərin çoxu tökülmüşdü. Adam bunların böyüyüb iri və ləzzətli nar olacağına inana bilmirdi.

Adilin babası hər gün tezdən qalxıb işə gedirdi.

Bakıda Adilə vəd etməsinə baxmayaraq, o, hələ yaylağa getmək üçün tələsmirdi. Adil yaylaq haqqında söz salanda baba deyirdi:

-Qoy kolxozdakı işləri yoluna qoyum, gedərik.

Bir axşam baba evə həmişəki kimi yorğun gəldi. Adili görün kimi:

-Hazırlaş, - dedi, - sabah tezdən səni yaylağa aparacağam.
Adil səhər çox tez oyandı. Az sonra onlar üstü açıq maşına oturub yola düşdülər.

Baba maşını yavaş-yavaş sürür və bağları ona göstərirdi.
-Bunlar alma-armud bağlarıdır. Burada da şaftalı əkməmişik. Sağ tərəfdə də innab və badam ağacları var. Bura isə ərik bağlarıdır. Meyvəsini də təzəcə dərib qurtarıblar. O adamlar olan bağda da gavalı və göyəm yığırlar.

Maşın sonra üzüm bağlarının arası ilə getməyə başladı. Baba bir yerdə maşını saxlayıb düşdü. Tənəklərə baxdı və sonra Adili də yanına çağırdı.

-Görürsənmi, üzüm sahəmiz nə qədər böyükdür. Biz bu bağları beş il olar ki, salmışıq. Bu il tənəklər yaxşı bar vermişdir. Üzümümüz yenə bol olacaq.

Baba xeyli tənəyə baxdı. Sonra maşına oturub yola düşdülər. Bağlar qurtardı. Yaşıl tarlalar başladı. Adil uzaqdan buranı da üzüm bağlarına oxşatmışdı. Amma yaxınlaşanda tarlada bitən şeylərin üzüm tənəklərinə oxşamadığını gördü. Babası onun tarlaya baxdığını görüb dedi:

-Pambıq tarlalarımız xoşuna gəlirmi?

Adil qəzətlərdə və kinoda pambıq tarlasının şəklini az görməmişdi. O şəkillərdəki kollarda həmişə ağ pambıq olurdu. Adamlar əlləri ilə və ya maşınlarla onu toplayırdılar. Amma burada pambıq yağın yox idi. Yaxında isə bir traktor gurultu qopara-qopara tarla ilə gedirdi. Bunu görəndə Adil içini çəkdi:

-Baba, bəs traktor onları əzmir?..

Baba gülümsündü və maşını saxladı:

-Yox, o, becərmə aparır. Bircə bax, kolların dibini yumşaldır. Belə edir ki, kollar yaxşı bitsin və bol məhsul versin.

Onlar traktorun işinə bir qədər tamaşa etdilər. Adil birdən başqa gurultu eşitdi. Başını yana çevirəndə alçaqdan uçan bir təyyarə gördü. Təyyarə yolun o biri tərəfinə keçən kimi arxasınca havaya ağ bulud burumları buraxmağa başladı. Tarlanın üstünü ağ duman bürüdü. Adil əvvəl ona, sonra babasına baxdı.

Baba onun fikrini başa düşdü:

-Təyyarə oraya dərman səpir... Bu dərman olmasa, zərərli cücülər kollardakı çiçəkləri yeyər, məhsulu azaldar...

Onlar yenə yola düşdülər. İndi taxıl zəmilərinin arası ilə gedirdilər. Baba maşını yavaş-yavaş sürür, qızılı rəngli zəmi ilə irəliləyən maşınları Adilə göstərirdi:

-Bunlar kombaynlardır. O bol zəmini görürsənmi? Orada arpa əkilmişdi. Onu çoxdan biçib qurtarıblar. İndi isə buğda zəmilərini biçirlər.

Bir qədər də getdilər. Baba bir körpünü keçəndə:

-Buradan qonşu rayon başlayır, - dedi. - Yolumuz da tən yarı oldu.

Onlar sonra enli asfalt yola çıxdılar. Bir qədər uzaqda meşəli dağ görünürdü. Yola yaxın yamaclar isə tünd-yaşıl kolluq idi. Elə bil kolları sıra ilə əkmışdilər. Adil onların xırda yarpaqlı kollar olduğunu gördü. Babasından bunların nə olduğunu soruşdu.

Baba:

-Bunlar çay kollarıdır... - dedi.

Bu vaxt Adil gördü ki, ağacların dalından çıxan traktor kimi guruldayan bir maşın kolların arası ilə irəliləyir. O, elə bil qollarını açıb kolları qucaqlayırdı. Adil bunun nə olduğunu xəbər aldı.

-O, çayyığan maşındır. Bu yerlərdə çox ətirli çay bitir. Maşın onların yarpaqlarını yığır. Onları fabriyə aparıb qurudurlar. Sonra da kağızlara bükürlər. Biz də onu çaynikdə dəmləyib içirik.

Adil sevindiyindən nə edəcəyini bilmirdi. Bu gün o nə qədər maraqlı şey görmüşdü. Məktəbə qayıdanda danışmaq üçün nə qədər sözü olacaqdı.

Babası maşını enli yoldan sola burdu. Maşın indi dağa dırmaşırdı. Burada çoxlu mal-qara otlayırdı. Dağın döşündə yeni taxıl zəmiləri görünürdü. Amma bu zəmilər hələ yaşıl idi. Adil bunun səbəbini babasından soruşdu.

Babası ona:

-Bayaq keçdiyimiz yerlər aran idi. Orada hava daha istidir. Taxıl orada yetişmişdir. Burada isə on beş-iyirmi gün sonra yetişəcək.

Bir azdan Adil üşüdüyünü hiss etdi. Babası ona pencəyini geyməsinə tapşırırdı. Özü də plaşını geydi. Maşın yenə öz yoluna davam edirdi. Burada Adilin gözü qarşısında geniş mənzərə açıldı. Hər yer yamyaşıl idi. Yolun kənarında çoxlu çiçək bitmişdi. Bir az kənarda qoyun sürüləri otlayırdı. Yamaqlarda alaçıqlar, çadırlar görünürdü. Baba onları Adilə göstərdi:

-Kolxozumuzun qoyunçuluq fermasının alaçıqlarıdır. Biz oraya gedirik.

Adil maşındakı saata baxdı. Saat on ikiyə işləyirdi. Dünən bu vaxt o, kölgəsiz yerdə gəzə bilmirdi. Günəş az qala bədəninə yandırır. O, şikayət edəndə nənəsi:

-Yay belə olar, - demişdi. - Bu istilər olmasa, heç bir meyvə yetişməz. Taxıl və pambıq bitməz. Yaylağa gedərsən, orada istidən şikayət etməzsən.

Maşın indi daha ağır-ağır gedirdi. Adil pencəyinin yaxasını düymələmişdi, amma yenə də üşüyürdü. «Əcəb də yaydır, - deyər o, fikirləşdi; iyul ayıdır, amma hava mart ayının havası kimi soyuqdur. Burada ağac və kol da yoxdur. Ot da hündür deyil. Elə bil yazın əvvəlidir». Onun gözü birdən irəlidəki uca dağa sataşdı. Dağın başındakı qarı görəndə üşüməsinin səbəbini başa düşdü.

Yusif Şirvan

Sual və tapşırıqlar:

Adil yolda nələr gördü?

Hekayədə kənd təsərrüfatının hansı sahələrindən söhbət gedir?

Yayda daha hansı kənd təsərrüfatı işləri görülür?

Yolun hansı hissəsinin təsviri daha çox xoşunuza gəlir? Nə üçün?

Hansı yaylaqlarda olmusunuz? Oranı təsvir edin.

Marallar

(*İxtisarla*)

Göy tarlada uşaqlar
Çiçək toplayırdılar.
Elə bu anda birdən
Şaqqıltıyla meşədən
Sıçraşaraq dalbadal
Çıxdı bir sürü maral.

Ana öndə qaçırdı.
Elə bil yol açırdı.
Qalınlığı yararaq,
Lap arxada, odur, bax,
İri döşlü, buxaqlı,
Başı pərli, budaqlı,

Baxıb dala, qabağa,
Məğrur gəlir boz buğa.

Marallar tez, qəflətən
Uşaqları görərkən
Ürküşərək qaçdılar,
Təpələri aşdılar.

Bizim hər meşəmizdə
Neçə belə sürü var.
Nə çoxdur ölkəmizdə,
Qəşəng, gözəl marallar.

Osman Sarıvəlli

Tapmaca:

Ağanəzər, ay Ağanəzər
Adı dağları bəzər,
Başında ağac gəzər.

Sual və tapşırıqlar:

Marallar uşaqları görüb nə etdilər?
Maralın ceyrandan fərqi nədir?
Hansı heyvanları və quşları ovlamaq qadağandır?
Şeirdə xoşunuza gələn nədir? İzah edin.
Tapmacanın Şeirlə əlaqəsini açın.
Şeiri əzbərləyin.

Göy göl
(*İxtisarla*)

Düz səkkiz yüz ildən bəri Gündən, aydan-nur alırsan,
Adın düşüb dilə, Göy göl! Yan-yörənə şövq² salırsan,
Aşıqlar söz açıb səndən Kim deyir ki, qocalırsan?
Mizrab vurur telə, Göy göl! Çox cavansan hələ, Göy göl!

Ellər sənə mehman¹ olur, Bu meşələr, dağ-dərələr
Saf suyuna heyran olur. Xəstələrə dərman verər.
Üstündə çən, duman olur, Səndəki bu mənzərələr
Bürünürsən tülə, Göy göl! Yaraşıqdır elə, Göy göl!

Biz getsək də hansı yana
Yüz-yüz bağa, gülüstana.
Könül istər qanadlana
Düz yanına gələ, Göy göl!

Ələkbər Ziyatay

Sual və tapşırıqlar:

Aşağıdakı beyti necə başa düşürsünüz?
«Üstündə çən, duman olur.
Bürünürsən tülə, Göy göl!»
Şair nə üçün Göy gölə getməyi arzulayır?
«Dilə» və «telə», «tülə» və «hələ», «elə» və «gələ»
sözlərinin işləndiyi misraları tapıb bir də oxuyun,
ahəngdarlığına diqqət yetirin.

«Hansı yana», «gülüstana», «qanadlana» sözləri işlənən
bəndi yenidən oxuyun; musiqi kimi səsləndiyinə diqqət
yetirin.

Şeiri əzbərləyin.

¹ Mehman – qonaq

² Şövq – işıq

Ləpirlər

Nağıl (İxtisarla)

Qədim zamanlar Piri baba adlı bir qoca və nəvəsi Gülbala vardı. Onlar dənizə yaxın bağdakı kiçik daxmada yaşayırdılar. Baba və nəvə gün çıxandan gün batana qədər işləyir, meynələrin¹ diblərini belləyib-becərir, güzəran keçirirdilər.

Bir gün onlar qum üstündə qəribə ləpirlər gördülər. Onlar bir-birinin üzünə heyrətlə baxıb, dinməz-söyləməz bu ləpirlərin izinə düşdülər. Getdilər, getdilər dənizin kənarında ucalan sıldırım qayaya çatdılar... Gördülər ki, bu ləpirlərin üçü də həmin qayanın üstündə oturubdur. Piri baba ləpirin birsindən soruşdu:

-Adın nədir?

-Var-dövlət.

Gülbala babasının ətəyindən tutub dedi:

-Gəl bunu götürüb bağımıza aparaq, yoxsulluğun daşını birdəfəlik ataq.

Piri baba əlini qaldırdı, nəvəsini səbirli olmağa çağırdı:

-Qoy bu birisindən soruşaq. - O, ikinci ləpirdən soruşdu:

-Sənin adın nədir?

-Xoşbəxtlik.

-Ay bala, daha bundan gözəl nə olar?

Gülbala sevincindən atılıb düşdü. - Gəl bunu götürüb aparaq, bu dünyada üzümüz gülsün, xoşbəxt olaq.

Piri baba üçüncü ləpirə müraciət etdi:

-Bəs sənin adın?

-Dostluq-doğruluq.

Baba nəvəsinə dedi:

-Bax, bala, yapış bunun əlindən, götürüb bağımıza aparaq.

Gülbala dedi:

-Niyə, nə üçün, baba? Quru, boş dostluqdan ətəyimizə nə töküləcəkdir?

¹ Meynələr – tənəklər

Piri baba damarları çıxan əlini dümağ saqqalına aparıb şiş papaqlı başını tərپətđi:

-Dostluq-doğruluq heç də quru, boş şey deyildir, bala! Günün birində var-dövlət tufana düşər, əldən gedər.

Piri baba kəndlərindən bir neçə adamı misal gətirdi. Onların əllərindən var-dövlətin necə çıxdığını, necə yoxsullaşdıqlarını dedi.

-Bəs xoşbəxtlik necə, baba?

-Oğlum, hər necə xoşbəxtlik olsa da, baxarsan, bir gün qəfildən elə bir bədbəxtlik üz verər ki, çox çətin ki, ömrün boyu ondan yaxa qurtara biləsən.

Piri baba yenə də bir neçə adamın əvvəllər necə xoşbəxt olduqlarından, sonra necə bədbəxt hala düşdüklərindən danışdı.

Babasının gətirdiyi bu misallar da nəvənin beyninə batmadı.

-Bəs dostluq-doğruluq necə, baba?

-Dostluq-doğruluq hər zaman sənəin karına gələ bilər. Var-dövləti itirib yoxsullaşanda yaxşı dost sənəin qolundan yapışıb sənə dayaq durar. Qoymaz ki, başqasına möhtac olasan. Əsl dost son tikəsinə qədər sənəinlə bölüşər. Sənsiz onun boğazından bir qurtum suda keçməz...

Piri babanın dediklərini diqqətlə dinləyən Gülbala çal qayaya dırmaşdı. Dostluğu-doğruluğu götürüb bağına basdı, qaça-qaça öz bağlarına apardı...

Süleyman Rəhimov

Atalar sözü:

Dost min olsa azdır, düşmən bir olsa çox.

Dost dostun eybini üzünə deyər.

Yaxşı dost pis gündə bilinər.

Sual və tapşırıqlar:

Piri baba ilə nəvəsi dəniz kənarına nə üçün gəldilər?

Orada onlar nəyin ləpirlərini gördülər?

Piri baba nə üçün ləpirlərin ikisini bəyənmədi?

O, üçüncü ləpir haqqında nə dedi?

Atalar sözlərini öyrənin.
Nağılda başlıca fikir nədir? İzah edin.
Atalar sözlərinin mənasını izah edin və yadda saxlayın.
Onların nağılla əlaqəsini açın.

Tonqal ətrafında

(İxtisarla)

Tez yıgılın, uşaqlar!	Ətrafında tonqalın
Gün batdı, şər qarışdı.	Qoy düzülün cərgəməiz.
Yandı əlvan işıqlar,	Qəlbimizə yaxındır
Tonqalımız alışdı.	Sevimli düşərgimiz.

Gündüz gəzdik, oynadıq	Biz gəlmişik buraya
Çöldə, dağda, dənizdə.	Neçə kənddən, şəhərdən.
Bizə yollar açıqdır	Gəlin bir-bir oxuyaq
Sevimli ölkəmizdə.	Sevimli nəğmələrdən.

Aslan Aslanov

Sual və tapşırıqlar:

Tonqalı nə zaman yandırırılar?
Tonqalın ətrafında uşaqlar nə ilə məşğul olurlar?
Hər şagird Şeirin bir bəndini ucadan ifadəli oxusun.
«Bizə yollar açıqdır
Sevimli ölkəmizdə» sözlərini necə başa düşürsünüz?

Quzu

Hekayə

Yayın əvvəli idi. Mən qoyunçuluq fermasında süd qəbul edirdim. Bir gün quzuları analarının üstünə buraxanda mən də orada idim. Balaca quzular analarını axtarıb tapdılar və iştaha ilə əmməyə başladılar.

Bu zaman gördüm ki, tək-cə bir quzu anasını tapa bilmir. O, sürüdəki bütün qoyunların üstünə cumur, amma heç bir qoyun onu yaxına buraxmırdı. Quzu bir az dayanıb mələyir, yenə qoyunların üstünə yüyürürdü, qoyunlar isə

onu yox, öz balalarını əmizdirirdilər. Mən maraqla quzuya baxırdım. Bu vaxt çoban gəldi, quzunu tutub tumarladı, öpdü və köksünü ötürərək dilləndi:

-Bu gün qurd onun anasını boğmuşdur.

Çoban sürüyə baxdı, bir qədər fikirləşdi, sonra quzunu kənarında dayanmış bir ağ qoyunun yanına apardı. Ağ qoyun başını çevirib baxdı. Çoban onun başını sığalladı. Sonra yavaşca əyilib quzunu əmizdirməyə başladı. Qoyun əvvəl dartındı, qaçmaq istədi. Çoban ona acıqlandı. Qoyun elə bunu başa düşdü. Qaçmadısa da, quzuya əyri-əyri baxdı. Quzu da əvvəl qoyunu əmmək istəmirdi. Amma sonra o, çobanın köməyi olmadan əmməyə başladı. Qoyun quzuya xeyli baxdıqdan sonra yavaşcadan mələdi, quzunun balaca quyruğunu və qıvrım tüklü dərisini yaladı. Baş çoban gülümsünüb:

-Barışdılar, - dedi, - yoxsa quzu ac qalacaqdı.

Çoban on yaşlı qızını çağırdı:

-Şəhla, bura gəl, bax, qumral quzunu görürsən? Bu gündən quzular əmişməyə buraxılanda sən onu tutub, bu qoyunun yanına gətirərsən.

Şəhla çox sevindi, əyilib quzunun iştaha ilə əmməsinə baxdı. Quzu doyub kənara çəkildi. Əvvəl qoyuna baxdı, sonra balaca quyruğunu oynada-oynada atılıb düşməyə başladı.

Bu əhvalatdan sonra bir neçə gün qəsdən quzuların əmişməsi zamanı oraya gəlirdim. Qumral quzu yenə də qoyunların üstünə yüyürüb, anasını axtarır və hər dəfə də baş çoban onu tutub qızına verirdi. Şəhla da onu kənarında duran ağ qoyunun yanına aparırdı. Ağ qoyun qumral quzunu görəndə kimi mələyir, onu yalayır. Quzu da qoyunu həvəsləməirdi. Bir neçə gün belə oldu. Amma sonralar gördüm ki, quzular qoyun sürüsünün üstünə yüyürəndə qumral quzu daha yüyürmür, kənarında dayanıb boynunu yenə yana əyir və mələyir. Bu zaman Şəhla ona yaxınlaşır. Quzu Şəhlanı görəndə kimi tez onun üstünə yüyürür, mehriban bir uşaq kimi onun qucağına dırmaşmaq istyir. Şəhla da onun alnından öpür, sonra qucağına alıb ağ qoyunun yanına aparır.

Qumral quzu böyüyürdü. Hər gün quzular əmizdirərkən, Şəhla gəlməyincə o, yerindən tərpənməz və ağ qoyunun yanına getməzdi...

Yusif Şirvan

Atalar sözü:

Yayda kölgədə oturan qışda ocaq axtarar.

Sual və tapşırıqlar:

Qumral quzu nə üçün anasız qalmışdı?

Ağ qoyun qumral quzunu necə qəbul etdi?

Sonralar quzu nə üçün qoyuna yaxınlaşmırdı?

Ev heyvanlarının qəribə xasiyyətləri haqqında bildiklərinizi danışın.

Siz kolxozun (sovxozun) fermasında, məktəbyanı və həyətyanı sahələrdə hansı təsərrüfat işlərini görürsünüz?

Atalar sözünün mənasını izah edin.

Köpək balığı

Hekayə (İxtisarla)

Gəmimiz Afrika sahilində lövbər salıb dayanmışdı. Hava gözəldi: sərin külək əsirdi. Lakin axşamçağı hava dəyişildi: yaman bürkülü oldu. Böyük səhradan üstümüze elə bil ki, ocaqdan gələn kimi isti və bürkülü hava gəldi.

Gün batana yaxın kapitan göyertəyə çıxıb «Çimin!» - deyərək, əmr etdi. Dənizçilər bir dəqiqənin içində soyunub, suya atıldılar, yelkəni suya saldılar, kənarını gəmiyə bağlayıb çimməyə başladılar.

Gəmidə bizimlə iki oğlan uşağı da vardı. İlk dəfə onlar suya atıldılar. Yelkən darısqal olduğundan, açıq dənizə çıxıb bir-birini keçməyə çalışırdılar.

Hər ikisi suda kərtənkələ kimi uzanıb, var gücü ilə lövbərin üstündəki çəlləyə tərəf üzürdü.

Uşağın biri əvvəl yoldaşını keçdi, sonra isə geri qalmağa başladı. Uşağın atası göyertədə dayanıb, oğluna tamaşa

edirdi. O, köhnə topçu idi. Ata oğlunun geri qaldığını görünəcə qışqırdı:

-Geri qalma! Gücünü topla!

Birdən kim isə göyərtədən «Köpək balığı!» - deyəcə qışqırdı. Biz dəniz nəhəngini gördük. Köpək balığı düz uşaqların üstünə gəlirdi.

-Geri qayıdın! Geri qayıdın! Suda köpək balığı var! - deyəcə, topçu qışqırdı.

Uşaqlar isəcə onun sözlərini eşitmirdilər, irəlİYəcə üzür, əvvəlkindən daha şən və bərk qışqırırdılar.

Topçu, kətan kimi ağarmış bir halda, qımıldanmadan uşaqLara baxırdı.

Dənizçilər cəld qayığı suya salıb, var gücləri ilə avar çəkərək, onu uşaqlara tərəf sürdülər. Köpək balığı uşaqlara lap yaxınlaşmışdı.

Uşaqlar adamların onları çağırdıqlarını eşitmir, köpək balığını da görmürdülər, ancaq sonradan onların biri dönüb baxdı. Bərk qışqırıq eşitdik. Uşaqların hərəsi bir tərəfəcə üzməyəcə başladı.

Bu qışqırıq eləcə bil topçunu ayıltı. O, durduğuş yerdən sıçrayıb, topa sarı qaçdı. Topun lüləsini çevirib üzərinə əyildi, nişan aldı və fitili çəkdi.

Qorxudan yerimizdəcəcə donub qaldıq və işin dalını gözlədik.

Top atıldı. Topçunun yerəcə yıxılıb, əlləri ilə üzünü tutduğunu gördük. Köpək balığının və uşaqların başına nə gəldiyini görmədik, çünki bir dəqiqəliyə gözümüzün qabağını tüstü bürümüşdü.

Ancaq tüstü suyun üstünə yayıldıqca əvvəlcəcə hər tərəfdən narazılıq eşidildi; sonra bu səs getdikəcə artdı; axırda isəcə hər tərəfdən ətrafa şadlıq, sevinc səsi ucaldı. Qoca topçu əllərini üzündən çəkdi, ayağəcə qalxıb dənizəcə baxdı.

Ölmüş köpək balığının sarı cəmdəyi qanlı dalğalar üzərində yırğalanırdı. Qayıq bir neçəcə dəqiqəcə içərisində uşaqlara çatıb, onları gəmiyəcə gətirdi.

Lev Tolstoy

Sual və tapşırıqlar:

Topçu uşaqlara nə üçün geri qayıtmağa əmr etdi?
Dənizçilər uşaqları ölümdən qurtarmaq üçün nə etdilər?
Uşaqların hamıdan tez dənizə tullandıqlarına haqq qazandırmaq olarmı? Nə üçün?
Hekayədə göstərişin ifadə olunduğu cümlələri tapıb oxuyun.

Gənc səyyahlar

(İxtisarla)

Gəz, əzizim, qarış-qarış
Qucağında bu diyarın.
Onun güllü yaylağında
Çiçək açsın arzuların.
Quşlarla bir yuxudan dur,
Dilini bil, sirrini sor
Dağ-daşların, gur suların!
Öyrən görüm bu dağların
Niyə daim başı qardır?
Hər qayanın, hər çəməninin,
Öyrən, neçə yaşı vardır?
Özün baxıb öyrən, bala,
Bu daş körpü, bu tunc qala
Bizə kimdən yadigardır?
Ovçu kimi tələsərək,
Ötüb keçmə dağ yanından.
Ağ köpüklü gur çayların
Nəğməsini dinlə bir an.
İç hər sudan sərin-sərin,
Silinməsin gördüklərin
Sənin körpə xəyalından.
Hər keçiddə ayaq saxlı,
Asta-asta qalx bu dağı.
O qartala baxıb öyrən
Yavaş-yavaş ucalmağı.
Dağda-daşda yorulanda

Unutma gəl sən bir an da
Bu torpaqdan güc almağı...

Gəray Fəzli

El sözü, el gözü:

Yaz bitirir, yay yetirir, payız götürür, qış ötürür.

Sual və tapşırıqlar:

Şair gənc səyyahlara nə məsləhət görür?

Hava, bitkilər, heyvanlar, quşlar, cücülər üzərində müşahidə aparın.

Müşahidələrinizi müşahidə gündəliyində qeyd edin.

El sözü, el gözü üzrə deyilmiş fikri izah edin.

«Ucalmağı» sözü Şeirdə hansı sözlə səsləşir?

Xoşbəxt uşaqlar

Yer üzünü qarış-qarış gəzəsən,

Bu torpağa, bu diyara tay olmaz.

Yad ellərin yüz baharı yığılsa,

Yurdumdakı bir bahara tay olmaz.

Yurdumuzun çəməni xoş, çölü xoş,

Quba qazlı, yaşılbaşlı¹ gölü xoş.

Şirvanı xoş, Muğanı xoş, Mili xoş,

Dünya gələ, bu çağlara² tay olmaz.

Bu torpaqlar nə istəsən bitirir,

Tarlaları can dərmanı yetirir,

Ağacları dadlı meyvə gətirir,

Min bar ola, bizim bara tay olmaz.

Qanad çalan azad, körpə quşuq biz,

Könülləri heyran edir nəğməmiz.

Bizimkidir torpaq, hava, göy dəniz...

Biz bəxtəvər uşaqlara tay olmaz.

İsmayıl Soltan

¹ Yaşılbaş – burada: ördək

² Çağ – vaxt, zaman

Sual və tapşırıqlar:

Şair sovet uşaqlarını nə üçün «xoşbəxt uşaqlar» adlandırır?

Şeirdəki «bahar», «bar» sözlərini eynimənalı hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

Azərbaycanın hansı ərazisinə Şirvan deyilir?

«Quba qazlı, yaşılbaşlı gölü xoş» ifadəsini izah edin.

Şeiri əzbərləyin.

Yanıltmaclar

I. Getdim, gördüm, bir dərədə iki kar, kor, kürküyürtüq kirpi var. Dişi kar, kor, kürküyürtüq kirpi erkək kar, kor, kürküyürtüq kirpinin kürkünü yamamaqdansa, erkək kar, kor, kürküyürtüq kirpi dişi kar, kor, kürküyürtüq kirpinin kürkünü yamayır.

Tapşırıqlar:

Çalışın, görün həmin yanıltmacı mətnə baxmadan və səhv etmədən əzbər deyə bilərsinizmi?

Yanıltma halı olarsa, səbəbini öyrənin və bir də təkrar edin.

Diqqətli olmaqda bu yanıltmacın əhəmiyyətini isbat edin.

Sözü düzgün tələffüz etməkdə yanıltmacın rolunu izah edin.

II. Getdim, gördüm bir dərədə yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçi var. Dedim:

-Ay yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçi, mənim yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçimi gördünmü?

Dedi:

-Sənin o yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçin, mənim yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçimin yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil balasıdı.

Tapşırıqlar:

Yanıltmacı diqqətlə oxuyun. Görün mətnə baxmadan onu olduğu kimi deyə bilərsinizmi?

Çətinlik çəksəniz, səbəbinə diqqət yetirin və müəyyənləşdirin. Belə olarsa, yanıltmac dilinizə tez yatar, sözləri dəqiq tələffüz edərsiniz.

*(Oxu – Onbirillik məktəbin 4-cü sinfi üçün dərs vəsaiti.
Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi tərəfindən bəyənilmişdir.
«Maarif» nəşriyyatı, Bakı, 1988).*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun,
Sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan verməyə cümlə hazırız!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!
 Sən olasan gülüstan,
 Sənə hər an can qurban!
 Sənə min bir məhəbbət
 Sinəmdə tutmuş məkan!
Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

UŞAQLAR GƏLƏCƏYİMİZDİR

Məktəb yolları

Dünyada əziz nə var
Məktəb yolları kimi?
Açılır qarşımızda
Ana qolları kimi.

Cığırılar boyunbağı,
Cığırılar sapa bənzər.
Uşaqlar muncuq kimi,
Bu saplara düzülər.

Baxın bizim məktəbə,
Dayanıbdı dağ kimi.
Bu dağdan axıb gedir,
Cığırılar bulaq kimi.

Dünyada əziz nə var
Məktəb yolları kimi?
Açılır qarşımızda
Ana qolları kimi.

Zahid Xəlil

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə məktəb yolları nələrə bənzədilir?
Məktəb yolları ilə irəliləyən şagirdlər nəyə oxşadılır?
«Bu dağdan axıb gedir, cığırılar bulaq kimi» misralarının
mənasını necə başa düşürsünüz?
Şeyrin hər bəndini ifadəli oxuyun.
Bütün ölkələrdə məktəb var?

Dostluq

(İxtisarla)

Bu dostluq babalardan
Bizə bir yadigardır.
Yaxşı dost yaxşı dostu
Şərəfdir, iftixardır.

Biz sevirik dostluğu
Daim özümüz kimi.
Qoruyuruq hər zaman
İki gözümüz kimi...

Bu dostluğu həyatda
Zəhmətlə qazanmışıq,
Ülfətlə qazanmışıq.
Hörmətlə qazanmışıq...

Dərsdə geri qalarsa
Dostlarımızdan biri,
Ona kömək edirik,
Daha qalmasın geri.
Bu möhkəm dostluğumuz
Qüvvətdir qolumuzda,
Qürurdur qəlbimizdə,
Məşəldir yolumuzda...

Əli Tudə

Atalar sözü:

Dost dostu arxadır.

Sual və tapşırıqlar:

Dostluğu nə üçün qorumaq lazımdır?
Dostluğu necə qazanmaq olar?
Şeirdə dostluq necə qiymətləndirilir?
Dost haqqında deyilənlərlə razısınız mı? Razısınızsa, nə
üçün? İzah edin.
Dostluq qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı münasibətdir.
Şeirlə atalar sözü arasındakı əlaqəni seçin.

Qoşa çinar

(İxtisarla işlənmişdir)

Kəndin kənarında nəhəng bir çinar ağacı vardı. Hər tərəfə qol-budaq atmışdı. O qədər hündür idi ki, kəndin hər tərəfindən görünürdü. Çinarın başında hər yay sağsağanlar yuva tikərdi. Aşağı sallanmış yaşıl budaqlar az qala yerə dəyirdi. Yayın isti günlərində uzaq yoldan gələnlər onun kölgəsində dincəlməmiş kəndə girməzdilər. Bu ağacın nə vaxt əkildiyini hamıdan yaxşı Cəlal bilirdi. Cəlalin cəmi on yaşı vardı. Ağacın tarixini isə ona babası Nüsrət kişi danışmışdı. Nüsrət kişinin yaşı səksəni ötmüşdü. Ancaq sağlam bədənli, qədd-qamətli bir kişi idi. O, bağban idi. Nüsrət kişi heç bir işdən kənardə qalmazdı. O, Cəlalı da özü ilə meyvə bağına aparar, ağacları ona göstərib, onlara necə qulluq etməyi öyrədərdi.

Bir gün onlar bağdan qayıdanda dincəlmək üçün çinar ağacının altında oturdular. Qoca başını qaldıraraq ağacın qol-budağına baxdı, sonra üzünü nəvəsinə tutdu:

–Cəlal, görürsənmi? –dedi, bu çinar kənddə ən qoca ağacdır. Onu mən əkmışəm. O zaman mən sən yaşda olardım...

Babası bu sözləri deyib fikrə getdi. Əlini ağ saqqalına çəkdi, gözlərini qıyıb dedi:

–Mənim babam da bağban idi. Mənə ağac əkməyi o öyrətmişdi. O zaman kəndimizdə ağac az idi. Bu yerlər elə isti olurdu ki, adamın nəfəsi tutulurdu. Bir gün babam mənə dedi: «Nüsrət, gəl burada ağac əkək...» Gördüyün bu yolun hər iki tərəfində bir çinar basdırdım. Onlara qulluq elədim. Biri tutdu, o birisi qurudu.

Qoca qurumuş ağacın yerini göstərib ah çəkdi:

–Yoxsa indi qoşa çinar olacaqdı.

Babası susdu. Cəlal gözlərini babasının gözlərinə zilləyib soruşdu:

–İndi daha əkmək olmaz? Qoy o tərəfdə də olsun.

Nəvəsinin bu sualından babanın gözlərinə sanki işıq gəldi:

–Nə üçün olmur, bala! Qoy o da sənin adına olsun.

–Bəs qurumaz?

–Yox, bala! O zamanlar çoxdan keçdi. İndi suyumuz boldur. İki çeşməmiz var. Kənddə nə əksən bitər... Cəlal qurumuş çinarın yerində babasının köməkliyi ilə bir çinar ağacı əkdi.

Bu söhbətdən düz bir il sonra yolun o biri tərəfində qoca çinarın qarşısında körpə bir çinar ağacı yarpaqladı. Qollubudaqlı qoca çinarın yanında onun zəif yaşıl yarpaqları ipək kimi parıldayırdı. Bir neçə il keçdi. Körpə çinar xeyli böyüdü. Kəndin girəcəyindəki bu qoca çinar kölgəsində əyləşənlərə baba ilə nəvəni xatırladırdı.

Xalidə Hasilova

Dilək:

Biri ağac əkəndə və ya dirrik, bostan salanda, ona deyərlər: «Bəhrəsin görəsən! Məhsulu bol olsun!»

Sual və tapşırıqlar:

Cəlal nə üçün çinar ağacı əkdi?

Hekayə nə üçün qoşa çinar adlanır?

Ağacın faydası nədir?

Payızda

Havalar soyumuşdu. Günəş az-az görünürdü. Buludlar isə bir-birini qovurdu. Payız girəndən bəri tez-tez yağış yağırdı. Elə bil bu yağışlar paltarını soyunmuş çılpaq ağacları yumaq istəyirdi.

Müəllim payızın gözəlliyindən danışdı, bu günlərdə meşəyə gəzintiyə gedəcəklərindən söhbət açdı. Hamıdan çox İradə sevindi. Axı o, şəhərdən gəlmişdi.

Meşəyə gedəndə İradə yoldaşlarından irəlində gedirdi. O, arabir ayaq saxlayıb, boz buludlara, onunla gizlənpaç oynayan günəşə baxırdı. Meşəyə bir az qalanda seyrək yağış yağmağa başladı. Meşə elə bil al-əlvan rəngə bürünürdü.

–Bir baxın, meşə necə də gözəl görünür, -deyə İradə sevincini bildirdi. –Yarpaqların hərəsi bir rəngdədir: qırmızı, sarı, çəhrayı...

Uşaqlar dayandılar. Müəllim onları başa saldı ki, payızda Yer Günəşdən uzaqlaşır, elə buna görə istilər azalır, soyuqlar düşür, ağacların yarpaqları tökülür.

–Müəllim, nə üçün sinfimizdəki çiçəklər həmişə yaşıl qalır? –deyə İradə soruşdu.

Uşaqlardan biri dedi:

–Axı otağın havası isti olur. Həm də onların bəziləri həmişəyaşıl olan otaq bitkiləridir.

Müəllim onun sözünü təsdiq etdi.

Hava yenə tutuldu. Elə bil meşəyə axşamın alatoranlılığı çökdü. İradə dedi:

–Nənəm deyir ki, belə havalarda canavarlar yuvalarından çıxıb özlərinə yem axtarırlar.

Uşaqlardan biri:

–Məgər buralarda canavar olur?

–Bəs necə? Nənəm deyir, meşədə ayı da olur, canavar da. Elə bu vaxt yaxından şıqqıltı sala-sala nə isə qaçdı. İradə qışqırdı:

–Yəqin canavardır...

Uşaqlar gülüşdülər:
Yaman qorxaq qızsan. O ki dovşan idi.
Uşaqlar meşəni gəzdilər. Burada nə qədər müxtəlif ağaclar vardı. Palıd, fıstıq, küknar, qarağac, vələs... sanki bir-biri ilə qucaqlaşmışdı.
Bir az gedəndən sonra onlar meyvə ağaclarına rast gəldilər. Uşaqlar cır alma, armud, əzgil yedilər. Onlar herbari düzəltmək üçün əlvan payız yarpaqları yığdılar. Hamı gəzintidən razı qaldı.

Tapmaca:

*Yağış yağanda
Çimər, yuyunar.
Yazda geyinər,
Qışda soyunar.*

Sual və tapşırıqlar:

Hekayədə payızın hansı əlamətləri göstərilir?
Uşaqlar nə üçün meşəyə getmişdilər?
Payızda siz haralara gəzməyə getmişsiniz?
Tapmacanın cavabını açıqlayın.
Gördüklərinizi danışın.

Əlcək
(İxtisarla)

Arxasında zər mütəkkə,
Önündə ip yumağı, –
Pəri xala bardaş qurub
Şəkiddə axşamçağı.

İsti əlcək toxuyur o,
Kimə isə bayaqdan.
Sarı, xallı yarpaqlar da
Düşür bir-bir budaqdan...

Xəzan yeli hey titrədir
Arx üstündə otları,
Üfük sarı,
Yarpaq sarı, ot sarı...

Çay da susub, əks eləmir
Şən səsini gen dərə.
Qatarlaşıb uçur quşlar
Uzaq-uzaq ölkələrə.

Xəzəl tutur bağ arası
Cığırıları, yolları.
Başlarını dikib yerə
Bağda moruq kolları...

–Bu il qış sərt gələcək.
Onunçun da Rizvanıma
Toxuyuram yun əlcək.

–Bunu nədən bilirsən ki?
–Qızım, deyim, bil sən də.
Qış sərt olar
Ala çinar yarpağını
Aşağıdan tökəndə.

Bunu mənə nənəm deyib,
O zamandan hər il mən
Yoxlayıram, düz də çıxır.
Yalan olmaz el deyən...

Bəxtiyar Vahabzadə

Sınamalar:

Ağaclar yarpağını gec tökərsə, qış fəsli sərt və uzun çəkər.

Tapmaca:

*Əl ilə tutmaq olmaz,
Göz ilə görmək olmaz.*

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə payız fəslinin təsvir olunduğu nədən bilinir?
Şeirdə «sarı» sözü neçə dəfə təkrar edilir? Burada təkrarsız keçinmək olarmı?

Pəri nənə qışın sərt olacağını nədən bilir?

Siz nənənizə və babanıza hansı işlərdə kömək edirsiniz?

Hərəniz Şeirin bir hissəsini ifadəli oxuyun.

Payız fəslində hansı hadisələr təkrarlanır?

Tapmacanın cavabını deyin.

Payız qayğıları

Tənəffüs idi. Payızda kənd təsərrüfatında hansı işlərin görüldüyündən danışırdıq. Çox fikirləşdik, pambıq, üzüm, nar və heyvanın yığılmasından, torpağın şumlanmasından başqa bir iş xatırlaya bilmədik.

Kənddə yaşayan əmim bizə qonaq gəlmişdi. Payızda kəndlilərin nə ilə məşğul olduğunu ondan soruşdum. Əmim mənə nələr danışmadı.

Öyrəndiklərimi yoldaşlarıma çatdırmaq üçün tələsirdim. Böyük tənəffüsdə uşaqlar ətrafıma topladılar. Əmimin dediklərini bir-bir danışdım:

–Bağlarda üzüm yığılır. Sonra tənək cərgələrinin araları şumlanır, torpağa gübrə verilir. Əmim deyir ki, üzüm bağlarını suvarmaq üçün göllər düzəltmişik. Onlardan biri də Mərzəndiyə gölüdür. Ağsuçaydan axan, dağların yamaclarından süzülən sular bir-birinə qovuşub gölə tökülür. Borular meşələrin qoynuna dolana-dolana yuxarı «dırmaşır», özü ilə həyat çeşməsi aparır.

Göldən suyu nasosla qaldırıb bağları və tarlaları suvarırlar...

Tütün yarpaqları yığılır, ipə düzülür, qurudulur, sonra məntəqələrə daşınır.

Nar bağlarında məhsul yığılandıqdan sonra ağacların arası becərilir, pöhrələr kəsilir.

Pambıq yığılandıqdan sonra sahələr çöpdən təmizlənir.

Əmim qonşu rayonlarda pambığın becərilməsindən də danışdı. O, dedi ki, gübrələr daşınıb sahələrə səpilir. Traktorla sahələr şumlanır. Kənd təsərrüfatı maşınları və alətləri təmir olunur.

Uşaqların bu dəfəki tənəffüsü çox səmərəli keçdi. Onlar öyrəndilər ki, payız zamanı kənd yerlərində iş dayanmır. Payızın da öz qayğıları var.

Sınamalar:

İlin payız və yazın iki ayı yağmurlu keçərsə, məhsul bol olar.

Suallar və tapşırıqlar:

Şəhər məktəbində oxuyan uşaqların kənd təsərrüfatında görülən işlər haqqında məlumatı nə üçün az olur?

Uşaq əmisindən payızda görülən işlər haqqında nələri öyrəndi?

Sizin yerdə (şəhərdə, qəsəbədə, kənddə) payız zamanı hansı işlər görülür?

Hansı işlər hər payız fəslində təkrar görülür?

Payız düşüncələri

(İxtisarla)

Həzin nəğmə deyir indi bağça, bağ.

Yadıma yaxınlar, uzaqlar düşür.

Yaralı quş kimi qanad çalaraq,

Yarpaqlar uçuşur, yarpaqlar düşür.

Ellərə car çəkən payızın səsi

Düzlərdə sərt əsən küləklərdədir.

Mehriban baharın isti nəfəsi

Ancaq ürəklərdə, ürəklərdədir.

Dağ susur, yüksəlir aranın səsi,

Yığılmış pambıqlar qar tayasıdır.

Qatardan ayrılmış durnanın səsi

Köç etmiş baharın son nidasıdır.

Açdı ürəyini bağça, bağ mənə,
Qəlbim qanadlanıb uçmaq istədi.
Sanki əl eyeləyib hər yarpaq mənə,
–Gələn baharadək, əlvida, -dedi.

Nəbi Xəzri

Tapmaca:

*Ayağı yoxdur, qaçır,
Qanadı yoxdur, uçar.*

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə payızın hansı əlamətləri verilir?
Şair yarpaqların tökülməsini nəyə bənzədir?
«Dağ susur, yüksəlir aranın səsi» sözlərini necə başa düşürsünüz?
Şeiri oxuyanda hansı hissləri keçirirsiniz?
Şeirdə uyğun gələn qafiyələri göstərin.
Hərəniz Şeirin bir bəndini ifadəli oxuyun.
Hər payız havanın, suyun, torpağın, quşların, ağacların, otların, görülən işlərin təkrarlandığını danışın.
Tapmaca Şeirin hansı bəndinə aiddir? İzah edin.

Ana südü

(«Kitabi-Dədə Qorqud» dastanından)

Bayandır xan ildə bir kərə Oğuz bəylərini qonaq çağırır onlar üçün atdan aygır¹, dəvədən buğra², qoyundan qoç kəsdirir. Xan, onlar üçün otaqlar da ayırır...

Bir gün Dirsə xanın oğlu Buğac ovda ölümçül yaralanır. Bozətli Xızır yaralı oğlanın yanında hazır olur. Üç dəfə yarasını əliylə sıgallayır və deyir:

–Oğlan, qorxma, sənə bu yaradan ölüm yoxdur. Dağ çiçəyi ilə ananın südü sənin yarana məlhəmdir.

Oğlanın anası at çapıb, oğlunun yaralandığı yerə gəlib çıxır; baxır ki, oğlu al qanına bulanıb yatır. Oğlan azacıq göznü açır və anasına deyir:

–Ana, ağlama, qorxma, bu yaradan mənə ölüm yoxdur, Bozətli Xızır yanıma gəldi, üç dəfə yaramı sıgalladı və əlavə etdi ki, bu yaradan sənə ölüm yoxdur, dağ çiçəyi ilə ana südü sənə dərmandır.

Oğlan belə deyən kimi qırx incə qız dağa yayılıb dağ çiçəyi toplayır.

Dağ çiçəyi və ana südü oğlanı sağaldır.

Sual və tapşırıqlar:

Bozətli Xızır yaralanmış oğlana necə kömək edir?

Bozətli Xızırın əlində müalicə əlamətinin olduğunu nədən bilmək mümkündür?

Yaralanmış oğlanın qorxaq olmadığını isbat edin.

Hansı dağ çiçəklərindən müalicədə istifadə olunur?

Azərbaycan ailələrində uşaqların hörmətdə olduğu hekayənin harasından bilinir? Həmin hissəni tapıb oxuyun.

«Kitabi-Dədə Qorqud» haqqında daha nə bilirsiniz? Danışın.

¹ Aygır – erkək at

² Buğra – erkək dəvə

Ananın səsi

(əsasında işlənmişdir)

Böyük Ağvan¹ hökmdarı qocalmışdı. Düşmənlər hökmdarın xəstələndiyindən istifadə edərək, gözəl Azərbaycan ellərini bir-bir öz pəncələrinə keçirməyə başladılar.

Düşmən vətəni parçalayırdı. O, Araz çayını keçərək, düzlərə bərəkət, ellərə səadət gətirən Kür sahilini tutmuşdu. Gözəl Bərdə bağları düşmən atlarının ayaqları altında tapdalanırdı. Bunu görən hökmdar:

–Cəngi² çalınsın! –dedi. –Mən yenə də döyüşə gedəcəyəm. Ərlər, igidlər, mənə eşidin! Mən bu qoca vaxtımda düşmənlə üz-üzə duracağam.

«Cəngi» səsi Şahdağından tutmuş Savalana, Murov dağından tutmuş Xəzər dənizinə kimi hər yerə əks-səda saldı. İgidlər hazır idi. Hökmdar döyüş paltarını geyinmiş, atını yəhərləmişdi. Yola düşmək vaxtı çatanda o, qılıncını qaldırmaq istədi, lakin gücü çatmadı. Hökmdar inildədi. Qılınca bir də əl atdı. Lakin bu dəfə də o, qılıncı qaldıra bilmədi.

Hökmdarın özü kimi qocalmış arvadını ellər özünə ana hesab edirdi. O hələ on altı yaşında olanda buzlu Savalan yaylaqlarından enmiş, hökmdarla birlikdə döyüşlərə getmişdi.

Başı Şahdağı kimi ağarmış ananın qəlbinə az dağ çəkilməmişdi. Vətən dərdi ilə birlikdə onun ancaq analara məxsus olan bir dərdi də vardı. Övlad dərdi. Bu dərd şahin kimi igid Azərbaycan qızının ömrünü soldurmuşdu. Ana beş oğul dağı görmüşdü. Beş aslan, beş qartal vətən uğrunda düşmənlərlə vuruşda həlak olmuşdu. İndi ananın bircə oğlu qalmışdı: ən kiçik oğlu – Cavanşir.

Vətən yenidən ayağa qalxanda ana da ağ saçlarını yana dağıtdı, örpəyini götürdü. Bu böyük bir fəlakətin yaxınlaşmasına işarə idi. El bunu duydu. Ana böyük hökmdarın taqətsizliyini görəndə və onun iniltisini eşidəndə ürəyi odlandı:

¹ Ağvan – Şimali Azərbaycanın qədim adı

² Cəngi – keçmişdə vuruş meydanında çalınan marş

–Vəfalı və igid dostum! –deyə o, hökmdara müraciət etdi,
–Sən səbr et, qorxma, mən vətəni yağılardan xilas edərəm.

Ana el başçılarını çağırırdı, onlara dedi:

–Şahinlər, tərланlar! Siz Şahdağın, Savalanın suyunu içmişiniz, siz ceyranlar oylağında böyümüsünüz. Min illərdən bəri vətənə basqın edən düşmənlər sizin böyük əcdadlarınızın zərbəsini dadmışlar. Mən də sizinlə birlikdə çox döyüşdə olmuşam. Böyük Ağvan hökmdarı əlli il sizinlə birlikdə yağılardan sinəsini oxlamışdır. Amma bu gün hökmdar sizinlə döyüşə gedə bilməyəcəkdir. O, qoca və xəstədir. Siz mənə tanıyırsınız. Beş oğul dağı görmüşəm. Bu gün kiçik oğlum Cavanşiri sizinlə də döyüşə göndərirəm...

Ana susdu. El başçılarının üzünə bir duman çökdü. Ana öz oğlunu böyük məhəbbətlə sevirdi. El başçıları da Cavanşiri sevirdilər. Onlar öz ölümlərinə razı olar, lakin Cavanşirin döyüşə getməsinə məsləhət görməzdilər. O, böyük budaqda qalmış axırncı meyvə idi. Ananın da, elin də qəlbi ona bağlı idi.

Cavanşir çox gənc idi. Lakin at belinə qalxanda qayalar, uçurumlar onun qabağında dura bilməzdi; daşqın çaylar, qalın meşələr ona yol verərdi.

Ana Cavanşiri çağırırdı. El başçılarının yanında dedi:

–Atan qocalmış, mənim də belim bükülmüşdür. Sən bu gündən qalxan və qılınc götür. Budur, minlərlə igid vətən uğrunda döyüşə gedir. Sən də onlara qoşul. Hökmdar oğlu olduğunu unut. Bircə şeyi yadda saxla. Vətən fəlakət qarşısındadır, onu xilas etmək lazımdır. Düşmənin üstünə bir əsgər kimi get, müzəffər bir aslan kimi qayıt. Düşmən qarşısından qaçsan, bu yurda dönmə. O zaman mən südümü sənə halal etmərəm. Sən arxadan yaralansan, Azərbaycan qızlarına sənənin yaranı sarımağa məsləhət görmərəm. Düşməni yurdumuzdan qovmamış geri dönmə!

Cavanşir vüqarla başını qaldırdı və yaxına gəlib ananın titrək, zərif əllərindən öpdü:

–Arxayın ol, ana, mən vətən oğluyam!

–Cavanşir bizim sərkərdəmizdir!.. –Cavanşirə uğurlar olsun! –deyə el başçılarının əzəmətli səsi gurladı...

–Sizə uğurlar olsun! –deyə ana zərif əllərini qaldırıb onlara xeyir-dua verdi.

Bir qədər vaxt sonra anaya xəbər çatdırdılar ki, Cavanşir sinəsindən, alnından beş dəfə yara alıb, amma ölüm öz qanadını onun başı üstündə aç bilməyib. O, evə qayıdır.

Oğlunun qayıtdığını eşidən ananın sevinci aşıb-daşır.

El Cavanşiri təntənə ilə qarşıladı. Cavanşir anasının qarşısında diz çöküb dedi:

–Mən sənin əllərindən öpməyə, səni təbrik etməyə gəlmişəm. Sənin əmrin, vətənin əmri yerinə yetirildi. Düşmən ordusu dağıldı. O, bir daha bu torpağa ayaq basa bilməz!

Ananın gözü yaşardı. O, oğlunun və el başçılarının alnından öpdü.

Ananın bu mükafatı dünyada hər bir mükafatdan uca idi.

Yusif Şirvan

Sual və tapşırıqlar:

Cavanşir kim idi?

Anası ona nə tapşırdı?

Cavanşir anasının tapşırığını necə yerinə yetirdi?

Ananın xasiyyəti nə üçün xoşunuza gəlir?

Hekayənin hissələrinə başlıqlar verin və alınan plan üzrə danışın.

Cavanşirin «Arxayın ol, ana, mən Vətən oğluyam!» – sözlərindən sonra nə üçün nida işarəsi qoyulub?

Babək

Yoxsul bir qadının əlində kiçik bağlama vardı. O, ağır və yorğun addımlarla dağa qalxırdı. Onun yaşı qırxıdan çox olmazdı. Amma saçları tamam ağarmış, üz-gözü qırışmışdı. İri, qara gözləri çox kədərli idi.

O, daşlı cığırlarla irəliləyir, qonşuların qoyununu otaran oğlu üçün yemək aparırdı.

Uzaq ellərdən axışıb Azərbaycana gəlmiş ərəb qoşunları onlara baş əyməyən, vergiləri ödəyə bilməyən adamlara ağır cəza verirdilər. Onlar qadının ərinə də həbs edib. Beyləqan şəhərinə aparmış və orada öldürmüşdülər. Qadın üç uşağı ilə qalmış, onları dözülməz çətinliklərlə böyütmüşdü. İki oğlu neçə il idi ki, başqa kəndlərdə, obalarda nökrəçilik edirdi. Yanında qalmış kiçik oğlu Babək isə çoban idi.

Babək gün doğmamış evdən çıxar, günəş Savalan dağının arxasına çəkildəndən sonra qayıdardı. Bu yerlərin saf havası, səfali meşələri, çiçəkli çəmənləri, gözəl suları Babəkə qüvvət verirdi. On üç-on dörd yaşlı Babək pəhləvana oxşayırdı. Bu, ananı sevindirirdi. Sağlam və güclü olmaq böyük xoşbəxtlik idi. Babək böyüyüb təkə anasına deyil, elinə-obasına da böyük xeyir verə bilərdi.

Ana bu haqda fikirləşə-fikirləşə gedib dağın başına çatmamışdı ki, bir haray eşitdi. Aşağıya baxanda gördü ki, Babəklə iki yoldaşı qoyunlara hücum etmiş canavarları qovurlar.

Ana əvvəl bərk qorxdı, nə edəcəyini bilmədi. Amma sonra Babəkin çomaq zərbəsi ilə yekə bir canavarı yerə sərdiyini görüb, özünə gəldi: yerdən daş götürüb balaca çobanların köməyinə getdi. Bir azdan oğlunun yanına çatdı. Ananın köməyinə ehtiyac qalmamışdı. Yerdə dörd canavar uzanmışdı. Babək anasını görüb onun üstünə yüyürdü. Anası onu qucaqlayıb canavarlara baxdı. Babəkin iki yoldaşı da ananın yanına gəldi. Onlardan biri ən yuxarıdakı canavarı göstərib:

–Bunu ikimiz güc-bəla ilə öldürə bildik, -dedi.

–İtlər kömək etməsəydi o, bizi parçalaya bilərdi. Bunları isə Babək öldürdü.

Ana:

–Qoçaq oğlanlarsınız! –dedi. –Gör nə qədər qoyunu xilas etmişiniz. Çox sağ olun!

Ana balaca çobanları bağrına basıb öpdü. Onların bu qoçaqlığı haqda xəbər kəndə yayıldı.

Bir müddət sonra Babək daha böyük qoçaqlıq göstərdi. Qonşu mahaldan olan bir neçə atlı o yerlərdən keçib gedirmiş, sürülərin yanındakı çobanların uzaq olduğunu görüb qoyun aparmaq istəmişlər. Onlar sürüyə hücum edəndə Babək irəli keçmişdi. Birinci zərbəsi ilə quldurun birini yerə sərmişdi. İki balaca çoban və itlər də köməyə gəlmişdilər. Bu vuruşmada Babək daha bir quldurun başgözünü əzmişdi. O biri quldurlar isə atlarına minib qaçmışdılar. Camaat Babəki və dostlarını yenə alqışlamışdı.

İllər keçdikcə Babək toylarda, bayramlarda güclü pəhləvanlarla güləşir və hər dəfə qalib gəlirdi.

Babək atasından qalma kiçik tarlanı çox bacarıqlı bir əkinçi kimi becərirdi. Onu yaxşı əkinçi və çoban kimi tanıyırdılar. Babəkin əsl şöhrəti gücündə və qoçaqlığında idi. At sürməkdə, qılınc oynatmaqda onun bərabəri yox idi. Babəkin qorxusundan o tərəflərə quldurlar və soyğunçular gəlmirdi. Ərəblərin göndərdiyi vergiyiğanlar da o tərəflərə gəlməyə qorxurdular.

Elə bir vaxt gəlib çatdı ki, Babəkgilin kəndi ərəb hakimlərinə vergi verməkdən boyun qaçırdı. Kəndə qoşun göndərildi. Bu vaxt kəndlilərin hamısı silaha sarıldı. Yaxın kəndlərdən də onlara köməyə gəldilər. Vuruşmaya Babək başçılıq etdi, ərəblərin qoşunu darmadağın edildi. Hər yerdən xalq dəstə-dəstə axışıb Babəkin yanına gəlir, ona şikayət edirdi:

–Babək, ərəblər bizim mal-qaramızı sürüb apardılar.

–Babək, ərəblər kəndimizdən çoxlu arvad-uşağı zorla özlərinə qul etdilər.

–Babək, amandır, bizə kömək et, ərəblər kəndimizin bütün ağsaqqallarını dar ağacından asmağa hazırlaşırlar.

–Babək, ərəblər bizdən o qədər vergi istəyirlər ki, ev-eşiyimizi də satsaq, gücümüz çatmayacaq...

Babək öz igid yoldaşları ilə onların köməyinə gedir və hər yerdə işğalçıları cəzalandırırdı. Ərəb işğalçılarının başçısı Babəkin üstünə bir neçə min adam göndərdi. Babəkgil onları da darmadağın etdilər. Kəndlər bir-bir ərəblərin əlindən çıxırdı.

Düşmənlərin başçısı daha da qəzəbləndi:
–Bu nədir, İrani, Azərbaycanı alan, güclü hökmdarları
diz çökdürən ərəb qoşunu bir çoban ilə bacara bilməyəcək?!
Onun əmri ilə Babəkin üstünə daha böyük qoşun
göndərildi. Ərəb qoşunu bu dəfə də məğlub edildi. Xəbər
gedib ərəblərin hökmdarına çatdı. Hökmdar özündən çıxdı.
Babəkin yaşadığı mahala daha güclü qoşun göndərdi.
Bundan xəbər tutan Babək yolların ağzında bir neçə qala
tikdirdi və ərəb qoşunları ilə vuruşdu.
Ərəblər yenə darmadağın edildi.
Ölkənin hər yerində xalq üsyan edib Babəkə qoşulur,
ərəblərlə vuruşurdu. Ərəb hökmdarı başqa ölkələrdə olan
qoşunlarını da Azərbaycana göndərirdi.
Xalqımız Babəkin başçılığı ilə ərəblərə qarşı 20 ildən
artıq vuruşdu. O vaxtdan çox keçir. Babəkin və onun igid
yoldaşlarının adı isə dillərdən düşmür.

Əlövsət Quliyev

Bayatı:

*Burda yolum oldu tən,
Varmı bu yoldan ötən?!
Bu dünyada şirin şey,
Bir anadır, bir vətən!*

Sual və tapşırıqlar:

Babəkin anası nə üçün tez qocalmışdı?
Babək xalq arasında necə tanındı?
Xalq Babəkdən nə üçün kömək istəyirdi?
Babək ərəblərə qarşı nə üçün mübarizə aparırdı?
O, nə üçün həmişə qalib gəlirdi?
Babəkin xarakterində xoşunuza gələn cəhətlər hansılardır?
Xalqımızın Babək kimi başqa qəhrəman oğullarının
adlarını çəkin.
Necə adama qəhrəman deyirlər?

Koroğlu ilə Dəli Həsən

(«Koroğlu» dastanı əsasında işlənmişdir)

I

Günlərin bir günü Koroğlu Qırata minib Çənlibelin ətəyindəki yola çıxır. Görür ki, bir dəstə yaraqlı-yasaqlı atlı gəlir. Amma atlıların qabağında bir oğlan var, görkəmindən igidlik yağır. Oğlan Koroğlunu görcək dəstəsinə hay vurur. Atlılar o saat Koroğlunu araya alırlar. Koroğlu dayanır. Gözləyir ki, görsün işin axırı nə olacaq? Oğlan atı cövlana gətirir, sürüb düz Koroğlunun qabağında dayanır. Sonra bir Koroğluya baxır, bir atına baxır, soruşur:

–Ayə, de görüm kimsən?

Koroğlu deyir:

–Yoldan keçənəm.

Oğlan bir də Koroğlunun atına baxıb soruşur:

–Bu atı hardan alıbsan?

–Özümünküdür.

Oğlan deyir:

–Düş atdan! Bu at mənə çatacaq!

Koroğlu cavab verir:

–Mən sənə məsləhət görürəm ki, öz yolunla düz keçib gedəsən. Yoxsa yaxşı olmaz!

Oğlan bu sözdən qəzəblənir. Hırslə atının başını çəkir. At dal ayaqları üstünə qalxır. Oğlan üzünü Koroğluya tutub deyir:

–Görünür, sən məni tanımırsan. Əgər tanısaydın, belə danışmazdın. Mənə Dəli¹ Həsən deyərlər. Bu yollardan kim keçsə, mənə bac-xərac² verməlidir.

II

Koroğlu sakitcə deyir:

–Dəli Həsən, səsinə güc vermə! İgid dil açmaz, əl açar.

–Ayə, sən kimsən ki, mənim qabağında belə yekə-yekə danışsın?

–Dayan, deyim kiməm.

¹ Dəli – burada: *igid, qoçaq* deməkdir. Dəli Həsən – yəni igid Həsən.

² Bac-xərac – vergi

Bunu deyib, Koroğlu atın başını çəkir. At dal ayaqları üstündə şaxə qalxır, dırnağının altından qopan daş Dəli Həsənin başının üstündən keçib, o tərəfə düşür.

Koroğlunu dövrəyə almış atlılar çaxnaşmaya düşürlər. Koroğlu sazı çiyindənən aşırıb sinəsinə basır və deyir:

*Adımı soruşsan, bil, Rövşən olu,
Atadan, babadan cinsim Koroğlu,
Mənəm bu yerlərdə bir dəli-dolu;
Gündoğandan günbatana mənimdi!*

Dəli Həsən bir Koroğluya baxır, bir dönüb öz yoldaşlarına baxır, hündürdən gülür. Atlılar da gülüşürlər. Onların bu gülüşmələri Koroğluya toxunur. Bir istəyir Misri qılıncı çəkib, hünərini onlara göstərsin. Sonra «Lənət şeytana» deyib sazı alır, görək nə deyir:

*Qoç Koroğlu çıxar düzə,
Baxmaram əllyə, yüzə;
Mən dəlidən öyüd sizə,
Həddini aşmamaq gərək...*

Koroğlunun belə nəsihət eləməyi Dəli Həsənə lap açıq gəlir. Öz adamlarına hay vurub, Koroğluya hücum eləmək istəyir. Koroğlu deyir:

*Çəkərəm qılıncı, kəsərəm yolu,
Mənəm igidlikdə bir dəli, dolu.
Hələ coşmayıbdır bu qoç Koroğlu,
And içmişəm bu gün döyüş olmasın.*

Dəli Həsən elə bilir ki, Koroğlu ondan qorxur. Geriyə çevrilib adamlarına deyir:

–Ayə, mən də elə bilmişəm ki, bu doğrudan da igiddir. Sən demə bu yanşaq¹ gəvəzənin² birisi imiş. Tutun, yekə-yekə danışdığına görə atını əlindən alın, özünə də bir-iki vurub yola salın.

Koroğlu baxır ki, iş davasız keçməyəcək. Misri qılıncını çəkib, alır sazı, görək nə deyir:

*Hayqırıb açsam meydanı,
Su tək axıdaram qanı.*

¹ Yanşaq – burada: *aşiq* mənasındadır

² Gəvəzə – boş-boş danışan, boşboğaz

*Dəstələyib bəyi, xanı
Qırat döşünə qataram.*

III

Koroğlunun bu sözlərindən Dəli Həsən qızıdır. Özü çəkilib bir kənarda durur, adamlarına hökm eləyir ki, Koroğlunu tutsunlar.

Dəli Həsənin dəstəsi Koroğluya hücum eləyir. Koroğlu qızmış şir kimi onların üstünə cumur.

Bir yandan Koroğlu, bir yandan Qırat az vaxtda dəstəni əldən-ayaqdan salırlar. Dəstədən qırılan qırılır, qalanlar da qaçıb dağılırlar. Koroğlu dəstəni dağılmış görüb, Qıratı Dəli Həsənin üstünə sürür. Üzünü ona tutub, alır sazı, görək nə deyir:

*Qorxum yox paşadan, sultandan, xandan,
Gəlsin mənəm deyən, keçirdim sandan.
Ərlər¹ daldalanıb qorxmasın qandan,
At sürsün, qovğaya mərdana gəlsin!*

IV

Dəli Həsən ilə Koroğlu dava eləyəsi olurlar. Qılınclarını çəkib, bir-birinə hücum eləyirlər. Çox vuruşurlar. Amma heç biri məğlub olmur. Axırda atdan düşürlər, güləşməyə başlayırlar. Dəli Həsən ilə Koroğlu çox güləşirlər, gah o buna güc eləyir, gah bu ona güc eləyir. Qoç Koroğlu axırda bir nəərə çəkir, Dəli Həsəni götürüb yerə vurur. Dizini onun sinəsinə dayayır, əlini qılınca atanda Dəli Həsən bir ah çəkir. Koroğlu deyir:

–Bir qaşiq qanından qorxub niyə ah çəkirsən?

Dəli Həsən deyir:

–Ey igid, mən canımdan qorxub ah çəkmirəm.

Koroğlu soruşur:

–Əhdin nə idi?

Dəli Həsən deyir:

–Mən əhd eləmişdim ki, hər kim məni bassa, onunla dost, qardaş olam. Ölənə qədər onun yanında qalam. İndi sən məni basdın, ancaq öldürürsən, əhdimə çata bilmirəm.

¹ Ər – burada: *igid* mənasındadır

Dəli Həsənin bu sözü Koroğlunu sevindirir. Ayağa qalxır, Dəli Həsənin qolundan yapışıb qaldırır, əlini üç dəfə onun kürəyinə vurur.

Onlar həmin vaxtdan bərk dost olurlar. Çənlibelə gəlirlər. O gündən Koroğlunun başına yavaş-yavaş adamlar yığışmağa başlayır. Çox çəkmir, Çənlibel qoçaq oğlanların, igidlərin məskəni olur.

Sual və tapşırıqlar:

Koroğlu Dəli Həsənə harada rast gəlir?

Koroğlu özü haqqında ona necə məlumat verir?

Onlar nə üçün vuruşmalı olurlar?

Koroğlu haqqında daha nə bilərsiniz?

Koroğlunun hansı xüsusiyyətləri xoşunuza gəlir? İzah edin.

Ağ at və ağ çuxa

(İxtisarla işlənmişdir)

Nurani qocalar nağıl edirlər ki, Bakının Hüseyinqulu adlı xanı olub. Onun olduqca gözəl və ağıllı qızı varmış. Adı Mahnigar imiş. Onun at minməkdən, qılınc oynatmaqdan, tüfəng atıb nişan almaqdan xoşu gəlirmiş.

Hüseyinqulu xan hər il Novruz bayramında at çapdırarmış. Mahnigar at qovmada və cıdır oyunlarında birinciliyi qazanana öz əli ilə hazırladığı bir hədiyyə verərmiş.

Mahnigarın Ağ atı varmış. Bu atı türkmənlər Hüseyinqulu xana peşkəş gətiribmişlər. Atası da onu öz qızına bağışlayıbmiş. Mahnigar hərdən oğlan paltarında Ağ atı minər, şəhər ətrafında sürərmiş. Atın yeminə, suyuna Mahnigar özü nəzarət edərmiş. Bu at o qədər harın imiş ki, nökərlərdən kimsə ona yaxın dura bilməzmiş. Bir neçə nökeri təpikləyib əzibmiş.

Mahnigarı bir çox yerdən istəyirlər. Şəki xanı, Gəncə xanı, Qarabağ xanı, Şamaxı xanı öz oğlanları üçün Hüseyinqulu xana dəfələrlə elçi göndəyirlər. Mahnigar isə heç kəsə

qəti bir cavab vermir. Günlərin bir günündə Mahnigar öz əliylə zərif ipəklə qarışıq şal toxuyur, şaldan da bir ağ çuxa tikir. Çuxanın sırmaları və ilmələri qızıldan olur. Mahnigar xan və bəy balalarına elan etdirir ki, bu ağ çuxa hansının əyninə gəlsə və ağ atı minib sürə bilsə onu sevəcəkdir.

Ağ çuxa və Ağ at əhvalatı hər yerə yayılır. Novruz bayramına bir həftə qalır. Car çəkilir ki, ağ çuxanı at çapmaqda birinciliyi qazanan igid geyəcəkdir. Novruz bayramı günü ətraf kəndlərdən arvad, kişi, böyük-kiçik axın-axın toplaşır. Hər ilki kimi, meydanda «keçdi-keçdi» olacaq, pəhləvanlar qurşaq tutub güləşəcəklər. Qoçaq oğlanlar, xanzadələr və bəyzadələr qızıl və gümüş vəzli çuxalarda at çapmaq vaxtını səbirsizliklə gözləyirlər.

Pəhləvanlar güləşdikdən, qoçlar döyüşdükdən sonra növbə at çapanların olur. Carçı yenə uca səslə elan edir:

–Mahnigarın bu il hədiyyəsi gözəl ağ çuxadır. Kim buradan gedib Şağan qalasının başına dolanaraq qayıdıb, birinci olaraq şəhərin sağ qapısından içəri girərsə, Mahnigar ağ çuxanı ona bağışlayacaq.

Atlılar dördayaq Şağan qalasına tərəf çapır. Hər atlı o birisini keçməyə çalışır. Birdən şəhər tərəfdən tozanaq qalxır. Hamı çevrilib o tərəfə baxır. Bu gələn bir atlı idi. Yaxınlaşanda bilinir ki, xanın adamlarından olan dəliqanlı Aslandır. Hamını heyrət bürüyür. Çünki Aslan Mahnigarın Ağ atında idi. Hadisəni hərə bir cür başa düşür. Aslan isə ildırım kimi adamların yanından ötüb keçir. Ağ at əsəbi şir kimi yüyənini çeynəyir, atlıların arxasınca qaçır. Keşlədə onlara çatır və bir qədərdən sonra ötür. Ağ at şəhərə birinci daxil olur.

Şəhərdə hamı güman edir ki, ağ çuxanı Aslan geyəcəkdir. Bir gün keçir. Lakin Aslan ağ çuxanı almaq üçün Mahnigarın hüzuruna getmir. Adamlar təəccüblənir. Mahnigar özü də maraqlanır. O, Aslanı çağırtdırır və soruşur:

–Nə üçün hədiyyəni almırsan?

Aslan başını aşağı salır. Mahnigar təkid etdikdə o dillənir:

–Siz əvvəlcə ağ çuxanı geyəcək igidi sevəcəyinizi bildirmişdiniz. Sonra isə elan etdiniz ki, kimin atı birinciliyi qazansa, ağ çuxanı ona verəcəksiniz. «Keçdi-keçdi»də birinciliyi Ağ at qazandı, o da sizindir.

–Bəs nə üçün məndən izinsiz Ağ atı tövlədən çıxarıb mindin?

–Ağ çuxanı başqasının əynində görməmək üçün.

–Nəyə görə?

–İstəmərdim ki, Mahnigarı başqası sevsin.

Mahnigar ağ çuxanı Aslana hədiyyə verir. Ağ atı da ona bağışlayır.

Bir müddət keçir. Ruslar Bakıya soxulurlar. Hüseyinqulu xan təslim olmaq istəyir. O, şəhərin qoşa qapısından çıxıb general Sisyanovu qarşılayır, şəhərin açarını ona verir. Mahnigar isə buna razı deyildi. O, xəbər göndərüb Aslanı çağırırdır. Aslan güllə ilə vurub Sisyanovu öldürür.

Ruslar ikinci dəfə Bakıya ordu göndərir. Hüseyinqulu xan şəhəri buraxıb Keşləyə çəkilir, ordan da İrana qaçır. Mahnigar sevdiyi sarayı tərk etmir. Rus əsgərləri sarayı işğal edir. Mahnigarın yaşadığı mənzilə gözətçilər qoyulur.

Gecə şəhərdə atışma başlayır. Bütün yatanlar ayılır. Məlum olur ki, Aslan gecə ikən Mahnigarı xilas etmək üçün şəhər hasarını gündoğan tərəfdən aşıb içəri keçir, Mahnigara keşik çəkən əsgərlərdən bir neçəsini yerə sərir və otağa daxil olur. Mahnigarı götürüb şəhərdən çıxmağa çalışır. Rus əsgərləri ilə çarpışır, özünü Ağ ata yetirə bilir. O, Mahnigarı Ağ atın tərkinə alıb aradan çıxır.

Ağ at Aslanla Mahnigarı Buzovna kəndinə qədər gətirir. Ruslar kəndi əhatəyə alır. İrəlində isə yalnız dəniz görünürdü. Ağ at dəniz qırağındakı qaya üzərinə qalxır, Aslanın əmrini gözləyir. Aslan qayıdıb Mahnigara baxır. Ruslar lap yaxınlaşır, təslim olmağı onlara təklif edirlər. Dənizin mavi dalğaları isə elə bil onları özünə tərəf çağırır. Aslan və Mahnigar bir-birindən möhkəm tutub Ağ ata əmr edirlər:

–Dənizə!

Dəniz onları öz ağışına alır. Buzovnada, dəniz kənarında Ağ atın dənizə atıldığı yer indi də qalır. Camaat qayaların birinə «Aslan qayası», digərinə Mahnigarın adından götürülmüş «Muynigar qayası» deyirlər.

Seyid Hüseyn

Sınamalar:

Deyirlər ki, külək ağaclarda yarpaqları üst tərəfdən çevirirsə, deməli, yağış yağacaq.

Sual və tapşırıqlar:

Mahnigar kim idi?

Mahnigar necə adama ərə getmək istəyirdi?

Hekayədə Novruz bayramının hansı ənənələrindən söhbət gedir? Ənənə anlayışını necə başa düşürsünüz?

Rus ordusuna münasibətdə Hüseynqulu xanın, yoxsa Mahnigarın mövqeyi xoşunuza gəlir? Nə üçün? İzah edin.

Aslanın xarakterində hansı cəhətlərin tərəfdarisiniz?

Hekayənin hissələrini adlandırın. Alınan plan üzrə onu nağıl edin.

AZƏRBAYCAN MÜSTƏQİLLİK VƏ ƏRAZI BÜTÖVLÜYÜ YOLLARINDA

Cavad xan cəngisi

(İxtisarla işlənmişdir)

Cümə məscidinin həyətinə fəvvarə düzəltmək istəyirdilər. Ekskavator birdən nəyəyə ilişdi. Gördülər iri qəbirdir, dörd yanı beton. Üstünü təmizlədilər, yazı göründü. Məlum oldu ki, Cavad xanın qəbridir. Gəncənin ən qüdrətli, ən qeyrətli xanı olub, 1785-ci ildən 1804-cü ilə qədər Gəncəyə hakimlik edib.

Xanlıq taxtına çıxan kimi Gəncədən yadların ayağını kəsib. O, musiqili məclisləri, ağıllı söhbətləri sevib. Gəncənin müstəqilliyini canından üstün tutub. Düşməyə düşmə, dostu dost olub. Möhürünün üstündə yazılıb: «Düşməyə amansız, dostunun əhdini qırmayan Cavad xan».

Cavad xan deyəndə – «Ə, uşaqlar, cəngi çalın!» -aləm tüğyana gələrdi, el qeyrətli dəliqanlılar toplaşardı, aləmə meydan oxuyardı.

Gözələ göz dikən çox olar, deyiblər. Azərbaycanın bir parçası olan Gəncəyə də əsrlər boyu yüzlərlə əl uzanıb. Çar Rusiyası Azərbaycanı, xüsusən Gəncəni ələ keçirməyə çalışırdı.

Gəncəyə pənah gətirən ermənilərdən ikisi gizlicə rus generalı Sisyanovun yanına gedir, satqınlıq edib deyir: «Gəncə erməniləri rus ordusunun gəlməsini səbirsizliklə gözləyirlər. Gəncəyə gəlmək asandır. Yola on nəfərlik süvari dəstəsi nəzarət edir».

General fürsətdən istifadə edir. Ordunu Gəncəyə tərəf yeridir. Gəncə qalasını mühasirəyə alır. General Sisyanov Cavad xana məktub yazır:

–«Cavad xan Gəncəli! Təklif edirəm ki, şəhəri davadalaşsız təhvil verəsiniz. İmtina etsəniz, bəxtinizdən kəsün».

Cavad xan general Sisyanova cavab məktubu yazır:

–«Xam xəyaldan əl çək! Gəncəyə yalnız meyitimin üstündən keçə bilərsən. Mən öləndən sonra, özgə cür yox!»

General Gəncə ermənilərinə də gizli məktub yazır:

–«Rus hökmdarının adından əmin edirəm ki, dövlətinin sakini kimi sizə asudə yaşamaq hüququ veriləcəkdir».

Səhər dan yeri qızaranda general Portnyakin öz qoşunu ilə Gəncə qalasının qapısı tərəfdən, general Karnyagin Tiflis darvazası, general Sisyanov isə mərkəzi meydan tərəfdən qalaya hücumə keçirlər. Qalaya hər tərəfdən od yağdırılır.

Döyüşün şahidləri yazırdı:

–«Gəncəlilər şir kimi müqavimət göstərirdi, rusların üzərinə dolu kimi güllə, daş və od yağdırırdı. Topların gurultusu, güllələrin vıyılması, qaladan eşidilən ah-nalə ərşə qalxırdı. Qala bürclərindən birində Cavad xan əlində siyirmə qılınc rusların hücumunu mətanətlə dəf edirdi. Vuruşma xeyli çəkdi. Qeyrətli, cəsarətli, mətanətli Cavad xanı birdən vurdular. Onu doğram-doğram etdilər».

Ruslar qalaya soxulurlar. General Karnyagin gündəliyində yazır: «Qəhrəman Cavad xanın arvadı da qəhrəmandır. Onun əynində çərkəzi paltar, belində xəncər, əlində isə ərinin qılıncı. Bu qadın qılıncı Sisyanovun başına endirəndə generalın yavəri özünü qabağa verdi. Qılınc yavərə dəydi. Qadın əmr etdi ki, biz otaqdan çıxmaq. Çıxdıq...

İgid xanın dəfnindən bir gün keçmişdi. Biz onun arvadına başsağlığı verməyə gəldik. O, bizə qatil kimi baxırdı. Biz ona pul təklif etdik. O, dinmədi. Bir kisə qızıl gətirib generalın qabağında durdu. Gözlənilmədən kisəni generalın üzünə cırpdı. Qızıl onluqlar general Sisyanovun alınına, gözünə, burnuna və ağızına dəyib ayaqlarının altına töküldü. General pərt oldu. O, əlində tutduğu pulları qadının ayaqları altına tökdü. Qadın pullara baxmadı, onları ayaqladı».

Gəncəyə ikinci zərbə də vuruldu. Şəhərin min illik adı dəyişdirildi: 1804-cü ildən ta 1918-ci ilə kimi Yelizavetpol

adlandı. Gəncə adını dilinə gətirən şəxsdən bir qızıl cərimə alındı.

İlk Azərbaycan Demokratik hökuməti şəhərin adını 1918-ci ildə özünə qaytardı. 1935-ci ildə şəhərin adı yenə də dəyişildi – Kirovabad oldu.

Dünyada Nizami Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi, Əbül üla Gəncəvi, Cavad xan Gəncəli kimi şəxsiyyətlər olub. Şəhərin adı Gəncə də olmalı idi. Nəhayət, 1989-cu ildə Gəncə adı yenidən şəhərin özünə qaytarıldı.

Əhməd İsayev

Atalar sözü:

İgid ölər, adı qalar.

Sual və tapşırıqlar:

Cavad xanı Azərbaycan xalqı nə üçün həmişə yad edir?

Cavad xan general Sisyanovun tələbinə necə cavab vermişdi?

Gəncənin adı ilə əlaqədar öyrəndiklərinizi danışın.

Yadellilərə qarşı Cavad xan kimi vuruşan daha kimləri tanıyırsınız?

Qaçaq Nəbi

(Dastandan bir parça işlənmişdir)

Yüz il bundan əvvəl Qubadlı, Zəngilan, Laçın, Kəlbəcər dağlarında, Araz çayı yaxınlığındakı kəndlərdə Nəbi adlı qoçaq bir adamın adı dillər əzbəri olmuşdu. Aşıqlar onun hünəri haqqında Şeirilər qoşur, hər yerdə ondan danışırıldı.

O zaman Azərbaycanda çar hökuməti və onun yerli nümayəndələri kəndlilərə çox zülm edirdi. Adamlar bu zülmə dözmür, çar hökumətinə qarşı vuruşurdular. Nəbi də zülmə, haqsızlığa etiraz edənlərdən idi. Hökumət Nəbini ələ keçirib cəzalandırmaq istəyirdi. Nəbi isə tufəng götürüb, Bozatanı minib dağlara çəkilmişdi. Ona görə də Nəbini qaçaq adlandırırdılar.

O, zalımlardan vaxtaşırı intiqam alırdı. Nəbinin arvadı Həcər də igidlikdə ərindən geri qalmırdı. Nəbini tuta bilməyən hökumət adamları Həcəri tutub həbsxanaya salırlar. Bu vaxt aşıqlar Həcərin adından belə bir Şeir qoşurlar:

*Qazamat¹ istidir, yata bilmirəm,
Düşmənim güclüdür, bata bilmirəm.
Ayaqda qandalaq² qaça bilmirəm.
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!*

*Mən gələndə şamamalar gül idi,
Dörd yanımı atlı düşmən bürüdü.
Yazıq canım qazamatda çürüdü,
Mənim bu günümdə gələsən, Nəbi!
Qazamat dalını dələsən, Nəbi!*

Bu xəbər Nəbiyə çatan kimi o, yoldaşları ilə gedib həbsxana keşikçilərini qırdı və Həcəri xilas etdi. Hökumət bundan qorxuya düşdü. O, necə olursa-olsun, Nəbini cəzalandırmağa çalışırdı. Amma onu ələ keçirə bilmirdi. Çünki xalq Nəbinin nə üçün qaçaq düşdüyünü yaxşı bilir və ona kömək edirdi. Aşıqlar da öz mahnılarında Nəbinin adından belə deyirdilər:

*Dağılmaz qalayam, yarılmaz dağam,
Fəqirin, yoxsulun, nə qədər sağam,
Yolunda xidmətkar³ daşqın irmağam⁴.
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!*

*Dara düşsəm elim yetir köməyə,
Patronu bükülər şala, tirməyə.
Atışma zamanı bizə verməyə.
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!*

¹ Qazamat – həbsxana, dustaqxana

² Qandalaq – dustaqların əl-ayağını bağlamaq üçün dəmir buxov, zəncir

³ Xidmətkar – xidmətçi, burada: *el-obaya kömək edən* deməkdir.

⁴ İrmaq – çay

*Nəbiyə hay verir obalar, ellər,
El gücüdür daşqın çaylar, gur sellər,
El-obadan kənar bükülər bellər,
Alar qüvvət-gücü elindən Nəbi!
El-obanı salmaz dilindən Nəbi!*

Xalq Nəbini sevdiyi və kömək etdiyi kimi, Nəbi də xalqın köməyinə çatırdı. O zaman zalım çar hökumətinin qulluqçuları – naçalniklər, pristavlar Nəbinin qorxusundan rahat yata bilmirdilər. Nəbi əlində tufəng, Bozatin belində camaatın köməyinə çatır, zalımları cəzalandırırdı. Xalq isə onun bu yaxşılığını unutmur, öz mahnılarında onu tərənnüm edirdi.

Uzun illər çar hökuməti idarələrinin başçılarını qorxuya salan Nəbi 1896-cı ildə gecə yatdığı yerdə xaincəsinə qətlə yetirilir. O vaxtdan çox illər keçsə də, xalqımız Nəbini unutmur. Onun haqqında qoşulan mahnılar hələ də dillər əzbəridir.

Atalar sözü:

Elə arxalanan igidin arxası yerə dəyməz.

Sual və tapşırıqlar:

Nəbi kim idi?

O, nə üçün qaçaq düşmüşdü?

Həcəri nə üçün həbsxanaya salmışdılar?

Kəndlilər Nəbiyə nə üçün kömək edirdilər?

Xalqın azadlığı uğrunda mübarizə aparmış qəhrəmanlardan daha kimləri tanıyırsınız?

Məndə Həcərin dilindən verilmiş Şeiri əzbərləyin.

Atalar sözündəki «arxa» sözü hansı mənalarda işlənib?

Həcər

(İxtisarla işlənmişdir)

I

Yazın orta ayı idi. Günəş günorta yerinə qalxırdı. Biz beş nəfər çoban Səlim bəyin qoyun sürüsünü otarırdıq.

Hamımız cavan idik. Gözəl səsi olan, el-oba içində aşığı kimi tanınan Humay da bizim yoldaşımız idi.

Aşığı Humay sazı döşünə basıb Qaçaq Nəbi haqqında bir mahnı oxudu. Aşığın səsi çəmənə, çölə yayılır, yamaqlarda, bağlarda, daşlarda əks-səda verirdi. Günəş getdikcə yuxarı qalxır, köç yolu ilə bir-birinin dalınca qoyun sürüləri gedirdi. Sürülərin yanı ilə gedənlər ayaq saxlayıb aşığın sözlərinə qulaq asırdılar.

Ağ dəvələrin belində oturub yayxana-yayxana gedən və qucağında quzu, çəpiş, küçük tutan qoca qarılar, yəhərli atlar minmiş cavan qadınlar, qızlar aşığa baxıb gülümsəyirdilər.

Başına bahalı papaq qoymuş, belinə enli gümüş toqqa bağlamış bəy balaları özlərini gəlinlərə göstərmək üçün yorğa atlarını lovğa-lovğa irəli-geri çapır, köçü tələsdirir, nökrələri qamçılıyırdılar.

Köçün dalınca yüyürərək gedən və dilini çıxarıb ləhləyən köç itləri də aparıb başlarını qaratıkan kollarının gövdəsinə soxur və azca dincəldikdən sonra yenə də sürünün dalınca qaçırdılar.

II

Aşığı Humay yoxsulların başı üstündə qamçı oynadana qan udduran Qaçaq Nəbidən deyir, Həcəri tərifləyirdi.

Gün qızır, isti bizə əsər eləyirdi. Üç gün başıqarlı dağlara qonaq gedəcəkdik. Ona görə də kefimiz kök idi. Aşığı Humay da sazı döşünə basıb yanıqlı-yanıqlı çalıb-çağırırdı. O, oxuyub qurtaranda yoldaşlarımızdan biri nişan almağı təklif etdi. Onun bir beşaçılan tufəngi və beş-on patronu vardı. Yoldan bir az aralı nişan qoyub növbə ilə atmağa başladıq. Mərc gəldik. Kim kibritin qarasını vura bilsə, onun adını «Qaçaq Nəbi» qoyacaqdıq.

Adama iki güllə atdıq, heç birimiz vura bilmədik. Yaman pərt olmuşduq. Ancaq bir-birimizi ələ salıb gülürdük.

III

Elə bu vaxt irəlidə bir atlı görüldü. Ardınca da bir bölük qoyun-keçi gəlirdi. Atlı bizə yaxınlaşdı. O, qadın idi. Altında bir boz at vardı. Onun yaşı əllini keçmiş olardı.

Buğdayı sifəti, iri və qürurlu gözləri var idi. Atın üstündə dik oturmuşdu. Başına qara kələğayı bağlamış, uzunboğaz çəkmə geyinmişdi. Yanımıza çatanda salam verdi. Nişan qoyduğumuzu görüb atın başını çəkdi. Boz at dayandısı da, dırnağı ilə yeri eşir, finxırırdı. Qadın ata fikir vermir, diqqətlə bizə baxırdı. Biz isə öz işimizdə idik. Qadın birdən qaşlarını çataraq dilləndi:

–Uzaqdan gördüm. Səsindən başa düşdüm ki, güllələriniz boşa çıxır. Adınızı da cavan qoymusunuz...

Biz susduq. İstəyirdik ki, o ötüb getsin və nişanı vura bilmədiyimizi yadımıza salmasın. O isə dedi:

–Mən siz yaşda olanda bir gülləm belə boşa çıxmazdı.

Biz o qadını tanıyırdıq. Onun yaxşı güllə atması isə bizə qərribə gəlirdi. Ona görə də susurduq.

Qadın bizim təəccüb etdiyimizi başa düşüb atdan düşdü, yoldaşlarımızdan tufəngi istədi. O, vermək istəmədi. Qadın əlini uzadıb tufəngi ondan aldı, diqqətlə baxdıqdan sonra dərindən bir ah çəkdi və «Aynalı, Aynalı...», -deyə kövrəldi. O, qara kələğayısının ucu ilə gözlərini sildi. Sonra tufəngin çaxmağını çəkdi. Onun boş olduğunu görüb soruşdu:

–Patron kimdədir?

Yoldaşlarımız bir söz deməyib ona bir patron verdi.

–Şərtimizi dedik. Qadın duruxdu, qaşları çatıldı, alnı qırışdı. Üzünə kədər çökdü, yenə də dərindən ah çəkdi. Ancaq bu dəfə kövrəlmədi. Patronu lüləyə verdi. Tufəngi qaldırdı və dərhal çaxmağı çəkdi. Güllə açıldı, kibritin qarasını üzüb apardı. Pərtlikdən qıpqırmızı olduq. Yaşlı bir qadın tufəngi qaldıran kimi bizim heç birimizin vura bilmədiyimiz nişanı yerindən havaya qaldırmışdı.

Aşiq Humay özünü saxlaya bilməyib dedi:

–Bu kov¹ deyil.

Qadın yenə bir patron istədi.

Yoldaşımız axırını gülləni ona verdi. Gedib yenə bir kibrit dənəsini nişan qoydu. Qadın tufəngi qaldıran kimi kibritin qarası havaya uçdu. Qadın bir söz demədən tufəngi

¹ Kov deyil – nəzərə alınmır, hesab olunmur

yoldaşımıza qaytarıb atına sarı getdi. Qızılquş kimi onun belinə sıçradı. Biz onu aralığa aldıq və əlini mehribancasına sıxdıq. O, atı mahmızlayıb aradan çıxmaq istəyirdi ki, aşıq Humay soruşdu:

–Bir az dayanın! Axı bu beş cavanı belə pərt edən xanımın kim olduğunu biz bilmədik.

Qadın atın başını çəkdi və gülümsünüb dedi:

–Mən Həcərəm.

–Hansı Həcər?

Qadının üzünə yenə kədər çökdü, o, yüngülcə gülümsündü.

–Qulaq asın:

Gün qalxıbdır günortanın yerinə,

Həcər xanım qalxdı atın belinə,

Əşrəfi düzdür rəm onun telinə,

Qoy sənə desinlər ay Qaçaq Nəbi!

Həcəri özündən ay qoçaq Nəbi!

O, nəğməni bitirib yenə üzümüzə baxdı. Mənə elə gəldi ki, o indi – «Mən həmin Həcərəm, bu yerlərin qoçaq oğlu Qaçaq Nəbinin yoldaşı, silahdaşı Həcərəm», -deyəcəkdir. Amma o bunu demədi, atını səslədi və uzaqlaşmış sürünün dalınca getdi. O, getdi, amma gözüümüzü açdığımız ilk gündən adını nəğmələrdən öyrəndiyimiz, qoçaqlığı haqqında sevə-sevə oxuduğumuz Qaçaq Nəbinin qəhrəmanlığı yadımıza düşdü. Biz adı dillər əzbəri olan qəhrəman Həcər xanımı görmüşdük...

O günlərdən xeyli keçmişdi. Həcər xanımın mehriban sifəti, uzağa qoyulmuş kiçik bir nişanı necə vurması heç yadımdan çıxmır.

Əli Vəliyev

Atalar sözü:

Aslanın erkəi, dişisi olmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Çobanlar dağda nə ilə məşğul idilər?

Atlı qadın onlara yanaşdı nə etdi?

Qadın özünü necə tanıtdı?
Xalq Həcəri nə üçün unutmur?
Həcərin xarakterində xoşunuza gələn xüsusiyyətləri
göstərin. Qoçaq qadınlardan daha kimləri tanıyırsınız?
Hekayəni danışın.
«Günəş» və «günorta» sözlərindəki yaxınlığı izah edin.
Atalar sözünün mənasını açın. Misal gətirin.

Azərbaycanın mübariz oğlu

(Oçerk)

Türkiyənin mərkəzi Ankara şəhəri. 1955-ci il, martın 6-sı. Xəstə ölümə çarpışır. Ölümün qara caynaqları ona tərəf uzanır. Ömür ağacının yaşıl yarpaqları saralıb bir-bir tökülür. Xəstənin silahdaşları və dostları da həyəcan içində dayanıb ona baxırlar. Xəstə isə ölümün addım səslərini getdikcə yaxından eşidir. O, bütün gücünü toplayıb yumulmuş gözlərini asta-asta açır, yanında qəmgin dayananlara dumanlı gözləri ilə nəzər salır. Aram-aram, astadan deyir:

–Ey Azəri gənci! Bu ölüm ayağında, son nəfəsimdə üzümü sənə tuturam! Dinlə məni!

Neçə əsrlər boyudur ki, uca Qafqaz dağlarında bir ağ quş zəncirlənib. O çırpınır, çırpınır, amma canını qurtara bilmir. Gücü çatmır. Qara quzğunlar şimal tərəfdən gəlib onu ölümcül hala salırlar. Amma o quş ölmür, dözüb dayanır, qüvvə toplayır. Ağ quş dirçələndə yenidən ona hücum çəkirlər. Bir gün toplaşdı ağ quşu xilas etməyə getdik. Qara quzğunlar bizi görüb üstümüzə hücum çəkətilər. Qanlı çarpışmalar oldu. Qara quzğunlar iti caynaqları və dimdikləri ilə bədənimizi deşik-deşik etdilər. Axır ki, biz qalib gəldik. Ağ quşun zəncirlərini qırıb azadlığa buraxdıq. Düz iki il ağ quş sərbəst nəfəs aldı, mavi səmada istədiyi kimi qanad çaldı.

Amma bu xoşbəxtlik uzun sürmədi. Qara quzğunlar qüvvə toplayıb yenə ağ quşun üstünə hücum çəkətilər. Bu dəfə hamı ayağa qalxdı, amma bacarmadı. Çünki qara quzğunlar sayca çox və güclü idi. Onlar hücum çəkib hər

yanı dağıtdılar, evləri-eşikləri yandırdılar, körpə uşaqlara, qocalara belə rəhm etmədilər. Ağ quşu yenidən zəncirlədilər, sinəsini parçalayıb qanını sormağa başladılar.

Ey Azəri gənci! İndi ümidim sizədir! Qayalara zəncirbənd olan ağ quş sənə Vətəndir! O ağ quş Azərbaycanımızdır! İnanıram ki, sən o quşun zəncirlərini yenə qırıb parça-parça edəcəksən, onu azadlığa buraxacaqsan. Bir şeyi də unutma! Son vəsiyyətim: «Səndən əvvəlki nəsil yoxdan bir bayraq, müqəddəs bir ideal yaratdı və onu ucaldaraq dedi:

–Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!»

Xəstə bu sözlərlə gözlərini əbədi olaraq yumdu:

«Sən bizimsən, bizimsən, durduqca bədəndə can.

Yaşa, yaşa, çox yaşa, ey şanlı Azərbaycan!»

Kimdi bu xəstə? O, əbədiyyətə qovuşanda yanındakılar yanıqlı-yanıqlı ağlayır, aradır deyirdilər:

–Vətənin Azərbaycandan didərgin düşdün, Məmməd Əmin! Heç nədən çəkinmədin, heç kimdən qorxmədin, qara quzğunlarla vuruşdun! Azərbaycanda ilk Demokratik Respublika yaratdın! Qara quzğunlar səni doğma vətənin Azərbaycandan didərgin saldılar. İranda, Finlandiyada, Polşada, Almaniyada, Türkiyədə və başqa ölkələrdə məcbur olub qalanda da Azərbaycanın başını uca etdin, ey yenilməz insan!

Sən həm də fədakar yazıçısan, dramaturqsan, istedadlı jurnalistənsən, incə qəlbli şairənsən.

Ailənin faciəsi ağır oldu. Anan Maral xanım acından öldü. Həyat yoldaşın Ümbülbanu xanım dözə bilmədi, bağı çatladı, qızın Lətifə sürgündə, şaxtada donub öldü, kiçik qızın Xəlidə itkin düşdü, bacın Şəhrəbanu xanımı qorxudub öldürdülər.

Rahat yat, sənə qaldırıldığı bayraq bu gün Azərbaycanda qürurla dalğalanır.

Atalar sözü:

Nə əkərsən, onu da biçərsən.

Sual və tapşırıqlar:

Ölüm ayağında yatan kim idi?

O, ağ quş deyəndə nəyi nəzərdə tuturdu?

Qara quzğunlar ağ quşa nə üçün azadlıq vermirdi?

Ağ quş kimin sayəsində azad edildi?

Necə oldu ki, ağ quşu yenidən zəncirlədilər?

Məmməd Əmin Rəsulzadə haqqında yanındakılar nə deyirdi?

Məmməd Əmin Rəsulzadənin istəkləri bu gün həyata keçirmi?

Məmməd Əmin kimi həyatını xalqa həsr etmiş daha kimləri tanıyırsınız?

Atalar sözünün mənalarını açın.

Mənimlə getməlisən

(İxtisarla işlənmişdir)

Səhər tezdən qapının zəngi vuruldu. Bir az gözlədim. Zəng bir də vuruldu. Durdum. Qapını açdım. Bir qızla üz-üzə dayandım. Onun iri, mavi gözləri üzümə zilləndi. Bu baxışlarda həm kəskinlik, həm də mehribanlıq vardı.

–Mənimlə getməlisən!

–Hara?

–Orda bilərsən!

Qızın amiranə səsi mənim şübhələrimi artırdı.

–İcazə verin, paltarımı geyinim.

O, razılığını bildirdi. İçəri keçib divardan asılmış köynəyimi götürdüm...

Qonşum öz otağının qapısı ağzında dayanıb titrəyirdi, yanaqlarından yaş süzülürdü. Bir il əvvəl gecəyarısı onun ərini aparmışdılar. Yaşı yetmişə yaxın olan həmin kişiyə üç ay əziyyət vermişdilər. Demişdilər ki, alman və fransız dillərini bilirsən, casussan. Yazıq kişi dözməyib ölmüşdü.

Getməzdən əvvəl otağın açarını qonşuya verdim; astadan ona dedim ki, qayıtmasam, kəndə xəbər versin.

Dalımca gələn qadın olduğu üçün evdən çıxanda nəzakət xatirinə ona yol vermək istədim. Razi olmadı. Mən qabağa düşdüm. Pillələrdən düşəndə və küçədə də dalımca gəlirdi. Milislərin dustaqları qabaqlarına salıb apardıqlarını çox görmüşdüm. Onların əllərində naqan olardı, barmaqları da tətikdə. Mən dönüb geriye baxmağı özümə sığışdırmadım. Düşündüm ki, naqan paltonun cibində, ovcundadır. Çünki bir əli cibində idi.

Tramvay dayanacağına tərəf getmək istədim. Qızın cingiltili səsi gəldi:

–O yana yox, sağ tərəfə gedəcəyik!

Səmtimi dəyişdim. Kənardə dayanan «Villis» minik maşınını görəndə bədənimə üşütmə düşdü.

Qız qapını açıb əvvəlcə məni içəri buraxdı. Sonra özü arxa tərəfdə yanımda oturdu.

–Sür! -dedi.

Maşın üzə aşağı, dənizə doğru irəlilədi. Tələbələr illərimi, işlədiyim yerləri, olub-keçənləri, gördüyüm işləri, dediyim sözləri xatırladım, özümü günahlandıracaq xatalı bir şey tapa bilmədim. Ancaq kim idi buna baxan?

Maşının dəniz kənarına tərəf getməsi mənim şübhələrimi daha da artırırdı. «Dəniz qırağı» deyəndə bilirdik ki, söhbət orada yerləşən bir binadan gedir. «NKVD¹» adlanan bu binaya aparılanlar isə çox vaxt geri qayıtmırdılar.

Zənnimdə yanılmırdım. Maşın düz «dəniz qırağına» gedirdi. Mən maşının küncünə qısıldım. Maşın iri darvazadan keçib həyəətə girdi və dayandı. Məni gətirən qız dərhal atılıb yerə düşdü, qapını açıb mənim düşməyimi gözlədi. O, eyni qətiyyət və eyni ciddiliklə məni qabağına salıb yarıqaranlıq dəhlizlə apardı. Qapılardan birini açıb məni içəri saldı. Oturmağa stul göstərdi. Üzü pəncərəyə, arxası qapıya əyləşdim. Otaq böyük idi.

Mən gah tavana, gah da divarlara baxır, başıma nələr gələcəyini gözləyirdim. Birdən qapı açıldı. Ürək döyüntülərim daha da artdı. İki oğlan içəri girdi. Hərəsi bir

¹ NKVD – Народно́й Комиссари́ат Внутренних Дел

küncdə dayandı. Gözləri məndə idi. Bir-birinə qaş-göz eləyirdilər. Ətrafımda dolandılar. Onların pıçılısını eşitdim: «Profil²», «Antos³», «Panfos⁴». Bu sözlərin mənasını o qədər də başa düşmədim. Əslinə qalsa başa düşməyə halım da yox idi. Mən arxadan zərbə gözləyirdim. Eşitmişdim, kinolarda görmüşdüm ki, istintaqı belə başlayırlar.

Onlar getdi. İndi də iki qız gəldi. Onlar da mənə arxadan, yandan baxdılar, irəli-geri çəkildilər, küncdə dayanıb ciddi görkəm aldılar. «Məndən nə istəyirsiniz?» –deyə qışqırmaq istəyirdim ki, çıxıb getdilər.

Bir qədər keçdi. Qapı yenə açıldı. Bu dəfə yaşlı bir kişi içəri girdi. O, düz qarşımda dayandı. Məni xeyli süzdükdən sonra üç-dörd addım geri çəkildi. Qaşlarını çatıb susdu, cəsarətlənib onun gözlərinə baxdım. Öz-özümə düşündüm: «İlahi, mənə qara basır, nədir? Mən bu çatma, çallaşmış qaşları, çuxura düşmüş gözləri harada görmüşəm? Bu ki dram teatrında gördüyüm aktyordur! O burada nə gəzir, «dəniz qırağında» nə işi var? Yoxsa gecələr aktyorluq edir, gündüzlər də adamları çağırıb istintaq aparır?»

Keyləşmişdim. Heç nə anlaya bilmirdim. Nəhayət, qoca dilləndi:

–Oğlum, heç səhnəyə çıxmısanmı?

Mat-mat kişinin üzünə baxdım. Özümü saxlaya bilmədim. Yerimdən sıçradım. Təzədən oturdum. Kişi halımın qarışdığını hiss etdi. O, yaxına gəldi, əlini çiynimə qoydu:

–Bilirsənmi, oğlum, mən rejissoram, kino çəkirəm. Yeni film üzərində işləyirəm. Orda bir obraz var, mühəndis Fuad. Xoşuma gəlirsən, səni o rola çəkmək istəyirəm.

Yerimdən necə sıçradım, necə haray çəkdimsə kişinin gözləri bərələ qaldı:

–Mən haradayam?

–Kinostudiyadasan, oğlum, niyə əsəbiləşirsən?

² Profil – üz tərəfdən

³ Antos – arxadan

⁴ Panfos – yandan

Kişinin rəngi ağarmışdı. Ehtiyatla, qorxa-qorxa yanından ötəndə dedi:

–Bu dəlini haradan tapmısınız? Qaytarın geri!

Gözləmədim. Qapını taybatay açıb otaqdan qaçdım.

İsmayıl Şıxlı

Test¹

1. Oğlan nə üçün qapını açıb qaçmışdı? Düzgün cavabı tapıb əsaslandırın.
2. Oğlan dəli olduğundan qaçmışdı.
3. Oğlan həbs olunmamaq üçün qaçmışdı.
4. Oğlan sevindiyyindən qaçmışdı.
5. Oğlan çatmaqş kişinin rejissor deyil, istintaqçı olduğunu güman etdiyi üçün qaçmışdı.
6. Oğlan həbsxanaya gətirildiyini güman etdiyinə görə qaçmışdı.

Dağlan yurd

(Əsasında yazılmışdır)

Şahların ürəyi səksəkə içərisində idi. Çünki qonşu Urud, Ağdu, Bəğadü, Basarçay kəndlərində, Göyçə mahalında, Vedi, Basarkeçər və başqa rayonlarda azərbaycanlılara divan tuturdular. Baş verən fəlakətlərin səs-sorağı Şahların yaşadığı Qızılcıq kəndinə də gəlib çıxmışdı, ermənilər ucdantutma bütün azərbaycanlıları zorla, döyə-döyə, təhqir edə-edə yurd-yuvalarından qovurdular. Şahlar eşitdiklərinə inanmırdı. Öz-özünə düşünürdü: «Adamı öz doğma evindən-eşiyindən necə qovmaq olar?»

Şahlar inamsız halda dayanıb kədər dolu nəzərlərlə evinə, həyətinə baxdı. Axı evi özü tikmiş, qapı-pəncərəsindən tutmuş taxçasına qədər öz əlinin zəhməti ilə hasilə gətirmişdi. Ağıllı quşlar öz yuvalarını necə etibarlı tikirlərsə, Şahlar da otaqlarından tutmuş təndirxanasına qədər hamısını özü hörüb düzəltmişdi. O, çönüb cərgə ilə düzölmüş

¹ Test – tapşırıq üzrə cavablar arasında düzünü tapmaqdır

uşaq kimi qayğı göstərdiyi gilənar, giləs, alma, armud, gavalı ağaclarına yad adam kimi tamaşa elədi. Sayı otuzu haqlamış qoyunlara, arvadı Alagözün məhəbbətlə düzəltdiyi yorğan-döşəklərə, qab-qacağa baxıb ürəyindən keçirdi: «Vay, evin yıxılsın fələk! Bunları hara aparmaq olar?»

İllərlə qapıbir qonşuluq etdiyin, çörək kəsdiyin, bir-birinə əl uzatdığın, xeyirdə-şərdə bir oturduğun adamları indi tanımaq olmurdu. Şahlar başa düşə bilmirdi ki, illərlə çörək kəsdiyi Arakel, Suren, Vartan, Aşot birdən-birə nə üçün ondan üz döndərib yağiya çevriliblər.

Şahlar balaca oğlu Nəsimini götürüb havasından udduğu, bulaqlarından içdiyi dağlara qalxdı, onlarla vidalaşdı. Sonra qəbiristanlığa getdi. Atası Qara kişinin qəbirinə yaxınlaşdı. Buz kimi soyuq başdaşından öpdü. Anasının qəbirinə yanaşdı. Onun da torpağa çökmüş başdaşından öpdü. Dəli olmuş kimi öz-özünə danışdı: «Bizi köçürürlər, ay ana! Sizi yalnız qoyub gedirəm! Özümün getməyə yerim də yoxdur! Məni bağışlayın!...»

Şahlar qardaşlarının və bacısının qəbirlərinə tərəf getdi, onların da başdaşlarından öpdü. Qəbiristanlıqda əbədi uyuyan kənd adamlarının adlarını çəkdi və astadan dedi:

–Allah hamınıza rəhmət eləsin. Yurdumuzu yağılar dağıdır. Bari məzarları dağıtmayaydılar.

Dağların başı ağarmışdı. Yanvarın ortaları idi. QAZ-69 markalı maşında qarıya töküldülər. Məqsədləri arvadlı-uşaq, cavanlı-qocalı zorla arabalara doldurub qarda-çovğunda sərhədə tökmək idi.

Kəndə soxulan ermənilərdən biri çağırırdı:

–Ərə, hələ köçməmişən?

Şahların elə bil başında ildırım çaxdı, özünü güclə saxladı:

–Kırvə, söyüş söymə! Ağzını təmiz saxla! Niyə köçək, ay kırvə? Hansı yamanlığımız dəyib sizə? Dədə-baba yurdumuzdan hara köçək bu qışın şaxtasında?

Bu adi sözlər saqqallı erməniləri şiş kimi dağıladı:

–Ərə, çənə vurma! Cəhənnəmə köç! Hara istəyirsən, köç!
Çıx bu torpaqdan!

Şahlar dinmədi. Boyun-boyuna vermiş, əllərini qoynuna qoymuş arvadını, qızını, oğlunu süzdü. İstədi baltanı sürəhinin üstündən götürüb onları çapsın. Amma baxdı ki, özü bir sürü yırtıcının qabağına atılmış ayaqları bağlı quzunu xatırladır. Səbrini basdı:

–Ay kirvə, axı, biz sizinlə uzun illər qarıbir qonşu olmuşuq, bir süfrədə çörək kəmişik. Mənim atamın, babamın, ulu babamın qəbri bu torpaqdadır.

Erməni daha bərkdən bağırdı:

–İndiyə qədər çörək kəmişik, indi kəsmirik! Sənin babaların da bu torpaqda çox nahaq basdırılıb.

–Bizdən hansı pisliyi görmüsünüz, ay qansız?

–Siz türksünüz, bizim düşmənimizsiniz.

–Yaxşı, köçərik. İkiçə gün möhlət verin...

...Şahların beynində çox fikir dolaşdı. O, üzünü gələnlərdən birinə tutdu:

–Sən Suren Dilanyan deyilsən?

–Yox!

–Əyə, yalan danışma!

–Ha, nə olsun?

–Çox şey olsun.

–Ara, az danış... Erməni türklə heç vaxt dost olmayıb.

–Dost olmasaydıq qarıbir necə yaşayardıq?

–İndi yaşamaq istəmirik –deyib Şahlara şapalaq çəkdi. Onun ağzı qanadı. Şahlar beli götürüb vurmaq istəyəndə atəş açıldı. Şahların qolunda qan göründü. O dedi:

–Ay namərd, mənə faşist gülləsi bir şey eləmədi. Dost dediyimiz adamın gülləsi...

Ermənilərdən biri qabağa çıxdı, tufəngini tuşlayıb hədələdi:

–Kim müqavimət göstərsə, güllədən keçirəcəyəm!

Başqa bir dığa Gülbutaya yaxınlaşdı. Qız sıçrayıb sürəhinin üstündəki baltanı qapdı. Bir göz qırpımında baltanı oğlanın başına endirdi. Qan oğlanı götürdü. Onu tez maşına qoyub apardılar. Bir başqası silaha əl atdı, qızı

nişan aldı. Alagöz ilan vurmuş kimi çıxırıb özünü qabağa atdı. Güllə anasının çiyinə dəydi. Ağlaşma, hay-haray bir-birinə qarışdı. Arabaları yaxına gətirdilər. Adamları döyə-döyə arabalara yığdılar. «Bir baş sərhədə!» -əmrini verdilər.

Araba iki yüz metr aralanmamış göyün üstünü tüstü bürüdü. Şahların evi idi. Od vurmuşdular...

Sərhəd dağlarını qar tamam örtmüşdü. Hava qaralırdı. Traktor dayandı. Əlində silah traktorun dartdığı arabanı müşayiət edən ermənilər amiranə şəkildə göstəriş verdilər:

–Düşün, cəhənnəm olun!

Ermənistandakı bütün azərbaycanlıların başına bu cür müsibətlər gətirildi. Dağlarda qara batıb ölənələr, qurd-quşa yem olanlar, əl-ayağı donanlar az olmadı.

Qulu Xəlilov

Bayatı:

Bu yerlər tala yeri,

Bürc yeri, qala yeri.

Qiyamət o gün qopar,

El köçə, qala yeri.

Sual və tapşırıqlar:

Şahlar kim idi?

O, nə üçün narahat idi?

Şahlar nə üçün dağa, sonra da qəbiristanlığa getdi?

Ermənilər nə üçün duz-çörəyə, qapıbir qonşuluğa xain çıxdılar?

Ermənilər Şahları nə üçün vurdular?

Şahların ailəsinin başına gələnləri danışın.

Ermənistandan qovulanlardan kimləri tanıyırsınız?

Ermənilərin bu cür xəyanətini unutmaq olarmı?

Şəhidlərin şahidiyəm

1990-cı il yanvarın 19-u idi. Şər qarışırdı. Maşını qaraja qoyub evə qaçırdım. Metronun indiki «20 Yanvar»

stansiyasının girəcəyi yanında xeyli adam vardı. Onlar tonqal qalayıb ətrafında qızınırdılar. Kimi məzəli əhvalatlar danışır, kimi şirin zaraftlar edir, deyib-gülürdü.

Xəbər yayılmışdı ki, Bakı şəhərinə ordu yeridəcəklər. Etiraz əlaməti olaraq adamlar buraya toplaşmışdılar. Yaxınlaşıb dedim:

–Qardaşlar, ordu gəlsə, silahı işə salar, qan tökülər! Bəlkə, dağılışasınız?!

Oğlanlardan biri ayağa qalxıb dedi:

–Onlar kordurlar? Görmürlər, bizdə silah yoxdur? Atmazlar!

–Birdən tanklarla gəldilər, onda necə?

Adamlar elə bil sözləşmişdilər, bir ağızdan dedilər:

–Tankın qabağına uzanarıq, üstümüzdən keçməyəcəklər ki?!

Metro stansiyasının yanında gördüklərimi evdə uşaqlara danışdım. Artıq gecə saat 12 olardı. Yenicə yatağa girmişdim. Küçədə güllə səsi eşitdim. Mən cəld paltarımı geyinib eyvana çıxdım. Gözlərimə inanmadım. Tanklar irəli şığıyır və üstüörtülü maşınlardan tökülən əsgərlər əllərində avtomat hara gəldi atırdılar. Avtomatlardan çıxan güllələrin alov saçan izləri gecənin qaranlığında qırmızı xətlər kimi müxtəlif istiqamətlərdə uzanıb gözdən itirdi. Yolda görünən maşınlara və adamlara tərəf də atəş açılırdı. Küçədə nə baş verdiyini öyrənmək üçün eyvanlara çıxanlara tərəf avtomat tuşlanırdı. Güllənin biri qulağımın dibindən arı kimi vızıldayıb divara dəydi. İçəri keçdim. Lakin gözümə yuxu getmədi. Elə hey avtomat şaqqıltısı və tankların gurultusu eşidilirdi. Öz-özümə fikirləşdim: «Görəsən, metronun yanında tonqal qalayıb qızınan uşaqlar necə oldular?»

Səhər tezdən şəhərə çıxdım. Küçələrdə tankların gurultusundan qulaq batırdı. Hamı qorxu hissi keçirirdi. Birtəhər tonqal qalanan yerə gedib çıxma bildim. Tonqal ətrafında şəhidlər, yolda şəhidlər, kolların yanında şəhidlər, metroya enən pilləkənlərdə şəhidlər... Açıq görünürdü ki, bu

silahsız adamlar avtomatlardan, tankların üstündə quraşdırılmış pulemyotlardan qətlə yetirilmişdi. Vurulub yerə sərilmiş cəsədlərdən bəzilərinə süngü yaraları da aydın görünürdü. Metro stansiyasının yaxınlığındakı yolda şəhidlərin cəsədləri əzik-əzik idi. Üstlərindən tank keçmişdi. Şəhidləri görənlər də, qadınlar da, cavanlar da, qocalar da ağlayır, sovet ordusunu lənətləyirdi.

Öz oğlunu axtaran ahıl bir kişi gözlərində yaş, əlləri əsə-əsə deyirdi:

–Bu cür vəhşiliyi şəhərin çox yerində törədiblər.

Mən o yerlərə yollandım. Nələr görmədim? Minik maşını hərbiçilərin güllələrindən deşik-deşik olubdur. Maşında balaca qız uşağı qətlə yetirilmişdir, atası sanki arxasında yaralanıbdir. Bir qədər aralıda təsadüfən yoldan ötən bir gənc gülləyə tuş gəlibdir. «Olimp» mağazasının yanında telefonla danışan bir şəxsi yerindəcə öldürüblər. Qarşıdan gələn «Jiquli» markalı maşını tank əzibdir. Kazarmanın yanındakı dayanacaqda duran müxtəlif rəngli, müxtəlif markalı maşınlar yerlə-yeksan edilibdir. Onların üstündən tanklar keçibdir...

Eyvənində, evində vurulanlar da az olmamışdı. Hətta vurulanları xəstəxanaya çatdırmağa çalışan təcili yardım maşınları da atəşə tutulmuş, nəticədə sürücülərdən və həkimlərdən də ölənlər olmuşdu.

Sovet Ordusunun 19 yanvardan 20-sinə keçən gecə Bakıya basqını nəticəsində yüzlərlə adam həlak olmuş, çoxlu adam yaralanmış və şikəst olmuşdu.

Sual və tapşırıqlar:

Adamlar metro stansiyasının yanına nə üçün toplaşmışdılar?

Şahid gecə yarısı və səhər tezdən nələr gördü?

Bəs yolda nələrə rast gəldi?

20 Yanvar şəhidlərindən kimləri tanıyırsınız?

«Şəhid» və «şahid» sözlərinin mənasını izah edin.

Sovet ordusunun xalqımıza qarşı qəddarlığını unutmaq olarmı?

Şəhid¹ nəğmələri

(İxtisarla)

Axına bax, axına,
Şəhər dönüb dənizə.

Odur, çiyinlər üstə
Neçə-neçə cənazə
Göz yaşları içində
Son mənzilə yollanır.

Qərənfillər qoynunda
Şəhər alışıb yanır.

Axın baş alıb gedir,
Yol gedir ağır-ağır.
Cənazələr üstünə
Gül yağır, çiçək yağır.

Qara buludlar çöküb
Elə bil şəhər üstə.

Siz hara gedirsiniz,
Ay ərlər, mücahidlər²?...
Ağ³ deyir dost-tanış,

Ağ³ deyir neçə səs,
Məzarınız müqəddəs,
Torpağınız müqəddəs⁴.

Hər məzar bir and yeri,
Hər başdaşı bir ocaq.
Bu torpağın, bu yurdun
Azadlıq tarixi də
Sizinlə başlanacaq.

Eldar İbrahim

Sual və tapşırıqlar:

«Ocaq» sözü Şeirdə hansı mənanı ifadə edir?

Şəhidlərin cənazələrini nə üçün bütün xalq aparırdı?

«Hər məzar bir and yeri» ifadəsi nə deməkdir?

Şair nə üçün deyir ki, azadlıq tarixi şəhidlərlə başlayacaq?

¹ Şəhid – vətən yolunda ölən

² Mücahidlər – vətən, torpaq uğrunda vuruşanlar

³ Ağ³ deyir – ah-nalə çəkib ağlayır

⁴ Müqəddəs – ən hörmətli, ən toxunulmaz

Şeirdə təkrarlanan sözləri tapın. Onların arasında hansı işarənin olduğuna diqqət yetirin.

Tabutdakı adamlar nə üçün şəhid olmuşdular?

Yanvarın qurbanı Yanvar

Ağdam rayonunun Gülablı kəndinə gələndə ikimərtəbəli ev diqqəti cəlb edirdi. Onun eyvanından qara bayraq asılmışdı. Evin yaxınlığında – yolun kənarında beli bükülmüş ağbirçək qadın kədər içində idi. Qadının vaxtından tez qocaldığı çöhrəsindən duyulurdu. Onun yanından biganə keçmək olmazdı. Qadınla söhbət etməli oldum. Adı Əzəm idi. O, bizim suallarımıza həvəssiz cavab verirdi. Öyrəndik ki, sonbeşiyi olan Yanvar yanvar qırğınının qurbanı olub. Əzəm xala dedi:

–1990-cı ilin yanvar günlərindən biri idi. Oğlumun ad günü yaxınlaşırdı. Gözüm yolda idi. O, telefonla zəng etdi. Bildirdi: «Yolumuzu gözləyin, yanvarın 20-də oradayıq...»

Əzəm xala hazırlıq gördü, bəslədiyi toğlunu vaxtılı-vaxtında yemləyirdi.

19 yanvar gecəsi Əzəm xala yuxusunu qarışdırır, görür ki, oğlu Yanvar qan içində üzür. O, hövlənk oyanır. Səhər tezdən yuxusunu qonşulara danışır. Yuxunu yozurlar, deyirlər ki, qan qovuşuqdur, inşallah, Yanvar gələcək, görüşəcəksiniz.

Elə həmin gün bütün Azərbaycana bəd bir xəbər yayılır: gecə sovet əsgərləri Bakıya soxulub, kütləvi qırğın törədib.

Xəbəri eşidən Əzəm xalanın həyəcanları daha da artır, ürəyi sıxılmağa başlayır. O, ayaqları zəncirli dustaq kimi iməkləyə-iməkləyə yola tərəf sürünür. Lakin nə gələnlər olur, nə gedənlər. Əzəm xalanın ürəyindən sızılı qarıışıq bir bayatı keçir:

Analar yanar ağlar,

Günləri sanar ağlar.

Dönər göy göyərçinə

Yollara qonar, ağlar.

Yolda isə onun oğlu Yanvar görünmürdü ki, görünmürdü. Saatlar ötdükcə ananın narahatlığı daha da artırdı. Bakıya zəng çaldırır, lakin telefona yaxın gələn olmurdu...

...Yanvarın həyat yoldaşı iki yaşlı körpəsi ilə Bakının küçələrində ərini axtarırdı; meyitxanalara və xəstəxanalara baş çəkirdi, şəhidlər arasında Yanvarın meyitini görməyəndə qəlbində bir ümid qığılcımı közərirdi. Lakin bu közərti tez də sönürdü. Çünki Semaşko adına xəstəxanada cərrahiyyə stolunun üstündə Yanvar gözlərini əbədi yummuşdu...

Təsadüfə bax, Yanvar məhz yanvar ayında, 1957-ci il yanvarın 20-də dünyaya göz açmışdı. Əzəm xala haradan biləydi ki, əziz bir gün kimi əzizlədiyi 20 yanvar 33 ildən sonra ondan ötrü, bütün Azərbaycan xalqından ötrü qanlı bir günə çevriləcək.

1990-cı il qanlı yanvar günü. Həmin gün Yanvar kimi oğlan və qızlarımız Azərbaycan xalqının azadlığı naminə öz canlarını qurban vermişlər.

Bayatı:

*Su axar, yeri yaş qalar,
Daş zindənda daş qalar.
Oğlu gedən ananın
Gözlərində yaş qalar.*

Sual və tapşırıqlar:

Yanvar anasına verdiyi vədə nə üçün əməl edə bilmədi?
20 yanvar qırğınına eşidəndə ana nələr düşündü?
Yanvar nə üçün şəhid olmuşdu?
Azərbaycan xalqı şəhidləri necə yad edir?
Hekayənin adında əvvəlki yanvar və sonrakı yanvar sözləri nə deməkdir?
«Sonbeşik» sözünün mənasını necə başa düşürsünüz?

Hekayəni danışın.
Xalqın azadlığı yolunda şəhid olmamaq mümkündürmü?

Bütün millətlərə

(İxtisarla)

İki aylıq bir çağa,
Həsrət qaldı qucağa –
Atdılar bir ocağa,
Qıydılar bu qundağa
Silahlı beş-on dığa:
təzə androniklər,
drölar və zorilər
cəllad imiş nə qədər.

Çağanı yox, milləti
Yandırmaq istərdilər!
Günahı, cinayəti
Nəydi bəs?
–Millət! –
bir Məhəmməd Hümməti,
qundaqda bir müsəlman,
Azəri türk balası.

Yarımçıq qaldı gülüm,
Çalınmadı laylası,
yellənmədi yürgəyi,
yandı könül dünyası:
təbəssümü, gülüşü,
qığılıtı... Hamısı.
Dünya xəbər tutmadı
Naləsindən ananın.
Ən uzaq sərhəddidi
Qazax Azərbaycanın.
Taleyinə bax onun,
Qismətinə bax onun.
Millət, vətən yolunda

Həlak olan çağın!

O, qundaqda döyüşdü,
Ocağı – odlu səngər,
Tonqalda yandırılan
Dahilərə bərabər,
Şəhidlərə bərabər.

Yaşa, mənim millətim,
Həyatım, heysiyyətim!
Sən qundaqdan, bələkdən
Təhlükəsən, ey vətən?!

Nəriman Həsənzadə

Sual və tapşırıqlar:

Şair «millət» deyəndə kimləri nəzərdə tutur?

Şair Şeirdə millətini özünün nəyi hesab edir?

«Sən qundaqdan, bələkdən təhlükəsən, ey vətən?!» ifadəsini izah edin.

«Qundaq» və «bələk» sözlərinin fərqi deyən.

Şeiri əzbərləyin.

Azərbaycanlı körpənin ermənilər tərəfindən ocaqda yandırıldığını unutmaq olarmı? Fikrinizi bildirin.

İgid partizan

(İxtisarla işlənmişdir)

Vətəndaş müharibəsi zamanı Şimali Qafqaz dağlarında belə bir hadisə baş verib.

Çeçenlər çar ordusunun böyük qüvvələri qarşısında geri çəkildilər. Onlar daha uzaqlara, dağlara çıxmaq istəyirdilər. Lakin əsgərlər aman vermir, tez-tez onları haqlayırdılar. Çeçenlər həm ailələrini, həm də heyvanlarını dağlara aparmalı idilər. Məsləhət zamanı Daniel adlı gənc bir çeçen dedi:

–Qardaşlar, işlərinizi arxayınlıqla görün. Mən onların qabağını bütün günü, bəlkə də, çox saxlayaram.

–Onların qabağını sən tək saxlaya bilməzsən. Kim kömək edəcək? Biz bunun üçün böyük bir dəstə ayıra bilmərik.

Daniel:

–Tək mən özüm onları saxlayaram, -dedi, -mənə nə bir adam, nə də dəstə lazımdır.

Dağlılar təəccüblə soruşdular:

–Sən onların qabağını necə saxlayacaqsan?

–Bu mənim öz işimdir. Sizə söz verirəm. Sözümün üstündə necə durduğumu isə hamınız yaxşı bilirsiniz.

Qayanın üstündə, qədim bir qala var idi. Daniel anası ilə birlikdə orada yaşayırdı. Onun anası qoca, lakin qüvvətli bir qadın idi. Yoldaşları getdikdən sonra o, anasının yanına gəlib dedi:

–Ana, biz ikimiz dağlara gedən yolu müdafiə edib ordunu irəliləməyə qoymamalıyıq.

–Yaxşı, oğul, -deyə ana cavab verdi. –De görüm mən nə etməliyəm?

Daniel qalada olan silahların hamısını bir yerə yığdı. Məlum oldu ki, onun üç təzə və iki köhnə tüfəngi var. Patron da var, ancaq o qədər də çox deyil.

O, tüfəngləri qalanın pəncərələrinə qoydu. Onları doldurub qalaya qalxan cığıra yönəltdi. Anasından soruşdu:

–Tüfəngi doldura bilərsənmi?

Qarı gülümsünüb dedi:

–Köhnələrini yaxşı doldura bilərəm, təzələrini də sən mənə öyrədersən.

Daniel buna cavab olaraq anasını öpdü və təzə tüfəngləri doldurmağın qaydasını ona öyrətdi.

Onlar hazırlayıb qurtarmışdılar ki, birdən çar əsgərləri cığırda göründülər. Dəstənin qabağınca qırmızı başlığı kürəyinə düşmüş boylu-buxunlu iki atlı çapırdı. Çərkəziləndəki¹ gümüşü vəznələr² p a r-par parıldayırdı. Bellərində xəncər, yanlarında qılınc, çiyinlərində tüfəng var idi. Yapıncılarını

¹ Çərkəzi – Qafqaz xalqının geydikləri döşü vəznəli uzun kişi geyimi (milli paltar)

² Gümüşü vəznələr – paltarın üstünə düzülmiş bəzək

büküb yəhərin dal qaşına¹ bağlamışdılar. Əsgərlər qədim qalanın təhlükəli olacağını fikirlərinə belə gətirmirdilər...

Nəhayət, Daniel nişan aldı, iki dəfə atəş açdı. Tüstü çəkildikdə o, atlıları cığırda görmədi. Atlılar uçurumdan çaya aşmışdılar.

Bu zaman arxadan gələn atlılar dayandılar və məsləhətləşməyə başladılar. Onlar qalanı atəşə tutdular, lakin qalanın köhnə divarları o qədər qalın idi ki, onları güllə ilə deşmək mümkün deyildi. Bunu görə bir neçə atlı sürətlə qalaya doğru çapmağa başladı, lakin Daniel əvvəlcədən cığıra böyük daşlar yığıb yolu kəşmişdi. Atlar bu daşlara çatanda durdu. Danielin anası isə tüfəngləri bir-birinin dalınca doldururdu.

Gənc partizan qalada guya çox adam olduğunu bildirmək üçün müxtəlif yarıqlardan və pəncərələrdən atəş açırdı.

Əsgərlər qalanı arası kəsilmədən atəşə tutmağa başladılar. Güllələr elə bir ucdan divar çıxıntlarına dəyərək vıyılırdı.

Daniel düz atırdı. O, sakitcə nişan alır və heç kimi qalaya yaxınlaşmağa qoymurdu. Cığırla qalaya yaxınlaşmaq istəyən ölür və ya yaralanırdı. Bunu görə əsgərlər çox qəzəblənirdilər. İki nəfər sürətlə uçurumdan çaya endi. Çayı üzüb keçdi. Sonra sıldırım çıxıntılarla o biri tərəfdən qalaya dırmaşmağa başladı.

Daniel onları görmədi, lakin anası gördü. Elə o dəqiqə oğluna bir söz demədən arxa tərəfdən dırmaşana atəş açdı. Onlardan biri çaya yıxıldı. O birisi özünü itirdiyindən, qabağındakı daşdan möhkəm tuta bilmədi; yoldaşının dalınca aşağıya yumalandı.

İşi belə görə əsgərlər atışmanı saxlayıb məsləhətləşməyə başladılar. Onlar deyirdilər:

–Hər tərəfi atəş altında saxlayan qaladakı dəstə, şübhəsiz ki, təcrübəli dəstədir. Hər tərəfdən atırlar. Nə edəcəyik?

¹ Yəhərin dal qaşı – yəhərin dal tərəfi

Onlar yenə vuruşmağa başladılar. Daniel qolundan yaralandı. Anası oğlunun qolunu sarıdı. Daniel dincələndə özü atırdı. Bu ara əsgərlər yenidən məsləhətləşməyə başladılar. Onlar:

–Gəlin onları topla qorxudaq. Danışiq aparmaq üçün onların yanına silahsız adam göndərək; deyək ki, əgər bizə yol verməsələr, onların hamısını top ilə məhv edəcəyik.

Bu təklif hamının xoşuna gəldi. Birdən Daniel bir adamın cığırla qalaya tərəf gəldiyini və tufəngini, xəncərini, qılıncını çıxarıb daşın üstünə qoyduğunu gördü.

Gələn adam:

–Ey! –deyə, çağırdı, -biriniz çıxın, heç bir şeydən qorxmayın, sizə deyiləsi sözüüm var!

Daniel anasına:

–Mən danışiq aparmağa gedirəm, -dedi, -sən isə göz qoy, bir balaca qarışıqlıq görəən kimi atəş aç. Anacan, yəqin sən yorulmusan? Axı biz bütün günü vuruşmuşuq...

Anası dedi:

–Daniel, mən həyatımın qalanını canavarlarla vuruşmağa hazırım.

Daniel:

–Gör nə qorxmaz və igidsən, ana, -dedi və daşın yanında onu gözləyəən tərəf enməyə başladı.

Daniel daşların o biri tərəfindən durub soruşdu:

–Nə lazımdır, nə deyirsən?

–Nə deyirəm? Onu deyirəm ki, bizə yol verin, əgər verməsəniz, sizin bütün dəstənizi qıracağıq.

Daniel:

–Əgər dediyin söz elə budursa, qayıda bilərsən.

–Yox, mənim bir təklifim var.

–De görüm nə təklifin var?

–Əgər siz bizim dəstəyə yol verməsəniz, biz top ilə hər şeyi: həm sizi, həm də sizin bu murdar qalanızı məhv edəcəyik...

Daniel:

–Qoy fikirləşim, -dedi və göyə baxdı.

Axşam düşürdü. Daniel nə qədər patronları qaldığını fikrində hesabladı. Lap az qalmışdı. O dedi:

–Yaxşı, biz yol verərik, ancaq bir şərtlə!

–Şərtini de!

–Mənim dəstəm bu yolu qaranlıq düşənə qədər saxlayacaqdır. Qaranlıq düşən kimi biz çıxıb gedərik. Qoy o zaman yol sizin olsun.

Elçi Danielin top atəşindən qorxub güzəştə getdiyinə inandı. Daniel isə onu məharətlə aldatdığından xoşlandı.

Elçi amiranə görkəm alıb dedi:

–Yaxşı, qoy siz deyən olsun. Biz gecəyə qədər dincələrik, lakin siz tezliklə buradan rədd olun, yoxsa hamınızı qırarıq.

Danışıqdan sonra elçi öz dəstəsinin yanına, Daniel isə qalaya qayıtdı. Hava tamam qaraldıqda Daniel atı qalaya gətirib, tufəngləri yüklədi və anasını da atın üstünə mindirib dağa yola düşdü.

Əsgərlər isə pusquda durmuş partizan dəstələrindən qorxaraq gecəni yerlərindən tərپənmədilər. Onlar səhər dağa qalxanda qalada heç kim yox idi. Səhərə qədər partizanlar xeyli uzaqlaşib özlərinə yeni məskən salmışdılar.

Nikolay Tixonov

Sual və tapşırıqlar:

Daniel çar ordusunun qarşısını kəsmək üçün nə fikirləşmişdi?

Əsgərlər nə üçün qalaya yaxınlaşa bilmirdilər?

Danışığa göndərilən adamın hədə-qorxu gəldiyini hansı ifadələrdən bilmək olur?

Çarizmin zülmünə qarşı Qafqaz xalqlarının mübarizə apardığını hekayədə nədən görmək olur?

Şeyx Şamil haqqında nə eşitmisiniz?

Rus ordusuna qarşı çeçenlərin vuruşduqları barədə nə eşitmisiniz? Danışın.

Tarixən rus ordusuna qarşı azərbaycanlıların və çeçenlərin mübarizəsində oxşarlıq nədən ibarətdir?

Üzeyir Hacıbəyovla bir görüş

(Əsasında işlənmişdir)

1943-cü ilin gərgin günlərindən biri idi. Yazıçı Sabit Rəhmanla görüşdük. Hər dəfə olduğu kimi yenə də bir az zarafatlaşdıq, bir-birimizə məzəli hadisələr danışıb güldük.

Sabit Rəhman məndən soruşdu:

–Bilirsənmi ki, bu gün axşam saat 8-də Üzeyir bəylə onun evində görüşməlisən? Onunla not yazacaqsınız. Özünlə tuş, qələm, karandaş və başqa lazımlı şeylər apar.

Mənə elə gəldi ki, Sabitin növbəti zarafatlarından biridir. O, hiss elədi ki, mən onun sözünə inanmadım. Bir də təkrar etdi:

–Zarafat eləmirəm. O, sənə notdakı sözləri təmiz, aydın və hərəsini yerli-yerində yazmağı göstərəcək.

Evə gəlib hazırlaşdım. Lazım olan şeyləri götürdüm. Saat 8-də Monolit deyilən binanın 4-cü mərtəbəsinə qalxdım. Üzeyir Hacıbəyovun qapı zəngini çaldım. Qapını Məleykə xanım açdı. Üzeyir bəyin işlədiyi otağı göstərdi. Otağa daxil oldum. Salam verdim. Üzeyir bəy xoş sima ilə mənə qarşıladı. Yer göstərdi. Oturdum. Məndən soruşdu:

–Sabit sənə dedimi nə yazacağın? Lazımı şeyləri özündə gətirmisənmi?

–Bəli.

–Onda bir stəkan çay içək, sonra işə başlarıq.

Məleykə xanım çay gətirdi. Çayın yanında ləbləbi, kişmiş və başqa çərəzlər var idi. Üzeyir bəy səliqə ilə geyinmişdi. Mənə elə gəldi ki, harayasa getməlidir. Lakin tələsmirdi. Gözlənilmədən soruşdum:

–Üzeyir bəy, mən sizin vaxtınızı almıram ki?

–Necə məgər, sən bir yerə tələsirsən?

–Xeyr, sizə görə dedim.

–Mən işləyəndə həmişə səliqəli geyinirəm. İnsan səliqəli olanda işi də səliqəli olur. Yəqin siz də eləsiniz?

–Xeyr. Bizim işimiz kömürlə, rənglə, cürbəcür yağlarla, laklarladır. Ona görə işləyən zaman səliqəli geyinmirəm. Lakin çalışıram ki, yaratdığım əsər səliqəli olsun...

–İndi bizim işimiz belə olacaq. Azərbaycan himninin notunda sözləri yazacaqsan. Bax, bu notun üstündə onun sözləri yazılacaq. Hansı notun üstündə hansı sözün yazılacağını göstərərəm.

O mənə bir neçə not göstərdi. Lakin bunların üstündə yazılar yox idi. Sonra başqa notlar göstərdi, üstündə yazılar var idi.

Üzeyir bəy dedi:

–Bax, belə olmalıdır. Sözlər notların üstündə aydın yazılmalıdır. Bu notun üstündə «od», o birinin üstündə «lar», o birisinin üstündə «yu», digərinin üstündə «rdü» və ilaxır. Yaz, bir baxım.

Onun dediyi kimi yazdım. Özü də karandaşla. Alıb baxdı. Sonra dedi:

–Fikrimi yaxşı tutdun. Amma bu, karandaşla yox, tuşla yazılmalıdır. Yaz görüm.

Mən sözləri notun özündən nazik xətlə yazdım ki, həm notları korlamasın, həm də nota uyğun gəlsin.

Üzeyir bəy baxıb dedi:

–Sən bu cür işi başqa bəstəkarlarla yazmısanmı?

–Xeyr, ilk dəfədir.

–Al, bunları da belə yaz.

Üzeyir bəy hər not yazılan kimi alıb baxır və royalın arxasına keçirdi. Notu çalır və sözləri nota uyğun astadan zümzümə edirdi.

Gecədən xeyli keçmişdi. Ətraf sakitlik idi. Küçədən maşın səsi kəsilmişdi. Üzeyir bəy bir qədər duruxdu, sonra yavaşca dedi:

–Bəli, burda düyünə düşdük. Qoy Səmədlə bir məsləhətləşək.

O, Səməd Vurğuna zəng çaldı. Məlum oldu ki, Səməd Vurğun da rejissor Muxtar Dadaşovla işləyir.

–Səməd, səninlə məsləhətə ehtiyacım var. Burda bir yerdə – nəqarətdə musiqi ilə söz düz gəlmir. Sözü bir qədər dəyişmək lazımdır.

Səməd Vurğun sözün dəyişməsinə etiraz etdi. Söhbət çox uzanırdı. Heç biri güzəştə getmirdi. Belə razılaşırdılar ki, Səməd Vurğun Üzeyir bəyin yanına gəlsin. Gəldi. Mübahisə yenidən başlandı. Səməd Vurğun şairi, Üzeyir bəy isə musiqini müdafiə etdi. Məndən ötrü aydın oldu ki, heç kimin və heç nəyin xatirinə sənəti pozmaq olmaz. Üzeyir bəy Cabbar Qaryağdıdan, Xan Şuşinskidən, Bülbüldən misallar gətirdi. Səməd Vurğun isə öz fikrində qaldı.

Dan yeri ağarmağa başlayırdı. Telefon zəng vurdu. Üzeyir bəy dəstəyi götürdü. Danışan qəzet redaktoru yazıçı Əli Vəliyev idi. Sən demə o da notu gözləyirmiş. Qəzetdə çap üçün. Üzeyir bəy əhvalatı ona söylədi. O, Səməd Vurğunla danışdı. Səməd ona da etiraz etdi. Yığışıb redaksiyaya getdik. Əli Vəliyev mənə dedi:

–Üzeyir bəy necə deyibsə, eləcə də yaz.

Mən notun üstünü Üzeyir bəyin dediyi kimi yazdım. Sonra getdim evə. Bir qədər yatdım. Durub şəhərə çıxdım. Köşkdən qəzet aldım. Not mənim yazdığım kimi çap olunmuşdu. Sabit Rəhmana zəng vurdum. O mənə təşəkkürünü bildirdi və dedi:

–Hamısını bilirəm. Əli Vəliyev mənə danışıb.

Bərkdən gülüb əlavə etdi:

–Böyük adamlarla işləmək çətindir.

Kazım Kazımzadə

Sual və tapşırıqlar:

Üzeyir Hacıbəyov kimdir?

Kazım Kazımzadənin rəssam olduğunu hekayədə nədən bilmək olur? O, nə üçün Üzeyir Hacıbəyovun yanına getmişdi?

Üzeyir Hacıbəyov nə üçün Səməd Vurğunla məsləhətləşirdi?

Üzeyir Hacıbəyova və Kazım Kazımzadəyə nə üçün incəsənət xadimləri deyilir?

Dənizdə şəhər

(İxtisarla)

Bir gün evdə atamdan
Soruşdum ki, söylə bir,
Sizin suda eviniz,
İdarəniz necədir?

Atam güldü, söylədi:
–Mənim mehriban oğlum,
Getsən əgər ora sən,
Neçə canlı əfsanə,
Neçə nağıl görərsən.

Göy suların qoynunda
Balaca bir şəhər var,
Orda yaşaya bilər
Ancaq qoçaq adamlar.

Oğlum, heç bir şəhərə
Bənzəməyir bu şəhər.
Onun ayaqlarıdır
Uzun, dəmir dirəklər...

Yaxşı yadıma düşdü,
Soyuq bir qış çağıydı,
Hər dalğa elə bil ki,
Qafqazın bir dağıydı.

Çox uzaq bir mədəndə
Qalmışdı briqadamız.
Nə qayıq görünürdü,
Nə də estakadamız.

Başımızın üstünü
Sular aldı, nə aldı.
Düşündük ki, neyləyək?
Dalğalar çox, biz altı.

Biz bir köşkə boylandıq
Bir də əsən buruğa.
Gördük yanımıza su
Dırmaşır dalğa-dalğa.

Usta: –Qorxmayın, -dedi,
–Qorxmayın bu sulardan.
Altı adam, bir dəniz,
Yolsuz, izsiz qılmışıq,
Gör nə yaman pis oldu,
Söndü buruqda işıq.

Birdən usta qışqırır:
–Köməyə dostlar gəlir!
Dünyada ən qəhrəman,
Qoçaq adamlar gəlir!

Qayıq gəlir irəli,
Tez-tez alıb başına
Qaldırır onu dalğa.
Aşıb dalğalar üstdən
Tullanırıq qayığa.

Biz çatırıq sahilə,
Salamlayıb dostları
Keçib estakadadan
Gedirik evə sarı.

Əli Kərim

Sual və tapşırıqlar:

Fırtına zamanı dənizin vəziyyətinin təsvir olunduğu hissələri şeirdə tapıb oxuyun.

Briqadanın başına gəlmiş əhvalatı öz sözlərinizlə danışın.

Şeirdə daha çox xoşunuza gələn parçanı əzbərləyin.

Dənizçilərin əməyində qəhrəmanlıq varmı? Varsa isbat edin.

Xeyirli çay

Ona Dəli Kür adı vermişdilər. Yaz aylarında dağların qarı əriyəndə, payızda güclü yağışlar yağanda o, coşub daşar, sahilinə çəkilməmiş bəndləri yıxardı. Güclü su əkin yerlərini, otlaqları, bağları basar, kəndləri dağıdar, mal-qaranı aparardı. Daşmış su Kürün sahilindəki düzənliklərdə bataqlıqlar əmələ gətirərdi. Bu bataqlıqlar xəstəliklərin yayılmasına səbəb olardı. Yüz illər belə olmuşdu və belə də davam edirdi.

Adamlar Kür çayının vurduğu ziyanı aradan qaldırmaq üçün çarələr axtarırdılar. Nəhayət, Mingəçevir yaxınlığında, çayın dağlar arasından axdığı yerdə böyük bir bənd quruldu. Orada nəhəng su-elektrik stansiyası tikildi. Bu bəndin qurulması Kür çayının aşib-daşmasının qabağını bircə dəfəlik aldı. Bataqlıqlar quruduldu, onların yerində isə pambıq və taxıl əkildi, bağlar salındı. Bataqlıqların yaydığı qızdırma xəstəliyi aradan qalxdı.

Mingəçevir su-elektrik stansiyası Bakı, Gəncə, Şəki şəhərlərindəki fabrik və zavodlara elektrik enerjisi verdi. Respublikamızın onlarca şəhər və yüzlərcə kəndinə işıq çəkildi. Stansiyanın yanında gözəl bir şəhər salındı. Orada böyük fabrik və zavodlar tikildi. Yeni Mingəçevir respublikamızın iri sənaye şəhərlərindən biri oldu.

Kür çayının qabağına çəkilən bənd orada nəhəng bir göl əmələ gətirdi. Onu Mingəçevir dənizi adlandırdılar. Oraya yığılan çoxlu suyu əkin yerlərinə aparmaq mümkün oldu. Qarabağ və Şirvan kanalları çəkildi.

Kür çayından Bakı şəhərinə su kəməri də çəkilməşdir. Bu su kəməri respublikamızın paytaxtında yaşayan adamları içməli su ilə təmin edir, fabrik və zavodlara, mədənlərə, park və bağlara su verir.

İndi ona daha Dəli Kür deyilmir. O, xeyirli bir çay olmuşdur.

Yusif Şirvan

İnanclar:

Lal axan çaydan keçməzlər.

Sual və tapşırıqlar:

Kür çayına nə üçün Dəli Kür deyərdilər?

Onun vurduğu ziyanın qarşısını almaq üçün nə tədbir görüldü?

Mingəçevir su-elektrik stansiyasının xeyri nədir?

Yaşadığımız şəhərdə və ya kənddə görülən abadlıq işlərindən danışın.

İnsan əməyinin təbiəti dəyişdirə bildiyini nələrdə görmək olar?

İnanca görə lal axan çaydan nə üçün keçməzlər?

Qatar dənizdən keçir

(İxtisarla işlənmişdir)

Təsəvvür edək ki, səhər tezdən yuxudan duranda evimizi başqa yerdə gördük. Yəqin ki, əvvəlcə gözlərimizə inanmayacağıq. Bizə elə gələcək ki, bu, yuxudur.

Mənim başıma buna oxşar bir hadisə gəlmişdi. Ancaq evdə yox, dəmiryol vaqonunda. Deyə bilərsiniz ki, vaqon ev deyil, onun altında təkərləri var. Bu, düzdür. Ancaq orası da var ki, vaqon ancaq relsin üstü ilə gedə bilir. Bəs dəmiryol qatarı dənizdə üzə bilərmə? Deyəcəksiniz ki, yox. Lakin qatarı dənizin bir sahilindən o biri sahilinə keçirə bilirlər.

Bir dəfə anamla birlikdə qatarda yol gedirdik, təkərlər taqtaraq... deyə nəgmə oxuyurdu. Mən bu nəgməyə qulaq asa-asa, özüm də bilmədən yuxuya getmişdim.

Səhər yuxudan oyananda anamı yanımda görmədim. Tez yerimdən qalxdım. Təkərlərin səsi eşidilmirdi. Qatar, deyəsən, dayanmışdı. Mən tez vaqonun pəncərəsindən boylandım. Ətrafda ucsuz-bucaqsız dənizdən başqa heç bir şey görünmürdü. Mənə elə gəldi ki, qatar dənizin yanında dayanıb. Ancaq vaqonun o biri tərəfindəki pəncərələrdən baxanda yenə dənizdən başqa bir şey gözə dəymədi. Fikirləşdim:

–Bu nədir? Yoxsa qatar suya düşüb?

Doğrusu, əvvəlcə qorxdum. Sonra pəncərədən bir də boylanıb ətrafa baxdım. Anam aşağıda, pəncərənin qabağında dayanıb dənizə tamaşa edirdi. O, məni görcək ucadan səsləndi:

–Səlim, tez geyin, düş aşağı!

Vaqonun pilləkənindən enəndə gördüm ki, qatarın bütün vaqonları böyük bir gəminin üstündə düzölmüşdür. Ancaq qatarımızı çəkib aparən teplovoz yox idi. Adamlar gəminin göyərtəsində gəzinir, sakitcə söhbət edirdilər. Gəmi isə dalğaları yara-yara gedirdi. Dənizdən əsən külək adama ləzzət verirdi.

Anam məni gəminin içərisindəki aşxanaya apardı. Orada iştahla xörək yedik. Anam dedi ki, bu gəmi qatarımızı dənizin bir sahilindən o biri sahilinə aparır. Belə gəmilərə «bərə» deyilir.

Günortaüstü bərəmiz sahilə yan aldı. Gəminin arxa divarı qalxdı. Bu zaman körpünün üstü ilə bərəyə teplovoz keçdi. O, qatarı çəkib sahiləki dəmir yoluna çıxardı. Az sonra qatar yenə relslərin üstü ilə gedir, təkərlərdən «taq-taraq», «taq-taraq» səsləri gəlirdi.

Xəzər dənizində «Azərbaycan» və «Türkmənistan» adlı belə nəhəng gəmi-bərələr işləyir. Bu gəmilər qatarları Bakıdan Xəzərin o tayındakı Türkmənbaşı şəhərinə aparır və oradan başqa qatarı götürüb Bakıya gətirir. Bu vaqonları parovoza qoşub dəmir yolu ilə Türkmənbaşı şəhərinə aparanda, beş-altı gün çəkir. Bərə yolu ilə isə bir-cə günə...

Emin Mahmudov

Tapmaca:

*Dənizdə bir ev gördüm
Üstündə də dam, baca,
Yeriyir yavaş-yavaş,
Tapmacadır, tapmaca.*

Sual və tapşırıqlar:

Uşaq yuxudan ayılıanda nə üçün təəccübləndi?
Daha hansı nəqliyyat vasitələrini tanıyırsınız?
Mətnə bərənin əhəmiyyətinə aid olan hissəni tapıb,
diqqətlə oxuyun.

Bərəni kimlər yaradıb?

Tapmacanın hekayə ilə əlaqəsini aydınlaşdırın.

İz açın, ay balalar!

(İxtisarla)

Vətən torpağı geniş,
Aranı var, dağı var.
Bir möhtəşəm zirvənin
Min gizli bulağı var.
 Daşların sinəsində
 Sirli yazılar yatır.
 Düşüncələr, fikirlər,
 Şirin arzular yatır.
O dərin hikmətləri
Siz duyun, ay balalar!
Nələr oxunulmayıb
Oxuyun, ay balalar!
 Niyə şimşəkdən qabaq
 Maral boynunu burur,
 Kəklik daşa sığmır,
 Qartal qalxıb qıy vurur.
Dərələrə səs düşür,
Sellər, sular daşanda.
Niyə göyün üzündə
Buludlar sıxlaşanda?
 Ucalmaq həvəsilə
 Yaşayın bu həyatda,
 Axtarın illər boyu
 Nələr var kainatda.
Qayaların belindən
İz açın, ay balalar!
Biz açmayan yolları,
Siz açın, ay balalar!

Hüseyn Arif

Sual və tapşırıqlar:

Şair uşaqlara nələr məsləhət görür?
O nə üçün «Biz açmayan yolları, siz açın, ay balalar!»
deyir?
Şeiri əzbərləyin.

Andına sadıq qalan Ülvi

Yanvarın 20-si idi. Universitetin bütün müəllimləri və tələbələri Ülvi muzeyinin qarşısına toplaşmışdı. Professorlardan biri həyəcanlı şəkildə danışırdı. Onun gözlərindən axan yaş damlaları üzüaşağı diyirlənərək yerə tökülürdü. O, deyirdi:

-1990-cı il qanlı yanvar gündən əvvəl idi. Qısa boylu, arıq, sarışın, eynəkli bir tələbəm icazə alıb otağa daxil oldu. Tanıdım. Ən fəal, ən intizamlı, bütün təlim tapşırıqlarını yüksək səviyyədə yerinə yetirən, məntiqli danışan Ülvi idi.

-Buyur, buyur, -deyib oturmasını təklif etdim. Soruşdum:

-Xeyir ola, Ülvi?

Ülvi sızıla-sızıla dilləndi:

-Qərribə görünə bilən bir xahişim var, müəllim! Bilmirəm mənim xahişimə necə baxacaqsınız.

-De, Ülvi, çəkinmə!

-Müəllim, olarmı imtahan günündən bir qədər əvvəl məni sorğu-suala tutub qiymət yazasınız?

-Ülvi, xeyir ola, nə baş verib ki, belə tələsik, vaxtından əvvəl imtahan vermək istəyirsən?

Ülvi bir qədər duruxdu, sirrini açmaq istəmədi, nəhayət, dilləndi:

-Müəllim, deyirlər ki, Sovet ordusu tanklarla Bakı şəhərinə soxulacaq, qırğın törədəcək, müstəqilliyimizə imkan verməyəcək. Biz gənclər sözü bir yerə qoymuşuq ki, küçələrdə dayanacaq, onların yolunu kəsək, şəhərə girməyə qoymayaq.

Çalışdım ki, Ülvi fikrindən döndərim, dedim:

-Oğlum, Ülvi, sizin topunuz yox, tüfənginiz yox, tankınız yox, əliyalın onlara nə edə bilərsiniz, sizi qırarlar.

Onun mənə son sözü belə oldu:

-Öldü var, döndü yoxdur. And içmişəm, müəllim! Andıma sadıq qalmalıyam.

Fikrindən dönmədiyini və son dərəcə qabiliyyətli, bilikli tələbə olduğunu nəzərə alıb Ülvinin xahişinə əməl etdim: sorğu-sualsız ona yüksək qiymət yazdım. Təəssüf ki, onu bir daha görmədim. Eşitdim ki, həmin gecə Ülvi Vətən yolunda şəhid olmuşdur. Yadıma düşəndə gözlərim yaşla dolur. 20 yanvar Azərbaycan tarixinə «Qanlı yanvar» kimi daxil olmuşdur.

Dediyi kimi, Ülvi öz andına sadıq qalmışdır. Budur onun andı:

«Andım

Mən, Bünyadzadə Ülvi Yusif oğlu, həyatımda ilk və son dəfə öz vicdanım qarşısında and içirəm: bir elin, bir millətin adını təmsil etdiyimi heç zaman unutmayacağam;

Azərbaycan torpağının qürurdan, qeyrətdən yoğrulmuş adını müqəddəs tutacağam; bu ada ləkə vurmaq istəyən bütün ünsürlərə qarşı duracağam; öz azərbaycanlı varlığıma, vicdanıma, məsləkimə, əsil-nəcabətimə, damarlarımda axan azərbaycanlı qanına layiq oğul olacağam; qorxaqlığı, yaltaqlığı özümə yaxın buraxmayacağam; nəyin bahasına olursa olsun azərbaycanlı «Mən»imi təsdiq edəcəyəm. Əgər vədimə xilaf çıxsam qoy anamın südü, elimin çörəyi mənə haram olsun, vətən üzü görməyim. B.Ülvi».

Qoy Ülvinin bu odluluq andı hər bir şagirdin, hər bir azərbaycanlının vətən qarşısında andına çevrilsin.

Həmin and Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdindəki «Ülvi muzeyi»ndə saxlanır.

Sual və tapşırıqlar:

Ülvi müəllimdən nə xahiş edirdi?

Müəllim nə üçün soruşmadan Ülviyə yüksək qiymət yazdı?

Müəllimin düzgün hərəkət edib-etmədiyini əsaslandırın.

Müəllimin həmin danışan professor olduğunu nədən bilmək olur?

Hekayədə nədən görmək olur ki, professor Ülvinin xatirəsinə həsr olunmuş mitinqdə çıxış etmişdir?

Nə üçün danışan zaman professorun gözlərindən yaş axırdı?

Andı əzbərləyin ki, yadınızda möhkəm qalsın.

Qışın sovqatı

(*Ixtisarla*)

A dağlara yağan qar,
Düzləri də sal yada.
«Gəl-gəl» deyir uşaqlar
Hər bağda, hər bağçada.

Pambıqdan ağ paltarın
Qoy bəzəsin hər yanını.
Tarlaların, bağların
Yorğanı ol, yorğanı.

Zərif naxışlar kimi
Səpildikcə sən yerə
Xəyalımda min zəmi
Canlanır birdən-birə.

Ayağın altıda ağ qar
Xışıldadıqca hərdən,
Pıçıldaşan taxıllar
Gəlib keçir nəzərdən.

Səhər-səhər külək, qar
Pəncərəmi döyəndə
Sanıram kombaynlar
Dən sovurur düzəndə.

Deyirəm yağ, yağ, ey qar!
Göydən yerə pay gətir,
Gül-çiçəkl bir bahar,
Bol məhsullu yay gətir.

Ələkbər Ziyatay

Sınamalar:

Deyirlər ki, dekabrda günəş çox görünərsə, qış şaxtalı, yay isə isti keçər.

Tapmaca:

Odda yanmaz,

Suda batmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar nə üçün qışın gəlməsini arzulayırlar?

Uşaqlar qarı nəyə oxşadırlar?

Qarın zəmiyə nə dəxli var?

Tapmacanı açın və düzgünlüyünü sübut edin.

Ümummilli lider

Heydər Əlirza oğlu Əliyev Azərbaycan xalqının ümummilli lideridir. O, 1923-cü ildə may ayının 10-da Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. Balaca Heydər birinci sinfə 6 yaşında daxil olmuş, 16 yaşında Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirmişdir. 1939-1941-ci illərdə o Azərbaycan Sənaye İnstitutunda təhsil almışdır. Həmin vaxtdan Azərbaycan Xalq Daxili İşlər Komissarlığında işə başlamış, sonralar Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində çalışmış və general-mayor rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. O, Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir.

Heydər Əliyev Respublikada Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci Katibi vəzifəsində işləmiş, 1982-ci ildə Moskvaya dəvət olunmuş və ona SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsi tapşırılmışdır. O, həmin vəzifədə çalışanda da Azərbaycanla əlaqəni kəsməmiş, doğma vətəninə işlərin necə getməsini izləmiş və ona kömək göstərmişdir. 1987-ci ildə rəhbər vəzifələrdən uzaqlaşdırılmışdır.

1990-cı il yanvarın 20-də sovet qoşunları Bakıya daxil olanda və dinc əhalini qıranda Heydər Əliyev öz xalqını müdafiə edərək həmin qanlı hadisəyə etirazını bildirmişdir.

Xalqımızın ağır günlərində Heydər Əliyev Azərbaycana dönmüşdür. Lakin güclü təzyiqlərlə üzləşdiyindən anadan olduğu doğma Naxçıvana getməyə məcbur olmuşdur. Naxçıvan həmin vaxt ən ağır günlərini yaşayırdı: hər tərəfdən blokadaya alınmış, yaşayış üçün vacib olan bütün vasitələrdən məhrum olmuşdu, erməni quldurlarının ardı-arası kəsilməyən hücumları davam edirdi. Belə bir şəraitdə Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə sədr seçildi. O, özünün bütün bilik və bacarığını əhalinin bu ağır vəziyyətdən çıxarılmasına yönəltdi.

Azğın erməni qəsbkarlarının Azərbaycana təcavüzü, torpaqlarımızın böyük bir hissəsinin zəbt olunması, dinc əhalinin didərgin düşməsi Heydər Əliyevi çox narahat edirdi. Ölkəmizin daxilindəki hərc-mərclik, özbaşınalıq, hakimiyyətdə olanların səriştəsizliyi onun nəzərindən qaçmırdı.

1993-cü ildə Azərbaycan xalqının tələbi ilə Heydər Əliyev Naxçıvandan Bakıya qayıtdı. O, 1993-cü il iyun ayının 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə Sədr seçildi. Azərbaycan vətəndaş müharibəsindən xilas oldu. Az sonra isə qədirbilən xalqımız onu prezident seçdi.

Heydər Əliyev müdrik, təmkinli, uzaqgörən siyasətçi idi. O, hakimiyyətə gələndən sonra ölkəmizdə stabillik yarandı. Prezident xalqda respublikamızın xoş gələcəyinə böyük inam oyatdı. Heydər Əliyev ümumxalq həmrəyliyi, vətəndaş birliyi təmin etdi. Demokratıyanın qələbəsi üçün imkan yaratdı. O, dövlətimizin, Milli Ordumuzun gücləndirilməsi yolunda yorulmadan fəaliyyət göstərirdi. Heydər Əliyev beynəlxalq aləmdə Azərbaycanı tanıdır, onun dövlət mənafeələrini qoruyurdu.

Heydər Əliyev Azərbaycanın iqtisadi həyatında da böyük dəyişikliklər edirdi. Dünya birliyində Azərbaycanın mövqelərini möhkəmləndirirdi. Xalqımız öz prezidentinin

daxili və xarici siyasətini bəyənir, bu siyasətin həyata keçirilməsində fəal iştirak edirdi.

Heydər Əliyev möhkəm yaddaşa malik idi. O, hamını diqqətlə dinləyir, özünə və başqalarına yüksək tələbkarlıqla yanaşırdı.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev gəncliyə böyük ümid bəsləyirdi. O deyirdi ki, Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyi gəncliyə məxsusdur.

Azərbaycan xalqı ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ideyalarını yaşadır.

Sual və tapşırıqlar:

Heydər Əliyev Azərbaycanda hansı vəzifələrdə çalışmışdır?

Bəs keçmiş SSRİ-də o, hansı vəzifələrdə fəaliyyət göstərmişdir?

Nə üçün Heydər Əliyev indinin özündə də xalqımızın ümummilli lideri hesab edilir?

Biz nə üçün Heydər Əliyevlə fəxr edirik?

Məktəbinizdə «Heydər Əliyev guşəsi» varmı?

«Heydər Əliyev bizim üçün nümunədir» mövzusunda müzakirə keçirin.

Heydər Əliyev haqqında daha nə bilirsiniz? Danışın.

Qoçaq uşaqlar

(İxtisarla işlənmişdir)

Cəfərlə Nadir qış tətilinə buraxılmışdılar. Axşamüstü çobanlar örüsdən qayıdanda Cəfərlə Nadir aldıkları qiymətləri onlara göstərdilər. Çobanlar çox sevindilər.

Cəfərin atası Murad baş çoban idi. O, sürüləri yoxladı. Çoban Qulunun sürüsündəki qoyunlardan biri yox idi. Qulu çomağını çiyinə alıb, meşəyə tərəf getdi. Cəfərlə Nadir Qulu ilə getmək üçün atalarından icazə istədilər. Ataları razı oldu. Uşaqlar Qulunun ardınca meşəyə yüyürdülər. Onlar meşəyə çatdıqda Qulu dedi:

–Uşaqlar, hamımız bir yerdə axtarsaq tapa bilmərik, siz o tərəfə gedin, mən də bu tərəfə.

Uşaqlar meşəyə girdilər. Qabaqda Cəfər, dalınca isə Nadir gədirdi. Onlar tez-tez dayanıb ətrafa boylanır, sonra yenə yollarına davam edirdilər. Birdən Cəfər qoyun ayağının izlərini gördü. Onlar həmin iz ilə getməyə başladılar. Hava qaralırdı.

Qar hər yeri ağartmışdı. Meşədə tez-tez anlaşılmaz səslər eşidilirdi.

Cəfər kolların arasını, qayaların dibini diqqətlə axtarırdı. Nadir könülsüz halda onun yanınca gedir, – «Gəl qayıdaq, canavarlar bizi yeyər», -deyirdi.

Cəfər isə Nadirin bu fikri ilə razılaşmırdı. Birdən lap yaxında bir şıqqıltı eşidildi, işıltı göründü. Uşaqlar qorxub dayandılar. Cəfər cəld cibindəki qəzeti çıxartdı, onu uzun lülə şəklində eşdi. Sonra kibriti çəkib yandırdı. Şıqqıltı gələn tərəfə baxdılar. Kolların arasında bir qoyun dayanıb, onlara baxırdı.

–Tapdıq! –deyə Cəfər qışqırdı və qoyunu kolların arasından çıxardı.

Qayıdarkən uşaqlar yolu azdılar. Yaxında hündür qaya var idi. Qayanın dibini qar o qədər də tutmamışdı. Cəfər və Nadir quru ağac budaqlarından xeyli yığıb qayanın dibində bir ocaq qaladılar. Alov qalxıb hər tərəfi işıqlandırdı. Qoyun da onların lap böyründə yatıb, asta-asta gövşəyirdi. Nadir və Cəfər oturub, gözlərini meşəyə zilləmişdilər.

Birdən Cəfər ağacların arasından xırda lampaların işıqlandığını gördü. O, canavar gözünün qararıqda işıq verdiyini eşitmişdi. Uşaqlar özlərinə tərəf gələn dörd canavarı aydın seçdilər. Cəfər ocaqdan bir kösöv götürüb, canavarlara atdı. Onlar yox oldular. Bir azdan sonra yenə də canavarlar görünməyə başladı.

Uzaqdan atəş səsi eşidildi. Canavarlar qaçıb gözdən itdilər. Sonra yenə də güllə səsi eşidildi. Cəfər başa düşdü ki, onları axtarırlar. O, ocaqdan alovlu bir kösöv götürüb

yaxındakı ağaca dırmaşdı. Kösövü havada yelləyə-yelləyə qışqırdı:

–Biz buradayıq, bu-ra-da-yıq!..

İki-üç dəqiqədən sonra uşaqların ataları və çoban Qulu gəldi.

Bu əhvalatdan üç-dörd gün sonra rayon qəzetində itmiş damazlıq qoyunun necə tapılması haqqında məqalə dərc olundu. Həmin məqalədə Cəfərlə Nadirin qoçaqlığından danışılırdı.

İlyas Əfəndiyev

Sual və tapşırıqlar:

Cəfərlə Nadir nə üçün çobanların yanına gəlmişdilər?

Uşaqlar meşəyə nə üçün getdilər?

Onlar qoyunu necə tapdılar?

Canavarları görəndə Cəfər nə üçün onlara kösov atdı?

İnsan, qoyun və otlaq arasındakı əlaqələri izah edin.

Təzə il (*İxtisarla*)

Təzə il,

Gəzə-gəzə

Gəl, bizim eli bəzə.

Yağış gətir, qar gətir,

Günəşli bahar gətir.

Taxılçı taxıl əksin,

Suçu düzə su çəksin.

Bağ salsın qoca bağban,

Bar qonsun budaqlara...

Haraylasın gənc çoban

Sürünü otlaqlara.

Təzə il,

Gəzə-gəzə

Gəl, bu düzləri bəzə,
Gülsün çöllər, zəmilər...

Təyyarələr, gəmilər
Uzaq elli dostlara
Bizdən salam yetirsin,
Bizə sovqat gətirsin.

Təzə il,
Təzə-təzə
Nəğmələr gətir bizə.
Dağlardakı buzların,
Göydəki ulduzların

Nağılıni eşidək,
Aya, ulduza gedək.

Əhməd Cəmil

Sınamalar:

Deyirlər ki, palıd ağacında qozalar sıx olduqda qış çox sərt keçər.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə nələrdən bəhs olunur? Fikrinizi Şeirdəki ifadələrlə təsdiq edin.

Şair təzə ildə nə arzulayır?

Şeiri daha necə adlandırmaq olar?

Şeiri əzbərləyin.

Təzə il təbiətdə necə təkrarlanır?

Yaxşı yoldaş

(İxtisarla işlənmişdir)

I

Cavadla Ramiz bu gün evdən tez çıxmışdılar ki, dərəcə vaxtında çatsınlar. Onlar məktəbə kolluğun arası ilə uzanan kəsə yolla gəldilər. Yolda onlar buz üstündə sürüşürdülər.

Söz qoydular ki, dərsdən qayıdanda yenə orada bir qədər sürüşsünlər.

Onlar məktəbə çatandan sonra hava dəyişdi, bərk qar yağdı – boran başladı. Cavadın kefi pozuldu.

Məktəbdə bir məsələ onun qanını daha da qaraltdı.

Bu gün Cavad növbətçi idi. Cavad çox səliqəli və intizamlı bir şagird idi. O, növbətçilikdə də diqqətli olurdu. Tənəffüsdə sinifdə qalmağı heç kəsə rəva bilməz, otağın havasını dəyişər, yazı taxtasını silər, pəncərədəki çiçəkləri sulayardı.

Tənəffüsdə Ramiz çölə çıxmaq istəmədi, gedib peçə söykəndi. Cavad dedi:

–Ramiz, tənəffüsdür, çölə çıx!

Ramiz gülümsündü. Ona elə gəldi ki, Cavad onunla zarafat edir. Axı onlar dost, həm də qonşu idilər. Neçə ildi ki, məktəbə bir yerdə gəlir, evə birlikdə qayıdır, bir yerdə oynayır, dərslərini birlikdə hazırlayırdılar. Buna görə Cavadın təklifi ona qəribə göründü. Amma Cavad elə fikirləşmədi. O, qayda-qanun güdüdü. Axı Ramiz içəridə qalsa, o biri uşaqlar da sinfə girmək istəyərdilər. Cavad yenə ciddi şəkildə dedi:

–Ramiz, çölə çıx, qaydanı pozma!

Ramiz əyri-əyri ona baxıb:

–Əcəb dostsan!

–Mən sənin dostunam. Amma qayda-qanunu da sevirəm. Ramiz bir söz demədi, çölə çıxdı və daha onunla danışmadı. Cavad isə – «Eybi yoxdur, hirsli soyuyar, evə gedəndə yenə barışar», -deyə fikirləşdi.

II

Dərs qurtardı. Uşaqlar paltolarını geyinib, evlərinə getdilər. Cavad nə isə yazırdı. Sinifdə heç kəs qalmamışdı. Ramiz də yox idi. Cavaddan bərk incidiyi üçün onu gözləmək istəməmişdi. Cavad geyinib sinifdən çıxdı, Ramizi görmədi. Məktəbin həyət qapısına yaxınlaşıb, evlərinə tərəf gedən yola baxdı. Boran daha da güclənmişdi. Heç bir şey görünmürdü. Cavadı qorxu bürüdü. Ramiz belə boranda

evə tək gedə biləcəkdirmi? O, tez qapıçının yanına yüyürdü. Qapıçı Ramizin çoxdan getdiyini söylədi.

Cavadın ürəyi bərk döyünməyə başladı. Axı Ramiz bədəncə zəif idi. O, bir ay əvvəl soyuqdəymədən xəstələnmişdi. Belə havada ona soyuq dəyə bilərdi. Gecikmək olmazdı. Cavad evə tərəf yollandı. Yol güclə seçilirdi. O, bütün qüvvəsini toplayıb, sürətlə addımlayırdı.

Kolluq görünəndə Cavad təəccüblə yerində durdu. Yol yarı olmuşdu, ancaq Ramiz görünmürdü. Cavad onun evə tək çata biləcəyinə də inanmırdı. Birdən qarın üstündə bir qaraltı göründü. Cavad tez irəli cumdu. Ramiz üzü üstə yıxılıb qalmışdı. Cavad tez əyilib onun başını qaldırdı. «Ramiz! Ramiz!» –deyə çağırırdı. Ramiz gözlərini açdı və Cavadı görən kimi zarıdı. Cavad onu qucaqlayıb, yerdən qaldırdı və qar basmış dik cığırla yuxarı qalxmağa başladı. Elə bu zaman külək Ramizin papağını uçuruma atdı. Cavad tez öz papağını çıxarıb Ramizin başına qoydu və yoluna davam etdi.

III

Boran şiddətlənirdi. Cavad taqətdən düşmüşdü, qollarında güc qalmamışdı. O, Ramizi dalına aldı və dizi üstə sürünməyə başladı. Cavad tamamilə gücdən düşmüşdü. Onun qolları tez-tez bükülür və üzü üstə yıxılırdı. Lakin o yenə durur və sürünürdü. Axı Ramiz donu bilərdi. Evlərinə az qalır, uzaqdan hənirti eşidildi. Qabaqdan gələn adamları bir kölgə kimi görəndə Cavadın qolları büküldü və o, huşunu itirdi. Ramiz ilə birlikdə qarın üstünə yığıldı.

İki saatdan sonra tibb məntəqəsində Cavadı ayıldılar. O, otaqdakilərə diqqətlə baxdı. Atası da burada idi. O, həyəcanlı baxışlarla dostunu axtardı. Divanın üstündə oturmuş Ramizi görəndə dərinədən nəfəs aldı. Onun sifətində xoş bir təbəssüm oyandı. Cavad yoldaşlıq borcunu yerinə yetirmişdi.

Cavad sonralar Ramizlə daha mehriban dost oldu. Onlar yenə məktəbə bir yerdə gedir, dərslərini birlikdə hazırlayıb və birlikdə oynayırdılar.

Qılman İlkin

Sınamalar:

Sığırçınlar və qara qarğalar kəndə, şəhərə yaxın yerlərə toplaşarsa, qar gözlənilir.

Atalar sözü:

Yaxşı dost yaman gündə tanınar.

Sual və tapşırıqlar:

Cavad və Ramiz məktəbə hansı yolla gedirdilər?

Ramiz Cavaddan nə üçün incidi?

Cavad Ramizə necə kömək etdi?

Siz necə hərəkət edərdiniz?

Dostluğu necə başa düşürsünüz?

Atalar sözünün doğru olduğunu hekayədə nədən bilmək olur?

Xocalı soyqırımını unutmaq olmaz

Fevral ayının 26-sı idi. Dərslər qurtarmışdı. Şagirdlər isə sinifdən çıxmırdılar. Hamının başı söhbətə qarışmışdı. Samirə isə həmişəkindən də kədərli, qüssəli görünürdü: nə deyir, nə danışır; tutqun nəzərləri döşəməyə zillənmişdi. Şagirdlərdən biri sinif rəhbərinə müraciət etdi:

–Müəllim, biz istərdik ki, Xocalı faciəsi barədə Samirə də danışsın; axı o dəhşətli qırğını Samirə öz gözləri ilə görüb!

Samirə əlləri ilə üzünü tutub, başını qarşısındakı stolun üstünə qoydu. Bir anlığa araya sükut çökdü. Sinif rəhbəri yaranmış sakitliyi aradan qaldırdı. O, dedi:

–Samirə, yoldaşların xahiş edir. Mən – sinif rəhbəriniz də onlara qoşulub rica edirəm, danış, qızım!

Samirə başını qaldıranda onun gözlərindən yaş sel kimi axırdı. O, göz yaşları içində, hıçqıra-hıçqıra, sözləri yarımçıq deyə-deyə dilləndi:

–Müəllim, danışmaq mənim üçün olduqca çətindir; mən ağlasığmaz anları bir də yaşamaq istəmirəm...

–Xahiş edirik, Samirə! Xahiş edirik!

Uşaqlardan kimsə stəkanda su gətirdi. Samirə sudan bir qurtum içib, söhbətə başladı:

–1992-ci il fevralın 25-i idi. Gecədən xeyli keçmişdi. Mən yatmışdım. Elə bil yuxu görürdüm: göy guruldayır, şimşək çaxır, ətrafa işıq saçılır; adamlar qışqırır, ağlayır, haray qoparır, «Allah, kömək elə! Allah, kömək elə!» –deyə imdad diləyirdilər. Gözlərimi açdım. Yuxu deyilmiş. Tanklardan, toplardan, raketlərdən, avtomatlardan atılan atəşlərdir; şəhər dağıdılır. Vay-şivən qoparan isə yaralananlardır, qaçıb canını qurtarmağa çalışanlardır, alovda yananlardır, uçan evlərin altında qalanlardır. «Ata! Ata!» –deyə dəli kimi qışqıraraq o biri otağa yüyürdüm. Onlar otaqda yox idi. Düşündüm ki, küçəyə çıxıblar. Dallarınca qaçmaq istədim. Birinci mərtəbənin pilləkənlərində qonşumuz Rza dayı məni saxladı, buraxmadı: «Öldürərlər» –dedi. Özü ilə zirzəmiyə düşürtdü və əlavə etdi:

–Bir müddət burada gizlənək, görək axırı nə olur.

Zirzəmidə kiçik pəncərə vardı. Yanan evlərin işığından küçəni görmək olurdu. Bayıra çıxan, qaçmaq istəyən qadınları, kişiləri, uşaqları yerindəcə güllələyir, bəzilərini oda atıb yandırırıldı. Qadının qucağındakı uşağı erməni zorla dartıb əlindən aldı, ananın gözü qarşısında körpənin ayaqlarından tutub göyə qaldırdı və yerə çırpıb parçaladı; anasını isə avtomat atəşilə yerə sərdi.

Xeyli keçdi, bizim küçədə ah-vay kəsildi. İnsan nalələri o biri küçələrdən gəlirdi. Rza dayı astadan dedi:

–Bala, indi çıxmaq. Bəlkə qaçıb birtəhər canımızı qurtara bildik.

Küçədə meyitlər qalaq-qalaq idi. Paltarlarından anamı da, atamı da tanıdım. Onlar da qanına qəltan edilmişdilər.

Gecənin qalan hissəsini dağıdılmış evlərin arası ilə, çay yatağı ilə, meşə ilə getdik. Mən tamam yorulmuşdum; ayaqlarım sözümə baxmırdı. Artıq hava işıqlaşdı. Rza dayı lap yavaşdan dilləndi:

–Bala, daha getmək olmaz, bizi ermənilər görər, o saat öldürərlər. Gəl, bu kolların arasında gizlənək, axşamacan gözləyək, qaranlıq düşəndə yolumuza davam edərik...

Həmin səhər gözlərim daha nələr görmədi, aman allah! Dan yeri söküldü. Yol-iz aydın göründü. Dağılmış, oda qalanmış Xocalı şəhərindən möcüzə kimi qaçıb canını qurtaran uşaqlar, qadınlar, qocalar dəstə-dəstə bir qədər aralıda görünməyə başladılar. Dəstələrdən birini – qohumumuz Kərim kişinin ailəsinə oxşatdım; özü, Nisə xala, 8 yaşlı oğlu Nizami və mənim 1-ci sinif yoldaşım Yasəmən. Birdən, haralardansa, görünməyən yerlərdən avtomat silahlar şaqqıldamağa başladı. Dağın döşü ilə, dərə ilə yeriyan zavallıların hamısı yerə sərildi. Yenə ah-vay! Yenə nalə! Yenə inilti! Yenə haray! Köməyə gələn isə yox ki, yox!

Təpəliklərdə gizlənmiş qaniçən erməni cəlladları əllərində avtomat, quzğun aciz ovun səmtinə şığıyan kimi, cumdular ölümlərin və yaralıların üstünə. Kiminin başını kəsdilər, kiminin başının dərisini soydular, kiminin qulağını, burnunu kəsdilər, kiminin kəlləsini dağıtdılar, kiminin gözlərini çıxartdılar... Biz isə ac və susuz, soyuqda axşamədək kolun içində qaldıq.

Qaranlıqlaşan kimi koldan çıxıb Ağdam şəhərinə tərəf üz tutduq...

Danişdıqca Samirənin gözlərindən yaş axmaqda davam edirdi. Sinif rəhbəri söhbətə qoşuldu:

–Xocalının viran edilməsində və əhalinin vəhşicəsinə qətlə yetirilməsində erməni quldurlarına keçmiş SSRİ-nin 366-cı atıcı alayı da kömək etmişdir. Fevralın 25-dən 26-sına keçən gecə Xocalı şəhəri yerlə-yeksan edilərkən 623 nəfər qətlə yetirilmiş; 1275 nəfər girov götürülmüş; 1000 nəfərdən artıq dinc əhali isə müxtəlif dərəcəli güllə yarası almışdır. Öldürülənlərin 106 nəfəri qadın, 83 nəfəri uşaq, 70 nəfəri qoca, 76 nəfəri yeniyetmə qız və oğlan, 278 nəfəri isə cavan oğlan və qızlar idi.

Xocalıların məhz azərbaycanı olduqlarına görə qətlə yetirilməsi, şəhərin yer üzündən silinməsi və torpaqların zəbt edilməsi genosiddir, yəni soyqırımdır, başqa sözlə, nəslin kəsilməsidir.

Erməni quldurları zaman-zaman Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda yaşamış azərbaycanlıların kənd və şəhərlərini dağıtmış, özlərini qırmış, torpaqlarını ələ keçirmişlər; sonda Azərbaycan Respublikasının Şuşa şəhərini, Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Cəbrayıl, Zəngilan rayonlarını və Ağdam, Fizuli rayonlarının da bir hissəsini zəbt etmiş, sakinlərinin çoxunu qırmışlar. Bir milyondan artıq azərbaycanlı öz doğma atababa yurdlarından zorla qovulmuşlar; indi onlar didərgin həyatı yaşamağa məcbur olmuşlar.

Günahsız qətlə yetirilmiş azərbaycanlıların qanı batmalıdır. Onların qisasını almalı, zəbt olunmuş torpaqları azad etməliyik; doğma yurdlarından didərgin düşmüş insanları öz əvvəlki el-obalarına qaytarmalıyıq.

Atalar sözü:

Xalqının tarixini bilməyən vətəninə ürəkdən sevə bilməz.

Sual və tapşırıqlar:

Şagirdlər Xocalı soyqırımının neçənci ilini yad edirdilər?

Bu il Xocalı soyqırımının neçənci ili yad edilir?

Ermənilər nə üçün Xocalı şəhərini dağıtmışlar?

Ermənilərin azərbaycanlıları qəddarlıqla öldürdükələrini danışın.

Samirə nə üçün danışmaq istəmirdi?

Xocalı kimi soyqırımın bir daha təkrar olunmaması üçün siz nə etmək fikrindəsiniz?

Xoş diyarı sev (İxtisarla)

Pəncərəm önündən hər səhər tezdən
Məktəbə gedirsən, ay kiçik dostum.
Səni bu dünyada xoşbəxt görməkdir
Mənim ürəyimdə ən böyük arzum.

Sən böyük ümidsən, sən gələcəksən,
Arzusan, əməlsən, şirin diləksən.
Səadətlə boy at, əməklə yaşa,
Sən hələ çox gözəl gün görəcəksən!

Çəmənlər, çiçəklər, quşlar gözəldir,
İnsan daha üstün, daha əzizdir.
İnsanı yaşadan arzu, əməldir,
Günəşli, işıqlı bir baharı sev!

Vətəndir dünyada hər şeydən əziz,
Vətəni bir ana tanıyırsınız biz.
Qoynunda böyüdür, bəsləyir səni,
Azadlıq vətəni, xoş diyarı sev!

Nigar Rəfibəyli

Sual və tapırıqlar:

Şair şeirdə kimə müraciət edir, kiminlə danışır?
«Azadlıq vətəni, xoş diyar» ifadəsində şair haranı, nəyi
nəzərdə tutur?

Şair uşağa nəyi məsləhət görür?

Şeiri əzbərləyin.

Vətən nə deməkdir? İzah edin.

Alov içində addımlar

Onlar məktəbdən birgə çıxdılar. Namiq, Fazil, Gülağa. Məktəbdə hamı onları yaxın dost kimi tanıyır. Uşaqlar söhbət edə-edə dörd yol ayrıcına çatdılar və həmişəki kimi xudahafizləşib ayrıldılar. Lakin onlardan heç kim bilmirdi ki, bir saatdan sonra təkcə kənddə deyil, uzaqlarda da Namiqdən danışacaqlar...

Namiq həyəətə girən kimi qonşuluqdan həyəcanlı bir səs eşitdi:

–Kömək edin! Kömək edin! Evimiz yanır, balam evdə qalıb!

Namiq bu səsi tanıyıb dəhşətə gəldi. Bu ki, Məryəm xalanın səsidir.

Onların evləri yanırıdı. Tüstüdən göz-gözü görmürdü. Vaxt itirmək olmazdı. İki uşaq anasının yanında idi. Deməli, lap kiçiyi evdə qalıb. Namiq tələsik yanan evin qapısını açdı. Alov sanki onu gözləyirmiş kimi düz oğlanın üstünə cumdu. Namiq içəriyə doğru bir addım atdı. Lakin elə birinci addımda tavandan ayrılan alovlanmış nazik taxta parçası düz onun başına düşdü. Namiq divara sıxılıb bir anlığa dayandı. Özünü ələ aldı. Gördü ki, evdə hər şey yanır. O, azacıq ləngisə, uşaq həlak ola bilər.

Namiq qüvvəsini toplayıb o biri otağa keçdi. Alovun, tüstünün əlindən körpənin harada olduğunu görə bilmirdi. Əvvəlcə bir çarpayıya yaxınlaşdı. Yanan yorğan-döşəyi alt-üst elədi. Uşaq yox idi. Üzbəüz çarpayıya tərəf yüyürdü. Körpə orada da yox idi. Elə bu zaman otağın sol tərəfindəki alov bürümüş deşikdən səs gəldi. Namiq həmin tərəfə qaçdı. Alov onun üzünü, qulaqlarını və saçlarını qarsaladı. Tüstüdən nəfəs almaq olmurdu. Paltarı od tutmuşdu. O, beşiyə doğru getdi. Uşağı qucağına götürdü. Onun əlləri də yandı.

Geriyə dönmək lazımdı. Tüstünün içərisində qapını tapmaq o qədər də asan deyildi. O, qapını güclə tapdı. Var gücünü toplayıb həyəətə çıxdı.

...Yarım saatdan sonra Namiqi də, balaca Fəridəni də xəstəxanaya gətirdilər. Təcrübəli həkimlər vaxt itirmədən

uşaqlara ilk yardım göstərdilər. Namiqə və balaca Fəridəyə qan vurmaq məsələsi ortaya çıxanda bütün məktəblilər xəstəxanaya axışdı. Hər kəs öz qanını vermək istədi.

Lakin həkimlər onları sakitləşdirdilər.

–Çox sağ olun, balalar, kifayət qədər ehtiyat qanımız var. Bir də ki, hələ sizin 16 yaşınız tamam olmayıb. Buna görə sizdən qan götürməyə ixtiyarımız yoxdur. Ancaq biz belə hesab edirik ki, siz qan vermisiniz.

Uşaqlar həkimin sözlərindən sonra sakitləşdilər. Həmin gündən xəstəxana ilə məktəb arasında uşaq ləpirlərindən bir cığır salındı. Bu cığırı Namiqin sinif yoldaşları salmışdılar. Onlar hər gün Namiqə baş çəkir, keçilən dərsləri ona izah edir, dostlarının darıxmaması və tez sağalması üçün əllərindən gələni edirdilər.

Ay yarım keçdi. Namiqin səhhəti yaxşılaşdı. O, balaca Fəridə ilə birlikdə xəstəxanayı tərk etdi. Namiq yenə məktəbə getdi. Uşaqlar yəqin etdilər ki, sinifdə heç kimdən fərqlənməyən, hamıya adi görünən şagird adamların xilasını üçün igidlik göstərə bilər.

Sual və tapşırıqlar:

Namiq yanan otaqda uşağı necə tapdı?

Namiq kimi cəsarətli uşaqlardan daha kimləri tanıyırsınız?

Hekayəni nağıl edin.

Bu hadisəyə bənzər daha nə eşitmisiniz? Danışın.

Namiqi qəhrəman hesab etmək olarmı? İzah edin.

Dostluğun gücü

(İxtisarla)

Bir ağac çöldə	Ağac ağaca
Boy atarsa tək,	Arxa durmasa
Onu kökündən	Meşə qalxarmı,
Qopardar külək.	Orman olarmı?!
Baş alan sular	Əsil dost dostu
Axıb qovuşar...	Unutmaz heç vaxt,

Qaçarsa kənar,
Sular birləşib
Çaylar olarmı,
Ümman olarmı?!

İnsan insanla,
Dosta inamla
Yaşar dünyada.

Gətirər yada...

Dostluğun gücü
Qüdrəti vardır.
Həmdəmi, dostu
Olan insanın
Qəlbi bahardır.

İlyas Tapdıq

Sual və tapşırıqlar:

Nə üçün meşədə ağac hündür və möhkəm olur?
Şair ağacın ağaca, suyun suya arxa olduğunu nə məqsədlə qeyd edir?

Şeirin ikinci və üçüncü bəndindəki suallara cavab verin
və fikrinizi izah edin.

Şeiri ifadəli oxuyun.

Ağac və meşə anlayışları arasında nə kimi əlaqə var?

Oğullar

(İxtisarla)

Bir gün ata oğulları
Çağırdı öz otağına.
Sakit, səssiz altı oğul
Gəldi onun qabağına.
Qoca böyük bir vüqarla
Soruşdu: –Bir deyın görək.
Hədər ömür sürməməkçin
Kim nə hünər göstərəcək?
Böyük qardaş söylədi ki,
Traktorçu olaram mən.
Yer şumlamam, zəhmətimlə
Bar gətirər geniş düzən.
İkinci söylədi ki,
İşləyəyəm mən şəhərdə.

Dəmir, polad əritməyin,
Domna peçi¹ olan yerdə.
Üçüncü dedi: –Ata,
Bir dənizçi olaram mən.
«Çelyuskin»² tək üzə-üzə
Keçərəm göy dənizlərdən.
Dördüncü söylədi ki,
Təyyarəçi olacağam,
Vətənimin göylərində
Süzüb, qanad çalacağam.
Beşinci dedi: –Mənsə,
Olaram bir igid əsgər.
Düşmənləri məhv edərim,
Ölkəmə kəç³ baxsa əgər.
Altıncı dedi: –Gərək
Nəğmə qoşum bu ellərə...
Xalqımızın sayəsində
Çatdıq böyük zəfərlərə.

Yanka Kupala

Atalar sözü:

Sənətin pisi yoxdur.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirin hər bəndini bir şagird ucadan oxusun.

Oğulların cavablarına diqqət yetirin. Hansı oğulun cavabı daha çox xoşunuza gəlir? Nə üçün?

Sən böyüyəndə hansı sənətə sahib olmaq istəyirsən?

«Kəç» sözünü eynimənalı digər sözlərlə əvəz edin.

Sənətin pisi olarmı? İzah edin.

Atalar sözünün doğru olduğunu şeirdəki faktlarla sübut edin.

¹ Domna peçi – dəmir əridilən peç

² «Çelyuskin» – gəmi adı

³ Kəç – pis fikirlə

Zəhmət, ağıl, bəxt

N a ğ ı l

(İxtisarla işlənmişdir)

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi var idi. Bu kişi tarlada kotanla yer şumlayırdı. Onun başında Zəhmət, Ağıl, Bəxt arasında mübahisə qalxdı.

Bəxt dedi:

–Əkinçini dolandıran mənəm, mənsiz o yaşaya bilməz.

Ağıl dedi:

–İndi ki, belədir, biz çəkilək kənara, tamaşa eləyək, görək əkinçini sən necə dolandırırsan.

Ağıl da, Zəhmət də kənara çəkildi. Bəxt işə başladı. Birdən kotanın qabağına küp dolusu qızıl çıxdı. Əkinçi qızılı görcək üzünü turşutdu:

–Bu zəhrimar da kotana mane olur. Bir adam olsa, küpü verərdim, aparardı.

Ətrafına göz gəzdirdi, əl eləyib yoldan gələn atlını çağırdı ki, küpü ona versin. Atlı əkinçiyə yaxınlaşdı. Ağıl qayıtdı öz yerinə – kişinin başına, əkinçi təlaşa düşdü, dizinə döydü:

–Mən nə axmağam. Qızılları yoldan ötənə niyə verirəm? Bunlar mənim ölümə də, dirimə də bəsdir. Lənət sənə kor şeytan!

Əkinçi fikirləşməyə macal tapmamış atlı gəlib yetişdi, salam verib soruşdu:

–Əkinçi qardaş, işin avand olsun! Mənə aid nə qulluğun var? İşində çətinlikmi çəkirsən, yoxsa şəhərə bir sifarişin var?

Əkinçi dedi:

–Atlı qardaş, sifarişim-zadım yoxdur. De görüm Boz öküz Ala öküzün nəyidir? Bunlar necə qohumdurlar?

Atlı təəccüblə fikirləşdi: «Deyəsən bu kişi dəlidir».

–Bu nə sözdür soruşursan? Öküzlər sənin, mən haradan bilim ki, bunlar necə qohumdurlar! Bir də bunun nə mənası var?

Atlı dönüb gedəndə Ağıl yenə əkinçinin başından çıxdı. Bəxt qızılları əkinçinin gözü qarşısında parıldatdı. Əkinçi atlını təkrar çağırdı ki, küpü versin. Atlı qayıtdı. Ağıl yenə

yerinə gəldi: «Ay qafil adam, nə eləmək istəyirsən? Qızıllar heyfidir». Atlı əkinçiyə yaxınlaşıb soruşdu:

–Qardaş, nə deyirsən, məni niyə yoldan eləyirsən?

Əkinçi xəcalət çəkdi, bilmədi nə desin. İrəli yeriyib ökülləri göstərdi:

–Ay rəhmətliyin oğlu, nə böyük məsələ soruşdum ki, cavabında aciz qaldın? Bax, bu Boz öküz Ala öküzün doğma bacısı oğludur. Görmürsən boyu balaca, özü cavan? Aşkar görünür. Nigaran getmə, bunu deyirdim.

Atlı başını buladı və dönüb getdi.

Ağıl öz hünərindən dəm vuranda Zəhmət dedi:

–Bəhs eləməyə vaxtım yoxdur. Əkinçini dolandıran mənəm. İndi ki, belədir, getdim.

Zəhmət kənara çəkilən kimi əkinçi dizlərini qucaqlayıb oturdu və öküllərin gövşəməsinə tamaşa eləməyə başladı.

–Yaxşı ki, atlını yola saldım, yaxşı ki, qızılları vermədim, özüm aparıb xırdalayaram.

Durmaq istəyəndə gördü ki, nə qıçlarında taqət, nə əllərində qüvvət var. Axşamacan çöməlib bir yerdə mürgülədi, öküllər də yatdı.

Bəxt qızılı göyə sovurub parıldadırdı. Ağıl bunları dönə-dönə sayır, xərcləməyə yer, çarə axtarırdı. Əkinçi yerindən tərənə bilmirdi.

Ağıl gördü ki, kşini də, ökülləri də gecə burada canavar yeyəcək, Zəhmətə yalvarıb dedi:

–Gəl, qardaş, gəl, əkinçinin günü-güzəranı sənsən. Sənsiz bir günümüz olmasın. Gəl işin üstündə ol.

Zəhmət yerinə keçən kimi əkinçi cəld ayağa qalxdı. Kotanın dəstəyindən yapışıb ökülləri hayladı:

–Ay Ceyran, nə durmusan, zəmi yarımçıq qaldı. Hey, Maral, güc ver, bu torpaq laylarını qaldır! Hey, belə ha!

Əkinçinin işləri əvvəlki kimi sahmana düşdü. Zəhmətin köməyi ilə torpaq bol məhsul verdi, kişinin özü də, balaları da yaxşı güzəran keçirdilər.

Atalar sözü:

«Halva, halva» deməklə ağız şirin olmaz.

Axtardığını zəhmət qapısında taparsan.

Sual və tapşırıqlar:

Nağıla görə ağılın rolu nədən ibarətdir?

Zəhmətin rolu şeirdə necə verilmişdir?

Atalar sözlərinin hekayə ilə əlaqəsini izah edin.

Nağılı danışın.

Nə üçün adam ağıllı olmalıdır?

Adam nə üçün zəhmətə alışmalıdır?

Ağacların bəhsi

(İxtisarla)

Alma, palıd, şam ağacı hal ilə

Eylədilər bəhs bu minval ilə¹.

Başladı tərifə palıd qamətin²,

Öydü özün, zorbalığın, halətin:

«Yetməz olur, -söylədi, -dağlar mənə³

Layiq olur fəxr edə bağlar mənə.

Az qala başım yetişə göylərə.

Şax budağım kölgə salıb hər yerə.

Əssə külək, qopsa da tufan yenə,

Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə...»

Alma ağacı ona verdi cavab:

«Eyləmə tərif özünü, ey cənab.

Zorbadır, hərçəndi ki, qəddin⁴ sənin,

Yox mənə tay olmağa həddin sənin.

Səndə bitir bir neçə vecsiz qoza,

Ancaq o da qismət olur donuza.

Məndə vəli⁵ yaxşı, gözəl alma var,

¹ Bu minval ilə – bu qayda ilə

² Qamət – boy-buxun

³ Mən o qədər güclüyəm ki, dağların da gücü çatmaz

⁴ Qədd – burada: boy-buxun

⁵ Vəli – ancaq, amma

Rəngini hər kim görə, heyran qalar,
Dadlı, lətafətli, məlahətlidir¹.
Saplağı incə, özü ləzzətlidir».

Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti²
Söylədi: «Bəsdir, buraxın söhbəti.
Boş danışıqdan nə çıxar, ay balam?
Qış günü siz çılpaq olarsız tamam.
Leyk³ mənim qışda dəxi yaz kimi
Yaşıl olur paltarım atlas kimi.
Lazımam ev tikdirən insanlara,
Həm dirəyəm, həm qarı eyvanlara.

Qış sobada xalq məni yandırar,
Mənfəətim⁴ xalqa mənim çox dəyəər».

Mirzə Ələkbər Sabir

Tapmaca:

*Deyin, hansı ağacdır,
Nə sarılır, nə solur.
Qışda da bahar kimi,
Paltarı yaşıl olur.*

Sual və tapşırıqlar:

Biriniz palıdın, biriniz almanın, biriniz də şam ağacının dediklərini ifadəli oxuyun.

Hansı ağac haqlıdır? Nə üçün? İzah edin.
Bu şeirin təmsil olunduğunu nədən bilirsiniz?
Ağacların faydasını danışın.
Ağacların torpaqla əlaqəsini açın.

¹ Lətafətli, məlahətli – qəşəng, ləzzətli, xoşagələn

² Keyfiyyət – burada: «əhvalat» deməkdir

³ Leyk – ancaq, amma

⁴ Mənfəət – xeyir, fayda

Qurd və quzu

(Təmsil)

Çay qırağında qəflətən naçar¹
Bir quzu bir gün oldu qurda düçar².
Quzu qorxub dayandı xeyli məlul³.
Qurd olarkən su içməyə məşğul.
Fikri ondaydı ki, tapıb nə desin,
Quzunu hər bəhanə ilə yesin.

Dedi: –Axmaq quzu, məgər korsan,
Məni yoxsa görüb də saymırsan?
De görüm bir neçin suya girdin?
Niyə sərçəşməni⁴ bulandırdın?

Qorxa-qorxa quzu dedi: –Əcəba⁵,
Mən ki, səndən dayanmışam aşağı
Sən olan vaxt etmərəm cürət,
Su kənarına gəlmərəm heç vaxt.

Qurd acıqlandı, söylədi: –Ay yasar⁶,
Səndə var cürbəcür yaman hallar.
İl yarımdır eşitmişəm bunu mən,
Danışsın, dalımca çox sözü sən.

Quzu and içdi, gəldi fəryada:
–Yox idim mən o vaxt dünyada.
Sən bilirsən, mənim yaşım azdır,
Anadan olduğum həmin yazdır.
Qurd cavab tapmadı, qəzəbləndi,
Qışqırıb çox acıqlı səsləndi:
–Tutalım, sən o vaxt olmamısan,

¹ Naçar – çarəsiz, əlacsiz

² Oldu qurda düçar – qurda rast gəldi

³ Məlul – kədərli

⁴ Sərçəşmə – bulağın, axar suyun yuxarı tərəfi

⁵ Əcəba – görəsən

⁶ Yasar – alçaq, yaramaz

Anadan ya ki heç doğulmamısan.

Var imiş ki, atan, anan o zaman,
Nə deyirsən, bu doğrudur, ya yalan?
Bu yerə çün yetirdi qurd sözünü,
Tutdu, yırtdı, dağıtdı ol quzunu.

İvan Andreyeviç Krılov

Tapmaca:

*O tayda durar gedər,
Boynunu burar gedər.
Bir sürüyə girəndə
Qırxını qırar gedər.*

Sual və tapşırıqlar:

Qurd quzuya nə üçün acıqlandı?
Quzu nə cavab verdi?
Bu cür şeirlər necə adlanır?
Biriniz quzunun, biriniz qurdun, biriniz də müəllifin
sözlərini oxuyun.
Qurdun yırtıcı olduğunu nədən bilmək olar? Hansı yırtıcı
heyvanları tanıyırsınız?

Buz

(İxtisarla işlənmişdir)

Mən 14 yaşında olardım. Xalam azarlamışdı. Xalamın
əri Məşədi Zülfüqar bir köhnə faytonda həkimlə gəldi.
Həkim xalama baxdı və əri ilə nə isə danışdı. Xalamın əri
mənə bir qəpik verib dedi:

–Bala tez ol, durma, qaç, bir qəpiklik buz al, gətir.

Bir tərəfdən də anam hirsli-hirsli:

–Daha niyə durmusan? –dedi. –Axı sənə söz dedilər, tez
ol, qaç buza. Məlum oldu ki, həkim azarlının başına tezliklə
buz qoymağı tapşırıb. Mən bazara tərəf üz qoydum. Anam
arxadan yenə məni hayladı:

–Ay Musa, tez ol, tez buzu al gətir!

Bazara tərəf getməyə başladım. Yolum Hacı Bayramın qapısı ağzından idi. Hacı Bayramın itlərinin və oğlu Şirəlinin mənimlə çoxdan düşmənçiliyi var idi. Hər keçəndə mən ya gərək itləri daşlayam, yaxud Şirəli ilə dalaşam. Bu dəfə onların heç biri mənə rast gəlmədi. Buz alıb evə qayıdırdım. Birdən itlər üstümə düşdü.

Siz elə bilməyin ki, mən onlardan qorxurdum... Həm itlərin, həm də Şirəlinin öhdəsindən gələrdim. Buzu yerə qoydum. Əlimə bir-iki daş alıb itlərə atdım. Səsə Şirəli çıxdı. Ona da bir-iki daş atdım. Şirəli də məni daşlamağa başladı. Biz həm bir-birimizi daşlayır, həm də söyürdük.

Mən Şirəlini çox bərk söyürdüm. O da məni söyəndə atası eşitdi və çıxıb onun qulağından çəkdi.

Mən divarın dibinə çəkilib oturdum. Ürəyim çox bərk yanırıdı. Az qalırdım yerdəki buzu götürüb ağzıma salım. Buz da öz işində – əriməkdə idi. Özümü saxlaya bilmədim. Əlimdəki daşla buzun bir tərəfini əzib ağzıma qoydum. Yerdə qalan alma boyda buzu əlimə alıb xalama gətirmək istəyirdim ki, Şirəli mənə tərəf qışqıra-qışqıra dedi:

–Hə, beləcə it kimi qorxub qaçarsan, ha!

Heç bu yaxşı olmadı. Şirəli mənə hər nə desə qulaqardına vurub buzu xalama gətirərdim. Amma o, burada yaxşı danışmadı. Mən geri döndüm...

Biz bir-birimizə yaxın gəlməyə başladıq. Əlimdəki buz parçasını yerə qoymaq istədim, amma əlimi açanda gördüm ki, buz əvəzinə ovcumda bir çay qaşığı qədər soyuq su qalmışdı. Demək, buz burada əriyib qurtardı. Biz əlbəyaxa olduq. Bir-birimizi bir qədər cırmaqlayandan, kötəkləyəndən sonra yenidən Şirəliyə hücum etmək üçün dartındım. Bu halda bir yumruq məni ayıldı. Bu yumruq xalamın əri Məşədi Zülfüqar kişinin yumruğu idi. O məni bir də vurmaq istəyəndə mən evə tərəf qaçmağa üz qoydum. Dönüb arxaya baxdım. Dalımca gələn yox idi.

Yəqin ki, bazara buz almağa getmişdi. Utandığımndan xalamın yanına gedə bilmədim. Anam uzaqdan məni görüb qışqırdı:

–Sənin ciyərin yansın, necə ki, yazıq azarlı arvadın ciyərinə yandırdın.

Bir neçə gündən sonra xalam vəfat elədi. Mən o günü ağlamadım. Ancaq bircə şey heç mənim yadımdan çıxmır. O şeyin adı buzdur.

Yay fəslində arabalarda daşınan ağ buz kərpiclərini görəndə xalam yadıma düşür. Yazıq xalam qızdırmanın içində öldü. Ölümündən iki gün qabaq bir tikə buza həsrət qaldı. Kimdir müqəssir? Əlbəttə, mənəm!

14 yaşında olduğum zaman it kimi boğuşub azarlı xalamı bir qəpiklik buza həsrət qoyduğum yadıma düşür. Nə qədər uşaq idim, ağlım kəsmirdi. Böyüyəndən sonra həmin buz əhvalatı mənim üçün bir dərd olmuşdu.

Cəlil Məmmədquluzadə

Sual və tapşırıqlar:

Musanın təqsiri nə idi?

Sizcə, Musa necə hərəkət etməli idi?

Nə üçün Musa hər yay həmin əhvalatı xatırlayırdı?

Xəstəyə vaxtında yardım etməyin vacib olduğunu izah edin.

Balıqçı və balıq nağlı

(İxtisarla)

I

Keçmiş zamanlarda bir qoca varmış,

Qoca qarısıyla birgə yaşarmış...

Qocanın qarısı cəhrə əyirər,

Balığa gedərmiş özü hər səhər.

Bir gün yenə qoca suya tor atdı,

Toruna bir balıq düşdü dənizdən...

II

İnsan tək danışdı, dil açdı birdən,

Dedi: «Gəl çıxarma məni dənizdən.

Yenə burax suya, rəhm elə mənə,

Könlün nə istəsə, verərəm sənə».

III

Qarının yanına qayıtdı qoca:
«Möcüzə görmüşəm, -dedi, -olduqca,
Qorxdum, şey almadım, sözünə baxdım,
Yaxşılıq eyləyib suya buraxdım.

IV

Söydü, donquldandı, söyləndi qarı:
–Balıqdan bir təknə alaydın barı.
Görmürsən təknəmiz sınıqdır, axmaq!
Sarsaqdan baş verər belə iş ancaq».

V

Qoca tez dənizə yollandı birbaş,
Gördü dalğalanır su yavaş-yavaş.
Qışqırdı, balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxıb dərinliklərdən.
Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə.
Qarı bərk daşalıb indi mənimlə,
Bağırır, -təknəmiz sınıqdır – deyir,
O, səndən bir yeni təknə istəyir».
Balıq cavab verdi: «Qəm çəkmə, dön, get,
Qoca, arxayın ol, haqqa dua et.
Düzələr sizinçün bir yeni təknə».

VI

Qoca dönüb birbaş gəldi evinə,
Gördü komasında yeni təknə var,
Qarının üzündən yağır zəhrimar.

VII

Qayıtdı sahilə qoca həvəssiz,
Gördü bulanmışdır o mavi dəniz.
Çağırıldı, balığı səslədi birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: «Ay qoca, nə istəyirsən?»
Qoca baş endirib söylədi ki: «Sən,
Ey balıqlar şahı, rəhm elə mənə,
Qarı bərk dalaşdı mənimlə yenə.

O, çıxmaq istəyirəm rəiyyətlikdən¹.
Deyir dvoryanlıq² istəyirəm mən,
Balıq cavab verdi: –Qəm çəkmə, sən get,
Qoca, arxayın ol, haqqa dua et.

VIII

Qoca qarısının yanına döncək
Gördü ki, çox qəşəng, olduqca yüksək
Bir ev tikilmişdir, pillədə qarı
Dayanmış, seyr edir xiyabanları.
Yaxasında qızıl şəfəqli düymə,
Geymiş ayağına qırmızı çəkmə.
Onun dörd yanında nökərlər durur,
Qarı birçəkləyib onları vurur...

IX

Bir-iki həftədə qudurdu qarı,
Qəzəblə əmr etdi, qarı qullara.
Ərini tapdılar, dedi: –Qoca, get,
Daha istəmirəm padşahlıq etmək,
Dənizlər padşahı olam mən gərək.
Dəryalar içində qəsrim qurulsun,
Qızıl balıq gərək nökərim olsun!

X

Qocanın dinməyə dili gəlmədi,
Arvada etiraz edə bilmədi.
Yönəldi sahilə yazıq həvəssiz,
Gördü tufan qopub, coşubdur dəniz.
Qəzəbli dalğalar coşub guruhgur,
Acıqla səslənib, sanki ulayır,
Qışqırıb balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: –Ay qoca, nə istəyirsən?
Qoca baş endirib söylədi ki: –Sən,
Ey balıqlar şahı, rəhm elə mənə,
Neyləyim, qudurub o qarı yenə.
Deyir: –İstəmirəm padşahlıq etmək,
Dənizlər padşahı olam mən gərək.

¹ Rəiyyət – aşağı təbəqədən olan yoxsul adam

² Dvoryan – Rusiyada böyük torpaq sahibi olan adamlar belə adlanırdı

Dəryalar içində qəsrin qurulsun,
Qızıl balıq gərək nökrim olsun!

XI

Səs-səmir çıxmadı qızıl balıqdan,
Ancaq quyruğunu çırparaq, bir an
Dənizdə yox oldu. Qoca bir müddət
Gözlədi, yorulub getdi, nəhayət...
Gördü köhnə koma önündə yenə
Oturmuş qarısı yanında tək nə...

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin

Atalar sözü:

Artıq tamah baş yarar.

Aza qane olmayan, çoxa çatmaz.

Çox yemək adamı az yeməkdən də qoyar.

Sual və tapşırıqlar:

Şair bu Şeiri nə üçün nağıl adlandırıb?

Qızıl balığın söylədiklərini eşidən qarı nələr istədi?

Qızıl balıq nə üçün qəzəbləndi?

Bu nağılda şair nə demək istəmişdir?

Şeirin hər bəndinə başlıqlar verin. Alınan plan üzrə nağılın məzmununu danışın.

Atalar sözlərinin mənasını izah edin. Nağılla atalar sözləri arasındakı əlaqəni açın.

Tamahkarlığın zərərli olduğunu izah edin.

Qarğa və tülkü

T ə m s i l

(*İxtisarla*)

Pendir ağzında bir qara qarğa

Uçaraq qondu bir uca budağa.

Tülkü görcək yavaş-yavaş gəldi,

Endirib baş, ədəblə çömbəldi.

Bir zaman həsrət ilə qarğa sarı,
Altdan-altndan marıtdı¹ baş yuxarı.

Dedi: –Əhsən² sənə, a qarğa ağa!
Nə nəzakətlə³ qonmusan budağa.
Bəzədin sən bu gün bizim çəməni,
Şad qıldın⁴ bu gəlməyinlə məni.
Nə gözəlsən, nə xoşliqasan⁵ sən.
Yeri var söyləsəm hümasan⁶ sən.

Tüklərindir ipək kimi parlaq,
Bədnəzərdən vücudun olsun iraq⁷.
Bu yəqindir ki, var sevimli səsin,
Oxu, versin mənə şəfa⁸ nəfəsin!

Böylə sözdən fərəhlənib qarğı,
Ağzını açdı ta ki⁹, etsin «qa».
«Qa» edərkən hənuz¹⁰ bircə kərə,
Pəndiri dimdiyindən endi yerə.

Tülkü fövrən¹¹ havada qapdı, yedi,
Qarğaya tənə ilə böylə dedi:
–Olmasaydı cahanda¹² sarsaqlar,
Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar.

Mirzə Ələkbər Sabir

¹ Marıtdı – göz dikdi, gözünü ondan çəkmədi

² Əhsən – afərin

³ Nəzakətlə – ədəblə, mərifətlə

⁴ Şad qılmaq – şad etmək

⁵ Xoşliqa – xoşüz, xoşsifət

⁶ Hüma – əfsanəvi gözəl quş

⁷ İraq – uzaq, aralı

⁸ Şəfa – xoş həyat, ləzzət

⁹ Ta ki – elə ki

¹⁰ Hənuz – ancaq

¹¹ Fövrən – o dəqiqə, dərhal

¹² Cahanda – dünya, aləm

Sual və tapşırıqlar:

Qarğa nə üçün aldı?nı?

Şeirdə tülkünün hiyləgərliyini bildirən hissəni oxuyun.

Şeirin axırını iki mısrası ilə şair nə demək istəyir?

Biriniz şairin, digəriniz tülkünün sözlərini ifadəli oxuyun.

Yaltaqlıq pisdir, yoxsa yaxşı? Aydınlaşdırın.

Biləndər

Azərbaycan xalq nağılı

(İxtisarla işlənmişdir)

Qədim zamanlarda Gəncə şəhərində bir oğlan yaşayırdı. Ağillı və hazırcavab olduğundan hamı ona Biləndər deyərdi. O bir dəfə qala divarının yanında yoldaşları ilə oynayırdı. Görür ki, qoltuğunda xoruz tutub eşşəyin üstündə oturmuş bir nəfər onlara tərəf gəlir.

Kəndli paltarı geymiş bu adam qonşu ölkənin vəziri idi. Vəzir çox tədbirli və hazırcavab idi. Ona görə də padşah onu tez-tez başqa ölkələrə danışığa göndərərdi. Vəzir həmişə sual-cavabda qalib gələr və o yerin hökmdarından yüz qızıl alıb geri qayıdardı. Bu dəfə padşah onu Gəncə hökmdarının yanına göndərmişdi.

Vəzir uşaqları səslədi. Biləndər irəli keçib soruşdu:

–Nə buyurursunuz, əmi?

–De görüm, bu şəhərin böyüklərini harada görmək olar?

–Gedək, mən sizə göstərim.

Bir qədər gedəndən sonra Biləndər bir karvansaranın qabağında dayandı:

–Bax, əmi bizim şəhərdə böyüklər burada yaşayırlar. Odur ey, özləri də orada durublar.

Vəzir Biləndərin göstərdiyi tərəfə baxanda üç-dörd dəvə görüb ucadan güldü:

–Ay ağılsız uşaq, bu cür böyüklər yox ey, mən deyənlərin uzun saqqalı olur, -deyə öz saqqalını göstərdi.

–Hə, başa düşdüm, gedək.

Onlar gəlib bir həyəətə çatdılar. Biləndər keçib tövlənin qapısını açdı. Oradan beş-altı keçi çıxdı:

–Əmi, bizim şəhərdə bunlardan uzun saqqallı yoxdur.

Vəzir bərk acıqlandı:

–Buna bax, bir qarış boyu ilə məni dolayır. Böyük deyəndə dəvə, saqqallı deyəndə keçi göstərir. Mən danışmağa adam axtarıram, bildin?

–Nə? Adam axtarırsınız? Adam mən, elə mənimlə danışın da.

Əlacı kəsilməmiş vəzir deyir:

–Adama bax, gör kiminlə danışmaq istəyir? Yaxşı, biz uzaq yerdən gəlib acmışıq. Bircə dinar da pulum var. Bu bir dinara nə alım ki, həm özüm, həm xoruzum, həm də eşşəyim yeyə bilsin.

Biləndər gözlərini qıyıb başını qaşıya-qaşıya cavab verir:

–Gedək, əmi! Mən elə bir şey alaram ki, üçünüz də yeyərsiniz.

Onlar bazara gəlirlər. Biləndər təpə kimi qalanmış yemişlərdən birini seçib vəzirə verir:

–Buyurun, lap siz deyən şeydir. İçini özünüz yeyin, tumlarını xoruzunuza verin, qabığımı da atın eşşəyə!

Özünü hamıdan ağıllı hesab edən vəzir öz-özünə deyir:

–Bir şəhərin ki, uşaqları bu qədər ağıllı ola, gör böyükləri necə olar!

O, fikirləşib, əliboş geri qayıdır.

Atalar sözü:

Ağıl yaşda deyil, başdadır.

Sual və tapşırıqlar:

Vəzir nə üçün başqa hökmdarların torpağını gəzirdi?

Biləndər onun suallarına necə cavab verdi?

Vəzir nə vəziyyətdə qayıtdı?

Hazırcavab olmaq üçün nə lazımdır?

Biləndərin hazırcavablığı xoşunuza gəlirmi? Nə üçün?

Atalar sözünün düz olduğunu nağıl əsasında isbat edin.

Nağılı danışın.

Hazırcavablar klubları barədə eşitdiklərinizi danışın.

Nəsirəddin Tusi ilə bostançı

R ə v a y ə t

(İxtisarla işlənmişdir)

Belə rəvayət edirlər ki, isti bir yay günündə Nəsirəddin Tusi bir neçə atlı ilə Marağaya gedirmiş. Yolda Nəsirəddin bərk susayır, susuzluğunu yanındakılara da bildirir. Bu yerləri yaxşı tanıyan atlılardan biri ona deyir:

–Qarşdakı bu kiçik dağdan o tərəfə, dərə boyunca bostanlıqdır. Bu yerlərin qarpızı çox məşhurdur. Atları bərk sürsək, oraya tez çataırıq.

Onlar atlarını çaparaq sürüb, dağa dırmaşırlar. Çox kemədən bağ-bağatlı dərəyə enirlər. Nəsirəddin Tusi qarpızı çox sevirmiş. Belə bir havada bostan kənarında qarpız yemək, ona hər cür şahənə qonaqlıqdan ləzzətli gəlirdi. Onlar bostanın qırağına çatdılar. Başına ağ dəsmal bağlamış, üzü günəşdən yansa da, çox nurani görünən bir qoca qabağa gəlib salam verir. Nəsirəddin Tusi salamlaşır və deyir:

–Qoca, bizə bir neçə dadlı qarpız gətir. Bir qədər də sərin olsa, daha yaxşıdır.

Qoca bostançı atlıların görkəmindən hörmətli şəxslər olduqlarını bilərək, əlini döşünə qoyub baş əyir və deyir:

–Hörmətli qonaqlar, siz atdan düşün, qoy atlarınız da bostanın qırağında bir qədər otlasın. Özünüz də dincəlin. Sizi elə qarpıza qonaq edəcəyəm ki, ləzzəti uzun müddət damağınızda qalsın.

Nəsirəddin Tusi ilə yoldaşları atdan düşürlər. Atların cilovlarını ağızlarından çıxarıb, bostanın kənarındakı yoncalığa buraxırlar. Özləri isə bostançının komasına yollanırlar. Qoca, tağ altında hələ axşam sərinliyini saxlayan bir neçə qarpız seçib gətirir. O bu neçə dəqiqədə atlıların hörmətindən duymuşdu ki, onların içərisində yaş etibarilə də ağsaqqal, «Tusi» –deyə xitab edilən şəxs, rütbə cəhətcə də böyük olmalıdır. Buna görə qarpızları onun qabağına yerə qoyub deyir:

–Hörmətli qonaq, bu, sarı qarpızdır. Bir o qədər də şirin olmaz. Ancaq susuzluğu tez yatırır. Bu tünd qırmızı

qarpızdır. İçi şərbətdən də şirin olur. Bu isə çəhrayıya çalmalıdır. Bu birisi də sarıdır. Bu da yenə qırmızı...

Nəsirəddin Tusi təəccüblə qocaya baxır, qarpızları bir-bir kəsir. Qocanın dedikləri ilə qarpızların arasında zərrə qədər də fərq olmur.

Nəsirəddin doyana qədər qarpızlardan yeyir. Sonra da qocanın əlindən tutub bostana aparır. O, sanki öz peşəsinin kamil ustadı olan bu qocanı sınaır, bir məktəbli kimi imtahan etmək istəyir. Tusi ucu-bucağı görünməyən bostanın bir yerində ayaq saxlayır və bir qarpızı bostançıya göstərib soruşur:

–Qoca, bu qarpızın dadı necədir, nə rəngdədir?

–Qurban, o tünd-sarıdır, həm də bayaq yediyinizdən də şirindir.

Tusi dərhal qarpızı ortadan bölüb dadır. Qoca sanki öz iti baxışları ilə qarpızın içini görmüş, həm də dadmış imiş.

Nəsirəddin deyir:

–Bəs bu qarpız?

–Bu da yenə indi kəsdiyiniz kimidir.

–Bəs bu?

–Bu da ağı-qırmızıdır. Hələ yaxşı yetişmədiyindən şirinləşməmişdir.

–Bəs bu, bəs bu...

Nəsirəddin bir neçə qarpızı kəsdirə-kəsdirə, bostanın ortasına qədər gedir. Sonra isə dayanır, qocanı diqqətlə süzüb deyir:

–Qoca, başın yaxşı başdır, heyf ki, qarpıza işləmişdir.

–Qurban, qarpız da allah nemətidir! –deyə qoca cavab verir.

–Burası doğrudur, lakin mən başqa cəhəti düşünürəm. Düşünürəm ki, görəsən nə qədər ağıllı, kamallı adamlar başını bostanda işlədir, ömür boyu bir qarpızı o birisindən seçə bilməyənlər də saraylarda, müqəddəs məkanlarda mövqe tuturlar.

Tusi fikirli-fikirli kisəsini çıxarıb, içərisindəki qızilları öz ovucuna boşaldır. Sonra təvazökar bir əda ilə bostançıya uzadıb deyir:

–Qoca, təcrübə, marağ üzündən az qala bostanının yarısını bıçaqlatmışam. Əhli-əyal sahibisən. Bu pulları al, biliyinə layiq olmasa da, zəhmət haqqını birtəhər ödəyər.

Qoca bostançı hörmətlə, lakin qürurla əlini döşünə qoyub puldan qəti imtina edir və deyir:

–Qurban, bizlərdə yoldan ötən yolçulardan pul almaq ən pis iş sayılır. Siz isə təkcə adi yolçu olmayıb hörmətli şəxslərsiniz. Mənim xahişim odur ki, nə məni elin adətini pozmağa məcbur edəsiniz, nə də yaşımın bu vaxtında günaha batmağa.

Əvvəlcə Nəsirəddin, sonra da yoldaşları nə qədər israr edirlərsə də, qoca bostançı pulu almır, tanıdığı qonaqlarını hörmətlə yola salır.

Nəsirəddin Tusi, bir müddətdən sonra böyük xahişlə həmin qocanı Marağa rəsədxanasına apardıdır. Öz elmi işlərində onun təbiətlə bağlı müşahidələrindən istifadə edir. Həmin qocanın məsləhəti ilə, o yerlərdən seçdiyi bir çox kəndli balalarını da, atalarının razılığı ilə Marağada, habelə Bağdadın «Nizamiyyə» mədrəsəsində oxutdurur, tərbiyə etdirir. Onların içərisindən böyük alimin dünya şöhrəti qazanan bir çox ardıcilları çıxır.

Dilək:

Birinin yaxın adamı ordu sıralarından və ya uzaq səfərdən qayıdanda qohumlarına deyirlər:

–Gözünüz aydın!

Özünə isə deyirlər:

–Həmişə evində.

Sual və tapşırıqlar:

Nəsirəddin qarpızı yeyəndən sonra nə üçün bostançıya qarpızlardan yenə kəsdirdi?

Bostançının qabiliyyətinə heyran qalan Nəsirəddin ona nə deyir?

Nə üçün bostançı qarpızların haqqını Nəsirəddindən almır?

Nəsirəddin Tusi bostançının qabiliyyətini necə
qiymətləndirir?

Nəsirəddin Tusi kimi hansı alimləri tanıyırsınız?
Kimlərə alim deyilir?

Kirpinin cavabı

T ə m s i l

İlan bir gün Kirpidən
Soruşdu ki: –Söylə bir,
Niyə məni heç kəsin
Gözü görmək istəmir?
Amma baxıram, sənə
Hörmət edir çoxları.
Bu sirri mənim üçün
Özün açıb de, bari!
Çox qorxulu deyiləm,
İki dənə dişim var.
Səndə isə, özün bax,
Saya gəlmir tikanlar.
Arxayın dolanırsan,
Öldürməyirlər səni.
Amma fürsət gəzirlər
Məhv eləməkçün məni.
Kirpi dedi: –Ay ilan,
Olsa da iki dişin,
Qəfildən başqasını
Sancmaqdır sənin işin.
Saysız şiş tikanlarım
Olsa da, hər zaman mən
Qoruyuram özümü
Yalnız düşmənlərimdən.
Toxunmaram, dəymərəm
Mənə dəyməyənlərə.
Axitmaram əsla qan
Nahaq yerə, boş yerə.

Bu sözlərdən tutulub,
İlan keçdi qabağa.
Yığılıb cəld atıldı
O, Kirpini sancmağa.
Tikanların şişləyib
Qoçaq Kirpi də bu an,
Tutdu xain ilanı
Dişilə quyruğundan.
İlan çox qəzəb ilə
Vurnuxduqca hər yana
Dəyib şiş tikanlara
Boyandı o, al qana.

Hikmət Ziya

Atalar sözü:

Sirkə nə qədər tünd olsa, öz qabını sındırar.

Sual və tapşırıqlar:

Kirpi İlanı nə üçün sevmirdi?
O, İlanı necə cəzalandırdı?
Şair «kirpi» və «ilan» dedikdə necə adamları nəzərdə tutur?
Təmsildə şair nə demək istəyir?
Biriniz şairin, biriniz İlanın, biriniz də Kirpinin sözlərini ifadəli oxuyun.
İlan kimi olan adamların axırı nə ilə qurtarır?

Üç qardaş

Özbək xalq nağılı

(İxtisarla işlənmişdir)

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi və onun üç oğlu var idi.
O, tez-tez oğullarına deyirdi:
–Uşaqlarım, bizim nə sürümüz, nə qızılıımız, nə də bir başqa mal-qaramız vardır. Özünüz öz qeydinizə qalın, çalışın hər şeyi dərindən öyrənəsiniz. Belə olsa, heç bir çətinlik sizi qorxutmaz.

Bir qədər sonra ata öldü. Qardaşlar yığılıb məsləhətləşdilər, qərara gəldilər ki, səfərə çıxsınlar.

Az getdilər, çox getdilər, qırx gün yol getdilər. Götürdükləri çörəyin hamısını yedilər, yorulub əldən düşdülər. Ancaq yol hələ də uzanıb gedirdi. Qabaqlarına bir şəhər çıxdı. Qardaşlar sevindilər.

Qabaqda gedən böyük qardaş dayandı, yerə baxıb dedi:

–Bir az əvvəl buradan böyük dəvə keçib.

Onlar bir qədər yol getmişdilər ki, ortancıl qardaş dedi:

–Bu dəvənin bir gözü kormuş.

Az sonra kiçik qardaş dedi:

–Bu dəvənin üstündə qucağında körpə uşağı olan bir arvad varmış...

Qardaşlar yollarına davam etdilər. Belində qılınç olan bir nəfər atlı onların qabağına çıxdı. Bu adam qardaşların üçünə də diqqətlə baxdı. Böyük qardaş ona dedi:

–Ey yolçu, deyəsən, bir şey axtarırsan?

–Bəli!

–İtən dəvədirmi? –deyə böyük qardaş soruşdu.

–Dəvədir!

Ortancıl qardaş soruşdu:

–Dəvənin sol gözü kor idimi?

–Bəli!

–Dəvənin üstündə, qucağında balaca uşaq olan arvad oturmuşdumu? –deyə kiçik qardaş soruşdu.

Atlı qardaşlardan şübhələnərək dedi:

–Aha, demək mənim dəvəm sizdədir. Deyin görüm, dəvəmi harada gizlətmisiniz? Arvad-uşağımın başına nə iş gəlib?

–Biz sənənin dəvənin üzünü də görməmişik, -deyə qardaşlar ona cavab verdilər.

–Əgər görməmisinizsə, bütün nişanələr sizə haradan məlumdur?

–Biz bunları öz ağılımıza vurub bu qərara gəlmişik. Bu tərəfə get, axtarıb dəvəni taparsan, -deyə qardaşlar ona cavab verdilər.

–Xeyr, mən o tərəfə gedən deyiləm! Dəvənin yerini deyin!

Qardaşlar yenə də dedilər ki, onlar dəvənin üzünü görməyiblər. Ancaq atlı onlara qulaq asmaq istəmədi. O, qılıncını çəkib qardaşlara əmr etdi ki, onunla birlikdə getsinlər. O, qardaşları saraya, padşahın yanına gətirdi və əhvalatı ona danışdı.

Padşah atlıya diqqətlə qulaq asıb dedi:

–Əgər onlar özləri sənə dəvənin bütün əlamətlərini sayıblarsa, onda yəqin gizlədiblər. Oğruları gətirin buraya.

Dəvə sahibi çıxıb üç qardaşı içəri gətirdi.

–Ey oğullar! –deyə padşah qəzəblə qışqırdı. –Siz bu kişinin dəvəsinin başına nə iş gətirmisiniz?

–Bu kişinin dəvəsinin üzünü də görməmişik, –deyə qardaşlar cavab verdilər.

Padşah dedi:

–Siz özünüz dəvənin bütün əlamətlərini saymısınız. Siz necə cürət edib təqsiri boynunuza almırsınız?

–Padşah sağ olsun, –deyə qardaşlar cavab verdilər, –burada heç bir təəccüblü şey yoxdur. Biz uşaqlıqdan hər şeyi dərindən öyrənməyə alışmışıq, fikirləşib çox şeyi ayırd edə bilirik, ağılımızı işlədib işin nə yerdə olduğunu başa düşürük. Buna görə də biz dəvənin üzünü görməyə-görməyə onun bütün əlamətlərini bildik.

Padşah güldü:

–Heç vaxt görmədiyiniz bir şeyi fikirləşməklə necə tapa bilərsiniz? Yaxşı, biz indicə sizi yoxlayarıq, görək düz deyirsiniz, ya yox.

Padşah öz vəzirini çağırıb qulağına nə isə dedi.

Vəzir o saat saraydan çıxdı. Az keçmədi ki, böyük bir sandıq gətirən iki nökrərlə qayıdıb gəldi. Qardaşlar uzaqdan nökrərlərin sandığı haradan gətirdiklərinə baxırdılar.

Padşah dedi:

–Hə, tapın görək bu sandığın içində nə var?

Böyük qardaş dedi:

–Bu sandığın içində balaca, girdə bir şey var.

–O nardır, –deyə ortancıl qardaş əlavə etdi.

–Özü də hələ yaxşı yetişməyib, -deyə kiçik qardaş dilləndi.

Padşah əmr etdi:

–Sandığı buraya gətirin!

Sandığı gətirdilər. Padşah sandığı açıb içinə baxdı. Sandıqda, doğrudan da, bircə dənə kal nar var idi. Padşah narı götürüb oradakılara göstərdi və üzünü dəvəsini itirən kişiyə tutub dedi:

–Yox bu adamlar oğru deyillər. Onlar elə doğrudan da, yaxşı bilicidirlər. Get, öz dəvəni başqa yerdə axtar.

Padşah cürbəcür yeməli şeylər gətirib qardaşları qonaq elədi və sonra dedi:

–Sizin heç bir təqsiriniz yoxdur. Siz hara istəyirsiniz, gedə bilərsiniz. Ancaq əvvəlcə deyin görüm, bu adamın dəvəsini itirdiyini nədən bildiniz?

Böyük qardaş dedi:

–Yolun üstündəki böyük izdən bildim ki, qabağımızca bir dəvə keçib, bu adamın da dəvəni axtardığını ondan bildim ki, gözü dörd idi, o tərəf-bu tərəfə baxırdı.

Padşah ortancıl qardaşdan soruşdu:

–Sən nədən bildin ki, dəvənin sol gözü kordur?

–Mən ona görə bu qərara gəlmişdim ki, yolun sağ tərəfindəki ot yeyilmiş, sol tərəfindəki ota isə dəyilməmişdi.

Padşah soruşdu:

–Yaxşı, bəs dəvənin üstündə qucağında körpəsi olan arvadın oturduğunu deyən hansınız idi?

Kiçik qardaş dedi:

–Onu mən demişəm. Mən gördüm ki, dəvə bir yerdə dizi üstə qumun üstünə çökmüş, dincəlmək üçün oturan adamın izi yerdə qalmışdı. Bu adamın oturuşuna görə mən bildim ki, bu, qadındır, ondan kiçik izə görə də bildim ki, onun yanında uşaq varmış.

Padşah dedi:

–Bütün bunlar doğrudur! Bəs siz sandığın içində bircə dənə kal nar olduğunu necə bildiniz?

–Sandığı iki nökrə gətirirdi, –deyə böyük qardaş cavab verdi, –ancaq sandığın lap yüngül olduğu bilinirdi. Nökrələr sandığı yerə qoyanda mən eşitdim ki, sandığın bu başından o başına nə işə bir şey diyirləndi.

–Mən də fikirləşdim ki, bağdan gətirilən sandığın içində yumru bir şey varsa, bu ancaq nar ola bilər –deyə ortancıl qardaş əlavə etdi:

–Doğrudur! –Padşah üzünü kiçik qardaşa tutub soruşdu:

–Yaxşı bəs sən haradan bildin ki, bu nar kaldır?

–İndi ilin elə fəslidir ki, nar hələ yetişməyib.

Padşah qardaşların biliciliyinə və ağılına heyran qalıb dedi:

–Sizin varınız-dövlətiniz yoxdursa da, ağıldan, kamaldan varlısınız.

Atalar sözü:

Ağıl ağıldan üstün olar.

Sual və tapşırıqlar:

Ata həmişə oğullarına nə deyərdi?

Ata öləndən sonra qardaşlar nə üçün səfərə çıxdılar?

Qardaşları nə üçün tutub saraya gətirdilər?

Qardaşlar dəvənin yol ilə getdiyini və sandığın içində narın olduğunu nədən bilmişdilər?

Atalar sözünün mənasını izah edin.

Hazırcavab olmaq üçün nə etmək lazımdır?

Kəndli və muzdur

T ə m s i l

Bir kəndli muzdur ilə axşam üstü biçindən

Qayıdırdı evinə qalın meşə içindən.

Qaranlıqda ayı ilə gəldi burun-buruna,

«Ax» da deyə bilmədi, ayı mindi boynuna.

Xışmalayıb kəndlini pəncəsiylə əzirdi,
Möhkəm yapışmaq üçün münasib yer gəzirdi.

Gördü işi əngəldir, birdən bağırdı: –Aman!
Öldürdü mənə ayı, kömək elə, Stepan!

O yalvardı muzdura, çox çəkdi minnətini,
Cavan muzdur topladı bütün var qüvvətini;
Balta ilə ayının böldü qafa tasını¹,
Soxdu yoğun qarnına o, dəmir yabasını.

Bağıraraq yıxıldı, qopardı ayı şivən,
Ölümdən qurtularaq kəndli qalxdı yerindən,
Muzduru söydü. O da şaşqın-şaşqın² baxaraq
Dedi: –Neçin söyürsən?

–Çünki axmaqsan, axmaq!
Yaxşı kürk çıxacaqdı ayının dərisindən
Deşik-deşik oldu o, neyləyim, de, indi mən?!

İvan Andreyeviç Krılov

Atalar sözü:

Keçi can hayındadır, qəssab piy axtarır.

Pis adam yaxşının qədrini bilməz.

Sual və tapşırıqlar:

Ayıya rast gələndən sonra kəndli Stepana nə üçün yalvardı?

Stepan ona necə kömək etdi?

Kəndli Stepanı nə üçün söydü?

Kəndli yaxşılığına görə Stepana nə deməli idi?

Təmsildə şair nə demək istəyir?

Atalar sözlərini izah edin.

Şeirin təmsil olduğunu nədən bilirsiniz?

¹ Qafa tası – kəllə

² Şaşqın-şaşqın – çaşqın

Qəhrəmanın heykəli

(İxtisarla işlənmişdir)

Kamilə «Uzaq sahillərdə» filminə baxdıqdan sonra böyük qardaşı Səlimdən soruşdu:

– Mehdi Hüseynzadəni tanıyırsan?

– Əlbəttə, tanıyıram!

– Onun haqqında filmə baxmısan?

– Baxmışam!

– Mən də onun kimi qəhrəman olmaq istəyirəm.

– Kim, sən? – Səlim kitabdan ayrıldı. Təəccüblə arıq, ağbəniz bacısına baxıb ucadan güldü: – Səndən qəhrəman olar? Sən ki, pişikdən də qorxursan? Qəhrəman ha... Həm də Mehdi kimi!

– Niyə gülürsən?

– Kinoda gördün Mehdi nə qədər faşist öldürdü? Gördün, görmədin?

– Gördüm.

– Sən heç güllə də ata bilmirsən!

– Nə olar, öyrənərəm də...

Bu söhbətdən bir neçə gün sonra Kamilə qardaşına gözəl bir albom göstərdi. Alboma Mehdi Hüseynzadənin şəkilləri toplanmışdı. Səlim ona baxıb güldü:

– Yenə də Mehdi kimi qəhrəman olmaq istəyirsən?

– İstəyirəm!

– Bum... Bum... hə, qorxdun? Bəs güllələr vıyıldağanda nə edəcəksən, ay qəhrəman qız?

Kamilə hirsini gizlətməyə çalışdı, albomu ondan alıb qaşqabaqla öz otağına çəkildi.

Günlər keçdi. Bir dəfə məktəbin direktoru hamının yanında Kamiləni təriflədi, dedi ki, qoçaq qızıdır! Səlim də orada idi. Səlim qulaqlarına inanmaq istəmədi. Sən demə, Kamilə birinci sinif uşaqlarını hər gün evlərinə aparıb ötürürmüş. Bir neçə gün sonra bacısının televizorda çıxışını eşitdi; Mehdi Hüseynzadənin heykəlinin açılışında Şeir dediyini, heykəlin qarşısına bir dəstə gül qoyduğunu gördü.

Səlim Kamilənin ondan incidiyini duyurdu. Hərdən evdə zarafatla deyirdi:

–Deyəsən, yavaş-yavaş qəhrəman olursan, Kamilə!
Mehdi Hüseyinzadənin heykəlinin qarşısında bir dəstə məktəbli sıra ilə düzülmüşdü. Onların arasında Kamilə də vardı. Səlim də gəlib oraya çıxmışdı. Dayanıb bacısına baxırdı. Kamilə irəli çıxdı, üzünü toplaşanlara tutub həyəcanla Şeir oxudu:

*İstəyirəm bu heykəli
Gül-çiçəklə bəzəyim,
İstəyirəm Mehdi kimi
Qəhrəmana bənzəyim!*
Hamı əl çaldı.

Kamilə qızların yanına qayıdanda gözü Səlimə sataşdı. Səlim uzaqdan-uzağa bacısını təbrik edirdi.

Tofiq Mahmud

Sual və tapşırıqlar:

Kamilə nə arzulayırdı?

O öz arzusuna çatmaq üçün necə səy göstərirdi?

Kamilənin arzusuna qardaşının münasibəti barədə nə deyə bilərsiniz?

Qəhrəmanlığın adi günlərdə, adi işlərdə də mümkün olduğunu sübut edin.

Necə adama qəhrəman deyirlər?

Gicitkən

T ə m s i l

Yaxına buraxmırdı
Gicitkən heç bir kəsi.
Eşitsəydi bir qoyun,
Ya da bir quzu səsi,
Körpə tikanlarını
Qabardıb dayanardı,
Kim dadsa, dili-ağzı
Alışardı, yanardı.

Gülüb ürəkdən bu an
Xoşlanardı Gicitkən.
Gəl ki, bu gün istidən
Yaman pis günə düşdü,
Yarpaqları büzüşdü...
–Qoymayın, soluram mən,
Artıq məhv oluram mən! –
Deyib haray salsa da,
Olmadı yaxın duran.

Vaxtilə hamını bərk
Dalamışdı Gicitkən.

Hikmət Ziya

Atalar sözü:

*Nə tökərsən aşına,
O çıxar qaşığına.*

Sual və tapşırıqlar:

Gicitkən nə üçün köməksiz qaldı?
Nə üçün həmişə yaxşılıq etmək lazımdır?
«Gicitkən» sözü nə üçün böyük hərflə yazılmışdır?
Gicitkən deyəndə şair kimləri nəzərdə tutur?
Şeiri ifadəli oxuyun.
Hansı sözlər iki hərflərlə yazılır?

Bərəkallah ustadına

L ə t i f ə

(İxtisarla işlənmişdir)

Bəhlul Danəndə səhrada gəzirmiş. O, bir yolçuya rast gəlir. Yolçunun qabağında bir yüklü eşşək gedirmiş. Bəhlul bu kişidən xəbər alır:

–Ay kişi, nə satırsan?

Yolçu cavab verir:

–Kişmiş satıram.

Bəhlul deyir:

–Mənə kişmiş ver, əvəzində sənə hikmət öyrədim.
Yolçu deyir:
–Mən razıyam.
Yolçu Bəhlulə bir qədər kişmiş verir. Bəhlul deyir:
–Birinci, bir məclisə gedəndə yerini tanı, sonra otur.
Bəhlul yenə bir az kişmiş istəyir ki, ikinci hikməti öyrətsin. Kişi bir-iki ovuc kişmiş verib deyir:
–İkincisini öyrət.
Bəhlul deyir:
–Məclisdə lazımsız söz danışma!
Yolçu Bəhlulun sözlərindən çox razı olub, ona yenə bir qədər kişmiş verib deyir:
–Mənə yenə hikmət öyrət!
Bəhlul deyir:
–Məclisdə bir şey istəsələr, əgər o şey səndə olsa, tələsib onu tez vermə!

Bu sözləri Bəhlul yolçuya deyir, aldığı kişmişini geri qaytarır, özü də yolçuynan bir yerdə şəhərə gedir. Bazarda kişmişini satdıqdan sonra yolçunu evinə qonaq gətirir.

Həmin gecə Bağdad xəlifəsinin evinə uzaq yerdən qonaq gəlir. O bu məclisə Bəhlulu da çağırırdır. Bəhlul xəlifəyə cavab göndərir ki, gələ bilməz, özünün də qonağı var. İkinci dəfə yenə adam gəlir və deyir:

–Xəlifə məni göndərdi ki, get qardaşıma de, qonağını da götürüb bizə gəlsin.

Bəhlul qonağını da götürüb, xəlifənin evinə gedir. Birinci dəfə qapıdan içəri girəndə, Bəhlul qonağını qabağa salır. Qonaq görür ki, evdə heç kəs yoxdur. Düz gedib evin yuxarı başında oturur. Bunu görəndə Bəhlul çox acıqlanır, amma kişiyə bir söz demir. Özü lap qapının ağzında oturur.

Bəli, aradan bir az keçir. Xəlifə, vəzir, vəkil, böyük adamlar məclisə daxil olurlar. Hər adam gələndə qonaq bir az sürüşür aşağı, axırda gəlib lap qapının ağzında oturur. Bəhlul bu işdən dilxor olur.

Bir azdan məclisə xörək gəlir. Xörəyin yanında narınc, turunc, başqa meyvələr də olur. Xörək yeyilib qurtardıqdan

sonra meyvələri soymağa heç kəsdə bıçaq tapılmır. Qonaq yerində otura bilmir, ayağa durur, tez cibindən bıçağını çıxardır.

Bıçağın dəstəyi çox bahalı daş-qaşla bəzənibmiş. Bıçaq məclisə qoyulan kimi hamının gözü düşür, əldən-ələ gəzir, axırda xəlifənin əlinə keçir. Xəlifə bıçağı götürmək istəyir. Ancaq vəzir razı olmur, deyir:

–Bu iş sənə yaramaz, deyərlər, xəlifə zorla kişinin bıçağını aldı. Buna bir hiylə gəlmək lazımdır. Sən bu bıçağı haradan almısan? Yerini de! Xəzinədən çoxlu qiymətli şeylər itib. Bu bıçaq xəlifədə qalacaq. O biri şeylərin də yerini deməlisən. Deməsən, səni dar ağacından asacağıq.

Qonaq bu sözləri eşidən kimi rəngi saralır. Az qalır bağı çatlasın. Bəhlul qonağı vəzirlərin əlindən xilas edib evə gətirir, ona deyir:

–Mən sənə hikmət öyrətmişdim. Sən onlara əməl etmədin, başına bu bəlalar gəldi. Mən sənə nəsihət elədim, sən qulaq asmadın. Gəl, sənə bir hikmət də öyrədim, bəlkə, özünü ölümdən qurtara biləsən. Səni dar ağacının dibinə apardıqları vaxt xəlifədən danışmağa izin al. Söz alandan sonra üzünü camaata çevirib de:

–Ay camaat, siz də, bu meydana gələn vəzir, vəkil də bilin ki, biz iki qardaş idik. Neçə ay bundan əvvəl qardaşım ticarətə getmişdi. Amma səfərdən qayıdıb gəlməmişdir. Mən qardaşımı axtarmaq üçün səhralara, meşələrə düşdüm. Bir gün meşəyə girdim, gördüm, qardaşımın meyiti meşədədi. Yaxın getdim, gördüm, həmin bıçaq qardaşımın ürəyinə sancılıb. Meyiti basdıran gündən bu günə kimi həmin bıçağı cibimdə gəzdirirəm. Hər məclisdə çıxarıb göstərirəm ki, görüm sahib duran olarmı? Dünən axşam xəlifənin məclisində oturmuşdum. Yadıma düşdü ki, yenə bıçağı çıxarıb məclisin adamlarına göstərim, görüm sahib çıxan olarmı? Xəlifə bıçağa sahib çıxdı. İndi siz də bilin ki, mənim qardaşımın qatili xəlifə özüdür. Qardaşımı öldürməklə ürəyi soyumayıb, mənim də dara çəkilməyimi əmr edir.

Qonaq Bəhlulun öyrətdiyi sözlərin hamısını dar ağacının altında camaata deyir. Xəlifə bu sözləri eşidən kimi gülüm-səyir. «Ustadına bərəkallah» –deyib, qonağı azad edir.

Atalar sözü:

Başqasına quyu qazan özü düşər.

Sual və tapşırıqlar:

Bəhlul Danəndə yolla gedən kişi ilə necə tanış olur?
O, kişiyyə hansı hikmətləri öyrədir?
Kişini nə üçün dar ağacından asdırmaq istəyirlər?
Bəhlul Danəndə kişini dar ağacından necə xilas etdirir?
Lətifə ilə atalar sözü arasında fikir oxşarlığı varmı?
Varsa, izah edin.
Hökmdarın zalım olduğunu isbat edin.

Xeyir verənə xeyir, zərər verənə zərər

L ə t i f ə

(İxtisarla işlənmişdir)

Padşah şikara¹ çıxmaq istəyir. Bəhlul ona bərkdən gülür. Padşahın ona acığı tutur. Əmr edir ki, onu öldürsünlər. Heç kəs, cəllad da Bəhlulu öldürməyi boynuna götürmür. Bir arvad padşaha xəlvətcə deyir:

–Mən ona zəhər verib öldürərəm, heç kəs bilməz.

Padşah arvada afərin söyləyib, yalandan Bəhlula da:

–Səni öldürürəm, günahından keçirəm, -deyir.

Padşah şikara gedir. Qadın zəhərlə un yoğurub üç çörək bişirir. Çörəkləri gətirib Bəhlula verir və deyir:

–Bəhlul, nəzir demişəm, al bu yağlı çörəkləri, yeyərsən.

Bəhlul çörəkləri alıb deyir:

–Xeyir verənə xeyir, zərər verənə bəla arzulayıram.

Bəhlul çərəyi aparıb bir kənarda göy otun üstünə qoyur. Bu zaman üç adam gəlib ondan çörək istəyir. Bəhlul çörəkləri onlara göstərib deyir:

¹ Şikar – ov

–Bir arvad nəzir verib. Görün, zərər çəkməzsinizsə, yeyin.
–Adam da çörəkdən zərər çəkərmə? –deyib onlar çörəyi yeməyə başlayırlar. Çox keçmir, hər üçü zəhərlənib ölür.
Bəhlul evə gələndə çörək verən arvad ondan soruşur:
–Bəhlul Danəndə, çörəyi yedinmi?
Bəhlul cavab verir:
–Yemədim, yedilər, yatdılar!
Gedib baxırlar ki, ölən adamlardan biri arvadın əri, biri qardaşı, biri də qayını imiş.

Atalar sözü:

Başqasına quyu qazan özü düşər.

Paxıl artmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Bəhlul Danəndəni öldürmək üçün arvad nə tədbir gördü?

Çörəyi yeyənlər nə üçün öldülər?

Ölənlər kim idi?

Lətifənin mənasını danışın.

Lətifənin adı ilə məzmununu müqayisə edin.

Bəhlul Danəndənin hazır cavab olduğu nədən bilinir?

Nizami nəsihətləri

Torpağa mərhəmət¹ xeyirdir, inan,
Lütf etsən² gül verər, zülm etsən tikan.

İnsan sağlam olar az-az yeməkdən,
Uzun ömr eləməz əsla çox yeyən.

Həyalı³ söz danış, öyrənib səndən,
Həyalı danışsın səni dinləyən.

¹ Mərhəmət – qayğ

² Lütf etmək – burada: belləmək, gübrə və su vermək mənasındadır

³ Həya – abır, mərifət

Ağıllı bir işdir yumşaq danışmaq
Kobudluq axmağa yaraşar ancaq.

Atalar sözü:

Bağa baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar.

Sual və tapşırıqlar:

Torpaqla əlaqədar şairin fikrini izah edin.

«Bağa baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar» atalar sözü ilə Nizaminin fikri arasındakı uyğunluğu açın.

Az və çox yemək barədə Nizaminin fikrini necə başa düşürsünüz? İzah edin.

Həyalı danışmağa aid misallar gətirin.

Kobudluğa aid misallar gətirin. Onun zərərli olduğunu izah edin.

Nizaminin sözlərini əzbərləyib yadda saxlayın.

Xeyriyyə işləri

Şahini görən kimi sinif yoldaşları yenə onun ətrafına toplaşdılar. Onlar öyrəndiyi yeniliklərdən danışmasını ondan xahiş etdilər. O, dedi:

–Öyrəndiyim yeniliklərin biri xeyriyyəçilikdir. İstəyirsiniz bu barədə danışım.

Uşaqlar yerbəyerdən dilləndilər:

–Danış, danış!

–Bir neçə gün bundan əvvəl atam işləyən zavodda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xatirə gecəsi keçirilmişdir. Sən demə, Hacı Zeynalabdin Tağıyev Bakı şəhərində bir neçə böyük bina tikdirib, məktəb açdırıb, şəhərə su kəməri çəkdirib, kasıb ailələrin uşaqlarını öz hesabına oxutdurub, ehtiyacı olanlara yardım edibdir. Hacı Zeynalabdin Tağıyev böyük xeyriyyəçi olub. İndi Azərbaycan xalqı onu unutmur, xatirəsini əziz saxlayır.

Atamgilin iş yerində qərara gəlirlər ki, xeyriyyə işi ilə məşğul olsunlar.

Uşaqlar Şahindən soruşdular:

–Atamgilin xeyriyyə işi nədən ibarətdir?

–Bakı şəhərində uşaq evi var. Burada qızlar da, oğlanlar da var. İş yoldaşları müxtəlif oyuncaqlar, ayaqqabı və paltar alıblar. Yığışıb uşaq evinə gediblər. Özləri ilə çalğıcılar, müğənnilər də aparıblar. Uşaqlara paltar və hərəsinə bir oyuncaq bağışlayıblar. Axırda onlara konsert veriblər.

Uşaqlar rəqs edib, nəğmə oxuyublar. Onların sevinci yerə-göyə sığmayıb.

Şahin dedi:

–Kiçik bacımın sualı və atamın ona cavabı da maraqlı oldu.

Bacım soruşdu:

–Ata, sizdən başqa xeyriyyəçiliklə məşğul olanlar varmı?

Atam gülümsədi, bacımın saçına sığal çəkib dedi:
–Əlbəttə, qızım! Dünya xali deyil, Hacı Zeynalabdin Tağıyevdən çoxları nümunə götürüblər. Şəhərimizdə tənha qocalar, baxımsız xəstə qadın və kişilər var. Xeyirxah adamlar tək qalmış ağbirçək və ağsaqqal qocaların ünvanlarını öyrənirlər, gedib onlara baş çəkirlər, hal-əhval tuturlar, ehtiyaclarını öyrənirlər, lazımi köməklik göstərirlər.

Atam söhbətini belə yekunlaşdırdı:

–Azərbaycan dövləti də tənha qocalara qayğı göstərir. Onlar üçün pansionat açılmışdır. Tənha qocalar orada dövlət hesabına yaşayırlar.

Ehtiyac içərisində olan qocalara məscidlərimizdə də köməklik göstərirlər. Xeyirxahlıq və xeyriyyəçilik Azərbaycan xalqına xas olan ən yaxşı xüsusiyyətlərdən biridir. İstərdim ki, siz də xeyriyyə işinə qoşulasınız.

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar Şahini görəndə kimi onun ətrafına nə üçün toplaşırlar?

Hacı Zeynalabdin Azərbaycan xalqı nə üçün unutmur?

İş yerindəki adamların xeyriyyəçiliyi nədən ibarət idi?

Hekayədə daha hansı xeyriyyə işlərindən söhbət açılmışdır?

Söhbətinin sonunda ata uşaqlarına nə arzuladı?

Sizin məktəbdə hansı xeyriyyə işləri olur?

Sizin valideynlər də xeyriyyə işində iştirak edirmi? Necə? Danışın.

Xeyriyyəçiliyi necə başa düşürsünüz? İzah edin.

El yardımı

Məktəbin iclas salonuna yığılmışdıq. Nə barədə söhbət gedəcəyini bilmirdik. Direktorumuz iclası açıb sözbə başladı:

–Bilirsiniz ki, 1988-ci ildə Ermənistandan zorla qovulmuş 200 min azərbaycanlı respublikamıza pənah gətirmişdir. Azərbaycana Özbəkistandan qovulmuş on minlərlə mesxeti türkləri də gəlmişdir. Respublikamız yaşamaq üçün həmin

qaçqınlara torpaq və ev vermişdir. Xalqımız qaçqınların vəziyyətini yüngülləşdirmək üçün paltarla, yeməklə və pulla onlara maddi yardım etmişdir.

Bu sözləri deyəndən sonra məktəbin direktoru bir qədər susdu. Yaylığını çıxarıb alınının tərini sildi. O, astadan sözünə davam etdi:

–İndi Azərbaycanda yenə faciə baş vermişdir. Ermənilər Qarabağın dağlıq hissəsində, Ermənistanla həmsərhəd rayonlarında Azərbaycan kəndlərini dağıtmış, var-dövlətlərini talan etmiş, ələ keçən qocaları və uşaqları öldürmüşlər; salamat qalanlar isə ətraf rayonlara qaçıb dağılmışlar. Əvvəlki qaçqınların üstünə evsiz-eşiksiz qalan yeni qaçqınlar əlavə olmuşdur. Onların evə, paltara, yeməyə ehtiyacları var. Kömək etmək lazımdır. Məktəbin direktoru qaçqınlara el yardımından söz açdı:

–Azərbaycan xalqı qonaqpərvərdir, qayğıkeşdir, səxavətlidir. Rayonlar, kəndlər, idarələr, müəssisələr, ayrı-ayrı şəxslər qaçqınlara kömək edir, dağılan binaların yerində təzəsini tikir, yaralıları baş çəkirlər. El yardımından heç kəs kənarda qalmır.

Direktordan sonra ədəbiyyat müəllimi söz aldı:

–Bizim məktəb də bu el yardımına qoşulmalıdır. Müəllimlərimiz də, şagirdlərimiz də bu ümumi işdə canla-başla iştirak edəcəkdir. Hər sinif müəllimlərlə birlikdə bir yaralını və bir qaçqın ailəsini himayəyə götürür.

Bir gün sonra xəstəxanaların və qaçqın ailələrinin ünvanlarını bizə bildirirlər. İstirahət günü məktəbin həyətinə toplasdıq. Gül-çiçək gətirənlər, yemək gətirənlər, meyvə alanlar, pal-paltarla gələnlər az deyildi. Saat on olardı. Şagirdlər və müəllimlər siniflər üzrə qruplaşdılar, kimi xəstəxanalara, kimi evlərə yollandı.

Atalar sözü:

Əl tutmaq Əlidən qalıb.

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar məktəbin salonuna nə üçün toplaşmışdılar?

Direktor Ermənistanda yaşamış azərbaycanlılar barədə nə dedi?

Ermənilər Qarabağın dağlıq hissəsində və sərhəd rayonlarındakı kəndləri nə üçün dağıdıb adamlarını qovurdular?

Xalqımız qaçqınlara necə yardım edir?

Qaçqınlardan kimləri tanıyırsınız?

Ermənilərin törətdikləri cinayətlər haqqında daha nə bilirsiniz? Danışın.

Qaçqın nə deməkdir?

Xalqımızın müqəddəs bayramı

Məktəbdə elan etdilər ki, sabah dərs olmayacaq, bayramdır. Təəccübləndim, öz-özümə fikirləşdim: sabah çərşənbə günüdür, bəs bayram nə münasibətlədir?

Sınıf yoldaşımdan soruşdum. O da dürüst söz deyər bilmədi. Birlikdə müəllimlər otağına getdik. Müəllimdən soruşduq. O, orucluq bayramıdır, -dedi. Evə gəldim. Nənəm evdə idi. Ondan soruşdum:

–Nənə, sabah dərsimiz olmayacaq. Dedilər ki, Orucluq bayramıdır. Orucluq bayramı nədir?

Nənəm gülümsündü, məni yanında əyləşdirdi və:

–Oğlum! –dedi. Orucluq bayramı müsəlmanların ən əziz bayramlarından biridir. Bu bayramı uzun illər yasaq¹ etmişdilər. Biz Orucluq bayramını gizli qeyd edirdik. Sizin xəbəriniz olmurdu. İndi şükürlər olsun, şərait dəyişib, respublikamızda müstəqil demokratik dövlət qurulur. Azərbaycan xalqı istiqlalıyyət əldə edib, öz gözəl və nəcib adət-ənənələrini də bərpa edir. 1993-cü ildən respublikamızda Orucluq bayramı dövlət səviyyəsində Ümumxalq bayramı kimi qeyd edilir.

Nənəm «Orucluğun» özünün nə demək olduğunu başa salmaq üçün dedi:

–Oğlum, orucluq bir ay davam edir. Oruc tutan şəxs bir səhər tezdən, bir də axşam yeyib-içər bilər. Gün ərzində

¹ Yasaq – qadağa

yemək və içmək, görkəminə bər-bəzək vermək, şənlənmək məsləhət görülmür. Gündüz işləmək, ibadət etmək, Quran oxumaq, dərəcə getmək olar.

Xəstələr, uşaqlar, səfərdə olanlar, cəbhədə vuruşan əsgərlər oruc tutmaqdan azaddırlar.

Orucluq bayramı Ramazan ayının sonuna, Ay görünən günə təsadüf edir və fitrə bayramı kimi də qeyd olunur. Yəni, həmin gün kasıblara, kimsəsizlərə, yetimlərə pay, ölümlərə ehsan verilir, şəhidlər yad edilir, onların ruhuna dua oxunur. Bir fitrənin, yəni sədəqə verməyin yüz əvəzi çıxır. Elə bil torpağa bir buğda atırsan, bir sünbül çıxır, sünbüldə isə yüz buğda əmələ gəlir.

Orucluq bayramının nə demək olduğunu təzəcə anlamağa başlayırdım.

Mən:

–Nənə, orucluğun başqa əhəmiyyəti də varmı? –dedim.

–Əlbəttə, vardır! Əvvəla, gün ərzində yeyib-içməyən şəxsin mədəsi istirahət edir. İkinci, yeyib-içməkdən çəkinən şəxs öz nəfsinə qalib gəlməyi öyrənir, iradəsini möhkəmlədir; belə şəxsdə daxili dözümlü və səbr tərbiyə olunur.

Məhəmməd peyğəmbərin kəlamı:

Güclü o şəxs deyil ki, rəqibinə üstün gəlsin, güclü o şəxsdir ki, öz hisslərini cilovlasın.

Sual və tapşırıqlar:

Orucluq bayramı ilə əlaqədar hansı əhəmiyyətli hadisələr var?

Oruc tutmağın əhəmiyyəti barədə şagird nələri öyrəndi?

Orucluq bayramı haqqında daha nə bilirsiniz? Danışın.

Bayram nə deməkdir?

Məhəmməd peyğəmbərin həmin kəlamını yadda saxlayın və ona əməl edin.

Öz vətənimdir
(*İxtisarla*)

Uca təpələri dumanlı, qarlı,
Döşləri laləli bağlar mənimdir.
Qızıl sünbülləri qurşağa çıxan
Muğan da, Şirvan da öz vətənimdir.
Axır büllur kimi sular dumdurur,
Rəngi buludların mərcan tək aldır.
Meh əsib meşələr pıçıldaşanda,
Hər şey, elə bil ki, xoş bir xəyaldır.
Bozdağın dolama ətəklərində
Kür gümüş kəmər tək dolanıb axır.
Hərdən lal suları olur dumdurur,
Hərdən də lil olur, bulanıb axır...

Mirvarid Dilbazi

Atalar sözü:

Hər quşa öz yuvası doğmadır.

Sual və tapşırıqlar:

Şair sünbülü, suyu, buludların rəngini, Kürü nəyə bənzədir?

Ölkəmizin gözəlliyi haqqında Şeirdə nə deyilir?

Atalar sözünün Şeirlə əlaqəsini izah edin.

Şeiri əzbərləyin.

Vətən deyəndə nə başa düşürsünüz?

Nə qədər ki əlim silah tutur...

O ç e r k

İsrafil Məmmədov məktəbdə ən bacarıqlı və şən uşaqlardan biri idi. O, bədən tərbiyəsi ilə məşğul olar, idman yarışlarında iştirak edərdi. Möhkəm bədəni və çevikliyi ilə seçilirdi; bu gənc dostluqda da möhkəm və sədaqətli idi. O,

həmişə ədalətlə hərəkət edərdi. Yeddinci sinfi bitirdikdən sonra müəllim olmaq, xalqımızın balalarına bilik vermək İsrafilin arzusu olmuşdu. Lakin müharibə başlandı. İsrafil könüllü olaraq ordu sıralarına getdi.

1941-1945-ci il müharibəsinin ilk günlərindən İsrafil düşmənə qarşı mərdliklə vuruşmağa başladı. Onu tez bir zamanda mahir kəşfiyyatçı, sərrast atıcı, qorxmaz döyüşçü kimi tanıdılar.

1941-ci il iyul ayının axırları idi. İsrafilin vuruşduğu hissə yeni döyüş tapşırığı aldı. Onlar yola düşdülər; qəfildən meşənin arxasından düşmən tankları hücum etdi. Döyüşçülər arasında çaxnaşma yarandı. Bunu gören İsrafil yoldaşlarına kömək etmək qərarına gəldi.

O, xəlvətcə düşmən tanklarına tərəf sürünüb bir-birinə bağlanmış qumbara dəstəsini atdı. Alman komandirinin tankı sıradan çıxdı. Gözlənilməz zərbə hitlerçilərin arasına qarışıqlıq saldı. Əsgərlərimiz ruhlanıb hücumu keçdilər. Düşmən hücumu dəf edildi. İsrafil ilk imtahandan igidliklə çıxdı.

1941-ci il dekabr ayının əvvəllərində İsrafil Məmmədov başqa bir qəhrəmanlıq göstərdi. İsrafilin başçılığı ilə bir dəstə döyüşçü Novqorod şəhəri yaxınlığındakı Pustinka kəndinin yanında mühüm bir yeri qoruyurdu. Bundan xəbər tutan faşistlər İsrafilin dəstəsinin əsas qüvvəməzlə əlaqəsini kəsdilər. Radio ilə əmr verildi ki, kömək gələndək dəstə bir addım da geri çəkilməsin.

İsrafil dedi:

–Əgər biz geri çəkilsək, yoldaşlarımızı darda qoyarıq. Düşmən hücumunun qarşısını saxlamalıyıq ki, onları xilas edək.

İsrafil Məmmədovun başçılığı ilə iyirmi qorxubilməz əsgər çətin bir vuruşa girdi.

Düşmən topları atəş açdı. Bu cəsur döyüşçülərin üstünə əlliyə qədər faşist göndərildi. İsrafil düşməni 40-50 metrliyə qədər yaxına buraxdı. Onun əmri ilə döyüşçülər hər tərəfdən atəş açdılar. Faşistlərə göz açmağa imkan vermədilər. Düşmən məhv edildi.

İgid əsgərlərin belə möhkəm dayanmaları hitlerçiləri daha da qəzəbləndirdi. Faşistlər ikinci dəfə hücumla keçdilər. Lakin döyüşçülərimiz yenidən böyük ruh yüksəkliyi ilə şücaət göstərdilər. İsrafil döyüşçülərinin cəsarəti, əsl mərdliyi sayəsində düşmənlərə daha bir zərbə vuruldu.

Hitlerçilər döyüş meydanında 100-ə qədər əsgər meyitini, çoxlu pulemyot, tüfəng qoyub geri çəkilməyə məcbur oldular. İsrafilin dəstəsi öz yerini daha da möhkəmləndirdi.

Faşistlər hiyləyə əl atmağı qərara aldılar. Onlar bizim əsgərləri mühasirəyə almağa çalışdılar. İsrafil isə onların fikrini başa düşüb dörd tərəfə atəş açmağı əmr etdi. Düşmənin növbəti hücumu da dəf edildi.

Bu ağır vuruşmadan sonra İsrafilin dəstəsində cəmi yeddi döyüşçü sağ qaldı.

Hitlerçilər əl çəkmədilər. Onlar yeni qüvvə ilə hücumla keçdilər. İsrafil düşmənləri lap yaxına – 10-15 metrliyə buraxıb, sərrast atəşlə onları ot kimi biçdi. Güllə qurtarmışdı. İsrafilin dəstəsində iki döyüşçü də həlak olmuşdu. Lakin düşmənlərə təslim olmaq yaramazdı. İsrafil beş dostu ilə birlikdə əlbəyaxa döyüşə girişmişdi.

Bu dəhşətli ölüm-dirim döyüşündə 300-dən artıq faşist məhv edildi. Təkcə İsrafil yetmiş əsgər və üç zabıt öldürmüşdü.

İsrafil Məmmədov xalqının igid və qorxmaz oğludur. O, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdü. Xalq onu heç vaxt unutmur.

Sual və tapşırıqlar:

Oçerkdən İsrafil Məmmədovun xasiyyətini göstərən hissələri seçib oxuyun.

İsrafil nə üçün çətin döyüşlərdən qələbə ilə çıxırdı?

İsrafilin Rusiya torpağını öz vətəni kimi qoruduğunu necə izah etmək olur?

İgidlik nədir? Hekayəni danışın.

General HƏZİ ASLANOV

Həzi Aslanov Azərbaycanın gözəl guşələrindən biri olan Lənkəranda doğulub. O, hələ uşaq yaşlarından hərbi işi çox sevmişdi. 15 yaşında ikən Bakıda Hərbi Hazırlıq məktəbinə daxil olmuşdu. Balaca Həzi bütün dərslərindən «5» qiymət almışdır. O, hərbi intizama həmişə riayət etmişdir. Bakı Hərbi Hazırlıq məktəbini müvəffəqiyyətlə bitirmişdir; sonra o, Leninqrad Hərbi Akademiyasına göndərilmişdir. O, yorulmadan hərbi biliklərə yiyələnmiş və rus dilini dərindən öyrənmişdir.

Hərbi Akademiyayı qurtaran Həzi Aslanov 1941-1945-ci il müharibəsində fəal iştirak etmişdir.

Həzi Aslanov tank qoşun hissələrinin komandiri olmuşdur. Moskva şəhərini müdafiə edərkən göstərdiyi şücaətə görə o, böyük şöhrət qazanmışdı. Faşistlər Moskva ətrafında darmadağın edildi. Komandanlıq Həzi Aslanovu qəhrəman tankçıları ilə birlikdə Cənub cəbhəsinə göndərdi.

Həzi Aslanov müharibə zamanı faşistlərə qarşı mərdliklə vuruşduğuna görə dəfələrlə təşəkkür almışdı. O, 14 orden və medalla təltif edilmişdi.

1945-ci il idi. Müharibənin qurtarmasına az qalmışdı. Qoşunlarımız düşməni onun torpağında məhv edirdi. Belə qızgın döyüşlərin birində Azərbaycan xalqının igid oğlu Həzi Aslanov qəhrəmancasına həlak oldu. O, tank qoşunları qvardiya general-mayoru idi. Həzi Aslanova iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilib.

Xalqımız onu böyük kədərlə dəfn etdi. Həzi Aslanovun məzarı Bakı şəhərində Şəhidlər xiyabanındadır. Xalqımız onu unutmur, onun məzarını tez-tez ziyarət edir, əklillər qoyur.

Həzi Aslanovun əziz xatirəsi bizim qəlbimizdə daim yaşayacaqdır.

Sual və tapşırıqlar:

Həzi Aslanovun xatirəsini xalqımız nə üçün əziz tutur?

1941-1945-ci il müharibəsində iştirak edən azərbaycanlı komandirlərdən daha kimləri tanıyırsınız?

Hansı yerlər və müəssisələr Həzi Aslanovun adını daşıyır?

Siz də general olmaq istərdinizmi? Bundan ötrü nə etmək lazımdır?

Müharibənin dəhşətlərini sadalayın.

Can nənə, bir nağıl de

(İxtisarla)

–Ay nənə, bir nağıl de!

–Ömrüm-günüm, yat daha,

Hamısını indi desəm, nağıl qalmaz sabaha.

–Can nənə, de birini də...

–Ağrın alım, sözə bax.

Evimizdə səndən savay gör heç varmı bir oyaq?

Gecə keçib, ev soyuyub, hənir gəlmir ocaqdan;

Taxt üstündə Məstan pişik, odur, yatıb bayaqdan.

Ört üstünü, dərдин mənə, bax eşikdə yel əsir...

–Qar yağırımı?

–Belə yağsa, qar sübhəcən yolu, izi örtəcək.

Kirpiklərin lap qovuşub, əziz bala, yat görək.

Nənə yığır düyünçəyə iynəsini, sapını,

Külək hərdən taqqıldadır pəncərəni, qapını.

Körpə çəkir təzə, güllü yorğanını üzünə,

Gözlərini yumur... Amma yuxu getmir gözünə.

–Ay nənə, o kimdir elə pəncərəni bərk vurur?

–Heç kim deyil, yat, ay bala, yeldir, qarı sovurur...

Bir gizilti duyur uşaq vücudunda bu ara.

Həsrət qonan gözlərini zilləyərək divara,

Çarpayının baş ucunda öz əliylə asdığı

Şəklə baxır, fikrə gedir, qucaqlayır yastığı...

–Bəs, ay nənə, atam indi haradadır, görəsən?

–Biy, başıma nələr, oğul yatmayıbsan hələ sən?
–Axı, nənə, heç demirsən atam haçan gələcək,
İndi onu səngərdə bəs üşütmürmü qar, külək?
–Ömrüm-günüm, körpə quzum,
qurban olum adına,
Niyə köks ötürürsən o düşəndə yadına?
Atan yazır: Hələ xoşdur bu tərəfdə havalar
Deyir oğlum darıxmasın, görüşərik bu bahar...
Bağçalarda çiçək açar gülöyşə nar, yasəmən,
Qaranquşla bir zamanda qayıdaram kəndə mən.
Heç darıxma, dərdin alım, atan gələr, o zaman
Sənə çoxlu nağıl deyər əsgərlikdən, davadan.
Di yat indi, gecə keçir...

–Onda, nənə, ay nənə,
Qoy kəsməyək ağ toğlunu, qalsın atam gələnə.
–Yaxşı, bala, qoy bağlarda çiçək açsın nar, ərik,
Sağlıq olsun, ağ toğlunu atan üçün kəsərik...
Mən eyvana xalı sallam, anan evi bəzəyər,
El qaydası süfrə açar, qonum-qonşular gələr.
Sən atanı qucaqlayar, üz-gözündən öpərsən.
Qoca baban saz kökləyib nağıl deyər sübhəcən.

Körpə güldü...
Həsrət qonan gözlərindən uçdu qəm,
Öpdü onun xəyalını indi özgə bir aləm.
Qaranquşlar uçub gəldi, açdı çiçək, güldü yaz,
Qucaqladı atasını, sonra kimsə çaldı saz.

Körpə özü hiss etmədən onu yuxu apardı,
Çöldə isə bütün gecə külək tufan qopardı...

Əhməd Cəmil

Sual və tapşırıqlar:

Uşağın atasının cəbhədə olduğunu şeirdə nədən bilmək olar?

Uşağın atası cəbhədən nə yazırdı?

Biriniz nənənin, biriniz nəvənin, biriniz də şairin sözlərini oxuyun.

Nə üçün müharibə istəmirsiniz? İzah edin.

Alay oğlu

Səbuhinin anası çox narahat idi. Oğlu məktəbdən qayıtmamışdı. O, tez-tez həyətdə düşür, küçəyə çıxır, o tərəf-bu tərəfə baxırdı. Ananın ürəyi sıxılır, rəngi qaçır, beynindən cürbəcür qorxulu fikirlər gəlib keçirdi.

Ana dözməyib Səbuhinin atasına zəng etdi. Əhvalatı danışdı. Atasını iş yerindən icazə alıb tez məktəbə getdi. Məlum oldu ki, Səbuhi həmin gün heç məktəbə də gəlməyibdir.

Ata və ana bütün qohumlara zəng çaldılar, Səbuhini soruşdular; gördüm deyən olmadı. Gecə ilan vuran yatdı, onlar yata bilmədilər. Gözlədilər. Səbuhi gəlmədi ki, gəlmədi.

Səhər açılar-açılmaz ata və ana birlikdə xəstəxanaya baş çəkdilər; sonra polis idarələrinə getdilər. Səbuhidən soraq verən olmadı. Onlar televiziya Səbuhinin itkin düşdüyü barədə elan verdilər. Yenə ümid verən bir xəbər olmadı. Beləcə üç ay keçdi...

Günlərin birində eşitdilər ki, Səbuhi Qazax bölgəsində döyüşçülər arasındadır. Atasını özünü Qazaxa, oradan da cəbhə xəttinə çatdırdı.

Alay komandiri ilə görüşdü. Komandir alçaq boylu, enlikürək bir cavan idi. Atasını Səbuhinin burada olub-olmadığını təlaş içərisində ondan soruşdu. Alay komandiri kişini saktləşdirdi, oturmasını xahiş etdi və özü də əyləşdi. O, zəngi basdı. Bir əsgər içəri daxil oldu. Komandir göstəriş verdi:

–Sürücüyə deyin, Alay oğlunu təcili buraya gətirsin!

Ata fikrə getdi: –Bu necə adamdır? Mən Səbuhinin hayında, komandir isə öz işində!..

Bu ara komandir zəngi bir də səsləndirdi. Həmin əsgər yenidən qapıda görüldü. Komandir: –İki stəkan çay xahiş edirəm, -dedi.

Çox keçmədi. Çay gətirdilər. Komandir çay içir, kişi isə əlini stəkana uzatmırdı. Atanın narahatlığını duyan komandir ona müraciət etdi:

–Buyurun, için, xahiş edirəm!

Ata diksinmiş kimi fikirdən ayrılıb: –Sağ olun, sağ olun! –dedi və əlavə etdi: –Axı, çay boğazımdan keçməz! Mənim xahişimi qoyub hansısa Alay oğlu ilə məşğul olursunuz! Hələ üstəlik mənə çay da təklif edirsiniz!

Atanın səsi titrədi, narazı halda ayağa qalxmaq istədi. Komandir işin nə yerdə olduğunu duyub, ondan tez ayağa qalxdı və əlini ehməllə onun çiyinlərinə qoydu, mülayim səslə dedi:

–Xahiş edirəm, çayınızı için, bir qədər söhbət edək, hər şey aydınlaşar.

Komandir cəbhədəki vəziyyət barədə söhbətini qurtarmışdı, qapı açıldı. Sürücü məlumat verdi:

–Alay oğlunu gətirmişəm.

–Deyin gəlsin!

Hərbi paltarda bir oğlan uşağı qapıda görüldü. Kişi gözlərinə inanmadı. Bir anlığa duruxdu. Birdən yerindən sıçradı, oğlana tərəf getdi və:

–Oğlum, Səbuhi! –deyə göz yaşları içərisində onu bağrına basdı.

Ata oğlunu buraxıb komandiri qucaqladı:

–Çox sağ olun, minnətdaram, -dedi.

Komandir döyüşdə qalib çıxmış kimi əli ilə stulları göstərdi, özü oturdu və onlara da:

–Əyləşin, söhbət edin! –dedi.

Ata oğlundan soruşdu:

–Oğlum, Səbuhi! Bəs nə üçün evə, anana xəbər vermədən çıxıb getmişən?

Gunahkar olduğunu hiss edən Səbuhi bir müddət dinmədi. Atasının təkidindən sonra o, sözə başladı:

–Ata, təqsirimi boynuma alıram. Bağışlamağını xahiş edirəm. Bilirdim ki, cəbhəyə gedəcəyimi sənə və ya anama desəydim, məni buraxmazdınız.

–Bəs necə oldu ki, cəbhəyə getmək qərarına gəldin, oğul?

–Eşidirdim, qəzetdə oxuyurdum ki, erməni quldurları kəndlərimizi işğal edir, adamları öldürür, var-dövlətlərini qarət edirlər. Mən dözə bilmədim. Ermənilərdən intiqam almaq istədim.

–Axı sənin yaşın hələ çatmır, oğul! Qayıdaq evə! Anan da gecə-gündüz ağlayır, sənin yolunu gözləyir.

–Ata, özümə söz vermişəm. Ermənilər torpaqlarımızdan təmizlənməyincə evə dönməyəcəyəm, burada qalacağam!

Ata oğlunu nə qədər dilə tutdusa, Səbuhini fikrindən döndərə bilmədi ki, bilmədi. Üzünü komandirə tutub soruşdu:

–Yoldaş komandir, Səbuhi hələ uşaqdır, cəmi on üç yaşı var, axı onun əsgərlik vaxtı deyil. Necə oldu ki, onu hərbi hissədə, özü də döyüş zonasında saxladınız?

Komandir gülümsünüb dedi:

–Hörmətli ata! Elə bilirsiniz ki, Səbuhi ilə söhbət etməmişik? Etmişik, özü də necə! Biz də dedik: «Səbuhi, oğul, sən balacasan, yaşın düşmür, səni biz qəbul edə bilmərik, qayıt evinizə». Biz dedik, biz də eşitdik. O isə yalvardı, xahiş etdi. Nəhayət, bildirdi: «Qovsanız da getməyəcəyəm». Naəlac qalıb alayda saxladıq, adını da Alay oğlu qoyduq... Özünüz də sevinə bilərsiniz. Oğlunuz döyüşə də gedir, hətta bir neçə düşməni də öldürə bilib.

Səbuhini aparmaq fikri ilə gəlmiş ata evə tək qayıtmağa məcbur oldu.

Sual və tapşırıqlar:

Valideynlərinə demədən Səbuhinin cəbhəyə getməsinə necə baxırsınız? Fikrinizi bildirin.

Səbuhini əsl vətənpərvər hesab etmək olarmı? Nə üçün? İzah edin.

Hekayənin hissəələrini adlandırın. Alınan plan üzrə onu danışın.

Döyüşən qadın

Məlumat gəldi ki, ermənilər Qarabağın dağlıq hissəsindən kəndlərimizi ələ keçirə-keçirə Füzuli şəhərinə tərəf irəliləyirlər. Onlar zəbt etdikləri yüksəkliklərdə «Qrad», «Kristal», top, tank yerləşdirərək Füzuli şəhərini şiddətli atəşə tutmağa başlamışlar. Şəhərdə ölən və yaralananların, dağılan binaların sayı artırdı.

Belə bir ağır vəziyyətdən iki çıxış yolu qalırdı: ya şəhəri tərk edib onu erməni cəlladlarına vermək, ya da ciddi döyüşə girib erməni qəbskarlarını geri oturtmaq. Vəziyyət müzakirə olunanda ikinci yola üstünlük verildi. Ölüm-dirim döyüşünə hazırlıq görüldü. İlk növbədə geri qaytarılmalı yüksəkliklər müəyyənləşdirildi. İki kilometrlikdəki yüksəklik şəhərin qənşərində idi. Şəhər daha çox oradan atəşə tutulurdu.

Cəbhə komandiri döyüşçülərə müraciət etdi:

–Qənşərdəki yüksəkliyi hansı təqım ələ keçirə bilər?

Əlində avtomat olan hərbi geyimli qadın cəld irəli çıxıb dilləndi:

–Mənim təqımım! Təqım hər cür tapşırığı şərəflə yerinə yetirməyə hazırdır!

Başqa istiqamətlərdə də döyüşə hazırlaşdılar. Müəyyənləşdirilmiş vaxtda bizimkilər hücumla keçdilər. Topların və tankların atəş səsindən, partlayışlardan yer-göy lərzəyə gəlirdi. Nübar Heydərovanın təqımı cəsərlə döyüşə-döyüşə yüksəkliyə qalxdı və erməni faşistlərinin postunu ələ keçirdi. Mərd döyüşçülərimiz erməniləri geri oturtdu. Bu ara ermənilərin atdığı mərmilərdən biri təqım komandirin lap yaxınlığında partladı. Torpaq layı göyə sovrulub yerə töküldü. İrəlidə gedən təqım komandiri yoxa çıxdı. Döyüşçülər bin anlığa çaş-baş qaldılar, gözlərinə inanmadılar, bir-birinə baxdılar. Onlar mərmə partlayan tərəfə qaçdılar. Nübar yox idi. Döyüşçülərdən biri təəccübdən fəal işə keçməyi tələb etdi. O dedi:

–Ay canım, mərmi bu qızı partlatsaydı bunun bir izi qalardı! Axı taqım komandirindən heç bir əsər-əlamət qalmamışdır! O, bəlkə, torpağın altındadır?

Təqribən beş dəqiqə keçmişdi. Döyüşçülər çevrilmiş torpağı əlləri ilə cəld eşməyə başladılar. Onlardan biri dəli kimi çığırdı:

–Tapdım, tapdım! Burdadır! Torpağın altındadır!

Döyüşçülər komandirlərini torpağın altından çıxardılar.

Onun gözləri yumulu idi. Hərəkətsiz qalmışdı. Özləri də hiss etmədən döyüşçülərin gözlərindən yaş axmağa başladı. Onlardan biri komandirin biləyindən tutub nəbzini yoxladı və ucadan dedi:

–Sağdı, nəbzi vurur!

Çox keçmədi. Komandirin gözləri yavaş-yavaş açıldı. Döyüşçülərin sevinci yerə-göyə sığmırdı. Yerdə sakit uzanan komandir dostlarının hərəkətlərini görür, sevindiklərini duyurdu, lakin dediklərini eşitmirdi. Buna görə də heç nə başa düşə bilmirdi. Sən demə, mərmi partlayışından onun qulaqları batmışdı.

Döyüş dostları öz komandirlərini hərbi xəstəxanaya apardılar. Həkimlər bu cəsur Azərbaycan qızını müayinədən keçirəndən sonra müəyyənləşdirdilər ki, Nübar bədənindən yüngül yara alıb, bir neçə günə sağalacaq, qulaqları da əvvəlki kimi eşidəcək.

Həkimin dedikləri özünü doğrultdu. Çox çəkmədi ki, Nübar ayağa qalxdı.

Həkimlər Nübara demişdilər:

–Nübar, yaşamaq sənə halaldır, sən vətən qarşısında öz borcunu istədiyin kimi yerinə yetirmisən, gedib evdə istirahət edə bilərsən. Sənə yaxşı yol!

Nübar həkimlərinə dərin minnətdarlığını bildirərək dedi:

–Mən istirahət edə bilmərəm. Birbaşa doğma taqımımıza, cəbhəyə gedəcəyəm. Torpağımız erməni tapdağı altında olduğu bir zamanda mən evə gedib istirahət edə bilmərəm.

Öz komandirlərini yenə hərbi paltarda sağ-salamat görən döyüşçülərin sevincinin həddi-hüdudu yox idi.

Cəbhəyə gəlmiş müxbirlərdən biri igid Nübardan soruşub:

–Necə olub ki, hərbi paltar geyib döyüşə gəlmisiz?

Nübar iftixar hissi ilə bildirib:

–Eşidirdim ki, erməni faşistləri Füzuli ətrafındakı kəndlərimizi dağıdır, adamlarımızı qırır, əmlaklarını, mal-qarasını qarət edib aparırlar. Bu cür xəbərləri eşitdikcə özümə yer tapa bilmirdim. Cəbhəyə, döyüşə getmək qərarına gəldim. Hərbi hissəyə getdim, təkidlə xahiş etdim. Sağ olsunlar, sözümü yerə salmadılar, döyüşçülər sırasına qəbul etdilər. Tez bir zamanda müxtəlif silahlardan istifadə etməyi öyrəndim. Məni taqım komandiri təyin etdilər...

Atalar sözü:

Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.

Sual və tapşırıqlar:

Füzuli şəhərinin yaxınlığında hansı vəziyyət yaranmışdı?

Döyüşçülər nə qərara gəlmişdilər?

Nübarın qəhrəmanlığı nədən ibarət idi?

Necə oldu ki, Nübar sağlamat qaldı?

Nübar nə üçün cəbhəyə-döyüşə getmək qərarına gəlmişdi?

Nübar sağalandan sonra nə üçün evə qayıtmadı, yenə cəbhəyə getdi?

Hekayənin hər hissəsini bir şagird oxusun.

Vətənimizi qorumaq üçün sən nə edirsən?

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı

Qəhrəmanların uşaqlıq və gənclik çağları başqalarından fərqlənir. Lakin qəhrəmanlıq anı gəlib çatanda bu şərəfə layiq olanlar hünər, qeyrət çıraqında daha çox parlayırlar. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Aqil Quliyev kimi.

Aqil yaşdılarından hafizəsi ilə fərqlənirdi. O, Zəngəzur mahalında, Sisyanda, Arpaçayın sahillərində böyümüşdü.

1988-ci ildə Xarkov şəhərində milis məktəbini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdi. Orada qalib işləyirdi.

1988-ci ildə Aqil eşitdi ki, ermənilər ata-anasını, qardaş-bacısını doğma ocaqlarından didərgin salıblar. O, balaca qızını götürüb Bakıya gəldi. O vaxt Azərbaycan Milli Ordusu təzəcə təşkil olunurdu. Aqil qardaşı Nəsimi ilə birlikdə könüllü bölüyə yazıldı. Leytenant Aqil bölük komandiri, Nəsimi isə kəşfiyyat qrupunun başçısı oldu.

Qarabağda kəndlərimiz bir-birinin ardınca erməni təcavüzkarlarının əlinə keçirdi; didərginlərin, qaçqınların sayı günbəgün artırdı...

Qərargah rəisi bildirir ki, Umudlu kəndində və Xocalıda vəziyyət çox ağırdır. Aqilin başçılıq etdiyi bölükdən 11 nəfər dərhal Umudluya, qalanları isə, o cümlədən iki qardaş, Xocalıya yollanır. Xocalı ətrafında döyüşlər başlayır. Aqilin başçılıq etdiyi dəstə güclü silahlanmış erməni cəlladlarının hücumlarını mərdliklə dəf edir. Tez bir zamanda Aqilin döyüş şücaəti və igidliyi erməni quldurlarına da məlum olur.

Ermənilər onun başına qiymət qoyur. Aqilin dəstəsi yalnız müdafiə mövqeyində durmur. İmkan düşən kimi hücumu da keçirdi.

Növbəti hücum fevralın 18-də olur. Aqil etibar etdiyi üç nəfəri götürüb Xankəndi yaxınlığında ermənilərin dayaq məntəqəsinə basqın edir. 8 erməni səngərdəcə qətlə yetirir. Sonra quldurların gizləndikləri binanı nişan alırlar. Döyüş bir saat çəkir. 13 erməni qulduru da burada məhv edilir. Aqilin yoldaşlarından biri vurulur, özü və iki yoldaşı ağır yaralanır. Fevralın 25-də döyüş yoldaşları Aqili xəbəyə uzadıb aradan çıxarmağa cəhd göstərirlər. Kətik kəndi yaxınlığındakı dağın döşündə onlar quldur pusqusuna düşürlər. Aqili aparanların bir neçəsi erməni gülləsinə tuş gəlir. Güllələrdən biri də Aqilin kürəyinə dəyir. Quldurlar Aqili tanıya bilmirlər. Lakin onun iki ən yaxın döyüş yoldaşı Hafiz və Cəbrayıl ermənilərin əlinə keçir. Erməni cəlladları ikisini də tanınmaz hala salır və başlarını kəsirlər.

Aqilin meyitini yalnız martın 2-də götürmək mümkün olur.

Bu hadisələrdən bir qədər sonra Azərbaycan Respublikasının prezidenti fərman verdi: «Torpaqlarımızın təcavüzkarlardan təmizlənməsi uğrunda döyüşlərdə misilsiz şücaətinə görə Aqil Sahib oğlu Quliyevə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı fəxri adı verilsin (ölümündən sonra)».

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı çoxdur: Yusif Mirzəyev, Şirin Mirzəyev, Asif Məhərrəmov, Səfərəli Məmmədov, Mehdi Abbasov, Yuri Kovalyov, Kərim Kərimov, Yusif Əliyev, Məzahir Rüstəmov, Riyad Əhmədov, Təbriz Rzayev...

Sual və tapşırıqlar:

Aqil Xarkov şəhərindən Bakıya niyə qayıtdı?

Nə üçün az bir vaxtda Aqil şöhrət qazandı?

Necə oldu ki, Aqil üç döyüşü ilə 21 erməni quldurunu məhv edə bildi?

Aqilə nə üçün Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı fəxri adı verildi?

Daha hansı Azərbaycan Milli Qəhrəmanlarını tanıyırsınız?

Kimə Milli Qəhrəman fəxri adı verilir?

Ana

(İxtisarla)

Demirəm göy kimi ucadır adın,
Yox, yox, alçalmasın söhbətin, sözün.
Sən ki, yaranışdan oxşar olmadın,
Ancaq özün kimi böyüksən özün.
Əyilib alından öpəndə hərdən
Könül dodağıma bir də öp, deyir.
Ağarmış saçına əl vuranda mən,
Əlim Şahdağının başına dəyir.
Mən səni bağıma basanda bərk-bərk,
Gör nələr düşünüb, nələr duyuram.
Elə bil Göyçaydan Dərbəndə qədər
Vətən torpağını qucaqlayıram.

Əli Kərim

Sual və tapşırıqlar:

«Ancaq özün kimi böyüksən özün» sözlərini necə başa düşürsünüz? Bəs:

«Ağarmış saçına əl vuranda mən,
Əlim Şahdağının başına dəyir» sözləri ilə şair nə demək istəyir?

Şeirdə daha hansı fikir xoşunuza gəlir?

Ana və Vətən nə üçün bərabər tutulur?

Hədiyyə

(İxtisarla)

Bayramıydı qadınların,
Yerdən, göydən yağırdı nur.
Anaların üz-gözündən
Oxunurdu fərəh, qürur.
Qadınları hamı o gün
Tələsirdi təbrik üçün...

Ata aldı təzə çətir,
Böyük oğul çiçək, ətir,
Ortancılı kitab aldı,
Lap kiçiksə fikrə daldı.
Ürəyində sevinc, həvəs
Bilməyirdi nə etsin bəs...
Keçirirdi çox həyəcan,
İrəliyə gəldi bu an.
Gündəliyi açıb birdən
Gülümsündü mehriban, şən.
Anasını qucub qəfil
Körpə quş tək ötdü dil-dil:
–Anamın bir arzusunu
Mən yerinə yetirmişəm.
Bu gün onun bayramına
Çoxluca «beş» gətirmişəm.
Baxışlarda duyuldu yaz,
Belə ömrün gülü solmaz.
Ana dedi: –Sağ ol,
əhsən!
Məni nə çox istəyirsən!

Cavad Cavadlı

Sual və tapşırıqlar:

Uşaqlar hansı hədiyyələrlə analarını təbrik etdilər?
Sizcə, ana üçün ən yaxşı hədiyyə nədir?
Siz öz ananızı necə təbrik edirsiniz?
Nə üçün anaya həmişə hörmət etmək lazımdır?

Mənim andım

(İxtisarla)

Mən körpəmi xoş günlərçün bəsləyib,
Beşik üstə ağartmışam başımı.
Mən körpəmi səadətə səsləyib,
Zəhmətimlə keçirmişəm yaşımı.

Gecələri sübhə qədər onunçun,
Başı üstə həzin layla çalmışam.
Balaların səadəti naminə,
Gecələri çox vaxt oyaq qalmışam.

Mən demədim: qara gözlü oğlumu
Cəbhələrə yola salım bir daha.
Mən dedim ki, bütün dünya göz açsın,
Mənim kimi bir işıqlı sabaha.

Yaşıl bağda sakit yatan körpəmin
Kölgə salıb beşiyinə yarpaqlar,
Qönçələnmiş gül kolları dibində
Şən nəğmələr oxuyurlar uşaqlar.

Mən qoymaram qəm buludu onların
Bir də qara kölgə salsın üzünə,
Mən qoymaram dəysin düşməni ayağı
Vətənimin torpağına, düzünə!

Mirvarid Dilbazi

Sual və tapşırıqlar:

Ananın öz uşağını ürəkdən sevdiyini bildirən misraları oxuyun.

«Mən dedim ki, bütün dünya göz açsın,

Mənim kimi bir işıqlı sabaha» sözlərini necə başa düşürsünüz?

Şeirin müharibə əleyhinə yazıldığını izah edin.

Qadın əlləri

(İxtisarla)

Qadın əllərinin nəvazişini
Yaraşlıq bilmişəm öz ömrümə mən.
Canıma od axıb, gözümə işıq,
O zərif əllərin hərarətindən.
Ah necə yumşaqdır ana əlləri,

Körpə şirin-şirin uyuyur onda.
Fəqət möhkəm olur, ağır, sərt olur
Qılınc götürəndə, tufəng tutanda.
Ay qadın əlləri, parça üstünə
Nə incə naxışlar salırsınız siz.
Şimşək olursunuz – uca dağlardan
O vaxt ki, daşları endirirsiniz.
Elə ki yol tapır qəlbimə kədər,
Əvəzsiz həkimim, məlhəhim olur.
Mənə qucaq açan qayğılı əllər,
Həm arxam, köməyim, ilhamım olur.

Nazir Nəcmi

Sual və tapşırıqlar:

Şair qadın əllərini nələrə bənzədir?
Şeirdə ifadə olunan arzu nədən ibarətdir?
Şeirdə ana ilə əlaqədar hansı ifadə daha çox xoşunuza
gəlir?
Şair nə üçün anaya yüksək qiymət verir?

Şəhid Azərbaycan qızı Salatın (İxtisarla)

–«Ata, Qarabağa gedirəm yenə.
Ceyhun əmanəti...
əgər gəlməsəm»...

–Sən nə danışırısan?!
Bu sözlər nədir?!

Ata gözlərində
yaş gilələndi...
–Daha buraxmaram
ora mən səni!

–«Əgər çağırırsa Vətənim
məni!

Getməsəm qələmim,
qəlbim də sınar»...
Müxbir qələmimə
ümidim gəlir.
Qəzəbim sonsuzdur
Qaniçən yada...

Qara kölgə kimi
sürünür quldur.
Ona yol göstərən
havadarlara.
O, özü nökdir,
O, özü quldur»...

Meşələr bürünüb
Sarı qumaşa
Qəmlidir qonaqlı-qaralı dağlar...

Birdən...
kolluqlardan
yağdı güllələr
Maşın silkələndi,
Maşın dayandı...
Buludlar al qızıl
Qana boyandı...

İnsanlığı adını
itirmiş qatil
Bir el gözəlini
Atəşə tutdu...

Bir əsgər tələsik
irəli keçdi,
Qızı qorumaqçın
öz sinəsiylə.
Əsgər bədənini
Güllələr deşdi.

Əfsus ki, gecdi...
Söndü ürək –
Cavan ömrə
yandı cahən
Ah çəkərək.

Bu necə dəhşətdir,
Bu necə yuxu...

Bir canavar çıxır
Kolluq içindən
Dişi şaqqıltıyla
dişinə dəyir.

Keçib oğrun-oğrun
yolun içindən
Elə ulayır ki,
meşə titrəyir...
insanlar hanı? –
Səssizcə bağırır
yuxuda Ceyhun
Açıb o canavar

Qanlı ağzını
İndi anasını
udacaq onun!

Canavar gözündə
Od-atəş yanır.
Uşağın yaş axır
yanaqlarından.

Sürünüb canavar
birdən tullanır,
Havada qan sızır
Caynaqlarından.

Anası torpağa
yıxılır bu vaxt.
Bu nədir, dağlarda
Haydı-haraydı!

Yuxunun içində
Düşünür uşaq.
Kaş bu doğrudan da
yuxu olaydı.

Ana haray çəkib
«Ceyhunum» -deyir.

–Ay ana, nə oldu?
Ana, sağmısan?
Açıb qollarını
Qucmaq istəyir.
Uşaq tər içində
Oyanır bu an...

Çiyində şəhidlər
Daşayan gözəl,
Bu gün özü getdi
Çiyinlər üstə...

İnsan ümmanları
Axın-axındı.

Onu övladı tək
öpdü analar...
İnsanlar gəldilər
Vidaya min-min...

Nəbi Xəzri

Sual və tapşırıqlar:
Salatın kim idi?
O, atasına nə deyirdi?

Salatının ermənilər tərəfindən vurulduğunu şeyrdə nədən bilmək olur?

Ceyhun yuxusunda nə görür?

Şeyrdə «quldur» sözlərini tapın. Onların hansı mənalarda işləndiyini izah edin.

Dağlıq Qarabağda şəhid olmuş daha kimləri tanıyırsınız?

Onların haqqında bildiklərinizi danışın.

Kimlərə «şəhid» deyirlər?

Ovçu və maral

Çex rəvayəti

Ovçu nişan aldı, ox çıxdı yaydan,
Alagöz bir maral qana boyandı.
«Ah» səsi yüksəldi bulaqdan, çaydan.
Maral səndirlədi, maral dayandı.
Yıxıldı, sonra da süründü maral,
Dərdini qanı ilə yazdı otlara,
Odur, təpə üstə göründü maral,
Baxdı qara gözlər ağ buludlara.
Nəsə pıçıldayır dodaqlarıyla,
Sürünür... ölümlə çarpışırdı o.
Elə bil didilmiş dırnaqlarıyla
Həyatın özündən yapışırdı o.
Ovçunun gözündə yaş gilə-gilə,
Elə bil ürəyi paralanıbdir.
O elə sanır ki, onun əlilə
Maral yox, təbiət yaralanıbdir.

Nəbi Xəzri

Sual və tapşırıqlar:

Ovçu maralı nə üçün vurmuşdu?

Yaralı maral nə vəziyyətə düşmüşdü?

Yaralı maralı görəndə ovçu hansı hissləri keçirirdi?

Nə üçün maral kimi heyvanları öldürmək olmaz?

Nə üçün təbiəti qorumaq lazımdır?

Ana intiqamı

Trolleybusa hərbi geyimdə bir qadın daxil oldu. Ayağa qalxıb ona yer verdim. Oturmaq istəmədi, minnətdarlığını bildirdi. Mən təkid etdim:

–Bacım, xahiş edirəm, əyləşin!

–Çox sağ olun, -deyib oturdu. Onun ağarmış saçlarından, üzünün qırışlarından görünürdü ki, yaşı əllini keçib. Əllərinin qabarı, günəşdən yanmış sifəti onun zəhmətsevərliyindən xəbər verirdi. Gözləri, çatılmış qaşlarının altından elə bil alov saçırdı. Döyüşçülərdə olduğu kimi çiyindən asılmış qayış belindəki enli toqqaya ilişdirilmişdi. Əynindəki hərbi köynək də, şalvar da xeyli böyük idi.

Döyüş paltarında azərbaycanlı qadınları az görməmişdim. Bu qadın qeyri-adi görkəmi ilə mənim marağımı artırdı. İstər-istəməz onunla söhbət etmək istədim:

–Bacım, bağışlayın, sizdən bir söz soruşmaq istəyirəm. Xatirinizə dəyməz ki?

O, bayaqkı sərtliklə düz gözlərimin içinə baxdı və:

–Buyurun, buyurun! –dedi.

–Paltarinıza baxıram, döyüşçüyə oxşadıram, yaşınıza baxıram...

Mən bir qədər duruxdum. O məni başa düşüb, demədiyim sözləri əlavə etdi:

–Döyüşçüyə oxşamıram, eləmi?

–Hə.

–Döyüşçüyəm, özü də könüllü döyüşçü! Yaşın isə dəxli yoxdur.

–Bəs haradan gəlib, hara gedirsiniz?

–Cəbhədən gəlirəm. Şəhidlər xiyabanını ziyarət edib, televiziya şirkətinə gedəcəyəm, ora dəvət ediblər.

Bu sözlərdən sonra qadın cəld ayağa qalxdı. Şəhidlər xiyabanının qabağında avtobusdan düşdü...

Axşam televiziyaya baxanda, hərbi geyimdə həmin qadını görəndə xeyli sevindim. Məlum oldu ki, qadın Bərdə rayonundandır. Adı Ələviyyədir. Əynindəki paltar oğlundur. Oğlu Qarabağda erməni quldurları ilə döyüşdə

qəhrəmancasına həlak olmuşdur. Adı Mürvətdir. Ələviyyə ana deyirdi:

–Mürvətin və onun yoldaşlarının qisasını almamış oğlumun qanlı paltarını əynimdən çıxarmayacağam.

Televiziyadakı söhbətindən məlum oldu ki, Ələviyyə ana oğlunun şəhid olduğu yerə getmiş, Mürvətin döyüşçü yoldaşları ilə görüşmüşdür. O, batalyon komandirinə yaxınlaşıb demişdir:

–İndi mənim birçə arzum var: oğlum Mürvətin qanını almaq!

Sual və tapşırıqlar:

Ana nə üçün oğlunun qanlı döyüş paltarını geyinmişdi?

Oğlunun qisasını almaq üçün Ələviyyə ana hansı qərara gəlmişdi?

Ana öz sözünə necə əməl etdi?

Qarabağ döyüşlərində iştirak etmiş daha hansı qadınları tanıyırsınız?

Mətni danışın.

Şuşa Gültəkini

(İxtisarla işlənmişdir)

Gültəkin Əsgərova balaca qızı Əminəni gözü yaşlı qoyub cəbhəyə yola düşdü. Bacıları və anası Rəfiqə xanım «körpə balanı qoyub getmə» desələr də, xeyri olmadı.

Gültəkin deyirdi:

–Mən orda gərəyəm, ana! Döyüşlərdə qan itirən igidlərə ilk yardımını kim göstərməlidir? Onları təhlükəli yerlərdən kim çıxarmalıdır?

Gültəkin 1960-cı ildə Bakıda anadan olmuşdu. Məktəbdə əla oxuyurdu. «Kalaşnikov» avtomatını bir göz qırpımında söküb yığırdı. O, çox istedadlı, qoçaq qız idi. Balacalıqdan köməyə ehtiyacı olanlara əl uzatmağa adət etmişdi. Gültəkin müalicə profilaktika fakültəsində oxuya-oxuya hospitalda tibb bacısı işləyirdi.

Evdə hamı Gültəkini balacalıqdan Gülüş deyə çağırırdı. Anasının «Gülüş, bəlkə, bir çay dəmləyəsən» deməsi ilə süfrəyə pürrengi, ətirli çay gəlirdi. Qohum-əqrəbanın, yaxın qonşuların, dost-tanışların evində bu ifadə həvəslə işlənirdi: «Bəlkə, bir Gülüş çayı içək!»...

Gülüş belə Gülüş idi. Həyatsevər, nikbin...

Müsibətli Qanlı Yanvar günü idi. Gültəkin mərkəzi təcili tibb yardım məntəqəsində işləyirdi. Vəhşi sovet imperiyasının tankları azadlıqsevər oğul və qızlarımızı Bakı küçələrində əzirdi.

Gültəkin dərhal yaralıların köməyinə qaçdı.

Erməni quduzlar «Qarabağ bizimdir!» deyə nümayişlər keçirir, Şuşanın ətrafındakı kəndlərimizi atəşə tuturdular. O zaman bizim öz ordumuz yox idi. Mərd oğullarımız könüllülərdən ibarət dəstələr düzəldib düşmənlə ölüm-dirim savaşına qalxırdı. Bu vaxt döyüşdə yaralanan igidləri xilas etmək lazım idi. Xilas işinə ilkin tələsənlərdən biri də Gültəkin oldu. O, Şuşaya gəldi.

Yaz fəslə idi. Lakin şuşanın başı üstündə xəzan yelləri əsirdi. Yamyaşıl bağ-bağatın, gül-çiçəklə yamaqların növrəği pozulmuşdu. Qətl və qarətlər, yağlı düşmən güllələri bu şəhərin cah-cəlalını dağıdırdı. İsa bulağı qan ağlayırdı. Cıdır düzü yasa batmışdı. Atışmalar ara vermirdi. Şəhər gündəngünə boşalırdı. Gültəkin isə Şuşaya qəlbən bağlanmışdı. Düşmən tanklarının vahiməli gurultusu lap yaxınlıqda eşidilirdi.

Şuşa hospitalından axırncı çıxan yoldaşları Gültəkini götürüb şəhəri tərk etdilər.

Gültəkin Şuşadan gətirilən yaralılara baş çəkmək üçün mərkəzi hospitala gəldi. Arada vaxt tapıb evlərinə baş çəkdi. Onun taqətsiz, yorğun görkəmi vardı. Əminə anasını görcək boynuna sarıldı. Ağlaya-ağlaya dedi:

–Anacan, daha səni heç yerə buraxmayacağam...

Qızının yanıqlı hönkürtüsü Gültəkinin ürəyinə od saldı. O, üzünü gec-gec gördüyü əziz balasını bağına basıb, qara saçlarını sığalladı və dedi:

–Mənim ağıllı balam, axı sənin anan cəbhədə yaralanan əsgərlərimizə kömək edir...

Uşağın göz yaşları yanağı boyunca süzüldü və anasının qucağında yuxuya getdi. Rəfiqə xanımla Gültəkinin söhbəti gecəyarıyacan uzandı:

–Bilirəm, sən cəbhədə lazımsan, Gülüş, çox gərəksən. Amma, gəl bu daşı ətəyindən tök... Yeganə balana yazığın gəlsin... Bir az yanında qal, sonra gedərsən...

Gültəkin isə qartallar oylağı olan Şuşanın təslim edilməsindən yana-yana danışdı:

–Şuşa satqınlığın qurbanı oldu, ana! Bu şəhərin azad olunacağı günü görsəm, ölmərəm, ana!

Gültəkin yenə cəbhəyə yollandı. Cəbhədə Gültəkini çox doğma qarşıladılar. O, həmkarlarının və həyata qayıtdığı yaralıların dərin hörmətini qazanmışdı. Ona Şuşa Gültəkini deyirdilər. Gültəkin hospitalda qalmır, ön xəttə, qaynar yerlərə can atırdı; yaralı döyüşçüləri yenə odun-alovun içərisindən çəkib çıxarırdı.

Aranzəmin kəndi qarşısındakı yüksəklik quldur yuvasına çevrilmişdi. Gültəkin tibb çantasını çiyinə keçirib yoxuşu xeyli qalxdı. Güllələr dolu kimi yağdı; amansız döyüş səngimək bilmirdi. Hər iki tərəf itki verirdi. Zəif vücutlu, hərbi geyimli qadın güllə yağışı altında yaralılara tərəf sürünürdü. Birini, ikisini, üçünü güllə altından çəkib çıxara bildi. Yenidən ölüm-dirim meydanına qayıtdı. Yaralılarla əlləşdi. Arada isə avtomatını düşmən tərəfə boşaldırdı. Birdən düşmən snayperi Gültəkini gördü. Atəş açıldı. Gültəkin yığıldı. Qalxmaq istədi. Yenidən yığıldı...

Gültəkinin cənazəsi qarşısında göz yaşı axıtmamaq mümkün deyildi. Adətən, «kişilər ağlamaz» deyirlər. Onun qəhrəmancasına ölümünə sanki dağ-daş da ağlayırdı. Neçə-neçə cavanlar mərdliyi ondan öyrənirdilər. Onun cəsərlə

döyüşdüyü və qəhrəmancasına həlak olduğu yüksəkliyi «Gültəkin qayası» adlandırdılar.

Gültəkin Vətən savaşında həlak oldu. Anasına göndərdiyi məktubların birində yazırdı: «Ana, Əminəni – mənim günahsız balamı böyüt. O, məndən də layiqli övlad olacaq. Mən burada axıradək – Şuşa azad edilənədək qalacağam. Hətta uduzsaq belə».

Qarabağ ürəyimdir, Şuşa gözüm giləsi,

Ürəyimə tuşlanıb mərəd düşmən gülləsi...

Respublikamızın suverenliyi və ərazi bütövlüyünün qorunmasında, yaralı əsgərlərin həyatının xilas edilməsində göstərdiyi şəxsi igidlik və şücaətə görə Gültəkin Əsgərovaya ölümündən sonra Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verildi.

Zəmfira Məhərrəmli

Sual və tapşırıqlar:

Gültəkinə nə üçün Milli Qəhrəman adı verilib?

Qızı Əminəni Gültəkinin ürəkdən sevdiyini oçerkin hansı hissələrindən görmək olur?

Nə üçün Gültəkin könüllü cəbhəyə getmişdi?

Gültəkinin mərəd və qorxmaz olduğunu göstərən yerləri oçerkdə tapıb bir də oxuyun.

Gültəkin məktəbdə necə oxuyurdu?

Gültəkinin xarakterində hansı cəhətlər daha çox xoşunuza gəlir? Danışın.

Qarabağ döyüşlərində Milli Qəhrəman adına layiq görülmüş daha kimləri tanıyırsınız?

Hekayənin hissələrinə başlıqlar yazın. Həmin başlıqlar üzrə hekayəni danışın.

Ana və Vətən anlayışlarının ayrılmaz olduğunu aydınlaşdırın.

Bahar nəğməsi

(*İxtisarla*)

Dəyişir donunu meşə, dağ, dərə,
Al-əlvan geynir hər təpə, hər dağ.
Çöllərdə görünür başqa mənzərə,
Oxuyur bağlarda şur ilə¹ bülbül.

Bağçalar gül açıb, yenə yaz gəlir,
Hər yana baxırsan xoş avaz gəlir.
Titrəsin zəmilər dəryalar kimi,
Vurulsun taylar qayalar kimi.

Göllərdə görünür başqa mənzərə,
Oxuyur bağlarda şur ilə bülbül.
Bağçalar gül açıb, yenə yaz gəlir,
Hər yana baxırsan xoş avaz gəlir.

Abdulla Şaiq

Sual və tapşırıqlar:

«Al-əlvan», «mənzərə», «vurulsun», «xoş avaz» sözlərini
eyni məna verən hansı sözlərlə əvəz edə bilərsiniz?

Təkrar olunan «gəlir», «kimi» sözlərindən əvvəl gələn
eyni ahəngli sözləri tapıb oxuyun və musiqililiyinə diqqət
yetirin.

Şeiri əzbərləyin.

Qısa nisbətən yazda təbiətin dəyişdiyi şeirdə necə verilib?

Yaz deyir ki...

(*İxtisarla*)

Yaz deyir ki, bağlarım var,
Güllərim var çiçək-çiçək,

¹ Şur ilə – həvəslə

Qoxla mənə, ətrimi çək.
Mənə könül bağlayanlar,
Hər sirrimi saxlayanlar
Boran üzü görməyəcək.

Adım yazdır, gələndə mən
Axar çaylar daşa-daşa.
Haray salar dağa, daşa.
Seyrə çıxar oylağımı,
Hər bağçamı, hər bağımı
Əziz dostlar qoşa-qoşa.

Adım yazdır, gələndə mən
Yağış yağar narın-narın,
Üzü gülər torpaqların.
Günəş bizə qonaq gələr,
Kölgəsində quş dincələr
Yaşıl, gözəl yarpaqların.

Səməd Vurğun

Sınamalar:

Deyərlər ki, şabalıd ağacının gövdəsindən yapışqan süzülməsi uzun müddət yağış yağacağına işarədir.

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə yazın hansı əlamətləri verilir?

Şeiri əzbərləyin.

Yazda təbiət nə üçün dəyişir?

Bağlar

(İxtisarla)

Yay – budağı çiçək-çiçək,
Yaz – yarpağı ləçək-ləçək,
Payız – barı gözəl-göyçək.
Min bir dərdə şəfa, bağlar,

Qoynu dolu səfa bağlar.
Kölgələrin sərin-sərin,
Bir aləmdir hər səhərin.
Şirin, meyxos meyvələrin
Min bir dərdə şəfa, bağlar,
Qoynu dolu səfa bağlar.
Budaqların peyvənd, calaq,
Narın, heyvan qalaq-qalaq.
Alma, armud, qozun pıtraq,
Sıralanıb düzəl, bağlar!
Bir-birindən gözəl bağlar!

Rəsul Rza

Sual və tapşırıqlar:

Birinci bəndin məzmununu öz sözlərinizlə danışın.
Tapmacanı açın və şeirlə əlaqəsini deyin.
Sizin kənddə (şəhərdə) hansı meyvələr yetişir?
«Min bir dərdə şəfa, bağlar,
Qoynu dolu səfa bağlar» ifadəsini necə başa düşürsünüz?
İzah edin.
Şeiri əzbərləyin.
Nə üçün hər yerdə bağ salmaq faydalıdır?

Novruz bayramı ənənələri

Müsəlmanların ən əziz bayramlarından biri Novruzdur.
Novruz bayramı hər Günəş ilinin axırıncı günü və yeni
Günəş ilinin birinci günü qeyd olunur.

Novruz bayramı şadıqlarına hazırlıq yazın ilk
günlərindən başlanır. Bu məqsədlə təzə paltar alınır, qapı-
baca sahmana salınır, otaqlar silinib təmizlənir.

Bu el bayramına az qalmış çərşənbə axşamı xonçalar
bəzənir, plov bişirilir, süfrəyə şirni və başqa nemətlər
düzülür.

Bu əziz bayramda bütün kəsülülər barışırlar.

Küçələrdə, həyətlərdə tonqal qalanır, adamlar tonqal üstündən tullanır, keçən ildəki ağrı-acılar, xəstəliklər odda yandırılır.

İl ərzində rəhmətə gedənlərin yaxın qohumları və dostları yığışib onların ailəsinə baş çəkirlər.

Novruz bayramına qədər hamı yuyunur, təmizlənir, səliqə ilə geyinir. Hərə öz evində bayram süfrəsi açır. Ailə üzvləri süfrə ətrafına yığışır və yeni ilin gəlişini gözləyirlər.

Bayram süfrəsini yeddi nemət bəzəyir: paxlava, şəkərbura, qoğal, iydə, kişmiş, xurma, innab. Novruz süfrəsi xonçasında şam yandırmaq adətdir.

İl təhvil olan kimi süfrə başındakılar qucaqlaşib-öpüşür, bayram münasibətilə bir-birini təbrik edir, deyib-gülür, şənlənirlər.

Gənc ailələr ata evinə və başqa yaşlı qohum, dost və tanış evlərinə bayramlarını təbrik etməyə gedirlər.

Bayram süfrəsi Novruz bayramından 12 gün sonraya qədər açıq qalır: dost-taşılar, qohum-əqrəbalar bu müddət ərzində bir-birinin evinə qonaq gedirlər.

Sual və tapşırıqlar:

Novruz bayramı ənənələri hansılardır?

Sizin ailədə Novruz bayramı necə qeyd edilir?

Daha hansı ənənələri bilirsiniz? Sadalayın.

Sərçə

(İxtisarla işlənmişdir)

Ovdan qayıdanda bağın içi ilə evə gedirdim. Ov itim də qabağımca qaçırdı. O, birdən yerişini yavaşıtıdı. Qarşısında ov duymuş kimi, yata-yata yeriməyə başladı. Diqqətlə baxdıqda qarşıda sarıdimdik, başı tüklü bir sərçə balası gördüm. O, uça bilmirdi.

Külək onu ağacdakı yuvadan yerə salmışdı. Aciz sərçəcik yeni çıxmış qanadlarını açıb hərəkətsiz halda oturmuşdu.

İt yavaş-yavaş quşa tərəf gedirdi. Elə bu vaxt yaxındakı ağacdən ana sərçə qalxıb tez itin qabağında yerə qondu.

O, ucadan cikkildəyir və tüklərini qabardıb qanadlarını çırpı-çırpı itə hücum edirdi. Ana sərçə balasını xilas etmək üçün itlə vuruşmağa, özünü ölümə verməyə hazır idi.

İt onun gözündə yekə bir pələng kimi görünürdü. Buna baxmayaraq, o, hündür ağacın budağında rahat otura bilmirdi. Balasına olan güclü məhəbbət onu yerə atılmağa məcbur etmişdi. Bir tərəfdən öz qorxusu, o biri tərəfdən də balasını xilas edə bilməməsi ana sərçəni acınacaqlı bir hala salmışdı.

Bu vəziyyəti görən it dayandı, sonra bir-iki addım geri çəkildi. Görünür, itin sərçəyə yazığı gəlirdi.

Mən döyükmüş iti geri çağırıb oradan uzaqlaşdım...

İvan Sergeyeviç Turgenev

İnanclar:

Qaranquş yuva quran həyatda şadlıq olar.

Sual və tapşırıqlar:

Əhvalatı danışan kimdir?

Ovçunun hərəkətini düzgün hesab edirsinizmi? Nə üçün?

Quşlar nə üçün yazda bala çıxarırlar?

Heyvanların və quşların öz balalarını düşməndən qorumalarına aid daha nə bilirsiniz?

Yazda quşların həyatına dair eşitdiklərinizi danışın.

Yayda və qışda heyvanların həyatında nə kimi dəyişikliklər olur?

Hekayəni nağıl edin.

Qarışqa və milçək

T ə m s i l

Dedi bir gün qarışqaya milçək:

«Sən zirəksən və ya mən zirək?

Hara mən istəsəm uçub gedərəm,

Özümə hər yeri yuva edərəm.

Hər xörək üstünə qonub yeyərəm

Səndən artıq hünərliyəm, deyərəm.

Sən əgər dən gətirməyə gedəsən
Sənə mümkündür deyil fərar edəsən¹.
Məni hərgah² ki qovsalar, qaçaram,
Uçmaqda onda³ qol-qanad açaram.
Qanadım vermiş ixtiyar mənə,
Yoxdur əsla qəmim, nə var mənə?
Xörəyimdir həmişə amadə⁴.
Kim yaşar mən kimi bu dünyada?
Yoxdur əsla nə hörmətin, nə yerin,
Söylə, aya, nədir sənin hünərin?»

Dedi qarışqa: «Kəs daha sözünü,
Bəsdir, az tərif eylə öz-özünü.
Yay günü yığmayanda mayehtac⁵
Qış olanda, odur, qalarsan ac.
Çəkərəm yayda mən əgərçi cəfa⁶
Sürərəm leyk⁷ qış zamanı səfa⁸
İşdən ötrü ki, getmədi tənbel,
İşinin axırı olar əngəl.
Çəksə hər kim bir qədər zəhmət,
Olar, əlbəttə, hər zaman rahət».

Abbas Səhhət

Atalar sözü:

Yayda kölgədə oturan qışda ocaq axtarar.

Tapmaca:

*Yazda yığar yeməyini,
Çox sevər öz əməyini.*

¹ Fərar etmək – qaçmaq

² Hərgah – əgər

³ Onda – o zaman, o vaxt

⁴ Amadə – hazır

⁵ Mayehtac – yem, ehtiyat

⁶ Cəfa – əziyyət

⁷ Leyk – lakin, ancaq

⁸ Səfa sürmək – yaxşı dolanmaq, yaxşı ömür sürmək

*Yuvasında baharadək
Yeyib yatar, tapın görək.*

Sual və tapşırıqlar:

Milçək nə üçün lovğalanırdı?
O, qarışqaya nə dedi?
Qarışqa onun sözlərini nə cavab verdi?
Onların hansı haqlıdır?
Şair bu təmsildə nə demək istəyir?
Qarışqa nə üçün yazdan özünə azuqə toplayır?
Yazda cücülərin həyatına dair hansı maraqlı hadisələr müşahidə etmişiniz? Danışın.
Atalar sözünün şeirlə nə əlaqəsi var? Açın.

Şir və tülkü

N a ğ 1 l

(İxtisarla işlənmişdir)

Biri var idi, biri yox idi, başı buluda çatan Şahdağın meşəsində bir Şir var idi. Meşə cürbəcür heyvanlar və quşlarla dolu idi. Bu meşədə həmin Şir şahlıq eləyirdi. O, öz-özünə bitib tökülən meyvələrdən birini də dilinə vurmur, ova gedir, təzə ət yeyirdi. Şir yatıb yuxuya gedəndə də digər heyvanlar ondan gen gəzir, göydəki quşlar qanad salırdı.

Bir gün Şahdağın Şiri ova çıxır, çox gəzir, çox dolanır, ancaq əlinə heç nə düşmür, bütün gecəni ac yatır. Sabahı açıb yenə ova gedir; bu dəfə onun pəncəsinə şələquyruq Tülkü keçir.

Qəzəbli Şir dişlərini qıcayır:

–Yeyəcəyəm səni!... Bəs bu neçə gündə harada itibatmışdın?

–Xalamgilə getmişdim.

–Niyə getmişdin?

–Getdim xalama deyim ki, mənə xoşbəxtlik üz veribdir.

–Nə xoşbəxtlik?

–Bəs yuxuda görmüşdüm ki, Şahdağın şahına qismət olmuşam.

Ağzı köpüklənən Şir bar-bar bağırır:
 –Yalan deyirsən! Gözlərinin içinə, bəbəyinin ortasına qədər yalan deyirsən!
 –Şahın öz başına and içirəm.
 –Mən səni indicə parçalayacağam...
 Şələquyruq Tülkü Şirin pəncələrini tumarlayıb dabanlarını yalayır:
 –Qurd-quşa yem olmaqdan, şaha qismət olmaq xoşdur. Mən anadan gör necə xoşbəxt doğulmuşam ki, Şahdağının böyük şahına yem oluram.
 Şələquyruq Tülkünün yağlı dili qəzəbli Şirin ürəyini yumşaldır:
 –Bəs mən səni parçalamasam nə təhər?
 Tülkü əlləri üstə dikəlir:
 –Yox, siz məni yeyin! Axı siz acsınız.
 –Əgər səni bağışlasam, necə?
 –Onda ömrüm uzunluğunuz olaram.
 Şələquyruq Tülkünün sözləri Şirin xoşuna gəlir. Tülkü sağ qalır, getdikcə Şirin qılığına girir, onun ürək dostu olur. Şirin mağarasını öz yumşaq quyruğu ilə silib-süpürür, itaətində durub bir sözünü iki eləmir...
 Şir hər nə ovladısa, gətirib süfrəyə tökür. Şələquyruq Tülkü Şirin bol süfrəsindən doyunca yeyir. Ağası başını qoşa pəncəsinin üstünə qoyub istirahət edəndə şələquyruq Şirin misilsiz igidlilərindən söz açır, basıb bağlayır, olanı-olmayanı onun adına çıxır.
 Vaxt dolanır, vədə ötür, bir gün Şir ovdan yaralı dönür... Tülkü Şirin yüngül yarasına baxıb gözlərindən qanlı yaş axıdır. Cəld şahın yarasını bağlayır.
 Bir neçə gündən sonra yarası sağalan Şir yenə ova çıxır və ağır yaralanıb mağarasına qaydır.
 Tülkü diqqətlə yaralı Şirə baxıb, bu yaradan da ölməyəcək, deyə yenə də ağasına qulluq göstərir, birbaşa Şirin pəncələrinə sərilir:
 –Məni yeyin, şahım! Siz ac qalmayın! Qoyun bu dəfə arzuma çatım.

Şir nə qədər ac olsa da, Tülkünün tükünü də tərپətmir. Sınaqlardan çıxan şələquyruq Tülkü Şahdağın şahının vəziri olur.

İndi daha artıq ərklə Şahın süfrəsində yeyir, içir, get-gedə yağlənıb şişir.

Bir gün Şir Şahdağının ətəyində qılınclı-qalxanlı bir pəhləvanla üzləşir, çox ağır yara alır. Sürünə-sürünə mağarasına gəlir. Bu dəfə də Tülkü zəndlə Şirə baxır və düşünür: «Yox, daha yüz canı olsa, bir də qalxa bilməz».

Ağır yaradan ürəyi od tutub yanan Şir dostunu səsləyir:

–Su... Mənə bir qurtum su...

Toy-bayram edən Tülkü caynaqları boşalan Şirin ağzını əyir:

–Sən kimdən su istəyirsən, kaftar?

–Səndən başqa bu Şahdağında mənim kimim var ki?

–Sən mənə özünə ömürlük nöker tutmusan?!

–Məgər sən bir zaman mənim bu pəncələrimə sərilib «qulunam» demirdinmi?

Şələquyruq iri bir daş qucaqlayıb üstədən aşağı Şirin yarasına çırpdı:

–O vaxt mən sənin qulun olsam da, indi sən mənim qulumsan...

Tülkünün xainliyini görən Şir dirsəyini yerə dayayıb, bütün hiyləgərliyi ilə üzə çıxan Tülkünün cəzasını vermək istədi. Tülkü isə sıçrayıb mağarada hündür bir yerə qalxdı, əlini-əlinə çəkib güldü:

–Bu qədər vaxtda mən sənin dərini gözləyirdim, sarsaq! Yoxsa mən əzəl gündən belə sənin atının nökeri-zadı deyildim...

Kim bilir, bəlkə də, Şahdağı Şirinin ağır yarası sağalacaq, o, dizlərini dayayıb ayağa qalxacaqdı...

Ancaq Şir daha qalxmadı. Pəhləvanın qılınclı yarası yox, şələquyruq Tülkünün dil yarası Şiri bir daha qalxmağa qoymadı...

Süleyman Rəhimov

Atalar sözü:

Qılınc yarası sağalar, dil yarası sağalmaz.

Nə yada sirrini ver, nə namərdə bel bağla.

Sual və tapşırıqlar:

Tülkü Şirin qılığına necə girdi?

Nə üçün Şir Tülkünü parçalamadı?

Şir ağır yaralandıqdan sonra Tülkü özünü necə apardı?

Nağılda başlıca fikir nədir?

Atalar sözü ilə nağıl arasında əlaqə varmı? Varsa izah edin.

Yaltaqlıq yaxşı əlamətdir, yoxsa pis? İzah edin.

Yağış

(İxtisarla)

Ağacların canı yağış,

Tarlaların qanı yağış.

Göydən yerə töküləndə

Tutursan hər yanı, yağış.

Yağ, torpaqlar olsun sulu,

Yaşıl bağlar olsun sulu.

Səndən fayda gəlsin elə,

El götürsün bol məhsulu.

Şirhaşırıla yağ, ey yağış,

Bərəkətli olsun tarla.

Deyək sənə biz min alqış,

Bağlar yayda dolsun barla.

Mirmehdi Seyidzadə

Sual və tapşırıqlar:

Adamlar yayda yağışın nə üçün daha çox yağmasını arzulayırlar?

Yağışın xeyri nədir?

«Tarlaların qanı», «Ağacların canı» ifadələrini necə başa düşürsünüz? İzah edin.

Yağışla torpaq arasında nə kimi əlaqə var?

Sübh nəğməkarı

O ç e r k

(İxtisarla işlənmişdir)

Dağlar nəhəng bitki çələngidir, nadir heyvanların və quşların məskənidir, etibarlı təbii sığınacağıdır. Dağlar qədimdən məğrurluq, yenilməzlik, mərdlik və qəhrəmanlıq timsalı olubdur. Dağlara paklıq, sağlamlıq və sərinlik kimi müraciət edilibdir. Min bir canlı və cansız varlığı olan dağlarımız əsl muzeydir, gözəllik sərgisidir.

Zaqatala qoruğunda, Şahdağda, Qarabağ dağ silsiləsində, Qoşqarda, Dəlidağda, Zəngəzurda, Murovda və başqa dağ zirvələrində sübh çağı tamaşadan doymaq olmur. Dağlarda boya-başa çatanların hamısı üçün dağ daha əzizdir.

Dağların sərt təbii şəraitinə uyğunlaşmış vəhşi heyvanlar və müxtəlif bitki örtüyü vardır. Hey fikirləşirsən ki, yüksək dağların səs və rəng çalarlarının əsas xüsusiyyəti nədir? Bunu bəlkə dağ çaylarının susmaq bilməyən şırıltısında, buzlaqların salxımlara bənzər dillərindən süzülən suların zümzüməsində axtarmaq məsləhətdir.

Dağ səslərinin içərisindəki bir nəğmə adama daha çox doğma gəlir, təsirli görünür. Bu səsi az, ya da heç eşitməyənlər onu hərisliklə dinləmək istəyir. Başqa səslərin içərisində bu nəğmə xüsusiləşir, yadda daha möhkəm qalır. Bu səs ancaq yüksək dağ çəməngahlarında məskən salan nadir bir quşun – uların (dağ kəkliyin) incə nəğməsidir. O, ilin sərt şaxtalı, tufanlı, boranlı və isti, бүркүlü havasında da oradan aşağı enmir, insandan həmişə uzaq qaçır. Onun nəğməsi ancaq erkən, sübh çağı – o başdan, günəş şüalarını qayalara səpələndiyi bir vaxtda eşidilir.

Ular adlanan dağ kəkliyi iri quşdur, qaz boydadır. Planetimizin bu nadir canlı sakini yalnız bizim diyarımızı şöhrətləndirir. Onun səsi uca zirvələrimizdən eşidilir. Kəklik elə xəlvə olub ki, hər qayada, hər yamacda məskən seçmir. Bu quşların çətin anda ən yaxın dostu, həyanı dağ

keçiləridir. Bəzən deyirlər ki, dağ keçiləri yaşamayan dağlarda kəklik də yaşamır.

Sərt qışın qalın qarında onlar keçilərdən aralanmır. Dağ keçiləri qalın qarı buynuzu, dırnağı ilə eşib özünə lazım olan yemi əldə edir. Onların qarı eşdikləri yer kəkliklərin yem tapmasını xeyli asanlaşdırır. Bax, beləcə bahəm¹ gün keçirir kəkliklər dağ keçiləri ilə.

Dağ kəkliklərinin həyatı o qədər də asan keçmir. Lakin onlar dağların qayalıqlarında özlərinə nəinki babat güzəran «yaratmağı», hətta balalarını da kifayət qədər yedirib, böyütməyi bacarırlar. Təzəcə yumurtadan çıxmış kəklik cücələri çox cəldir. Onlar tez qaça, asanlıqla gizlənə, təhlükəni hiss edə bilirlər.

Dağ kəkliklərini son dəfə Qoşqar dağında görmüşəm. İşimlə əlaqədar Qoşqar zirvəsindən bir qədər aşağıda gecələməli olmuşam. Bir ilə dönmüş bu gecəmizin səhə sabahı qırmızı günlə açıldı. Əhvalımız yaxşılaşdı, gecənin ağrısı-acısı canımızdan çıxdı. Birdən gecələdiyimiz yerdən sağda, solda dağ kəkliklərinin nəğməsi başlandı. Elə bil ki, sözləşmişdilər. Təəssüf ki, uzun çəkmədi. Bəlkə də, bizim hənirtimizi duydular. Ona görə səslərini kəsdilər. Bir azdan sonra onların nəğməli, musiqili səsinə başqa səslər əvəz etdi. Bu səslərdə bir vahimə, qorxu hissi duyulurdu. Elə bil ki, onlar bu dağda insan olduğunu bir-birinə çatdırırdılar. Daha sonra səslər tamamilə kəsildi.

Yayda dağları ələk-vələk edib kəklik axtaran insafsız ovçular olur. Kəkliyin adından şair o cür ovçulara deyir:

Dağlar məskənim oldu,

Güneylər mənim oldu.

Xınalarım, xallarım

Özümə qənim oldu.

Hansı daşda gizləndim,

Ovçular tutdu soraq:

Qaq-qı-qa, qaq-qı-qa, qaq-qı-qa.

¹ Bahəm – birgə

Dağ kəkliyi yüksəkliyə qalxmaqda acizdir. Uzağa uçmaq üçün, o, mütləq ya hündür yerə, ya da iri daşların üstünə çıxır. Yerdən qalxan kimi qanadlarını çalmır, düz saxlayır, cəld uçar. Bir göz qırpımında onun fitinin səsi başqa yerdən gəlir. Yerə düşən kimi qamətli yerişlə səkir, çətinlik çəkmədən qayalara dırmaşır və gizlənir.

Dağ kəklikləri təmizlik, müqəddəslik, paklıq timsalıdır. Onlar natəmiz yerdə yaşaya bilmir, azadlığı sevir, hər hansı bir təhlükədən gen gəzir. Məhz ona görə də bu quşlara heyvanxanada təsadüf edilmir. Dağ kəkliyini indiyə kimi heç kəs qəfəsdə saxlayıb artıra bilməmiş, onun cücələrinə təlim verməyi bacarmamışdır.

Qədim zamanlarda dağ kəkliyinin əti əhali üçün şəfaverici nemət hesab edilir. Bir çox yoluxucu xəstəliklərin müalicəsində dağ kəkliyinin ətindən istifadə olunmuşdur. Ona görə də bu quşun bütün növləri ciddi qorunur, adı «Qırmızı kitab»a salınmışdır.

Malik Mirzəyev

Sual və tapşırıqlar:

- Dağların əhəmiyyəti nədədir?
- Respublikamızdakı hansı dağların adını bilirsiniz?
- Dağlarda yaşayan kəkliyin gözəlliyi nədədir?
- Dağ kəkliyinin həyat tərzi haqqında daha nələr bilirsiniz?
- Dağ kəkliyinin adı nə üçün «Qırmızı kitab»a salınmışdır?
- Təbiəti nə üçün qorunmalıdır?
- İnsan və kəklik, insan və dağkeçisi barədə nə deyə bilərsiniz?

28 May – Respublika günüdür

Azərbaycanın sərvətləri talanırdı. Xalqımız azad, müstəqil olmaq istəyirdi. Lakin ona heç cür imkan verilmirdi.

Bu illərdə Şaumyan hökuməti Azərbaycanın neftini, pambığını və digər sərvətlərini dağıdırdı. Bakıdan və ümumən Azərbaycandan müsəlmanları sıxışdırıb çıxarmaq, Azərbaycanda erməni ağalığını təmin etmək istəyirdi.

Azərbaycanlıların qəddar düşməni Şaumyan Bakıda azərbaycanlıların silahlarını əllərindən aldırdı, ermənilərin silahlarına isə dəymədi. 1918-ci il martın 17-si, 18-i və 19-da silahlı ermənilər Bakı şəhərində müsəlmanları qırmağa başladılar. Onlar heç kimə rəhm etmirdilər, küçələrdə, evlərdə qabaqlarına çıxanları qətlə yetirirdilər. Qan su yerinə axırdı. Uşaqları, hətta yenicə dünyaya gələn körpələri tufəngin süngüsünə taxıb göyə qaldırırdılar.

Qocalara belə rəhm etmirdilər. Sağ qalanlar ev-əşiklərini qoyub qaçırdılar. Üç gün davam edən qırğın zamanı təkcə Bakıda on mindən artıq adam qırılmışdı. Azərbaycanın digər şəhər və kəndlərində iyirmi minə qədər azərbaycanlı öldürülmüşdü.

Vətənin viran olduğunu, günahsız adamların qırıldığını görəndən vicdanlı azərbaycanlılar xilas yolu axtarırdılar.

Belə bir şəraitdə xalqın xilas yolu nədə idi? Milli liderlər düşündülər, daşındılar, nəhayət, belə qərara gəldilər:

–Azadlığın yeganə yolu müstəqillikdir! Azad bir dövlət qurmaq! Xalqın sərvətini özünə qaytarmaq! Qoy bütün dünya bilsin ki, Azərbaycan müstəqildir! Qoy müstəmləkə qaranlığında görünməz olan Odlar yurdu Azərbaycanı hamı tanısin!

Artıq 1918-ci ilin may ayı idi. Mayın 28-i yaxınlaşırdı. İmperiyadan ayrılmaq, müstəqil Azərbaycan Respublikası yaratmaq fikri xalq arasında geniş yayılırdı.

1918-ci ilin mayın 28-də müstəqil Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti elan edildi. 34 yaşlı Məmməd Əmin Rəsulzadə hökumət başçısı seçildi.

Bu zaman Bakıda Şaumyan hökuməti ağalığ edirdi. Odur ki, təzəcə yaranmış Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti hökuməti Gəncə şəhərində yerləşirdi. Bakıdan həyəcanlı xəbərlər alınırdı: Bakıda silahlı ermənilərdən əlavə xaricilər də gəzib dolaşırdılar.

Belə bir gərgin şəraitdə Azərbaycan hökuməti Türkiyədən kömək istədi. Türkiyə razılıq verdi. Yeni Azərbaycan hökuməti Milli Ordu yaratmağa başladı.

Türk ordusu Bakıya yaxınlaşırdı. Şaumyan hökuməti Rusiyadan əlavə silah alırdı. Qanlı vuruşmalar başladı. Bakı uğrunda döyüslərdə minlərlə türk əsgəri canını fəda etdi. Bakı erməni tapdağından azad edildi. Azərbaycan türk əsgərlərini sevinclə qarşıladı. Azərbaycan azad nəfəs almağa başladı.

Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya köçdü. 1919-cu il mayın 28-də Azərbaycan öz azadlığının bir illiyini böyük sevinc və təntənə ilə qeyd etdi.

Rusiya hökuməti isə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini istəmirdi. Azərbaycanın daxilində satqın bolşeviklər erməniləri öz ətrafında birləşdirirdi. Ermənilərin satqınlığı davam edirdi. Mikoyanlar, mirzoyanlar Azərbaycan xalqı üçün yeni tor qururdular. Tor baş tutdu. Azərbaycandakı qara qüvvələrin köməyi ilə Rusiya XI Qızıl Ordusunu Azərbaycanın üstünə göndərdi. 1920-ci ilin aprel ayında Azərbaycan öz müstəqilliyini itirdi.

Yalnız 71 ildən sonra – 1991-ci ildə Azərbaycan xalqı öz azadlığını və müstəqilliyini yenidən bərpa etdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə mayın 28-i bayram kimi qeyd edilir.

Sual və tapşırıqlar:

1918-ci ilin mayına qədər Azərbaycanda kimlər ağalığ edirdi?

Həmin ilin mayında xalqımızı kimlər azadlıq və müstəqillik yoluna çıxardı?

Necə oldu ki, 1920-ci ilin aprelində Azərbaycan yenidən işğal edildi?

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi nə vaxt bərpa olundu?

Xalqımız nə üçün daim azadlığa və müstəqilliyə can atmışdır?

Torpaq

(İxtisarla)

...Sevinci, kədəri torpaqdan aldıq,
Hər şeydən əzizdir torpaq dünyada.
Biz öz mehrimizi torpağa saldıq,
Bizi zaman-zaman yaşadır o da...
Torpaq həyat sevir, torpaq sülh sevir,
Heç kəsdən barını əsirgəməyir.
Var-dövlət, şan-şöhrət, zirvələr verir
Torpaq ilqarını əsirgəməyir...
Torpağın üstündə diz çökürəm mən,
Hər şey gözlərimdə kiçilir bu an.
Bahar həvəsindən, bahar eşqindən
Torpaqdan boy alıb ucalır insan.

Fəridə Əliyərbəyli

Sual və tapşırıqlar:

«Sevinci, kədəri torpaqdan alıb» misrasını izah edin.

Torpağın var-dövlət, şan-şöhrət, zirvələr verməsini necə başa düşürsünüz?

«Torpaqdan boy alıb ucalır insan» misrasını hansı mənalarda başa düşmək olar?

«Torpaq, vətən, ana» sözlərindəki yaxınlığı izah edin.

Əsgər marşı

Musiqisi: Cavanşir Quliyevindir

Vətən məni yetişdirib, bu ellərə yolladı,
Bu torpağa qurban deyib, allaha ismarladı¹.
Boş oturma, çalış dedi, xidmət eylə Vətənə,
Südüm sənə halal olmaz, sən baş əysən düşmənə.
Marş irəli! Marş irəli!
Azərbaycan əsgəri!
Dönməz geri, dönməz geri,
Azərbaycan əsgəri!
Yastığımız məzar daşı, yorğanımız qar olsun,
Biz bu yoldan dönər olsaq namus bizə ar olsun.
Nə gözəldir ölmək bizə sevimli Vətən üçün,
Yanar ürək yurd eşqinə daima için-için.
Marş irəli! Marş irəli!
Azərbaycan əsgəri!
Dönməz geri, dönməz geri,
Azərbaycan əsgəri!

Əhliyyət Süleymanov

Bayatı:

*Mən aşiq, gül biçərəm,
Gülü güldən seçərəm.
Vətənimin yolunda
Gözlərimdən keçərəm.*

Sual və tapşırıqlar:

Şeirin ilk iki misrası kimin dilindən deyilir?
Bəs sonrakı iki misra kimin dilindəndir?
«Südüm sənə halal olmaz, sən baş əysən düşmənə»
misrasını necə başa düşürsünüz?
«Əsgər marşı»na Cavanşir Quliyevin bəstələdiyi musiqi
xoşunuza gəlirmi? Nə üçün?
Şeiri əzbərləyin və musiqisi ilə birlikdə oxuyun.

¹ İsmarladı – burada: *tapşırdı* mənasındadır

Vətən, torpaq, ana keşiyində necə dayanacaqsınız?
Danışın.

Bayrağımız və gerbimiz nələrdən xəbər verir?

Başqa uşaqlar kimi, mən də bilirəm ki, müstəqil Azərbaycanımızın dövlət bayrağı üçrənglidir: göy, qırmızı və yaşıl. Onu da bilirəm ki, bayrağımızın qırmızı zolağında aypara, ayparanın arasında səkkizgüşəli ulduz var. Hətta ulduzun mərkəzində alov dilləri də diqqəti cəlb edir.

Mən dövlət gerbimizə də fikir vermişəm. Görmüşəm ki, gerbin əsası qalxana oxşayır. Qalxanın üzərində üçrəngli dairəvi xətlər var. Xətlərin üstündə səkkizgüşəli ulduz, ulduzun ortasında alov görünür. Qalxanın aşağısından sağa tərəf sünbül, sola tərəf isə palıd yarpaqları düzülüb.

Lakin mən bayrağımızda və gerbimizdə əks olunan işarələrin mənalarının bilmirdim.

Öyrənmək üçün atama müraciət etdim. Atamın söhbətindən məlum oldu ki, dövlət bayrağımızdakı göy rəng – türklüyü, qırmızı rəng – müasirliyi və demokratiyanı, yaşıl rəng – islamçılığı bildirir. Bayrağın ortasındakı aypara və ulduz Aya və Günəşə işarədir, əbədiliyi, dünyəviliyi andırır. Ulduzun arasındakı alov dilləri – Odlar yurdu olan Azərbaycana işarədir.

İndiki dövlət bayrağımız 1918-1920-ci illərdə fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin bayrağı olmuşdur.

Dövlət bayrağımızın əsas ideyası belədir: Azərbaycan Respublikası dünyada demokratiyaya, türklüyə və islamçılığa rəğbət göstərən dünyəvi dövlət kimi inkişaf edir.

Gerbimizdəki qalxan – müdafiə rəmzidir; yəni ölkəmizə təcavüz olarsa, müdafiəyə hazır olmağın zəruriliyini bildirir. Qalxanın üzərindəki üçrəngli dairəvi xətlər bayrağımızı andırır. Dairəvi xətlərin üstündəki səkkizgüşəli ulduz – günəşə, onun ortasındakı alov dilləri – Azərbaycana işarədir. Sünbüllər – bolluq, palıd yarpaqları – uzunömürlülük nişanəsidir.

Gerbimizin ifadə etdiyi əsas ideya belədir:
Dünya xalqlarına sülh, bolluq və uzun ömür arzulayırıq.
Biz müharibə istəmirik; bizə hücum edənlərdən isə qorunmağa hazırıq.

Dövlət himnini əzbər bildiyimiz kimi, bayrağımızın və gerbimizin əsas ideyalarını da bilməliyik. Bu ideyaları yadda saxlamaq, onlara əməl etmək hər bir azərbaycanlının müqəddəs borcudur. Himn də, bayraq da, gerb də Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləridir.

Sual və tapşırıqlar:

Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağındakı rənglərin adlarını deyin.

Dövlət bayrağındakı rənglərin mənalarını söyləyin.

Dövlət bayrağındakı aypara və səkkizgüşəli ulduz nələri andırır?

Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbində hansı nişanələr var?

Dövlət gerbindəki nişanələrin mənalarını deyin.

Biz nə üçün dövlətimizin rəmzlərini: himninin, bayrağının və gerbinin mənalarını bilməliyik?

Digər ölkələrin dövlət rəmzləri: himni, gerbi və bayrağı olduğunu bilirsinizmi?

Deyə bilmirəm

(İxtisarla)

Divardan bir haça buynuz asılmış,
Bir vaxt canlı idi, sonra qan olub.
Gör bir neçə bahar, gör bir neçə qış,
Ovçu komasında asılqan olub.

Maralın başında gəzərdi bir vaxt
Onu qoruyardı çətində, darda.
Bir gözəl canlıni bəzərdi bir vaxt
Qılınca dönərdi vuruşmalarda.

Maral boylanardı, maral baxardı,
Buynuzlar ona bir yaraşlıq idi.
Başının üstündə şimşək çaxardı,
Qorxmazdı, buynuzu cüt işıq idi.

Hər cığır, hər qaya ona əzizdi,
Ox kimi göylərdə süzərdi sanki.
Çöllər onun üçün mavi dənizdi,
Dalğalar qoynunda üzərdi sanki.

Bir cüt çırağ kimi alışır indi,
Buynuzların rəngi solmayıb heç vaxt.
Maralın adından «danışır» indi:
–Gözəllik qurbansız olmayıb heç vaxt.

Aylar ilə dönür, illər ötüşür,
Təbiət haqq-hesab istəyir bizdən.
Vurğunun misrası yadıma düşür:
«Ovçu, insaf elə, keçmə bu düzdən».

Günəşdən də erkən oyanan maral
Bir vaxt canlı idi, sonra qan olub.

Bir vaxt zirvələrdən boylanan maral,
Ovçu komasında asılqan olub.

Elə bil ki, koma fikrə dalıbdır,
Mən də fikirdəyəm, niyə, bilmirəm.
Maraldan bu qəşəng buynuz qalıbdır,
Bizdən nə qalacaq? Deyə bilmirəm.

Tofiq Mütəllibov

Sual və tapşırıqlar:

Haça buynuzundan evdə nə məqsədlə istifadə edirlər?

Maralın sağlığında buynuzu ona nə zaman kömək olubdur?

Şair maralın buynuzlarını nələrə bənzədir?

Şair buynuzla baxdıqca maralın hansı vəziyyətlərini xəyalında canlandırır?

Şair Şeirdə maralı nəyə bənzədir? Bəs maral üçün çölləri nəyə oxşadır?

Nə üçün təbiəti hamımız sevməliyik?

Validəyə hörmət övladın borcudur

Vüqar və Etibar bir məhəllədə yaşayırlar. Onlar balacalıqdan dostluq edirlər: Məktəbə bir gedib, bir gəlirlər, son zamanlar həftədə bir dəfə şəhərin görməli yerlərində olurlar: İncəsənət muzeyində, Azərbaycan Tarix muzeyində, Xalça muzeyində, Şəhidlər xiyabanında...

Bu dəfə məscidə getmək qərarına gəldilər.

Onlar analarından razılıq alıb şərtləşdikləri yerdə görüşdülər. Söhbət edə-edə məscidə yollandılar. Məscidin əlaqəsinə baxmadan həyətdə girdilər. Bir qədər dayanıb ətrafa nəzər saldılar. Həyət təmiz və səliqəli idi. Məscidin həyətinə daxil olan adamlar qarşıdakı qapını açıb içəri keçirdilər. Bəzilərinin yanında uşaqlar da vardı. Vüqar və Etibar da onların arxasınca getdilər.

İçəridə adam çox idi. Hamısı ayaqqabılarını çıxarıb, yerə döşənmiş gəbələrin üstündə əyləşmişdi. İçəridə tam sakitlik

idi. Elə bil nəyisə gözləyirdilər. Vüqar da, Etibar da bir tərəfdən oturdu. Çox keçmədi, molla göründü. O, camaatla salamlaşdı və astadan dedi:

–Əziz həmvətənlərim! Şərtləşdiyimiz kimi, bu gün siz suallar verəcəksiniz, mən isə onları açıqlayacağam. Buyurun, suallarını verin.

Çoxlu suallar verildi. Molla sualları aramla, səbrlə, astadan və aydın izah edirdi. Suallardan biri uşaqlara aid idi. Həmin sualı yanında iki uşaq əyləşmiş nurani kişi verdi. O dedi:

–Hörmətli molla, ata və analarına uşaqların münasibətinə dair Quranda bir fikir varmı? Varsa onun nədən ibarət olduğunu deyərdiniz.

Molla bu sualı da razılıqla qarşıladı və onu daha ətraflı şərh etdi. O dedi:

–Valideynlər qarşısında övladların borcları Quranın müxtəlif ayələrində göstərilir. Quranda yazılıb: «Ata-anaya yaxşılıq edin!...»

Quranda məsləhət görülür ki, uşaqlar ata-analarına Allahdan mərhəmət diləsinlər. Bax belə: «Ey Rəbbim! Onlar (ata və ana) məni körpəliyimdən tərbiyə etdiyi kimi, Sən də onlara rəhm et!»

Quranda buyurulur ki, valideynlər qocalıb əldən düşəndə onlara qayğı xüsusilə vacibdir. «Əgər onlardan biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalığın ən düşgün çağına yetərsə, onlara: «Uf!» – belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış».

Molla sözünü Məhəmməd peyğəmbərin belə bir kəlamı ilə qurtardı: «Kiçiyimizə rəhm eləməyən və böyüyümüzün haqqını tanımayan bizdən deyildir».

Söhbət qurtardı. Hamı dağılışdı. Vüqar da, Etibar da mollanın dediklərini ata-analarına danışdılar. Valedynləri çox razı qaldı.

Sual və tapşırıqlar:

Adamlar məclisdə nə üçün toplaşmışdılar?

Quran uşaqlara nələri məsləhət görür?

Quranın məsləhətlərinə nə üçün əməl etmək lazımdır?

Üç söz

Ədəbiyyat¹ gülüstan²,
Ədəb³ sözü toxumdur,
Ədib⁴ güllərə bağban,
Ədalətlə qohumdur.
Ədib bizdən deyildir,
Əgər kəmsə⁵ ədəbdən.
Başqa dildə bu üç söz,
Yaranmamış «ədəb»dən.
Şair ədəbdən ülvü,
Xilqətinə yox əvəz.
Peyğəmbərdən sonra, bil,
Odur müdrük⁶, müqəddəs.

Novruz Gəncəli

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə hansı üç sözdən danışılır?

Ədəbiyyat, ədəb və ədib sözlərinin qohumluğunu şair necə ifadə etmişdir?

«Ədib bizdən deyildir,

Əgər kəmsə ədəbdən» misrasını necə başa düşürsünüz?

Ədəbli və ədəbsiz olmağın anadangəlmə yox, həyatda qazanılan keyfiyyət olduğunu izah edin. Şeiri əzbərləyin.

Atalar sözünə əməl etməyin əhəmiyyətini aydınlaşdırın.

¹ Ədəbiyyat – yazılmış şerlər, hekayələr, romanlar, nağıllar, kitablar...

² Gülüstan – bağ-bağatlı, güllü-çiçəkli yer

³ Ədəb – ailədə, cəmiyyətdə özünü hamının istədiyi kimi aparmaq

⁴ Ədib – hekayə, roman, pyes, kitab yazan

⁵ Kəm – yarımçıq, çatışmazlıq

⁶ Müdrük – düzgün düşünən adam

Can, Azərbaycan!

(İxtisarla)

Torpağına can demişəm,
Suyuna mərcan demişəm:
Canımı qurban demişəm!
Canım-gözüm, gözüm-canım,
Azərbaycanım!
Can, can,
Can, Azərbaycan!
Xəzər yuyar ayağını,
Bayraq etdin novrağını.
Öpdüm azad torpağını!
Canım-gözüm, gözüm-canım,
Azərbaycanım!
Can, can, Can, Azərbaycan!
O, Kür-Araz ovalığı,
Yağların davalığı,
Adının min qovğalığı,
Canım-gözüm, gözüm-canım,
Azərbaycanım!
Can, can,
Can, Azərbaycan!
Bulaqların şərbət dadır!
Arzumuz hələ daldadır!
Təbrizin gözü yoldadır!
Canım-gözüm, gözüm-canım,
Azərbaycanım!
Can, can,
Can, Azərbaycan!

Əhməd Cavad

Sual və tapşırıqlar:

Şair canını nəyə qurban demişdi?
Bəs şair həyatda nəyin qurbanı oldu?

Hərəniz Şeyrin bir bəndini ifadəli oxuyun.
Siz də Azərbaycanı Əhməd Cavad kimi sevə bilərsinizmi?

Nəriman Nərimanov haqqında xatirələrim

(İxtisarla işlənmişdir)

Mən balaca olanda onu öz gözümlə görmüşdüm. Orta boylu, səmimi, mehriban bir insan idi. Köynəyi qar kimi ağ, kostyumu ütülü, səliqəli və təmiz olardı. Xalq ona «doktor Nəriman» deyirdi. Çünki o, həkim idi. Xəstə uşaqlara dərman, konfet, şəkili kitablar verirdi. Doktor Nəriman həm də yazıçı idi. Maraqlı əsərlər yazardı.

Doktor xəstələri müalicə edib nə qədər yorğun qayıtsa da, axşamlar müxtəlif kitablar oxuyardı. O, yoxsul insanlar, fəhlələr və kəndlilər üçün yaxşı həyat qurmağa çalışırdı. Buna görə də çar hökuməti belə adamları həbs edir, sürgünə göndərirdi.

Doktor Nərimanı dəfələrlə həbs edib, qaranlıq zindanlara atmışdılar. Həbsxanalardan çıxanda o, yenə də öz işinə davam edər, gah Bakıda, gah Həştərxanda işləyirdi.

Fəhlə və kəndlilər, müəllim və həkimlər hər tərəfdən onun yanına axışb gəlirdilər. Doktor Nəriman hamını diqqətlə dinləyir, hamıya kömək edirdi. Uşaqlar üçün çoxlu məktəb, körpələr evi və uşaq bağçaları açdırırdı. Rayonlardan balaca oğlan və qızları Bakıdakı yeni məktəbə gətirtirdirdi.

Mən də balaca qızlar ilə birlikdə Bakıya gəldim. Müəllimlər hazırlayan məktəbdə oxudum. Gecələr məktəbimizdə çoxlu çıraq yanırdı. Gündüzlər günəş hündür pəncərələrdən sinif otaqlarımıza işıq saçdı. Biz günəş görəndə çox seviniydik. Doğma kəndimizin gözəl təbiətini xatırlayırdıq. Bizə məktəbdə pianino çalmaq, nəغمə oxumaq da öyrədirdilər.

Doktor Nəriman axşamlar arvadı Gülsüm xanım ilə vaxt tapıb tez-tez məktəbə gəlirdi. Hamımız onların başına toplaşardıq. Doktor bizə Şeyr və nəغمə oxudur, dərslərimizi

yoxlayırdı. Hər dəfə keçmişdən, gələcəkdən maraqlı söhbətlər edirdi. Xüsusilə gələcək haqqında elə şirin danışırdı ki, quş olub gözəl gələcəyə uçmaq istəyirdik. O, fikrə gedəndə biz onun çiyinə söykənər, ona sığınardıq. Məktəbimizdən gedəndə isə yaman darıxardıq. Dəstə ilə onları yola salardıq. Doktor Nəriman bizim üçün əziz insanlardan biri idi.

Bir axşam yenə məktəbin çiraqları yanırdı. Salonda doktor Nərimanın ətrafına toplaşmışdıq. O lap gecə yarısı bizdən ayrılıb getdi.

Bir neçə ay gözümüz yolda qaldı. O gəlib çıxmadı. Sonra eşitdik ki, Nəriman Nərimanov Moskvaya getmiş və orada vəfat etmişdir. Bu xəbər bizim hamımızı yaman kədərləndirdi. Sevimli Nərimanın ürəyi xalq yolunda yanırdı. Xalqımız da onu öz qəlbində yaşadır.

Mirvarid Dilbazi

Sual və tapşırıqlar:

Nəriman Nərimanov kim idi?
O, uşaqlarla necə dostluq edirdi?
Nəriman Nərimanovun adını daşıyan yerləri deyin.
Xalqımız Nəriman Nərimanovu nə üçün unutmur?
Doktor Nəriman Nərimanov kimi daha kimləri tanıyırsınız?

Azərbaycanım

(İxtisarla)

İstər al qumaşa tutalar məni,
İstər yanar oda atalar məni,
Səsləyə dənizlər, adalar məni,
Sənsən ilk mənzilim, axır ünvanım,
Azərbaycanım!
Sən mənim nəğməkar kainatımsan,
İlk mahnım, ilk yaylam, ilk bayatımsan,
Gəncleşən, çağlayan bir həyatımsan
Adınla başlanır neçə dastanım,

Azərbaycanım!
Lalələr düzlərə köz salıb gedir,
Durnalar bu eldən söz alıb gedir,
Göyə naxış-naxış iz salıb gedir.
Səndədir mənim də söz asimanım,
Azərbaycanım!

Gəray Fəzli

Sual və tapşırıqlar:

Şair Azərbaycana bağlı olduğunu hansı sözlərlə ifadə etmişdir?

«Sənsən ilk mənzilim, axır ünvanım,
Azərbaycanım!» ifadəsində şair nə demək istəyir?

Azərbaycana həsr olunmuş daha hansı Şeirləri bilirsiniz?

«Mənzil», «qumaş», «kainat», «çağlayan» sözlərini başa düşürsünüz? İzah edin.

Şeiri əzbərləyin.

Kainat və asiman sözlərinin eyni mənalı sözlər olduğunu izah edin.

Neftçilər

Canım Bakı, qanım Bakı, ana vətən!
Yaranmışan xalqımızın qüdrətindən,
Qara qanın qaranlığa işıq saçar,
Ağ günlərdən gələcəyə yollar açar.

Sənsən həyatım, qolum, qanadım,
Vüqarım, adım, Azərbaycan!
Qəlbində qaynar, qızıldan çaylar,
Şöhrətim, şanı, Azərbaycan!

Sən gözümün işığısan, mavi Xəzər,
Günəşlə bir oyanırsan səhər-səhər,
Gözəl Bakı, göz bəbəyim, paytaxtımsan,
Öz şəhərim, öz zəfərim, öz baxtımsan.

Sənsən həyatım, qolum, qanadım,
Şöhrətim, adım, Azərbaycan.
Qəlbində qaynar, qızıldan çaylar,
Şöhrətim, şanımlı, Azərbaycan!

Süleyman Rüstəm

Sual və tapşırıqlar:

«Qəlbində qaynar, qızıldan çaylar» ifadəsini necə başa düşürsünüz?

«Qara qanın qaranlığa işıq saçar,
Ağ günlərdən gələcəyə yollar açar» ifadəsini izah edin.
Şeiri əzbərləyin.

Yaşadığın kəndin, şəhərin daha abad olması üçün sən nə edəcəksən?

Haralısan

(İxtisarla)

Məndən soruşurlar –sən haralısan?
Üzün buğda rəngi, gözlərin qara,
De görək sən hara, bu yerlər hara,
Kimlər səni salmış bu uzaqlara?
Didərgin baxışlı, sən haralısan?

Mən Kürün, Arazın axdığı yerdən
Xəzərin Qafqaza baxdığı yerdən,
Azərin odlara yaxdığı yerdən,
Keçilməz yolları keçib gəlmişəm
Talış dağlarını aşıb gəlmişəm.

O yerlər bir aləm, günəşi başqa,
Can alır, can verir o sonsuz eşqə,
O yerlər səfalı, gözəl məkandır,
Ta əskidən adı Azərbaycandır.

Alazan Baycan

Sual və tapşırıqlar:

Şeirdə nədən bilmək olur ki, şair azərbaycanlıdır?

Şeirin xaricdə yazıldığını nə ilə isbat edərsiniz?

Şairin öz vətənini sevdiyi, vətən həsrəti çəkdiyi hansı sözlərdən duyulur?

Nə üçün Azərbaycanı sevməmək olmaz? Şeiri ifadəli oxuyun. Xoşladığınız bəndi əzbərləyin.

Kənarı güllü Araz

Araz çaydır, məkandır, tarixdir, abidədir, sərhəddir. Ulu Araz Azərbaycanın sinəsindən axır. O, əlçatmaz uca dağların arasından gah şaqqıltı qopara-qopara, gah da həzin-həzin nəğmə deyə-deyə axıb gedir. Araz, xan Araz! Suları bəzən lilli Araz! Görkəmi hərdən qəmli Araz! Ekiz qardaş arasından çağlayan Araz! İrani və Türkiyəni bizə qonşu edən Araz! Türkiyə dağlarından başlayıb Xəzər dənizinə qovuşan Araz! Yurdumuz Naxçıvana, Culfaya, Ordubada, Zəngilana, Beyləqana, Milə, Muğana, neçə-neçə elə, obaya bərəkət gətirən Araz! Ətrafında min illərin abidələrini qoruyub saxlayan Araz! Türbəli, körpülü, qalalı Araz! Mömünəxatın türbəsinə, Yusif Küseyir türbəsinə, Qarabağlar, Güllüstan, Babı, Məmmədbəyli türbəsinə baxa-baxa axan Araz!

Hər türbənin altında sayılıb seçilmiş, böyük nüfuz sahibi olmuş bir şəxs uyuyur. Başqa abidələr kimi türbələr də keçmiş memarlarımızdan və memarlıq sənətimizdən xəbər verir. Mömünəxatın türbəsində məşhur Azərbaycan memarı Əcəminin istedadı, bacarığı, fikri daşlaşaraq bizə gəlib çatmışdır.

Naxçıvanda Cümə məscidi, İmamzadə kompleksi, buxana, Nehrəm məscidi, Culfa karvansarası, Xaraba Gilan qalıqları tariximizin incilərindəndir. Onlar Arazın sahillərində məskunlaşmış əcdadlarımızın keçmişindən bizə xəbər verir.

Xan Arazın, sağlı-sollu Arazın tarixi körpüləri insan ürəyini rıqqətə gətirir. Adı Xudafərindir. Xudafərin körpüləri qardaşı-qardaşa, bacını-bacıya qovuşdurmuşdur. Avropadan Şərq dünyasına, Şərq ölkələrindən Avropaya gedən yüklü karvanlar onların üstündən keçmişdir. Körpülərdən biri onbiraşırımlıdır. Yeddinci əsrdə tikilmişdir. Ərəb istilası zamanı dağıdılmışdır. Qalıqları qalır. Digəri onbeşəşırımlıdır, on ikinci əsrdə tikilmişdir. Xudafərin körpüləri uzun müddət karvan üzünə həsrət qalmışdı, üstündə ot-alaq bitmişdi, gediş-gəliş kəsilmişdi. Tarixin bu səhvləri yavaş-yavaş düzəldilir.

Xudafərin körpüləri zorla ikiyə parçalanmış Azərbaycan xalqının birliyini andırır. Buna görə də xalqımız həmin tarixi körpüləri qoruyub saxlayır. Yaxın gələcəkdə Arazın üstündən çəkilən təzə körpülər Azərbaycan xalqı ilə İran və Türkiyə xalqları arasında gediş-gəlişi yenidən artıracaq. Xudafərin körpüsünün erməni təcavüzkarlarından azad olunmasına az qalmışdır.

El deyimi:

Su axarında salınan el-oba barlı-bəhərli olar.

İnanclar:

Lal axan sudan keçməzlər.

Su dolu qabla qabağına çıxsalar, işin düz gətirər.

Yuxuda su görmək aydınlıqdır.

Pis yuxunu suya danışarlar.

Səfərə çıxan adamın arxasınca su atarlar.

Sual və tapşırıqlar:

Arazın kənd təsərrüfatı üçün əhəmiyyətini deyin.

Arazın yaxınlığında hansı şəhərlər salınmışdır?

Araz boyu hansı abidələr var?

Xudafərin körpülərindən biri nə üçün dağılıb?

Bəs dağılmayan onbeşəşırımlı Xudafərin körpüsündən nə üçün gediş-gəliş dayandırılmışdı?

Azərbaycan xalqı ilə İran və Türkiyə xalqları arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsində Arazdan necə istifadə olunur?

Yazıda nədən bilmək olur ki, Azərbaycan çox qədim ölkə, xalqımız isə çox qədim xalqdır?

Firuzə qaşlı üzük

(İxtisarla işlənmişdir)

Səlimin atası Murad kişi cavanlıqda işləmək üçün Bakıya gedir. Bir neçə il orada işləyir. Bakıda Mədinə adlı bir qızla evlənir. Ailəsi ilə birlikdə Bakıdan Təbrizə köçür. Təbrizdə bir oğulları dünyaya gəlir. Adını Səlim qoyurlar. Mədinə tez-tez həyat yoldaşı Murada deyirdi:

–A kişi, sərhəd açılaydı, Bakıya gedib qohum-qardaşlarla görüşəydik, sonra öləydim. Bir də arzum budur ki, Azərbaycandan bir gözəl gəlin tapıb Səlimi evləndirəydik.

İllər keçir. Murad kişi dünyadan köçür. Səlim anasının himayəsində boya-başa çatır.

Günlərin birində anası firuzə qaşlı üzüyünü Səlimə göstərib deyir:

–Ay oğul, bu üzüyü görürsən, mənim nişan üzüyümdür. Saxlamışam ki, səni evləndirəndə nişan aparım.

Ana oğluna Azərbaycandan o qədər danışır ki, Azərbaycan Səlimin gözündə bir dünyaya çevrilir. Azərbaycana, anasının doğulduğu Bakıya getmək, qohumları ilə görüşmək arzusu getdikcə güclənir. Bir neçə il keçir. Ana qocalıb dünyadan köçür. Səlim tək qalır.

Səlim anasının arzusunu unutmur. O, öz-özünə düşünür: «Necə olur-olsun Bakıya getməli, Azərbaycandan olan qızla evlənməliyəm».

Bir gün Səlim eşidir ki, sərhəd açılıb, get-gəl başlayıb... Təbriz küçələrində, bazarlarda, xiyabanlarda gəlmə adamlarla rastlaşır. Onlara yaxınlaşıb soruşur:

–Siz Arazın o tayındansınız?

–Bəli, Bakıdanıq.

–Mənim anam da Bakıdandır.
–Bakının harasında yaşamışdır?
–Təzəpir məscidinin yanında.
–Bakıda kiminiz var?
–Xalam, adı da Əminədir. O da Təzəpir məscidinin yaxınlığında yaşamışdır.

–Bizim də evimiz bu ünvana yaxındır, çalışarıq, xalanızı tapaq.

Onlar xeyli söhbət edib ayrılırlar. Səlim görüşdən çox sevinir. Aylar keçir, Səlimin qulağı səsdə olur, tez-tez poçta baş çəkir.

Günlərin birində Səlim işdən evə qayıdır, qonşusu poçtdan məktub gəldiyini bildirir. Oxuyur. Səlimin sevinci yerə-göyə sığmır. Məktub xalasından idi. O yazırdı: «Bacımın yadigarı Səlim! Səni tapdığım üçün şadam. Bakıya gəlmək üçün sənə dəvət göndərirəm...»

Səlim bir neçə gündən sonra dəvəti alır. Bakıya hazırlaşır. Təbrizdən qatara minib Culfaya gəlir. Oradan da qatarla Bakıya çatır. O, Bakı vağzalına ayağını qoyanda anası yadına düşür, gözləri yaşarır. Telefona yaxınlaşıb xalasına zəng edir. Telefonun dəstəyindən qadın səsi gəlir.

–Eşidirəm!

–Danışan Səlimdir, mənə Əminə xala lazımdır.

Səlim adını eşidəndə Əminə xala sevincindən danışa bilmir.

Oğlu dəstəyi alır və deyir:

–Səlim, gözlə, gəlirəm!

Əminə xala oğlu ilə vağzala yollanır.

Səlimlə öpüşüb görüşürlər...

Qonum-qonşu, tanış-biliş Əminə xalagilə axışır, onu təbrik edir, Səlimlə görüşürlər. Gələnlərin arasında Səlimin Təbrizdə görüşdüyü adamlar da olur.

Səlim Əminəyə ana deyib çağıran Solmazı hər gün xalasıgildə görür. O, öyrənir ki, Solmaz balacalıqdan anasını itirmişdir. Onu Əminə xala boya-başa çatdırmışdır. Əminə xala Solmazı öz qızı kimi sevirdi.

Solmaz hərdən Səlimi Bakının görməli yerlərinə aparırdı. Bir gün Solmaz gördüyü yuxusunu Əminə xalaya və Səlimə danışır:

–Rəhmətlik anam gecə yuxuma girmişdi. O, mənə sarı gəldi, əlimi tutdu, barmağıma firuzə qaşlı üzük taxdı və mənə dedi:

–Qızım, bu sənin bəxtindir, bunu göz bəbəyin kimi qoruyub saxla!

Bu sözlər Səlimi yamanca tutur. O, qızarıb bozarır. Dillənmək istəyir. Danışa bilmir. Əlini cibinə salır. Cibindəki firuzə qaşlı üzüyü bərk-bərk sıxır.

Əminə xala Solmazın yuxusunu yozur:

–Qızım, yuxuda üzük görmək yaxşıdır, görünür, bu günlərdə şad xəbər eşidəcəksən.

Səlim anasının vəsiyyətini və Solmazın yuxusunu tez-tez xatırlamağa başlayır. Əminə xala Solmaza da, Səlimə də göz qoyur: görür ki, onlar bir-birinə qarşı çox mehriban və səmimidirlər. Günlərin birində Əminə xala Səlimə deyir:

–Oğul, Səlim, görürəm ki, Solmaz və sən bir-birinzə hörmət edirsiniz. Solmaz olduqca səliqəli, qabiliyyətli, işgüzar qızıdır. Gəlsənə bir məsləhət edim. Elə analarımızın da ruhları şad olar...

Bu sözlər Səlimin lap ürəyindən olur. O deyir:

–Məsləhət sizindir, ay xala!

Məsələnin nə yerdə olduğunu Əminə xala Solmaza söyləyir və deyir:

–Qızım, Solmaz, mən sənənin anan əvəziyəm. İstəyirəm sən xoşbəxt olasan...

Solmaz heç bir söz demir, başını aşağı salır. Əminə xala masa üstündəki qənddandan üç konfet götürüb, birini öz ağzına, digərini Solmazın ağzına qoyur, üçüncüsünü Solmaza uzadıb deyir:

–Bunu da Səlimə verərsən.

Solmaz başıaşağı qapıdan çıxanda Səlimlə rastlaşır. Onun üzünə baxmadan konfeti Səlimə verir:

–Bunu anam verdi, -deyir və qapıdan çıxır. Xala nişan üzüyü almaq fikrinə düşür. Səlim bunu eşidən kimi etiraz edib deyir:

–Xalacan, üzük hazırdır, başqasını almağa ehtiyac yoxdur.

Səlim cibindən firuzə qaşlı üzüyü çıxarıb göstərir.

–Ay bala, bu ki, Solmazın yuxuda gördüyü üzükdür?! Sən hardan bildin ki, Bakıda evlənəcəksiniz, özünlə üzük də gətirmisən?

–Xalacan, bu anamın nişan üzüyü olub, mənə bağışlayıb, onun vəsiyyəti və mənim öz arzum olub...

Əhməd Azərli (Təbrizdən)

Atalar sözü:

Dağ dağa qovuşmasa da, adam adama qovuşar.

Sual və tapşırıqlar:

Mədinə xalanın arzusu nə idi?

Necə oldu ki, Səlim Bakıya gəldi?

Solmaz yuxuda nə görmüşdü?

Hekayəyə nə üçün «Firuzə qaşlı üzük» adı verilmişdir?

Səlim və Solmazın evlənməsinə nə üçün sevinirsiniz?

Arazın o tayında və bu tayında yaşayanlar kimlərdir?

Onlar nə üçün bir-birinə arxa olmalı və mehriban qonşu kimi yaşamaladırlar?

Yolda görüş

Yollar dolay-dolay... qayalar uca...

Uzaqdan bir atlı çapıb tək gəlir,

Qara yapıncısı dalğalandıqca

Deyirsən qaraltıdır, süzərək gəlir.

O kimdir görəsən, hansı cavandır?

Hayandan yollanıb, hayana gedir?

Bəlkə, dağlar oğlu igid çobandır,

Yaylaqdan çaparaq arana gedir.
Atlı yaxınlaşır, dayanıb durur,
Baxıram, yerimdə qurumuş kimi.
Nurani bir qoca, üzündə qürur
Bir an atdan düşür yerə quş kimi.
...Neçə çaylar keçib, sellər görmüsən,
Amma palıd kimi yenə ucasan,
Neçə uzun-uzun illər görmüsən,
Bu dağlar qocadır, ya sən qocasan?
Yaşıl quzeylərin buz bulaqları
Hər yaz nəğmə deyib səsləmiş səni.
Ana torpağımın ana dağları
Ana qucağında bəsləmiş səni.

Nəbi Xəzri

Sual və tapşırıqlar:

Şair çaparaq gələn atlını görəndə nə düşünürdü?
Şeirinin son bəndində ana sözü neçə dəfə, hansı mənalarda işlənir?
Şeirdə daha çox xoşunuza gələn bəndi əzbərləyin.
Nurani qocanın cavan oğlan kimi at çapmasının səbəbləri nədir?
Nə üçün dağlarda yaşayanlar sağlam olur?
Dağların suyu və havası ilə sağlamlıq arasında əlaqəni aydınlaşdırın.

Türk dünyası

Böyük tənəffüs idi. Həmişə olduğu kimi, yenə sinif otağının qarşısına toplaşmışdıq. Biz axşam qəzetdə oxuduqlarımız, radio və televiziya eşitdiklərimiz barədə söhbət edirdik. Bu dəfəki söhbətimiz də mənə çox şey öyrətdi.

Söhbətə bayaqdan sakitcə qulaq asan Fikrət də qoşuldu. O irəli yeriyib bizdən soruşdu:

–Kim deyər, dünən Türkiyədə hansı böyük toplantı işə başlayıb?

Araya sakitlik çökdü, uşaqlar bir-birinə baxdılar. Gözlənilməz bu suala heç birimiz cavab verə bilmədik. Mən Fikrətdən xahiş etdim ki, sualına özü cavab versin. Onun gözləri güldü, başını dik tutub sözə başladı:

–Türkdilli xalqların qurultayı keçirilmişdir. Həmin xalqların nümayəndələri dünən Türkiyədə toplanıblar.

Uşaqlardan biri zarafatla dedi:

–Fikrət, deyəsən Bakıda oturub fala baxırsan!

Fikrət zarafatı cavabsız qoymadı:

–Fala niyə, axşam televiziyaya, Türkiyədən «Xəbərlər» verilişinə baxmışam, oradan eşitmişəm.

Mən öz-özümə düşündüm: görəsən hansı türkdilli xalqların nümayəndələri Türkiyəyə gediblər? Fikrətdən soruşdum. O dedi:

–Bəzi türkdilli dövlətlərin və xalqların adları yadımda qalıb: Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Türkmənistan, Tatarıstan, Özbəkistan... Qalanlarını unutmuşam.

–Həmin xalqların nümayəndələri nə məqsədlə Türkiyədə yığıncaq keçiriblər?

–Məqsəd dostluq əlaqələrini genişləndirmək, gediş-gəlişi gücləndirməkdir; istəyirlər ki, türkdilli xalqların vahid əlifbası olsun.

Məktəbdən qayıdandan sonra eşitdiklərimi atama danışdım, türkdilli ölkələrin adlarını sadalamasını atamdan xahiş etdim. O, məmnuniyyətlə razılıq verib dedi:

–Türkiyə, Azərbaycan, Türkmənistan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan, Tatarıstan, Şimali Kipr Türk Respublikası, Çuvaşistan Respublikası, Saxa Respublikası, Tuva Respublikası, Xakas Respublikası, Altay ölkəsi, Balkar, Kumık, Qaraçay, Uyğuristan və s. və i.a.

Söhbətdən məlum oldu ki, türkdilli xalqların nümayəndələrinin Türkiyədə yığılmasını atam da bəyənir. Hətta Məhəmməd peyğəmbərin kəlamlarından birini də mənə xatırlatdı: «Birlik – rahatlıq, ayrılıq – əzabdır». Türkdilli xalqlar əlbir olsa, böyük türk dünyası yaranar.

Sual və tapşırıqlar:

Böyük tənəffüsdə uşaqlar nə ilə məşğul olurlar?

Hekayə kimin dilindən yazılıb?

Həmin şagirdi daha çox maraqlandıran nə idi?

Türkdilli xalqlar haqqında daha nə bilirsiniz? Danışın.

Ocaq

(İxtisarla)

Bir komada tüstülənən alovların işığına, istisinə ocaq dedi, uluların lap ulusu, ulu babam.

Bu ocağa müqəddəs bir tanrı kimi hörmət etdi neçə-neçə obam.

Bu ocaqda igidlərin ayaq açan körpəliyi, bu ocaqda şux qamətli, incə belli, incə telli gözəllərin ilk beşiyi yırgalandı aram-aram.

Bu ocaqda arzulara, ümidlərə, istəklərə, gələcəyə pərvazlanan körpələr də, uluların, qocaların nağıllarını dinlədilər. Alovları dilim-dilim ocaq yandı. Bu nağıllar aləmində körpələrin, uşaqların gözlərində silahlandı, qoşun çəkdi yağı düşmən.

Ocaq yandı – alovları dilim-dilim.

Hər dilimi zor işlədən düşmənimə zərbə vuran polad qolum, polad əlim.

Vuruşdular... qaçan-qaçdı, qaçmayanı qılınc ilə, nizə ilə yerə sərdi igidlərim.

Bu torpağa dost gələndə ocaq yandı. İcindirdi, tüstüləndi, alovlandı.

Bu torpağa düşmən gələn bu ocağın atəşində qarsalandı, alovlandı.

Bu ocağın özü ulu, adı qeyrət.

Bu ocağın istisində boya-başa çatdı mərdlik və ədalət.

Bu ocağın işığında xalqım yazdı, dastan kimi ənənəmi, adətini.

Yazdı neçə əsrlərçin, nəsillərçin «Dədə Qorqud» qüdrətini.

Bir komada tüstülənən alovların işığına, istisinə ocaq dedi, uluların lap ulusu, ulu babam.

Bu ocağa qüvvət dedi, hörmət dedi, sərvət dedi ulu babam.

Ocaq dönüb oba oldu. Burda olan oğullara, uşaqlara, atalara, babalara. Ocaq dönüb bir mehriban qucaq oldu körpələrə, balalara.

Bu ocaqdan civildəşən körpələrim dil açdılar. Qönçələnib gül açdılar.

Bu ocaqda «layla» dedi ana səsi, nağıl dedi nənə səsi.

Bu ocaqda min hərəkət, «xeyir-dua» məskən saldı. Tüstülənən, yanan ocaq neçə-neçə nəsilləri yola saldı. Neçə-neçə əsrləri yola saldı.

Qocalmadı. Qocalmadı ocağımız. Qocalmadı adətimiz, ənənəmiz.

Tüstülənir, alovlanır ocaq yenə. İşıq saçır innən belə yol gedəcək körpəsinə, oğuluna, nəvəsinə. İşıq saçır ədalətə, ülvyyəyə, mətanətə, sədaqətə, haqq səsinə. İşıq saçır gələcəyə.

Bu torpaqçın, bu xalq üçün, bu ocaqçın vuruşana qoçaq dedi ulu babam.

Bu ocağın işığına, istisinə yığışdılar pərvanətək elim-obam.

Kədərinə yas tutdular, şadlığına toy qurdular bu ocağın. Bu ocağın qeyrətini, hörmətini sən uca tut. Sən uca tut anan kimi, nənən kimi.

Bu ocaqda yer üzündə şöhrət tapan neçə-neçə oğulların, igidlərin, alimlərin, şairlərin ruhu yaşar. Sən uca tut bu ocağı. Sən uca tut bu ocağın hörmətini, qeyrətini. Bərəkətli çörəyində yaşat onu.

Sadiq İbrahimov

Sual və tapşırıqlar:

Oxuyun. Ocağın hansı mənalarda işləndiyini müəyyənləşdirin.

«Ocaq dönüb bir mehriban qucaq oldu körpələrə, balalara» ifadəsini necə başa düşürsünüz?

«Bu ocağa qüvvət dedi, hörmət dedi, sərvət dedi ulu babam» ifadəsini izah edin.

Ocağı, eli, obanı, vətəni sevmək nə üçün hər bir azərbaycanlının borcudur?

Yer üzərində uşaqlar var...

(İxtisarla)

Yer üzündə uşaqlar var
Rəngi qara, rəngi sarı.
Gəlin, dostlar, salamlayaq
Bu gün bütün uşaqları!
Dəryalardan üzüb keçsin,
Səmalardan süzüb keçsin,
Dağlar aşsın gur səsiniz,
Salamlayaq dostları biz!
Uşaqlar var uzaqlarda,
Dərdi, qəmi çox böyükdür.
Ac, yalavac, gülmür üzü,
Bir dəridir, bir sümükdür.
Uşaqlar var yer üzündə,
Məktəb nədir bilməyirlər,
Uşaqlar var doğulandan
Bir doyunca gülməyirlər.
Uşaqlar var, bahar belə
Onlar üçün acı qışdır.
Uşaqlar var, dərd əlindən
Gənc olmamış qocalmışdır.
Atasına, anasına
Həmişəlik həsrət qalan,
Açılmamış gül tək solan
Uşaqlar var bu dünyada.
Gəlin, dostlar, biz onları
Sevə-sevə salaq yada.
Qoy titrəsin səsimizdən
Yad ellərin cəlladları!
Qardaş olsun, sirdaş olsun,
Bu dünyanın övladları.

Zeynal Cabbarzadə

Sual və tapşırıqlar:

Bəzi xarici ölkələrdəki uşaqlar haqqında Şeirdə deyilənləri öz sözlənilərlə danışın.

«Sirdaş olsun» ifadəsini necə başa düşürsünüz? İzah edin.
Şeiri əzbərləyin.

Sünbül

(İxtisarla)

Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm!
Adına söz qoşum barı, sünbülüm!
Ellər arzusudur bu əmri verən,
Şirin gecələrdə yuxuma girən
Yaşıl tarlamızın mənzərəsidir!
Xırman üstündəki ana səsidir.
Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm!
Könlümün qonağı, yarı, sünbülüm!
Qabaqdan al geyib gələndə bahar,
Ellər səni anar¹, səni salamlar.
Göz üstə yerin var bizim vətəndə,
Böyük bir ölkənin gözü var səndə.
Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm!
Sənmisən çiçəyim, sənmisən gülüm?
Qaldırsın başını göylərə sarı
Geniş xırmanlarda dərz tayaları.
Baxdıqca düşmənin gözü qaralsın,
Xəzan² yarpağı tək üzü saralsın...

Səməd Vurğun

Atalar sözü:

Taxıl bol olarsa, basılmaz vətən.

Tapmaca:

*Balacayam, sarıyam,
Deməyin ki, darıyam.
Sizə çörək oluram,
Zəmilərin barıyam.*

*Əlində oraq,
Qolları daraq,
Üstündə xırman,
Altı dəyirman.*

¹ Anmaq – yada salmaq, xatırlamaq

² Xəzan – payız, bitkilərin saralıb-solan vaxtı

Sual və tapşırıqlar:

Şair «Böyük bir ölkənin gözü var səndə» misrası ilə nə demək istəyir?

Şeirin ilk bəndində birinci və ikinci misralardakı sözlərin hecalarını sayın və hər misranın neçə hecalı olduğunu deyin.

Atalar sözünün Şeirlə əlaqəsini açın.

Taxılın bol olması üçün sən böyüyəndə nə edəcəksən?

Marallar

(İxtisarla)

Göy tarlada uşaqlar
Çiçək toplayırdılar.

Ana öndə qaçırdı,
Elə bil yol açırdı.

Elə bu anda birdən
Şaqqıltıyla meşədən
Sıçraşaraq dalbadal
Çıxdı bir sürü maral.

Qalınlığı yararaq,
Lap arxada, odur, bax,
İri döşlü, buxaqlı,
Başı pərli, budaqlı,
Bizim hər meşəmizdə
Neçə belə sürü var.

Baxıb dala, qabağa,
Məğrur gəlir boz buğa.

Nə çoxdur ölkəmizdə,
Qəşəng, gözəl marallar.

Marallar tez, qəflətən
Uşaqları görərkən
Ürküşərək qaçdılar,
Təpələri aşdılar.

Osman Sarıvəlli

Tapmaca:

Ağanəzər, ay Ağanəzər

Adı dağları bəzər,

Başında ağac gəzər.

Sual və tapşırıqlar:

Marallar uşaqları görüb nə etdilər?

Maralın ceyrandan fərqi nədir?

Hansı heyvan və quşları ovlamaq qadağandır?

Nə üçün heyvanları qorumalıyıq?

Köpək balığı

(İxtisarla işlənmişdir)

Gəmimiz Afrika sahilində lövbər salıb dayanmışdı. Hava gözəldi: sərin külək əsirdi. Lakin axşamçağı hava dəyişdi, yaman bürkülü oldu. Böyük səhradan üstümüzə elə bil ki, ocaqdan gələn kimi isti və bürkülü hava gəldi.

Gün batana yaxın kapitan göyertəyə çıxıb «Çimin!» - deyə əmr etdi. Dənizçilər bir dəqiqənin içində soyunub, suya atıldılar və çimməyə başladılar. Gəmidə bizimlə iki oğlan uşağı da vardı.

Onlar da soyunub suya atıldılar. Uşaqlar yaxşı üzürdülər. Onlar bir-birini keçməyə çalışırdılar.

Hər ikisi suda kərtənkələ kimi uzanıb, var qüvvələri ilə lövbərin üstündəki çəlləyə tərəf üzürdü.

Uşağın biri əvvəl yoldaşını keçdi, sonra geri qayıtmağa başladı. Onun atası göyertədə dayanıb, oğluna tamaşa edirdi. O, köhnə topçu idi. Ata oğlunun geri qaldığını görünə qışqırdı:

–Geri qalma! Gücünü topla!

Birdən kim isə göyertədən – Köpək balığı! –deyə qışqırdı. Biz dəniz nəhəngini gördük. Köpək balığı düz uşaqların üstünə gəlirdi.

–Geri qayıdın! Geri qayıdın! Suda köpək balığı var! –deyə, topçu qışqırdı.

Uşaqlar isə onun sözlərini eşitmirdilər, irəliyə üzür, əvvəlkindən daha şən və bərk qışqırırdılar.

Topçunun üzü dümağ ağarmışdı, qımıldanmadan uşaqlara baxırdı.

Dənizçilər cəld qayığı suya salıb, var gücləri ilə avar çəkərək, onu uşaqlara tərəf sürdülər. Köpək balığı uşaqlara lap yaxınlaşmışdı.

Uşaqlar adamların onları çağırdıqlarını eşitmir, köpək balığını da görmürdülər, ancaq sonradan onların biri dönüb baxdı. Bərkdən qışqırdı. Uşaqların hərəsi bir tərəfə üzməyə başladı.

Bu qışqırıq elə bil topçunu ayıldı. O, durduğu yerdən sıçrayıb, topa sarı qaçdı. Topun lüləsini çevirib üzərinə əyildi, fitili çəkdi və nişan aldı.

Top atıldı. Topçunun yerə yığılıb, əlləri ilə üzünü tutduğunu gördük. Köpək balığının və uşaqların başına nə gəldiyini görmədik, çünki bir dəqiqəliyə gözümüzün qabağını tüstü bürümüşdü.

Ancaq tüstü suyun üstünə yayıldıqca əvvəlcə hər tərəfdən narazılıq eşidildi; sonra bu səs getdikcə artdı; axırda isə hər tərəfdən ətrafa şadlıq, sevinc səsi ucaldı. Qoca topçu əllərini üzündən çəkdi, ayağa qalxıb dənizə baxdı.

Ölmüş köpək balığının sarı cəmdəyi qanlı dalğalar üzərində yırğalanırdı.

Qayıq bir neçə dəqiqə içərisində uşaqlara çatıb, onları gəmiyə gətirdi.

Lev Tolstoy

Sual və tapşırıqlar:

Topçu uşaqlara nə üçün geri qayıtmağı əmr etdi?

Dənizçilər uşaqları ölümdən qurtarmaq üçün nə etdilər?

Hekayədə göstəriş ifadə olunan cümlələri tapıb oxuyun.

Onların axırında hansı işarənin qoyulduğuna diqqət yetirin.

Nə üçün dənizdə ehtiyatlı olmaq lazımdır?

Gənc səyyahlar

(İxtisarla)

Gəz, əzizim, qarış-qarış
Qucağında bu dünyanın.
Onun güllü yaylağında
Çiçək açsın arzuların.

Ovçu kimi tələsərək,
Ötüb keçmə dağ yanından.
Ağ köpüklü gur çayların
Nəğməsini dinlə bir an.

Quşlarda bir yuxudan dur,
Dilini bil, sirrini sor
Dağ-daşların, gur suların!

Öyrən görüm bu dağların
Niyə daim başı qardır?
Hər qayanın, hər çəməninin,
Öyrən, neçə yaşı vardır?
Özün baxıb öyrən, bala,
Bu daş körpü, bu tunc qala
Bizə kimdən yadigardır?

İç hər sudan sərin-sərin,
Silinməsin gördüklərin
Sənin körpə xəyalından.

Hər keçiddə ayaq saxla,
Asta-asta qalx bu dağı.
O qartala baxıb öyrən
Yavaş-yavaş ucalmağı.
Dağda-daşda yorulanda
Unutma gəl sən bir an da
Bu torpaqdan güc almağı...

Gəray Fəzli

El sözü, el gözü

Yaz bitirir, yay yetirir, payız götürür, qış ötürür.

Sual və tapşırıqlar:

Şair gənc səyyahlara nə məsləhət görür? Hava, bitkilər, heyvanlar, quşlar, cücülər üzərində müşahidə aparın.

Gördükləriniz barədə danışın. Müşahidələrinizi müşahidə gündəliyində qeyd edin.

«El sözü, el gözü» üzrə deyilmiş fikri izah edin.

Ölkəmizin gözəlliyini, tarixini nə üçün öyrənməliyik?

Yanıltmaclar:

I. Getdim, gördüm, bir dərədə iki kar, kor, kürküyürtü kirpi var. Dişi kar, kor, kürküyürtü kirpi erkək kar, kor, kürküyürtü kirpinin kürkünü yamamaqdansa, erkək kar, kor, kürküyürtü kirpi dişi kar, kor, kürküyürtü kirpinin kürkünü yamayır.

II. Getdim, gördüm bir dərədə yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçi var. Dedim:

–Ay yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçi, mənim yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçimi gördünmü?

Dedi:

–Sənin o yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçin, mənim yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil keçimin yeddi qara, qaşqa, təpəl, səkil balasıdır.

Tapşırıq:

Yanıltmacları diqqətlə oxuyun. Mətnə baxmadan onları olduğu kimi deyə bilərsinizmi? Özünüzü sınayın.

MÜƏLLİMLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

Bu dərslük şagirdlərə yalnız konkret məlumat, konkret bilik vermir. Həm də həmin bilik və məlumatlar vasitəsi ilə onlarda anlayışlar formalaşdırır, hadisələr və anlayışlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin olduğu şagirdlərin nəzərinə çatdırılır ki, onlarda elmi dünyagörüşü formalaşsın. Təbiət hadisələri arasında, cəmiyyət hadisələri arasında, birincilərlə ikincilər arasında təbii əlaqələrin mövcudluğunu başa düşən şagirdlərdə istər-istəməz elmi dünyagörüşünün formalaşması üçün münasib mənəvi zəmin yaranmış olur.

İlin fəsillərində təkrar olunan hadisələr, fəsillər arasında əlaqələr, təbiətin qorunması, təbiət və insan əməyi, quşların və heyvanların təbiətin bir hissəsi olması, ana və vətən, müharibə və sülh, vətən və qəhrəmanlıq, qonaqpərvərlik və xeyriyyəçilik, azadlıq və müstəqillik, dostluq və yoldaşlıq, incəsənət, elm və mədəniyyət xadimləri, xalqa və vətənə xidmət, tamahkarlıq və halallıq, ağıl və zəhmət, Yer, Günəş və Kainat, erməni xəyanəti, hazır cavablıq və s. kimi vacib anlayışların şagirdlərdə formalaşması üçün dördüncü sinif «Oxu» dərslərində kifayət qədər müxtəlif formalı mətnlər və hər mətnin sonunda müvafiq sual və tapşırıqlar vardır.

Bu imkanlardan istifadə edərək onların reallaşma dərəcəsi sizlərdən asılıdır, əziz müəllimlər!

Hörmət və ehtiramla:

Müəllif

**(Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinifləri üçün dərslük.
«Əlfərül» nəşriyyatı, Bakı, 2006)**

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

TƏRTİBÇİDƏN.....	3
UŞAQLAR ÜMİDİMİZDİR.....	7
PAYIZ GÖRÜLƏN İŞLƏR.....	17
KEÇMİŞİ UNUTMAQ OLMAZ.....	33
QIŞIN QAYGILARI.....	79
YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR.....	93
VƏTƏN BİZƏ ƏZİZDİR.....	137
QADINLARIN HƏYATI VƏ FƏALİYYƏTİ.....	155
YAZIN GÖZƏLLİYİ.....	169
KOSMOSUN FƏTHİ.....	182
BİZ LENİNDƏN ÖYRƏNİRİK.....	187
AZƏRBAYCAN – YURDUM MƏNİM.....	195
DÜNYA ZƏHMƏTKƏSLƏRİ SÜLH VƏ HƏMRƏYLİYƏ CAN ATIR.....	215

(4-cü siniflər üçün «Oxu» dərsliyi.
«Maarif» nəşriyyatı, Bakı, 1988)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ.....	238
UŞAQLAR GƏLƏCƏYİMİZDİR.....	239
PAYIZ QAYGILARI.....	242
ULU KEÇMİŞİMİZDƏN.....	248
AZƏRBAYCAN MÜSTƏQİLLİK VƏ ƏRAZI BÜTÖVLÜYÜ YOLLARINDA.....	262
MİLLİ SƏRVƏTLƏRİMİZ.....	290
QIŞ ƏHVALATLARI.....	299
YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR.....	314
XEYRİYYƏÇİLİK BABALARDAN QALIB.....	351
ANDA SƏDAQƏT.....	356
ANA VƏ VƏTƏN YAŞADIR BİZİ.....	370
YAZIN GÖZƏLLİYİ.....	383
MÜSTƏQİLLİK VƏ AZADLIQ EŞQİ.....	396
SÖZÜN QÜDRƏTİ.....	402
AZƏRBAYCAN – YURDUM MƏNİM.....	406
SÜLH VƏ HƏMRƏYLİK.....	422
YAY BİZİ GÖZLƏYİR.....	423

(4-cü siniflər üçün «Oxu» dərsliyi.
«Əlfərül» nəşriyyatı, Bakı, 2006)